

ISSN 2587-2591

TOBİDER

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Volume: 8 / Issue: 3

Cilt: 8 / Sayı: 3

2024

ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ

TOBİDER
ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ACADEMIC JOURNAL

Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi (TOBİDER), yılda dört defa yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

TOBİDER Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları yayıncıya aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. TOBİDER; MLA, ResearchBib, Eurasian Scientific Journal Index, International Citation Index, CrossRef, WorldCat, Türk Eğitim İndeksi, Directory of Indexing and Impact Factor, Sindex, CiteFactor, ASCI Database, ve Asos indeks tarafından taranmaktadır.

International Journal of Social Sciences (TOBİDER) is an international peer-reviewed journal published four times a year.

All responsibility for the language, scientific and legal aspects of all articles published in TOBİDER Journal belongs to the authors, and the publishing rights belong to the publisher. It cannot be partially or completely printed or reproduced in any way without the written permission of the publisher. The Editorial Board is free to publish or not to publish the articles submitted to the journal. TOBİDER is indexed by MLA, ResearchBib, Eurasian Scientific Journal Index, International Citation Index, CrossRef, WorldCat, Turkish Education Index, Directory of Indexing and Impact Factor, Sindex, CiteFactor and Asosindex.

ISSN/e-ISSN: 2587-2591

Volume 8/3 2024

Editör / Editor

Asst. Prof. Dr. Sadık HACI - Ankara University

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Maja Jakimovska TOSİC - Institute of Macedonian Literature

Prof. Dr. Mariola MIKOŁAJCZAK - Adam Mickiewicz University, Poznan

Prof. Dr. Binyamin BİRKAN - Biruni University

Prof. Dr. Marinela MLADENOVA - South-West University "Neofit Rilski"

Assoc. Prof. Dr. Nurie MURATOVA - South-West University "Neofit Rilski"

Assoc. Prof. Dr. Malika AİMAGAMBETOVA - Kazakh National University "After Al-Farabi"

Assoc. Prof. Dr. Çiçek ƏFƏNDİYEVA - Azerbaijan National Academy of Sciences

Assoc. Prof. Dr. Mert KOZAN - Ankara University

Assoc. Prof. Dr. Melike ÜZÜM - Hacettepe University

Asst. Prof. Dr. Milena ANGELOVA – New Bulgarian University

Asst. Prof. Dr. Bora GÖKTAŞ - Bayburt University

Asst. Prof. Dr. Vahdet ÖZKOÇAK - Hitit University

Asst. Prof. Dr. Mehmet Zeki ILGAR - Biruni University

Asst. Prof. Dr. Ayşe Tuba CEYHUN DUMAN- Biruni University

Asst. Prof. Dr. Süreyya ECE - Şırnak University

Asst. Prof. Dr. Zafer CEYLAN - Karamanoğlu Mehmetbey University

Asst. Prof. Dr. Sonnur AKTAY - Anadolu University

Asst. Prof. Dr. BİLGE GÖKTER GENÇER - Başkent University

Asst. Prof. Dr. Emine SONAL - Yaşar University

Asst. Prof. Dr. Fırat ERİKLİ - Mersin University

Assist. Prof. Dr. Işıl Aydın ÖZKAN - Sinop University

Dr. Antony HOYTE-WEST - Independent Researcher - United Kingdom

TOBİDER

International Journal of Social Sciences

Volume 8/3 September 2024

TOBİDER
ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

İletişim/Contact Info

E-mail: dacki007@gmail.com

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/toplumsalbilimler>

(ISSN: 2587-2591)

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Ayfer ÖZÇELİK

OSMANLI RADİKAL BATICILARININ TRABLUSGARP İŞGALİ İLE SINAVI
(MEHTAB DERGİSİ ÖRNEĞİ)

THE ORDEAL OF RADICAL WESTERNISTS DURING THE İTALIAN İNVISION OF
TRIPOLI (MEHTAB MAGAZINE EXSMPL)..... 1-23

Abdurrahman YILMAZ

BİR KENT GÜVENLİK ENDEKSİ ÖNERİSİ: TÜRKİYE KENTLERİ GÜVENLİK
ENDEKSİ

AN INDEX PROPOSAL ON CITY SECURITY: A SECURITY INDEX FOR TURKISH
CITIES 24-36

Elif ATICI TEKTAŞ & Ayşen ÇELEN ÖZTÜRK

KENT BELLEĞİNİN GELECEĞE AKTARILMASINDA DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME
YÖNTEMİ: ESKİŞEHİR HAMAMYOLU ÇARŞI ÖRNEĞİ (1940-1980)

IN-DEPTH INTERVIEW METHOD IN TRANSFERRING CITY MEMORY TO THE
FUTURE: THE EXAMPLE OF ESKİŞEHİR HAMAMYOLU ÇARŞI (1940-1980) 37-60

Berivan SALTİK

SHE IS NOT PURE ANYMORE: THE PURITY CONCEPT IN Ö. ZÜLFÜ LİVANELİ'S
BLISS

O ARTIK SAF DEĞİL: Ö. ZÜLFÜ LİVANELİ'NİN *MUTLULUK* ROMANINDA SAFLIK
KAVRAMI 61-83

Nedim KARADUMAN

SOSYAL SORUMLULUK ÇALIŞMALARININ SOSYAL MEDYADA DUYURULMASI
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A STUDY ON THE ANNOUNCEMENT OF SOCIAL RESPONSIBILITY ACTIVITIES
ON SOCIAL MEDIA..... 84-100

Aliye GENÇ & Perihan YALÇIN

FRANSIZCA ÖĞRETMEN ADAYLARININ SANAL GERÇEKLİĞE DAİR
GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ (GAZİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)

AN EXAMINATION OF PRE-SERVICE FRENCH LANGUAGE TEACHERS'
PERCEPTIONS OF VIRTUAL REALITY (THE CASE OF GAZİ UNIVERSITY) ... 101-122

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 8/3 September 2024

Hakan ÜNÜVAR

KÜLTÜREL ARACILIK, ÇALGI YAPIMCISI VE ÇALGI: BAĞLAMA ÇALGISININ
'KESİK SAZ'A DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

CULTURAL MEDIATION, INSTRUMENT MAKER AND INSTRUMENT: THE
TRANSFORMATION OF THE BAGLAMA INTO A 'KESİK SAZ' 123-141

İbrahim ATAÇ

OLAĞANÜSTÜ HAL DURUMLARINDA MUHTEMEL İNSAN HAKLARI İHLALLERİ
IN A STATE OF EMERGENCY, POSSIBLE HUMAN RIGHTS VIOLATIONS 142-154

Mehmet Akif ÖZDAL

OSMANLI DÖNEMİ TÜRK RESİM SANATINDA RUM KÜLTÜRÜNÜN ETKİSİ
THE INFLUENCE OF RUM CULTURE IN TURKISH PAINTING ART OF THE
OTTOMAN PERIOD..... 155-171

Umut ÇETİNBAŞ

ASIRLIK BİR GELENEK PAVLİ (PEHLİVANKÖY) PANAYIRI
A CENTURIES-OLD TRADITION PAVLI (PEHLİVANKÖY) FAIR..... 172-228

Emrah ÖZDEMİR

KİTAP ELEŞTİRİSİ: Ran Hirschl (2010) Constitutional Theocracy, Harvard University Press
BOOK REVIEW: Ran Hirschl (2010) Constitutional Theocracy, Harvard University Press
..... 229-232

Hasan Hüseyin KARGIN

PEIRCE'ÜN (ARKİTEKTONİK) DÜŞÜNSEL MİMARİSİ VE BİLİMLER TASNİFİ
PEIRCE'S (ARCHITECTONIC) INTELLECTUAL ARCHITECTURE AND
CLASSIFICATION OF SCIENCES..... 233-246

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 8/3 September 2024

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.1>

Volume 8/3

2024 p. 1-23

OSMANLI RADİKAL BATICILARININ TRABLUSGARP İŞGALİ İLE SINAVI (MEHTAB DERGİSİ ÖRNEĞİ)

THE ORDEAL OF RADICAL WESTERNISTS DURING THE İTALIAN İNVİSION OF TRIPOLI (MEHTAB MAGAZINE EXAMPLE)

Ayfer ÖZÇELİK*

ÖZ

Orta çağ tecrübesinin etkisiyle, Avrupa'da yeni ve yakın çağlarda kilise ile mücadeleye giren çevrelerin büyük ölçüde başarılı olduğu 19. yüzyıla gelindiğinde, kökenleri eski Yunan filozoflarına kadar uzanan materyalizm giderek yaygınlık kazanmıştır. Bu durum Avrupa ile temasların arttığı bir dönemde, ülkelerinin kurtarılması arayışı içinde olan bir kısım Osmanlı aydınlarının da materyalist görüşleri benimsemesine yol açmıştır. Bu çalışma, üzerinde hak ettiği ölçüde durulmamış bir vülger (kaba) materyalist yayın organı olan ve Batı medeniyetinin seçme yapmadan, aynen iktibas ve tatbikini şiddetle öneren Mehtab Dergisi'nin, İtalya'nın Trablusgarb'a saldırısına verdiği tepki hakkındadır. Derginin Sosyal Darwinizm ile ilgili yayınları farklı çalışmaların konusu olduğundan, burada kısaca bahsi geçmiş ve bu çalışmada temel olarak bazı çevrelerde Avrupa ile ilişkilerin düzeleceği umutlarını tüketen, Osmanlı Devleti'ni yok oluşturan bir dizi olayın başlangıcı olan Trablusgarp işgalinin, radikal Batılılaşma taraftarları üzerindeki etkisine odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Darwinizm, Osmanlı Basını, Trablusgarb İşgali, Mehtab Dergisi.*

ABSTRACT

Influenced by the Middle Ages in Europe, the 19th century witnessed the success of movements that had opposed the church during the Early Modern Period and Modern Age. Concurrently, materialism, originating from ancient Greek philosophy, became more widespread. This occurred during a period of heightened contact with Europe and led some Ottoman intellectuals, striving to reform their country, to adopt

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, E-mail: aozcelik@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0714-9268, Denizli, Türkiye.

materialist views. This study examines the reaction of Mehtab Magazine, a vulgar materialist publication that has not been given as much attention as it deserves, and which strongly recommends the exact quotation and application of Western civilization without selection, to Italy's attack on Tripoli. Since the magazine's publications on Social Darwinism are the subject of different studies, they are briefly mentioned here. This study primarily focuses on the impact of the Tripoli occupation, which marked the onset of events that dashed hopes of improving relations with Europe in certain circles and contributed to the decline of the Ottoman Empire, particularly among proponents of radical Westernization.)

Keywords: *Social Darwinism, Ottoman Press, Occupation of Tripoli, Mehtab Magazine.*

Giriş

İtalya'nın Trablusgarp'ı İşgali

Avrupa'yı yeniden düzenleyen Viyana Kongresi'nde (1815), Piyemonte (Sardunya) Krallığı, Toskana, Modena, Parma Dukalıkları, Lucca (Luques) Prenslığı, Kilise Devleti ve Napoli Krallığı olarak yedi bölgeye ayrılan İtalya, Almanya'yla birlikte Avrupa'da birliğini en geç tamamlayan iki devletten biri olmuştur. İtalyan birliğinin kurulması için uzun süren çabalar, Piyemonte asillerinden Cavour kontu Camillo Benso'nun Avrupa dengeleri içinde yürüttüğü akılcı stratejilerle ve nihayetinde Roma şehrinin İtalya Krallığı'na katılımıyla 20 Eylül 1870'te başarıya ulaşmıştır.

Avrupa'da büyük devlet kabul edilmenin sahip olduğu sömürgelerle eş anlamlı sayıldığı bir dönemde, kendisine milli hedef olarak Terra İrredenta'yı¹ benimseyen ve Kuzey Afrika'ya yönelik stratejiler yürüten İtalya², Cezayir ve Tunus'u Fransa'ya kaptırıp, Etiyopya'da da istediğini elde edememiştir. Kuzey Afrika'da yayılma hırısında olan İtalya, Dışişleri bakanının parlamentoda resmen açıkladığı³, "*Barışçı Ekonomik Sızma*" stratejisine uygun olarak Trablusgarp'a yaptığı yatırımlarla işgal hazırlıklarına ivme

¹"*Terra irredenta (irredentismo Italiano): İtalya'nın kuzeyindeki Avusturya-Macaristan topraklarında yaşayan ve İtalyanca konuşan halkların topraklarından başlayarak, Doğu Akdeniz'in tamamını da içine alacak şekilde uzanan geniş toprakları kapsıyordu. Bu aslında Roma İmparatorluğu topraklarını yeniden ele geçirme hayalimdi ve İtalyan emperyalizminin temelindeki mitti. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında ortaya çıkan bu ideale dayanarak, İtalyan irredentistleri tarihsel olarak Kuzey Afrika coğrafyasının İtalya'nın dördüncü kıyası olduğunu iddia ediyorlardı. Bu yüzden 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali söz konusu olduğunda "L'Italia non Va, Ritorna" (İtalya gitmiyor, geri dönüyor) şeklinde savaşçı sloganlar atılmıştı*" (Bk. Dağlar Macar, 2017, s. 947-986.)

² Kendisini Roma'nın devamı olarak gören İtalya'da milliyetçiler hükümeti Trablusgarp'ın işgali için teşvik ederken, İtalya'nın bu konuda en stratejik adımı, üç milyon değerinde bir sermaye ile 9 Mart 1880'de Banco di Roma'nın bir şubesini bölgede açmak olmuştur. "*Bu sermaye Osmanlı-İtalyan husumetinin artmasına yönelik bir basın hamlesi düzenlenmesine yardım etmiştir. Bankanın sermayesi 1910 yılında yüz milyon, 1912'de ise iki yüz milyon liraya ulaşmıştır. Ayrıca Libya'ya Katolik misyoner heyetler gönderilmiş, Fransızların değil İtalyanların eliyle gerçekleştirilmesi arzusuyla 1907 yılında Berka'da Fransiskan misyonerler tarafından gerçekleştirilen uluslararası kampanyaya onay verilmiştir*" (Bk. Agbılı, 2019, s. 94)

³ Koloğlu, 1999, s. 14.

kazandırmıştır⁴. İtalya'nın çıkmazı, güçlü bir direnişe rağmen 1847 sonrasında Cezayir'i tamamen ele geçiren ve İtalya'nın da yaşam alanı olarak seçtiği Tunus'u 1881'de ilhak eden Fransa'nın, 4 Kasım 1911'de Almanya ile imzalanan anlaşma sonrasında Fas'ı kontrolüne alması ve Trablusgarp'ı tehdit etmesiydi.

Fransa'nın Tunus'u ele geçirmesi sonrasında, 1882'de de İngilizlerin Mısır'ı işgaliyle, Kuzey Afrika'daki son Osmanlı toprağı Trablusgarp'a yerleşme çalışmalarını hızlandıran İtalya, Şubat 1887'de İngiltere, 1900'de Fransa, 1902'de de Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun onayını sağlayan anlaşmalar gerçekleştirmiştir⁵. 1909'da da Rusya'nın Türk Boğazlarındaki çıkarlarını tanıma karşılığında Rusya'nın da İtalya'nın Trablusgarp'taki çıkarlarını tanıdığı Racconigi Antlaşması'nı imzalamıştır. Dolayısıyla zaten “*hasta adam*” yakıştırması yapılan ve paylaşılması konusu Avrupa Devletleri arasında en önemli diplomatik sorunlardan birini teşkil eden Osmanlı Devleti, Trablusgarp Harbi'ne “*tam bir diplomatik yalnızlık içerisinde girmiştir*”. Bunda, 1881'den itibaren yürütülen başarılı İtalya diplomasisi de önemli bir etkidir⁶. Nihayet 1910 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin Yemen'de İtalya tarafından desteklenen Seyyid İdris isyanını (İtalya İdris'e yaptığı silah ve para yardımı karşılığında, ondan istihbarat ve kılavuzluk desteği almaktaydı)⁷ bastırmak için askeri birliklerini ve yenilemek amacıyla da silahlarını bölgeden çekmesi üzerine, 20 Eylül'de Deniz kuvvetlerine hazırlık emri veren İtalya, Osmanlı Devleti'ne 23 Eylül'de İttihat ve Terakki üyesi askerlerin halkı İtalyanlara karşı kışkırttıklarını gerekçe gösteren bir nota vermiştir. 27 Eylül 1911'de donanmasını Trablus önlerine göndermiş⁸, 28 Eylül'de de Trablusgarp'taki İtalyanların can ve mal güvenliğinin tehdit altında olduğunu belirten 24 saat içinde Trablusgarp'ı boşaltmasını isteyen diğer bir ultiatom vermiştir⁹. Osmanlı hükümeti ultiatomun içerdiği suçlamaları reddederken, İtalya 29 Eylül'de Preveze'de bulunan savaş durumunda olmayan Tokat ve Antalya torpidobotlarına açtığı baskın ateşi ile savaşı başlatmıştır¹⁰.

⁴1890 yılında İngiltere ve Fransa Orta Afrika'da birbirlerinin sömürge alanlarını tanıma konusunda anlaşılabilir ve buna göre Trablusgarp Fransa'ya bırakılıyordu (Bk. İlkbahar, 2009, s. 83; Beydilli, 2019, s. 606-609)

⁵ Güzel, 2017, s. 89; Çetin, 2023, s. 1831.

⁶ Eker, 2019, s. 210.

⁷ Eker, a.g.m., s. 194.

⁸ Şahin, 2019, s. 342.

⁹ 28 Eylül ultiatomu şunları içermekteydi: “*Trablusgarp ile Bingazi'nin Osmanlı Devleti'nce medeniyet nimetinden yararlandırılmadığına, bölgenin kalkınmasının İtalya için birinci derecede bir mesele olduğuna, Trablusgarp ile Bingazi'de İtalyanlara vesâir yabancılara karşı Osmanlı memurları tarafından bir takım olumsuz tavırlar sergilendiğine, böyle güvensiz bir ortam sebebiyle yabancılardan bölgeyi terk etmeye başladıklarına, Osmanlı Hükümetinin ise bu duruma kayıtsız kaldığına, işbu notaya yirmi dört saat zarfında cevap verilmediği takdirde bölgenin işgal edileceği...*”. Bk. Dağlar Macar, a.g.m., s.950.

¹⁰ “*Tokat ve Antalya torpidobotları, harp ilânından haberdar olmadıkları için savaş hazırlıkları olmaksızın 29 Eylül saat 14.30'da Preveze'den önce Reşadiye'ye müteakiben Şingin'e gitmek üzere ileri harekete geçmişlerdi. Tokat, saat 14.45 gibi kuzey istikametinden 5 İtalyan muhribinin üzerine doğru geldiğini görmüştü. Aralarındaki mesafe 6.000 metreye indiğinde muhriplerden birinin ateşiyle karşılaştı. Preveze tahkimatının altına sığınmak için sancağa (sağ) manevra yaptığı sırada bütün düşman muhripleri ateş açtı. Aldığı isabetler sonucu kış kazan ve iskele (sol) makinesi çalışmaz duruma geldiğinden torpidobot 15.30'da*

Bu yıllarda Osmanlı Devleti'nde de bazı önemli olaylar yaşanmaktadır. 1908'de meşruti yönetimin tekrar hâkim olmasını sağlayan İttihat ve Terakki yönetimi, Hüseyin Hilmi Paşa'nın yerine İbrahim Hakkı Paşa'nın Sadrazamlığa (12 Ocak 1910- 30 Eylül 1911) getirilmesini sağlamıştır¹¹. Hakkı Paşa Hükümeti'nin iç ve özellikle de dış politikadaki Arnavutluk meselesi, Kiliseler Kanunu ve Trablusgarp konusu gibi bazı önemli kararlar ve uygulamaları, dönemin basınında ve bu çalışmanın konusu olan Mehtab Dergisi'nde de ciddi eleştirilere neden olmuştur. Hükümetin en çok eleştirildiği konu ise Trablusgarp'ın işgali sebebiyle olmuştur. Paşa'nın, 17 Aralık 1908- 28 Aralık 1909 tarihleri arasında Roma Büyükelçiliği görevinde bulunması sebebiyle (Sadrazamlığı sırasında Temmuz 1910'da da Avrupa seyahatinde çıkmıştır), İtalya'nın bölgeye yönelik siyasetini bilmesi gerektiği, ancak sadrazamlığı sırasında gerekli tedbirleri almadığı eleştirilerin başında gelmektedir. Nitekim onun kurduğu hükümet zamanında Trablusgarp'tan yukarıda belirtildiği gibi askeri birlik ve silahların çekilmesi, İtalya'nın telkiniyle Trablusgarp Valisi İbrahim Paşa'nın görevden alınması¹² gibi vahim sonuçları olan kararlar alınmıştır.

İtalya'nın saldırısı ile başlayan Trablusgarp savaşı sırasında iki ülke donanmaları arasında zaten büyük bir kuvvet eşitsizliği bulunmaktaydı. 1912'e kadar süren savaşta kaybedilen ve hasara uğrayan Türk harp ve yardımcı harp gemilerinin sayısı on sekizi bulmuş¹³, bu durum daha sonra başlayan Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'nda önemli bir eksiklik yaratmıştır. Öte yandan bölgede yeterli askeri kuvveti bulunmayan Osmanlı Devleti Trablusgarp'a kuvvet de gönderememiştir. Trablusgarp-Bingazi önlerinde uygulanan ve 25-26 Eylül'den itibaren giderek daha da sıkılaştıran İtalyan ablukası nedeniyle Trablusgarp'taki birliklerini takviye edemeyen (Mısır ve Tunus üzerinden yardım gönderilmesine de İngilizler ve Fransızlar izin vermemiştir) Harbiye Nezareti, gönüllü subaylarının (bunlardan bazıları Albay Neşet Bey, Fuat (Bulca), Nuri (Killigil), Nuri (Conker), Ekrem Bey, Halil (Kut), Yakup Cemil, Ali Fethi (Okyar) Binbaşı Enver Bey ve Kolağası Mustafa Kemal Bey idi)¹⁴ liderliğindeki yerel halkın direnişi yoluyla savaşı yürütebilmiştir. Nitekim Mahmud Şevket Paşa tarafından gönderilen, 26 Eylül 1911 tarihli bir yazıyla, İtalyan işgaline karşı "*mevcut silah ve mühimmat(ın) vatansever halka dağıtılıp*"¹⁵ iç kesimlerde çete hareketi tarzında direniş uygulanması emri verilmiştir.

Mitika Koyu'ndaki Kalamış Bölgesi'ne baştankara etti. Tokat'ın durumunu gören Antalya Torpidobotu Preveze'ye geri dönerek iç limana girdi" (Bk. Eker, a.g.m., s. 184).

¹¹ Güzel, a. g. m., s. 94.

¹² "*Trablusgarp, Bingazi, 12 Ada ve eldeki Balkan topraklarının kaybı yanlış atılan dış politika adımlarının neticesi olmuştur. Özel hayatındaki dikkatsizliği, özensizliği daha ötesi eleştirileri hiçbir şekilde dikkate almaması, dış politikada ise özellikle İtalya'ya mutlak itimadı onun zayıf yönleri olarak karşımıza çıkmaktadır... İtalya'nın telkiniyle Trablusgarp Valisi İbrahim Paşa'nın görevden alınıp bir süre buranın valisiz bırakılması, buradaki askeri gücün Yemen'e kaydırılması, silah ve mühimmatın ise İstanbul'a getirilmesi İtalya'ya arzu ettiği işgal ortamını hazırlamıştır. İbrahim Hakkı Paşa ise İtalya ile sağlam bir dostluk kurduğuna inanmakta ve dış politikada İtalya'ya mutlak itimat göstermektedir"* (Bk. Eraslan, t.y., s. 4).

¹³ Besbelli & Ülman, 1980, s. 152.

¹⁴ Orhan Koloğlu, Trablusgarp Savaşına katılan subay, doktor ve sivillerden tespit edebildiği 69 kişinin ismini vermektedir (Bk. Koloğlu 1979, s. 20-21; Çetin, a.g.m., s. 1823.)

¹⁵ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, 2011, s. 3.

Yine Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın da direktifiyle irtibata geçilen¹⁶ Seyyid Ahmed eş-Şerif'in önderliğindeki Senûsiyye Tarikatı'nın verdiği destek, direnişin yürütülmesinde özellikle etkili olmuştur¹⁷. Bu direniş Tobruk, Trablusgarp (9 Ekim), Derne (16 Ekim) ve Bingazi (21 Ekim) şehirlerini ele geçiren İtalyanların, yaklaşık 13 ay sonra biten savaş sonrasında bile sahil kesimi dışında, iç kesimlere nüfuz edememesine yol açmıştır. Ancak Trablusgarp hadisesi, bir süredir hazırlanmakta olan Balkan Devletleri'nce bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Bu devletlerin Osmanlı'ya karşı başlattıkları savaş üzerine hükümet 15-18 Ekim 1912'de imzaladığı Uşi (Ouchy) Antlaşması ile Trablusgarp'tan çekilmek zorunda kalmıştır.

I. Osmanlı Basın Hayatında Biyolojik Materyalist-Sosyal Darwinist Mehtab Dergisi

Mehtab Dergisi, “edebi, fenni, içtimai yenilik ve fikri inkılâbın hizmetine adanmış” bir dergi tanıtımıyla 23 Temmuz 1911 (10 Temmuz 1327-27 Recep 1329)'de yayın hayatına başlamıştır. Dergi Tanin Matbaası'nda basılmakta, Mehmet Tahir'in imtiyaz sahipliği ve Mehmet Faik (Asal)'in sorumlu müdürlüğünde çıkarılmaktaydı. İlk sayısında derginin yayın ilkeleri, gücünün yettiği oranda yenileşmeye ve fikirlerde inkılap yaratmaya çalışmak, ne kadar acı ve geleneklerle alışkanlıklara ne kadar aykırı olursa olsun toplumsal ilerleme ve gelişme için yararlı gördüğü hakikatlerle, hayatın gerçeklerini (hikmetlerini) bütün çıplaklığı ile “*sahne-i mütalaaya*” çıkartmaktan ibaret olacaktır şeklinde açıklanmıştır. Aynı açıklamada Mehtab, toplumun gelenek ve alışkanlıklarına tabi olmak fikrinden uzaktır, “*Vatanın ve heyet-i ictimâiyenin hayât-ı ruhiye ve maddiyesini kemiren evhâm ve hurâfâta, itikad-ı bâtilaya, velhasıl karanlığı yaşatan hurâfeler, cunûd-ı mevhumâta ilân-ı isyân edecektir*” ifadeleri kullanılmıştır¹⁸. Gerçekten de dergi ilk kapanışına kadar geçen beş aylık yayın hayatında düz yazı, şiir, hikâye, tefrika şeklindeki yazılar, az da olsa görseller kullanımıyla; çok eski çağlardan kaldığı düşünülen ve evham-hurafe-batıl inanç ismi verilen dinsel inanış ve alışkanlıklara karşı, kimi zaman ikna yolu, kimi zaman da saldırgan, hatta aşağılayıcı bir dil kullanılarak mücadele yürütmüştür¹⁹. Muhtemelen bu yayın politikası sebebiyle 2 Kasım 1911 tarihli

¹⁶ A.g.y., s. 7.

¹⁷“*İşgalci İtalyan birliklerinin sayısı 10-12 Ekim 1911 tarihlerinde bölgede 20.000 civarında olup, Osmanlı birliklerinin sayısı Trablus'ta 2878, Bingazi'de de 1200 civarındaydı. Diğer taraftan Trablusgarp Komutanlığı'ndan gönderilen 16 Eylül 1912 tarihli şifreli bir telgrafa göre bölgede 10.000'den fazla mücahit Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak İtalyanlara karşı savaşıyordu*”. Arslanyürek, 2019, s.1567.

¹⁸ Mehtab, 23 Temmuz 1911: 1

¹⁹ Bu dile örnek sadeleştirilmiş haliyle şu şekildedir; İstanbul'da şeriat isteyen cehele-yi avâm, Manastırda koleraya âşık. Bu düşkün aşk, bu hayvanca hırs, bu taassup cinneti, isyan halindeki cahil kitleyi kudurtmuş, “kahrolsun doktorlar vahşi teranesiyle hakka, hakikate ilim ve fenne, irfanın nuruna ve pek zayıf olan hükümet kapılarına saldırıyorlar...Ellerinde kazma kendi mezarlarını kazmaya çalışıyorlar. Olsun zaten böyleleri için toprağın altında yaşamak evladır. İshakiye Camii'nde vaaz veren müderris-i şehir beyinsiz kafasına biraz beyin vermesini Allahtan istesin. İstedikleri her şeyi yesinler, insanın hayvaniyeti yemekle devam eder, bu ahmaklar ise bunu ispat için bağıyorlar. Evlerinden sular geçsin, bunlar da tamamıyla en sefillerin yokluğuna geçsin, gurebâ hastanesindeki hastaları zorla alsınlar ki, onların ölü ruhlarını da Azrail alsın...doktorlar bu kudurmuşları Kuduz mücadele kurumlarına sevk etsinler...Bugün insan şeklinde kaç milyon hayvan helak edici koleradan kırılıyor. Birbirlerini yiyen yamyamlar da insan, yakanlar da...Dünya için bir yük olan hayatlarını kolerayla yok etmek isteyenler

15. sayısı sonrasında kapatılmış, dört ay sonra da (29 Şubat 1912'de) Sıtkızade A. N'nin imtiyaz sahipliğinde Şebtâb adıyla tekrar yayınlanmaya başlamışsa da üç sayı sonra yayın hayatına tamamen son vermiştir.

Genç bir yayın kadrosuna sahip dergi, okuyucu mektuplarından da anlaşıldığı üzere kısa sayılabilecek yayın hayatına rağmen dikkat çeken bir dergi olmuştur²⁰. Atilla Doğan'ın da belirttiği gibi, II. Abdülhamid'e karşı 1890'lardan itibaren yükselen Genç Türk muhalefetine "en önemli dayanağı" özellikle "tekâmül" kavramı etrafında yoğunlaşan radikal sosyal Darwinist düşünceler, olmuştur²¹. Mehtab Dergisinde de aydınlık-karanlık ikileminde, Doğu toplumları ve İslam Dünyası karanlık kutupta gösterilmiş ve hayat bir savaş alanı (*cidâl-gâh*) olarak tarif edilmiştir. Dergi yazarlarının sahip olduğu inanişâ göre, hayatta zayıfların, düşkünlerin yaşam hakkı yoktur ve olmaması tabiat kanunu aynı zamanda adalettir. Hayat "*makhurları* (ezilenleri) *değil*, *kahirleri* (ezenleri), *mazlumları değil*, *zalimleri sever*. *Mazumlara acımdan, miskinlere rahm etmekten âli ve münezzehdir*". Dolayısıyla Mehtab Dergisi'nin Osmanlı toplumu için önerisi; "*biz bu mareke-i* (savaş meydanı olan) *hayatta yaşamak emelinde isek "Sırat Müstakim" cilerin «medeniyet-i hayvaniye» diye adlandırdıkları şu medeniyet-i hazırayı ister istemez aynıyla kabule, memleketimizde tatbik ve icraya mecburuz*"²² şeklinde idi.

Meşrutiyetin başlarında Batıcı aydınlar da var olan, anayasal yönetime dönmenin Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne karşı olumlu tavır değişikliği yaratacağına dair iyimser düşünceler, daha meşrutiyetin ilk aylardan itibaren aksinin yaşanması ile dağılmaya başlamıştır. Parçalanma ve ortadan kalkma sürecini başlatan olaylar zincirinin ilki olan Trablusgarp hadisesi ise iyimserliği tamamıyla ortadan kaldırmıştır. Hemen her sayısında Sosyal Darwinizm'in sloganlarını işleyen Mehtab Dergisi'nde de İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısı sonrasında kısa bir bocalama dönemi geçirildiği konuyla ilgili yayınlarından anlaşılmaktadır. Ancak bu bocalama dönemi kısa sürmüş ve dergi Trablusgarp olaylarını da Sosyal Darwinist slogan ve temalarının geçerliliğini ispat eden birer araç olarak kullanmaya devam etmiştir.

II. İtalya'nın Trablusgarp'a Saldırısı Sonrasında Mehtab Dergisinde Çıkan Tepki Yazıları

Yukarıda belirtildiği gibi İtalya bir yandan Trablusgarp'ın işgali konusunda, Avrupa güçlerinin onayını sağlayan çeşitli diplomatik atılımlar gerçekleştirirken, diğer yandan Banco di Roma vasıtasıyla ekonomik, İtalyan okulları aracılığıyla da kültürel kanalları kullanarak, bölgeye nüfuz etme ve işgale hazır hale getirme çalışmalarını yürütmüştür. Bu bağlamda Trablusgarp'a para ve nüfus aktarmaya devam eden İtalyanlar, özellikle

kendi sıhhatlerini korumaya çalışanların hayatlarını da feda etsinler. Yaşamaya değeri olmayan böyle sefil ve kuduz bir sürünün..." Mehtab, 24 Eylül 1911: 121-122.

²⁰"Acaba şimdi sadedil taraftarları ne yapıyorlar ve ne yapacaklar. Mehtabın kopardığı fırtınaya, meddücezir karşı küşte-i dalaletlerine (öldürücü sapkınlık) nasıl bir mecra verecekler..." (Mehtab, 19 Ekim 1911: 167-168).

²¹ Doğan, 2006, s. 167-336.

²² Mehtab, 19 Ekim 1911: 161-163.

1890'lı yıllarda vilâyetteki etkinliklerini daha da artırmışlardır. Osmanlı Devleti ise bu konudaki hassasiyetine rağmen İtalyanların faaliyetlerini tam olarak engelleyememiştir. Özellikle arazi satın alımına, bina inşasına dair ihtilaflar İtalya konsolosları Osmanlı valileri arasında karşılıklı şikâyet ve yazışmalara konu olmuştur.²³ İtalyanlar arazi satın alma yanında bölgedeki postane, demiryolu ve liman vb. kritik işletmeleri ellerine alma çalışmaları da yürütmüşler, özellikle de postane işletmesinde önemli bir yer edinmişlerdir²⁴.

Konuyu milli bir görev addeden bazı İtalyan basın organları da 1910'dan itibaren bölgeyle ilişkin haber ve yayınlarını arttırmıştır. “*Çoğu zaman bu haberler, Trablusgarp'ta yaşayan İtalyan vatandaşlarının uğradığı haksızlık veya Banco di Roma'ya karşı uygulanan sözde kasıtlı menfi politika*” gibi Osmanlı Devleti'ni suçlayıcı propagandalar şeklinde olmuştur²⁵. Osmanlı Devleti'nin Roma Büyükelçiliği'nin düzenli olarak takip edip, Sadaret'e rapor ettiği bu haberlerdeki milliyetçi dozun giderek arttığı ve “*özellikle Tribuna, Giornale d'Italia, La Stampa, Corriere d'Italia gibi gazetelerin yoğun bir şekilde Trablusgarp bölgesinin İtalya'ya ait olması gerektiğine*” dair İtalyan kamuoyunu hazırladığı²⁶ anlaşılmaktadır.

Buna karşılık, Osmanlı basınında konuyla ilgili ilk haberlerin, işgalin gerçekleşmesinden kısa süre önce, 1911 Eylül'ünde “*Avrupa basınında da İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal edeceğine dair haberler*”²⁷ sonrasında yer almaya başladığı gözlemlenmektedir. Hüseyin Cahit'in Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım Kadri ile kurduğu İttihat ve Terakki yanlısı Tanin Gazetesi konuyu ilk dile getiren basın kuruluşu olmuştur. 22 Eylül 1911 tarihli başyazısında Tanin, Avrupa'dan gelen haberleri yorumlamış ve müdahale için bir bahane yaratmamak adına sükûnet çağrısı yapmıştır²⁸. Savaş başladıktan sonra doğal olarak bütün gazetelerde konu ile ilgili haberlerin sayısı artmış, zaman zaman hükümete olan tepkinin başka yönlere kanalize edilmesine de yarayacak şekilde İttihat-ı Husumet kampanyaları açılmış, boykot ve İtalyanların ülke dışına çıkarılması çağrıları yapılmıştır. Burada belirtmek gerekir ki, meşrutiyetin başlarında Osmanlı Batıcılarının Avrupa'ya iyimser bakışı Hüseyin Cahit'in Tanin'deki ifadeleriyle: “... *Emin olunmalıdır ki Avrupa efkâr-ı umumiyesi Osmanlılardan ancak fikr-i meşrutiyete mugayir bir hareket gördükçe*

²³ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende Hariciye (Y. PRK. HR.), 35/75, 30 Zilhicce 1325 (3 Şubat 1908). İtalyan konsolosları yanında Banco di Roma'nın da arazi ve toprak satın alma konuları ile ilgili örnek olarak Bk. BOA, Mütenevvia (MV), 117/ 122, 8 Zilhicce 1325 (12 Ocak 1908). Bu tür girişimlerin tehlikesinin farkında olarak Osmanlı Devleti Roma Bankası direktörünün banka namına almak istediği bu arazilerin, kimlerin uhdesinde bulunduğunu, mevkilerin değerini, genişliğini tahkik ettirmiştir (BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 3207/240481, 6 Zilkade 1325 (11 Aralık 1907); BOA, Yıldız Perakende Umumi (Y.PRK.UM.) 80/118, 29 Zilhicce1325 (2 Şubat 1908)). Mahalli yetkilileri, resmi ruhsat verme yetkisi olmamalarına rağmen özellikle Banco di Roma'nın emlak alım satım işlerini engellemeye çalışmışlardır.

²⁴ BOA, BEO, 3291/246772, 11 Rebiülevvel 1326 (13 Nisan 1908); BOA, BEO, 3297/247233, 19 Rebiülevvel 1326 (21 Nisan 1908).

²⁵ Altunsoy, 2022, s. 46.

²⁶ Altunsoy, a.g.m., s. 40, 59.

²⁷ İlkbahar, a.g.t., s. 48; Malkoç, 2020, s. 85.

²⁸ Tanin, 28 Eylül'de yani savaşın başlamasından bir gün önce, gerginlik iddialarını yalanlamıştır (Koloğlu, 1999, s. 44-45).

yüz çevirir. Avrupalılar bir devletin selamet ve necatı bir şahsa bağlı olamayacağını pek çoktan takdir etmişlerdir” şeklinde açığa vurulmuştur. Hüseyin Cahit, Avrupa ile ilişkilerde takip edilmesi gereken politikayı da “İngiltere'nin dostluğuna dayanarak düvel-i sairenin kaffesiyle hoş geçinme”²⁹ olarak özetlemiştir.

II.1 İtalya'nın Trablusgarp Saldırısı ile ilgili Mehtab'ta Çıkan Eleştiriler

Mehtab Dergisi'nde İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal harekâtı başlamadan çok kısa süre önce, (11 Ağustos 1911 tarihli 4. sayıda) Kuzey Afrika'da yaşananlar ile ilgili pejoratif bir dil kullanılarak şu yorumlar yapılmıştır: “Bugün gelen bir telgraf Alman'ın, Fransız'ın, İngiliz'in, İspanyol'un pençelerinde bir kurbağa yavrusu gibi kalan Fas sultanı Mevlay Hafız'ın çıldırđını haber veriyor. ...Müslümanlar akıllarını başlarına seri'an ve âcilen toplamaz ve Sırat-ı Müstakim yazarı efendinin medeniyet-i hayvâniye diye tavsif ettiği medeniyet ile mütemeddin olmazsa çıldırmakları nâ-mütenâhi devam ve tevessü' edecek ve o medeniyet-i hayvaniye dediğiniz medeniyetin tarsini (sağlamlaştırılması) için kullanılan bir hayvanât olduğumuz –heyhat iş işten geçtikten sonra– anlaşılacaktır”³⁰. Görüldüğü gibi dergide, emperyalist devletlerin bölgedeki yayılıma herhangi bir tepki gösterilmemekte, bu durumun Osmanlı Devleti için yarattığı tehlikelere dikkat edilmemektedir. Konu bütün sayılarda sıkça rastlandığı gibi, sadece Batılılaşmanın aciliyetini anlatabilmek için bir araç kullanılmak istenmiştir. Buna karşılık diğer basın organlarında çıkan en ufak Batı eleştirileri bile büyük tepkilerle karşılanmıştır.

İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısı ile ilgili ilk yazı, savaşı başladığı 29 Eylül'den³¹ yaklaşık bir hafta sonra, 5 Ekim 1911'de çıkan sayısında yer almıştır. İlk yazılarda İtalya “yirminci asrın siyasi korsanı” olarak nitelendirilmiştir³². Daha sonraki yazılarda ise “Adriyatik denizinde ilân-ı harpten iki saat evvel... Torpidolarımızın verdiği selama... beş yüz gülle ile mukabele eden alçak düşmanın, hain donanması bu cebânet (korkaklık) ve vahşetinden utansın... Yirminci aşırın on birinci senesinde yaşıyoruz. Vahşet ve tagallübün tarih sahifelerinde bile okunacak zamanı geçti...” tepkisi gösterilmiştir. Bunun yanı sıra “Korsanlıkla ilhak-ı memalik etmek isteyen «İtalya'ya» resmi Avrupa'nın nefi' zatıyla (menfaatleri sebebiyle) kilitlenmiş ağızları sussa bile bütün cihan-ı tefekkür ve insaniyetin şutum-ı takbihatı (kınamaları) susmaz”³³ ifadeleriyle insanlığın bu korsanlığı kabul etmeyeceğine dair naif umutlar dile getirilmiştir.

Trablusgarp saldırısı gerek Mehtab Dergisi'nde gerekse diğer basın organlarında çıkan ilk yazılarda ansızın (nâgeh-zuhûr) yapılan bir hareket olarak tanımlanmıştır³⁴. Bu

²⁹ Azman, 1994, s. 40.

³⁰ Mehtab, 14 Ağustos 1911: 31.

³¹ Osmanlı Devleti, 29 Eylül 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'ı bombardımanı üzerine, 30 Eylül tarihinde resmen İtalya ile savaş durumuna geçmiştir (BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR. HMŞ. İŞO), 203-25, 12 Zilkade 1329 (4 Kasım 1911)).

³² Mehtab, 3 Ekim 1911: 130.

³³ Mehtab, 19 Ekim 1911: 167-168.

³⁴ Mehtab, 3 Ekim 1911: 130-131.

tanımlama aslında Osmanlı basınının da çok eleştirdiği hükümete benzer şekilde, en azından Avrupa basınına iyi takip ve tahlil edemediğinin ve yukarıda belirttiğimiz gibi İtalyan saldırısının Avrupa güçleri tarafından önlenebileceğine dair umudun işaretidir. İlerleyen günlerde bu tanımlamadan vaz geçilmiş ve derginin 12 Ekim 1911 tarihli 12. sayısında İtalya'nın on altı senedir bu saldırı için hazırlık yaptığı ve Fransa, İngiltere ve Almanya'nın tarafsızlığını sağladığı yazılmıştır. İtalya'nın işgal süreci ise; “*İtalya bir ulti-matom veriyor. 24 saat zarfında Trablus’u tahliye ve bana teslim ediniz. Memurlarınıza emir verin müşkülât çıkarmasınlar ve âdeta bana teshilatda (kolaylıkta) bulunsunlar diyor. Daha yirmi dört saat münkâzı olmadan Trablusgarb'a hücum ediliyor. Preveze’yi topa tutuyor, diğer taraftan medeniyetli İtalyan ahali Toron (Torino) şehrindeki beyne’l-milel sergide³⁵, Türkiye şubelerini yakıyordu...*”³⁶ ifadeleriyle okuyucuya duyurulmuştur.

Bilindiği gibi yerel halkın ve Osmanlı gönüllü subaylarının direnişi sonucunda Trablusgarp içlerine ilerleyemeyen İtalya, sahil şehirlerini donanmasının ateş gücünü kullanarak ele geçirmiştir. Bombardımanlar sırasında kadın-çocuk gözetilmeden sivil halkın katledilmesi üzerine Doktor Esat Kemal’in, “*en şaki bir insan, hatta birçok sıb’a-ı hayvan... (hayvan doğanlar) aciz bir kadına hilm-u şefkatle muameleyi kendine vazife bildiği halde*”, bu kadarcık bile erdemi olmayan İtalya'nın adının, tam da bu sebeple (gerçekleştirdiği zulüm ve korsanlık nedeniyle), sözde büyük devletler kitabında (*kütüb-i musanna-ı beyn-el-milelde*) muazzam devlet olarak geçtiğini yazmıştır. Onun yorumuyla: zalim “Neron”un torunları, yirminci asırda o müthiş zorbanın tam anlamıyla “*şerr’ül halefleri*” kesilerek, Trablusgarb’ta dünya tarihine her gün yeni bir facia sunmaktaydılar. Asıl önemlisi ise bütün bunlara rağmen yaptıklarının Avrupa kamuoylarınınca yine de övülmesi, amellerinin hayırlı, makbul addedilmesidir. Esat Kemal, “*bravo medeniyet!*”³⁷ serzenişiyle yazısını bitirmektedir.

II.2 İbrahim Hakkı Paşa Hükümeti’nin Yanlıları, İttihat ve Terakki Hükümetlerinin Eleştirisi

Dergide Trablusgarp’ta bunlar yaşanırken, Türkiye ahalisinin derin bir uykudan uyanıp Trablusgarp’ın elden gittiğinin farkına vardığı belirtilirken, İbrahim Hakkı Paşa kabinesinin hataları ve bu bağlamda Hakkı Paşa’yı iktidara taşıyan İttihat ve Terakki’nin takip ettiği siyaset ise şöyle eleştirilmiştir: “*Trablusgarb valisi nerede? Yok. Trablus kumandanı kim? Yok. Trablus kuvve-i muhafazası üç bin kişiden ibaret! On bin kişisi bir iki ay evvel Yemen’e sevk olunmuş? Erzak? Yok, Yok, Yok!. Bir şey var talebesinden ve*

³⁵ 29 Nisan 19 Kasım 1911 tarihleri arasında açık kalan uluslararası Torino Sergisine Osmanlı Devleti de katılmış, ancak Osmanlı Pavyonu, 29 Eylül 1911’de İtalya ile Türkiye arasında Trablusgarp Savaşı çıkmasıyla kapatılmıştır (Bk. Işıklı, 2012, s. 232).

³⁶ “*İtalya hod-behod Trablusgarb'a hücum etmedi. Evvelâ bu proje 16 seneden beri mütala'a olunmaktadır. Saniyen 1898' de Fransa'da Brison (Henri Brisson)'un re'is-i vükelâ Delkase (Théophile Delcassé)'nin Hariciye Nazırı, (Barer) in Roma'da Fransa sefiri olduğu sırada bu mesele yani Fransa'nın bu hususta bi-taraf kalması meselesi takarrür etmiş ve muahharen İngiltere'den de aynı ta'ahhüd -ü bi-taraf-i istihsâl olunmuştur*” (Mehtab, 10 Ekim 1911: 148-149).

³⁷ Mehtab, 26 Ekim 1911: 180-181.

vaktiyle rüfekâsından biri tarafından kendisine verilmiş «münezzehe» sıfatına haiz bir baş vekil! Bir baş vekil, ki İtalya burnumuza notasını dayamazdan tamam iki gün evvel meclis-i vükelâda rüfekasına «İtalya bize karşı kat'iyen muhasamata girişmez. Ben kabine reisi bulunduğça, temin ederim ki bunun ihtimali yoktur» diyor. Evet İtalya bunları yapıyor, biz diyoruz, hukûk-u beyne'd-düvel: İtalya sözümüzü kesiyor, «hukûk-u beyne'd-düvel, devletler arasında caridir ve devletler insanlardan- erkeklerden teşekkül eder» manasında bir nazarla bizi çiğniyor. Biz her sıkıştıkça «Anne!» diye bağırarak istidat iden aciz çocuklar gibi canımızın aşkı Almanya'ya teveccüh-ü ümit ediyoruz. Almanya kartalı, Türkiye'deki İtalyan tebaayı kanatları altına alarak, İtalyanlara dokunmayın, bu nasihatim size en mühim bir dostluk nişanesidir diyor. Biz susuyoruz Boykotaj yapmıyoruz, İtalyanları memleketimizden çıkarmıyoruz. Trablusgarp'ı valisiz, kumandansız, Roma'yı sefirsiz bırakmış olan bu kabine reisini divan-ı âli' ye sevk etmekle olsun bir eser-i hayat göstermiyoruz. Hikmet-i hükümet diyerek boğazımıza bir tıkaç tıkıyorlar...Pervasız söyleyeceğim; validemizden evvel validemiz olan vatani müdafaa için Trablusgarp vadilerinde göğsümü İtalyan kurşunlarına karşı koyamıyorsam «hikmet-i hükümet»'in yumruklarına da mı arz edemeyeceğim?³⁸”.

İlerleyen günlerde ise İbrahim Hakkı Paşa hükümetine eleştirilerin dozu çok artırılarak şu ifadeler kullanılmıştır. “Alti-yedi ay evvel Roma Osmanlı sefiriyle, Trablusgarp valisinden İtalya istilasına ait raporların zarflarını açma vakit bulmayan... bu bizde... gafil ve nâim (bolluk içinde yaşayan), başka milletler de olsa «rezil ve hain hükümet» ... gaflet-u nevminin (gaflet uykusunun) ceza-yı azabını acaba bu manzaralar karşısında kalben olsun çekiyor mu?”. Doktor Esad Kemal bu yazısında, Trablusgarp sahilleri top ateşine tutulurken, donanmanın Haydarpaşa önlerinde bekletilmesini de eleştirmektedir; “Vis Amiral (vice-admiral) Frabelli: Trablusgarp'ın âfâk-ı keder-ı meşhununda (keder dolu ufuklarında) çelikten donanmasıyla bir heyûlâ-ı tecavüzkar gibi dururken; ikide bir de şehrin heyecan-ı harble susmuş sahillerine cehennemden nişan veren gülleler savururken... Osmanlı filosu... Haydar Paşa önlerinde hangi düşman-ı mütecavizin ahz-ı sârına (intikam alma) memurdur? ³⁹. Dergide ayrıca “İş Trablusgarp'da değil, bütün vatan mukasseme (bölünme) tehlikesi önündedir! Ben en şiddetli bir kanaat-ı münevvere ile kaniyim ki biz vatanımızın umumunu muhafaza itmek istiyorsak bir cüz'ü için bütün fedakârlığımızı sarfetmemiz lâzımdır” ifadeleriyle sonradan gerçek olacak öngörülerde de bulunulmuştur.

Trablusgarp işgali bağlamında Mehtab Dergisi'nde İttihat ve Terakki yönetimi ve münevverler, halkın hoşuna gitmek için popülist davranmak ve radikal reformlar yapmamakla suçlanmıştır. Uzun seneler boyunca istibdatla yönetilmiş Türkiye'de, ilan

³⁸ Mehtab, 19 Ekim 1911: 162-163.

³⁹ “Vis Amiral (vice-admiral) Frabelli: Trablusgarp'ın âfâk-ı keder-ı meşhununda (keder dolu ufuklarında) çelikten donanmasıyla bir heyûlâ-ı tecavüzkar gibi dururken; ikide bir de şehrin heyecan-ı harble susmuş sahillerine cehennemden nişan veren gülleler savururken Marmara'nın mâ-i atlas sinisinden beliren bu ihtişam-ı elim ne demektir?... Osmanlı filosu... Grandi direğinde (gemi direği) sallanan ve sallandıkça al mevceler yapan bu «necm ve hilâl» bayraklarının elim-i ihtişamı altında Haydar Paşa önlerinde hangi düşman-ı mütecavizin ahz-ı sârına (intikam alma) memurdur?... (Mehtab, 19 Ekim 1911:167-168).

edilen meşrutiyetten de istenilen sonucun alınmadığından şikâyet edilmiştir. “*Barikalar asr-ı feyzindeyiz; her yıldırımında bir gece, bir gölge devriliyor...Bizde hâlâ...Şüphe ve tereddüd, zaaf ve hiras...ve bu azimsizlik devam ederse bizim için uzun bir istibdad, hem de Abdülhamid'inkinden daha yaman bir "cehl ve ta'assub istibdadı" mukarrerdir. Artık onun pençesinde otuz üç sene mi olur, bir asır mı olur inleyebiliriz*” serzenişinde bulunan yazarlar, meşruti yönetim döneminde boş inançlar konusunda herkesten aktif olmasını beklemektedir; “*...Artık biz de cehl ve ta'assub sürülerin keyfine mümâşât etmek (hoş görünmeye çalışmak, görmemezlikten gelmek) tenezzülünden kurtulalım. Bütün mânasıyla, cehle, ta'assuba, harb ilan edelim. Hakiki bir mücahede, hak ve hakikat, ilm ve irfan, marifet ve medeniyet, mücahedesine girişelim...Öyle muhafazakâr, elastiki cümlelerle değil. Açık cesur yazılarla hür, parlak fikirleri bunların görmez gözlerine sokalım, işitmez kulaklarına işittirelim...*”⁴⁰. Buna karşılık yeni yönetimin o zamana kadarki politikaları derginin istediği oranda hızlı ve radikal bir dönüşüme evrilmemiş olmalı ki, ileri sayılarda İttihat ve Terakki hükümetleri sıklıkla eleştirilmiştir. Dergi “*Ancak yüzde beş okumak bilen bu milletin bu günkü vesâit-i ma'ârifle tenevvür etmesi bilâ mübâlağa yirminci asrın sonuncu senelerine nasiptir...*” hükmünü verdikten sonra bu süre zarfında gençlerin heder, vatanın da harap olacağını ifade etmiştir. Cehl ve taassubun cahil fakat cesur ordularının aralarında var olan müthiş bir ittihat ile hakikate galebe çaldıklarını belirten yazar Esat Kemal, “*Müttehid bir heyet-i münevverin, münevver ve cesur vasıta-ı neşriyatıyla, âlem şümul ve güzide ihtimamatıyla biz de bunlara hücum idelim*” önerisinde bulunmuştur. Çünkü “*her bir tuğyan-ı ta'assuba nazar-ı müsâmaha ile bakmak... Tekerrürünü davetten başka ne demektir? Avamın bâ'is infî'ali olacak diye düşündüğümüzü söylememek, medeni bir surette yaşamamak onların esir-i cehaleti olmak değil midir? Ya esas-ı harekâtımızda böyle bir takyîd-ü cebriye mahkûm olduktan sonra bu istibdat-ı menfura tahammül ne büyük zillettir*”⁴¹. Mehmet Hadi ise yok oluşa götüren Batının demirden pençesinden kurtulabilmek için hükümetten öncelikle mükemmel ve cesur bir kanun ve sonrasında onu yürürlüğe geçirecek dirençli devlet adamları gerekliliğini vurgulamış, en büyük düşmanın dışarda değil içeride olduğunu yazmıştır⁴².

II.3 Trablusgarp İşgaline Sessiz Kalan Avrupa Devletlerinin Eleştirisi

Trablusgarp'ın işgaline diğer Avrupa ülkelerinin sessiz kalması, radikal batıcıların birçok argümanını çürütmüş, dolayısıyla büyük bir hayal kırıklığı yaşatmıştır. Yaşanan hayal kırıklığı Tanin gazetesinde şöyle yansıtılmıştır. “*Meşruti rejimden esirgenmeyen destekleme lafları nerede kaldı? Bütçedeki askeri masrafların azaltılarak paraları ıslahata harcamamız öneriliyor. Ama hemen arkasından, hiçbir günahımız olmadığı halde vatanımıza saldırıldığını görüyoruz. Haklarımızı korumak için sonucunun Avrupa barışı açısından ne derece tehlikeli olduğunu bile bile silaha sarılacağız. Bu durumda Avrupa işe karışmak zorundadır*”⁴³. Ancak yine de eleştirilerde İngiltere, Fransa gibi

⁴⁰ Mehtab, 10 Ekim 1911: 150-151.

⁴¹ Mehtab, 10 Ekim 1911: 150-151.

⁴² Mehtab, 19 Ekim 1911: 162-163.

⁴³ Koloğlu, 1999, s. 46.

ülkelere karşı daha ılımlı bir üslup kullanılmıştır. Buna karşılık Osmanlı radikal batıcılarının II. Abdülhamid döneminden itibaren sürdürülen ve biraz da seçeneksizlikten kaynaklanan Almanya ile ilişkileri, çeşitli vesilelerle sert bir şekilde tenkit ettikleri gözlemlenmektedir. Nitekim Trablusgarp saldırısı üzerine Ayasofya Camii'nde toplanan paralarla Avrupa'nın siyasi, ilmi, insani cemiyetleri, Ayan ve Mebusan Meclisleri başkanlıkları, Lahey Adalet Divanı ve İngiltere Kralı gibi Avrupa kurum ve kuruluşlarına telgraf çekilerek derginin ifadesiyle “*şefaaf dilenilmesinin*” yanı sıra, Almanya ile ilişkiler de eleştirilmiştir. Özellikle Kral'a çekilen telgraftaki ifadeler⁴⁴ dünyanın en uzak köşelerinde dahi sömürgeleri bulunan İngiltere'ye “sen eşkiyasın” demek anlamına geldiğinden çocukça bulunmuş, “*Artık böyle tıfılâne muhakemelerin zamanı geçmiştir. Artık bilmeli ve ezberlemeli ki, kuvvetli olmamak bir cinayettir ki, cezası idamdır*” yorumu yapılmıştır. İngiltere'nin İtalya'nın Trablusgarp'ı işgaline bazı stratejik hedefler gözeterek sessiz kaldığı vurgulanmıştır. Yazarı belli olmayan “Ayasofya Encümeni” adlı bu makalede İngiltere'nin öncelikle İtalya'ya göz yumarak bu ülkeyi kendisine minnettar ve tutkun kıldığı, böylece İtalya'nın Üçlü İttifak'la bağlantısını gevşettiği ifade edilmiştir. İngiltere'nin izlediği strateji ile ayrıca Türkiye'de körü körüne devam eden Almanya dostluğuna son verilmesine de çare bulduğu yorumu yapılmıştır. Makaleye göre Türk-Alman ilişkileri, Almanya adına “*daima almaktan ve hiçbir zaman vermemekten, Türkiye için ise aled-devam vermekten ibaret bir sersem politika*” olup, İngiltere bu ilişkinin sadece Almanya'nın çıkarlarına uygun yürüdüğünün açığa çıkmasını sağlamaktadır. Halbuki Türkiye'deki gerçek münevverler ve vatanperverler senelerden beri Almanya dostluğunda saklı düşmanlığı anlatmak için çaba sarf etmiş ancak onların çabaları etkisini göstermemiştir⁴⁵.

⁴⁴ “*Devlet-i Osmâniye ecza-yı memâlikinden olan Trablus'a, dini, irki, cinsi, lisani, civarı, hatta tarihi münasebeti olmayan İtalya'nın kâffe-i hukuk-ı insâniye ve ahdiyeyi bütün alem-i medeniyete karşı ayaklar altına alarak donanmasıyla "şekâvetkârane" tecavüzüne ve hiçbir sebep ve bahane olmayarak devlet-i Osmâniyeye harb imesine yalnız sükût ve müsamaha ile görmek değil hatta teşci' ider bir mevkide bulunmak İngiltere gibi seksan doksan milyon nüfus-ı İslâmiyeye hakim olan bir devletin tâ'kib edeceği meslek-i siyâset midir?*” (Mehtab, 10 Ekim 1911: 148).

⁴⁵ “İngiltere böylece “*bir taşla iki kuş vuruyor: Evvela İtalya'ya (Trablusgarp) kapısını açık bırakmakla İtalya'yı müntedâr ve meclûb ederek ittifak-ı müselles ile İtalya'nın rabitasını gevşetiyor. Saniyen Alman-Türk dostluğunun Almanya için daima olmaktan ve hiçbir zaman vermemek ve Türkiye için ise aled-devam vermekten ibaret bir sersem politika olduğunu bütün ariyetiyle meydana çıkararak Türkiye'de körü körüne devam eden bu Almanya dostluğuna hâtıme çekilmesine çare bulunuyor. Trablusgarp vilâyetimizi istilâ iden İtalya, nur-u didemiz Almanya'nın müttelikidir. Almanya eğer Türkiye'nin dostu ise müttelik olan İtalya'ya "Yok benim dostumu ezmeyeceksin Türkiye'ye taaddi bana taaddi demektir."* demek zamanındadır. Fakat heyhat bilmem kaç seneden beri bütün hakiki ve münevver vatan-perverler tarafından Almanya dostluğunda mükbin olan düşmanlığı tenevvür için akıtılan mürekkepler, telef edilen nefisler te'sirini göstermekle bugüne kadar niçin tehhür etti! Almanya ceraidinin birinden mütercim ve (Tanin) in evvelki günkü nüshasında bir fikra gördüm. İdrak-i meflucemize ne kadar şiddetle atılmış bir şamardır, bakım: “*Türkler Almanya'nın Trablus'l İtalya'ya karşı muhafaza ve müdafa'a etmediğini muâheze etmiyorlar Türkler kendi vilâyetlerini müdafaasız, muhafazasız bıraktıklarından dolayı kendi kendilerini neden muâheze etmiyorlar?*” biz aylarca vilâyetî vâlisiz, kumandansız bıraktık, İtalya'da istila kararları verildiği ve bu kararlar şâyi olduğu bir sırada altı tabur askerimizi (Trablus) tan alıp (Yemen)e gönderdik Trablusgarb me'usu Mahmut Naci Bey'in bizzat verdiği ma'lumata bizzat merkez vilâyette her gün on beş kişi aklıktan aylardan beri telef oluyordu. Meb'us-ı muhteremler nerede idiler? Niçin o zaman kabine reisinin ve rüfeykayı mesu'lesinin yakalarına sarılmadılar. Niçin hizb-i cedid, hizb-i âtik, muhâlif, muvâfık, e' âli-i müfrit, mu'tedil safsatalarıyla enerjilerini telef ittiler. Milliyet, vatan, istiklâl milli hayatı susuyorsa

Yaşanan hayal kırıklıklarının etkisiyle Sosyal Darwinist bir ifadeyle 20. yüzyılın “*Hak kuvvetlinindir*” asrı olduğu yorumları yapılmıştır. Nitekim Dr. Esat Kemal, “Yirminci Asır” başlığını taşıyan yazısında; bu asırda artık medeniyet, barış, fen ve marifet vb. değerlerin sivri, parlak süngüler üstünde durduğunu ifade etmiştir. Çok eski çağlardan bugüne vahşetin hiçbir suretle kaybolmadığını (Esat Kemale göre zaten tabiatta bir şey yok olamaz, sadece şeklini değiştirirdi), yüz binlerce sene evvel birbirine taşlarla hücum edenlerin bu günkü torunları torpiller, bombalar, kurşunlar, şarapnellerle birbirlerini mahvettiklerini belirten yazar, ilkel vahşetin biçim değiştirerek daha mükemmel bir şekle dönüştüğü yorumunda bulunmuştur. “*Beşer; yine vahşi kalmış fakat şu şartla ki: En medeni insan, en mükemmel müsellâh olan addedilmeğe başlanmıştır. Burada yalnız... Vahşet şeklini değiştirmiş ve gittikçe mükemmelleşmiştir... (Dünyanın en müterakki, en zengin, en medeni, en hür, bir kavmi sayılan) Büyük Britanya da dahil “hangi milletin vesait-i tahribiyesi çoksa, o en müterakki addedilir. ...Hukuk-u beyn’el-milel! Sulh ve müsâlemet! (Barış) İnsaniyet ve medeniyet! Bu yaldızlı haplar içindeki müthiş zehirlerle hakiki İnsaniyetin tesemmümü (zehirlenmesi) bilmem ki kaçınıcı asra kadar imtidâd edecek. Kurûn-u ibtidai’de hüküm süren “el-hükmü limen galebe” (Kuvvetli olan haklıdır, kuvvet kimin elinde ise hüküm ve hak onundur), bugün daha nafiz (sözü geçen) ve bariz bir düstur-u amel oldukça medeniyetten ziyade vahşetin tekemmül ettiğine inanmamak kabil mi? ...”* sorularına cevap arayan Esat Kemal, medeniyetin en yüksek meclislerinde, bedevi hayatın saf çıplaklığında yeşeren samimiyet, erdem ve mertliğin zerresine bile rastlamanın imkânı olmadığını belirtmiştir. Medeni dünyayı, insanlığın feryadının intikam depremiyle sarsılabilmek için de kuvvetli ve silahlı olmanın gerekli olduğunu vurgulayan Esad Kemal, “*Bu cihan; bu asır, bu beşeriyet bugün de yarın da kuvvet ve satvete harâc-güzârdır ve öyle kalacaktır. «Milletim nev-i beşer, vatanım ruy-ı zemin» (yeryüzü vatanım, insanlık milletim) gaye-i hayalîyesi bizden uzak... Hem pek çok uzaktır”*⁴⁶ hükmüne varmaktadır.

Mehmed Hadi ise “*esbap-ı müdafadan çıplak*” Doğu’nun, “*garb-ı müsellâh*”ın, kendisi hakkında beslediği ihtiraslı emellerini “*bütûn üryan-ı endamıyla müşahede ettiği*”ni, asırlardır süren gaflet ve lâkaydlığın acı-zehirli sonuçlarının inkâr edilemez bir şekilde ortaya çıktığını belirttiği yazısında, dünyada aciz ve zayıfların dayanacak güvenecek yerlerinin olmadığı, olamayacağını ifade etmektedir. “*Artık anlaşıldı ki, muhafaza-ı mevcudiyet etmek isteyenler kendi kuvvetine güvenmeli, kendi kendisine dost olmalıdır*” diyen yazar, dost kisvesine bürünenlerin (özellikle Almanya’nın) yapılan bunca haysiyet kırıcı müracaatları soğuk ve alaycı çehrelerle karşılamalarının da bunu teyit ettiğini

hissi insanımız söylesin hissi insanımızda susuyorsa hayvanlığımız bağırırsın çünkü sonumuz aç kalmaktır. İkide bir de öteden beriden istindat, istişfa’ etmekten vazgeçelim. Daha birkaç ay evvel bir içtimâ’n akabinde de (İran) ı kurtarmak için Almanya imparatoruna bir telgraf çekilmişti -ve zannedirim o encümenin ruh ve canı da yine aynı meb’us-ı muhterem veya aynı meb’us-ı muhteremler idi o sırada Abdullah Cevdet galiba (Türkiye) gazetesinde neşrettiği bir makalede bu teşebbüsü "başkasını ricâliyetiyle gerdeğe girmek" diye tavsif etmişti. Bu telgraflara verilen para ile Trablusgarb'a birkaç çuval erzâk gönderilse idi Trablus'a daha ziyade alâkadarlık gösterilmiş olurdu, susulsa idi izzet-i nefse mâlikiyetimiz hakkındaki zemm-i umûmi daha ziyade masun kalırdı". (Mehtab, 10 Ekim 1911: 149-150).

⁴⁶ Mehtab, 26 Ekim 1911: 180-181.

yazmıştır. “...Artık bilindi ki, yirminci asırda, kuvvete perestiş iden bir medeniyet-i müthişe içinde yaşıyoruz. ...Kanun şu yumulmuş koca el: müşt-i tagallübün (zorbanın yumruğu) biçaregânın dendanını kırmakta olduğunu, zaman bize ne acı yumruklarla gösterip duruyor! ...Biz görüyoruz ki, tabiat pek dehşetlidir. «Hayat canileri» olan düşkünlerin, erbab-ı atalet ve gafletin pek rahmsız bir cellat-ı bi-amanıdır. Onun huzur-u lakaydında yalvarışlar, ağlayışlar, sızlayışlar barid sükutlarla, lâl kakhahalarla karşılanır!.. Onun huzur-ı kibriyâ perverinde şâyân-ı kabul olan şey yalvarışlar, ağlayışlar, mahsul-u acz bulunan itaatler değil, ağniya gibi istiğna-füruş, akviya (kuvvetliler) gibi hakkına- şinas olmaktadır. O makhurları (ezilenleri) değil kahirleri (ezenleri), mazlumları değil zalimleri sever. Mazlumlara acımdan, miskinlere rahm etmekten âli ve münezzehdir. Onun nur-dide-i iftiharî: kuvvet, satvet, servet, hareket faaliyet galibiyet, demir, ateş ve yıldırımlardır. Bu vesait-i hayatiyeye mâlik olanlar onun damat-ı kerime-i muvaffakiyet ve muzafferiyetidir. Tarihin her yaprağı bu hakikâti haki (hikâye eden- anlatan) olan lisan-ı bürhandır. Tabiat bir kuyumcuya teşbih edilebilir. Pota-yı alemde bulunanları daima kaynatır, halisleri yaşatarak tortuları öldürür. Bir şaire benzetilebilir. Mahsul-i kudretini imkana yazar, tetkik eder. Manasızlarını mahv, işar-ı manidarını daha ziyade yaşatır”⁴⁷ şeklinde hem hayal kırıklığını hem de sahip olduğu Sosyal Darwinist kuvvet nazariyesini ortaya koymaktadır.

III. Hayal Kırıklığı ve Türkçülüğe Evrilme

Daha önce de ifade edildiği gibi, Hüseyin Cahit’in 16 Şubat 1909’da Tanin’de yayınlanan ve Avrupa kamuoyunun ancak meşrutiyete aykırı bir eylem görürlerse Osmanlılar aleyhine döneceğini, İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletleriyle hoş geçinilmesi gerektiğini⁴⁸ ifade eden yazısı, yönetim değişikliği sonrasında Osmanlı okumuşlarındaki iyimser havayı yansıtmaktadır. Ancak bu iyimserlik boşa çıkmıştır. Büyük umutlar beslenen Meşrutiyet’in ilanı ve II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesinden sonra Osmanlı Devleti’ni parçalanma ve yıkılışa götüren bir dizi olayın başlangıcını oluşturan Trablusgarp’ın işgali hadisesi yaşanmıştır. Bu olay Mehtab Dergisi yazarlarının da içinde bulunduğu çevrelerde yaşanan derin hüsrânın açığa vurulmasına da vesile olmuştur. Nitekim işgalin başlamasından yaklaşık bir hafta sonra “*Vakâ-ı Hâzıra*” başlığı altında, Hüseyin Cahit (Yalçın)’in Tanin’de çıkan bir yazısından alıntı ve Mehmed Hadi’nin yorumu yayınlanmıştır⁴⁹. Daha önce Batı ile ilgili en ufak eleştiriler bile kabul edilemezken, bu yazıda Meşrutiyet’in ilanından sonra Avrupa Devletlerinin tavırlarının ortaya çıkarttığı umutsuzluk gözlemlenmektedir. “*Biz artık anladık ve anlıyoruz ki hür da olsak, medeni de olsak, selim-i medeniyetin son basamağına da çıksak, mademki Türk’üz Avrupa kerime-i medeniyetine damat olamayacağız. Kendimizi bu mütemeddin (!) milletlere beğendiremeyeceğiz. Müteveffa Gladstone’un şu mealdeki acı istihzaları nakşgir-i zamirimizdir ve ebediyen silemeyeceğiz; ‘Kendime insan demeğe ar ediyorum, utanıyorum. Çünkü Türkler de insan şekil ve suretindedirler’. Merkumun bu gibi siham-i*

⁴⁷ Mehtab, 19 Ekim 1911: 161- 163.

⁴⁸ Azman, a.g.t., s.40.

⁴⁹ Mehtab, 3 Ekim 1911: 130-131.

istihzası (istihza okları) *insan olduğumuza değil şüphe yok, ki Türk oğlu Türk olduğumuza atılmıştır. Ey necip kardeşlerim, ey kahraman Türkler: Daha aldanmayalım!*"⁵⁰. Hüseyin Cahit alıntılanan yazısında o günlerde Osmanlıların çektiği derin ızdırabın sebebinin İtalyanlarla başlayan harp olmadığını; "*Demir bir kafese kapandığı için kurtların hücumuna, istihzasına uğrayarak müdafa-i nefse imkân göremeyen aslanın çektiği*" azap olduğunu yazmıştır. Mehmed Hadi ise on birinci sayıya kadar hiç rastlanmayan bir dille, bu saldırının coşan Türk ve İslam Dünyası'nın kin ve intikam hislerini köpürteceği yorumunda bulunmuştur⁵¹. Vaktiyle kahramanlığı ile Avrupa'yı titreten Türklerin, dar görüşlü bir takım ruhani (kelime İslam Dünyası'na uygun düşmese de asıl metinde vurgu bu şekildedir) ve cismani idarecilerin kötü yönetimiyle önceki ihtişamlarını ve kuvvetlerini kaybettiklerini, bunun sonucu olarak bu cihangir aslanın zincirlere vurulduğunu ifade etmiştir. Anlaşılacağı üzere radikal Batıcı olarak nitelendirebileceğimiz çevrelerde, olayların etkisiyle, Balkan Harbi'nden önce, Türkçü eğilimler çoktan başlamıştır. Doğal olarak burada dile getirilen Türkçü düşünce, aynı anda pozitivizmi de içermektedir ki, bu durum ileriki yıllarda basın, yayın, siyaset ve düşünce dünyamızda sıklıkla gözlemleneceğimiz devrin ayak sesleridir.

Bunun yanında Trablusgarp'ta yerel halkın direnişi ve bu direnişte bazı dini grupların etkisi, İslam Dünyası'nın birlikte hareketinden doğabilecek güçten yararlanılması ümitlerini de yeniden yeşertmiştir. "*Sahrayı Kebir'in, Derya-yı rig-i bi-payanında* (sonsuz kum denizinde), *cehennemi günlerin hararet-i kahriyle bir hayat bedâvetin bütün üryanlığı yaşayan, urban, kabâil... Taraf taraf Trablusgarb'a koşuyorlar... Onların aşk-ı vatanla çirpınan kalpleri; Açlık susuzluk bilmeyen azim-ı kavileri; çıplak omuzlarındaki tüfeklerin saye-i hamasetiyle İtalyanlara bir devre-i hun ve hezimet hazırlıyorlar...*"⁵² şeklindeki ifadeler bu durumu yansıtmaktadır.

⁵⁰ A.g.y.

⁵¹ "*Bugünden itibaren devlet-i merkume bütün cihan-ı İslâmın büyük ve nakâbil-i avf bir düşmanı sayılır. İtalya ihtimal, ki bugün «müdafa-i nefse imkân göremeyen aslanın» «der-i zencir» oluşundan istifade ederek Trablusgarp'ı işgal eder, ihtimal, ki şekavet-i siyasiyesinde bir dereceye kadar muvaffak olabilir. Fakat yirminci asrın bu siyasi korsanı cihan-ı etrâk ve İslam'ın umman-ı hurûşân-ı intikamını katiyen teskine muvaffak almayacak, şu umman-ı gayz ve intikamını günden güne köpürtecek, saat be saat coşturacaktır. Vaktiyle, gayret-i kahramanesiyle Avrupayı titreten, Viyana'yı taht-ı muhasaraya alan, bugün bir siyaset-i ebkem (dilsiz, ses çıkarmayan) takip eden Fransızlara Agus-ı himayesini açan bu merd ve necâbet-i fitrat Türkler bir takım avamil ve müessiratin saikasıyla evvelki mevkilerinde değildiler. Mukadderat-ı milleti elinde tutan ruhani ve cismani zimmâmdaran-ı kuteh endişanın seyiyat-i idariyeleriyle mevki-i büilend-i ikbal ve ihtişamları evvelki kuvvetini zayi itmiş, bunun neticesi olarak o şird cihangir der-i zencir idilmiştir... "Bu esaret-i muvakkate "hiçbir zaman şu necip ve kahraman milleti meys edemeyecek ecdad- pak-nejatlarının muzafferiyet-i fatihanesiyle elde edilen hâkimiyet-i Osmaniyelerini katiyen vermeyecektir. Osmanlılar dâima müstakil olarak yaşamış ve şu istiklalîyetlerini dünyayla beraber yaşatmağa da yemin itmişlerdir. Yeminlerinin altına hûn-u himmetle: «Ölmek ve yaşamak seni ey şanlı vatan» İmzalarını koymuşlardır. Namusla, izzet ve haysiyet-ı nefse, merdlik ve kahramanlıkla ölmeğe yemin itmiş bu, büyük millet yaşayacak, vatanını da yaşatacaktır" (Mehtab, 3 Ekim 1911: 130).*

⁵² "*Avrupa dest- gâhların hummayı faaliyetle yetiştirdiği âhenin kâl'alarından bizim tâbii bir kuvvet ve metanetle sakin duran memleketlerimize fırlattığı zehir efsan güllerin galibiyet muvakkatasıyla sermest-ı gurur olanlar yakın zamanda kalpsiz sinelerini delecek şecaat süngülerinin kahhar darbelerine hazırlansınlar... Osmanlılar mukadderat-ı milleti uçurumlara yuvarlayan Hakkı Paşa gaffletinin gayz ve nefretini şimdilik kalplerinizde saklayınız... Avrupa ve hile meşhur dostumuzun ahd-şikenliğine mukavemet*

Öte yandan, Trablusgarp işgali başladığında Osmanlı Devleti'nin pek çok açıdan zor şartlarda bulunması, özellikle donanmasının eksikliği, başta Donanma Cemiyeti, Hilal-i Ahmer, Talebe-i Ulûm gibi kuruluşlar olmak üzere basın aracılığı ile yardım kampanyalarının başlatılmasına yol açmış, gazetelerde iane listeleri yayınlanmıştır⁵³. Bu kampanyalara destek veren Mehtab dergisi, bu vesile ile Türk milletinin özelliklerine dikkat çekmiştir. «Numune-i Tatbikat Mektebi» ikinci sınıf öğrencisi olup, altı yedi yaşlarında olduğu tahmin edilen ve yazarın “...Küçük simasında Türklere, Türklüğe has olan bir büyüklük, bir lema'-ı necabet ve asalet parlıyor...” şeklinde tarif ettiği sevimli bir okul çocuğu ve kız kardeşlerinin kumbaralarındaki paraları yaşlı gözlerle, vatana hizmet adına donanma için bağışlamaları, yazarı “Küçüklerinde, bu büyüklük, bu âsar-ı necâbet ve asalet görülen Osmanlılar ebediyen yaşayacak, ebediyen payidar olacaklardır...” şeklinde bir yoruma ve “Ey, vatan, ölmek yolunda, var buna peymânımız râhına her dem fedadır kanımızla, canımız”⁵⁴, şeklindeki dizeleri yayınlamaya sevk etmiştir.

Derginin ilerleyen sayılarda da kurban kesme yerine kurban paralarının Osmanlı askeri ve donanmasına bağışlanmasını tavsiye eden uzun bir yazı yayınlanmış, bu vesile ile din ve din adamlarının eleştirisi de ihmal edilmemiştir. “Kurban Bayramı hulûl ediyor... Bizim kurbanlarımız kesildi. İnsan kurbanları! ...Donanmamız ser-be-zemin-i mahcubiyet durdukça biz, garbın huzur-u mağrurunda ter döke döke duracağız... Hudâ-negerde (Allah korusun) bütün İslâmların manevi ve uhrevi vatanı olan memalik-i Osmaniye'ye bir şeyler olursa akvâm-ı İslâmiyenin kaffesine son bir Fatiha okunacağı vareste-i inkârdır... Kaffe-ı alem-ı İslâm kurbanlarının bedel-ı nakdisini Osmanlı donanmasına vermek hususunda bab-ı meşihattan ve ulema-yı saireden istiftâ'ya kalkışmalarını beyhude ve abes görüyoruz. Çünkü ruhanilerimizin efkâr ve lisan-ı fetva-penahileri tâli'miz gibi harap ve perişan, hal-ı hazırımız gibi müphem ve zulmet-i nişandır... Ey alem-i İslam bir sada-yı vicdaniyle size hitap ediyorum: ...Bir millet nafîle hayvan kanları dökmekle yükselemez. Güzergâh-ı intibah ve tarik-ı terakkisine dikilen heyûlâ-i istibdâd, kâbûs-u hurafatı öldürmekle sema pervaz-ı ıttila olur. Berriye, bahriye, fûnun ve sanayiine ruh ve can vermekle canlı, kanlı bir millet olabilir”⁵⁵.

IV. Trablusgarp İşgali Vesilesiyle İslam Toplularının Batılılaşma ve Din Bağlamında Eleştirisi

idiniz! ...Mert olan fert kalmaktan korkmaz... Bu zavallı millet... Cesur, cefakâr, âli-i cenaptır, dünyanın en hâlim ve kanaatkâr, fakat en mert ve fedakâr bir milleti. «İntikam! diye bağırıyor.

Roma hükümeti bu sayha-i pür gayz ve heybetin tarrâka-ı dehşet-nakiyla (dehşetli sesiyle) ne zaman olsa tütreyecektir” (Mehtab, 19 Ekim 1911: 167-168).

⁵³ Alandağlı, 2020, s. 72.

⁵⁴“Mini mini ellerinde tuttuğu ufak bir kumbarayı uzatarak giryeli bir sada-i tûfilane ile: "Düşündüm, düşündüm. Vatanıma nasıl bir hizmette bulunayım dedim. Topladığım şu paraları vatana hizmet edebilmek arzusuyla getirdim. Bu paraları donanmamıza sarf olunmak için veriyorum” (Mehtab, 3 Ekim 1911: 140-141).

⁵⁵ Mehtab, 26 Ekim 1911: 177-180.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, işgaller yaşanırken radikal bir Batılılaşma taraftarı Mehtab Dergisi, emperyalist ülkelerin Kuzey Afrika'daki ilhaklarını Batılılaşma açısından ve daha ziyade bölge ülkelerini suçlayan bir dil kullanılarak yorumlamıştır. Dergide ne emperyalizme herhangi bir eleştiri yapılmış ne de Osmanlı Devleti için yaklaşan tehlikeye dikkat çekilmiştir. Bunun yanında diğer basın organlarında çıkan en ufak Batı eleştirileri bile büyük tepkilere neden olmuştur. Buna karşılık İslam Dünyası'na, daha kapalı bir dille olsa da dine yoğun eleştiriler yapılmış, büyük bir karamsarlık tablosu çizilmiştir. Nitekim 12 Ekim 1911 tarihli 12. sayıda bu durum belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. "İçtimaiyat" adlı başyazıda Mehmet Hadi, İslam Dünyası'nı yolunu kaybetmiş, her yanı karanlık ve her an yokluk girdabına karışacak bir gemiye benzetmiştir⁵⁶. Yazara göre evham ve esatir okulu ("*medrese-i esatir ve evham*") olan, gerçek hayata kayıtsız kalan Doğu'nun hurafeler zemini olması sebebiyle Avrupa, onun hakkında kurduğu hayal ve hedefleri, korkusuzca gerçekleştirebilmektedir. Trablusgarp bunun bariz örneğidir. Yarın bir Girit, bir Mısır, bir Makedonya meselelerinin çıkmayacağı konusunda ise milletin basiretli kesimlerine kimse güvence verebilecek durumda değildir. Gidişat iyimserleri bile endişeye düşürecek durumdadır. Yazar yardım için boş yere yapılan bütün çağrılara (dualara) karşın göklerin ve tabiatın bunlara cevap vermeyip, ezeli suskunluğunda devam ettiğini ifade etmektedir ("*Asuman ve tabiat-ı ebkemiyyet- i ezeliyesinde berdevam...*"). "*Bütün cihân-ı İslâmiyetin medâr-ı iftiharî, ümidgâhı olan koca Türkiye*"de ise evham ve hurafe düşkününü olan gafil yöneticilerin ve cahil ruhanilerinin "*saye-i ruhaniyet ve fehmet-penahilerinde*"⁵⁷ gelinen durum kaygı verici bir haldedir. Hakikati itiraf vaktinin çoktan geçtiğini ifade eden Mehmet Hadi, hüküm cümlesini ise şöyle kurmaktadır: "*Hükümet-ı İslâmiyenin sebab-i mahkûmiyet ve perişaniyesini Avrupa'ya it'af etmek pek de doğru değildir. Kişver-i maneviyatımızı yakan yikan, enzar-ı efkârımıza perde çeken, sahne-i hayatı görmekten bizi bütün bütüne mahrum bırakan ta'assub-ı câhilâne ve evhâmperverliğimizi de göz önüne getirmelidir. Koleranın intifâ'ı (ortadan kaldırılması) için kulaksız tabiata,*

⁵⁶ "*Bugün cihan-ı İslâm umman-ı hayat ve siyasiyâtta hatt-ı istikametini kaybetmiş bir sefîneye teşbih edilebilir. Ön karanlık, arka karanlık, etraf bir kısıve-i siyâha bürünmüş... Umman-ı hayat cüşân ve huruşan... Na-hûda (Gemici- vurgu orijinal metinde de bulunmaktadır. Böylece kelime oyunu yapılmaktadır) sefîne-i hayatiyyesini idareden aciz... Kudurmuş dalgalar bütün tehdidat-ı tedhişiyesiyle hücum-âver-i haşyet... Her zaman girdabın kar-ı nâyâbına gitmek melhûz ve mutasavver... Feryad-ı istimdadımız beyhude... Asuman ve tabiat-ı ebkemiyyet- i ezeliyesinde berdevam... Âlem-i İslâm mütezil (sallantıda) ve perişan... Her gün bir İslâm hükümetine darbe-i ahenin indirilmekte, ...Fas gidiyor, İran buhran içinde son ânât-ı ihtizarını (can çekişme anlarını) yaşıyor*" (Mehtab, 10 Ekim 1911: 145).

⁵⁷ Burada belirtilmesi gereken husus şudur: Osmanlı aydınlarının Batı ile temaslarının arttığı 19.yyda Avrupa'da orta çağın en güçlü kurumu kilisenin yaşattığı etkilere bir tepki olarak dine bakış genellikle materyalist, pozitivist, Sosyal Darwinist görüşlerin hâkim olmasıdır. Bu bağlamda "*doğüstü düşünce olarak telakki edilen metafizik ve dini inançlar, temelsiz ve bilim dışı*" ve "*Pozitif akıl ve eleştiri öncesi döneme ait ilkel düşüncelerden*" ibaret görülmekte ve "*rasyonalitenin hâkim olduğu modern dünyanın çağdaş sorunlarına karşı çözüm üretmediği*" düşünülmekteydi. "*Her şey aklın süzgecinden geçip yeterince rasyonalize edildiğinde ve tüm irrasyonel unsurlardan arındırıldığında, dini ve metafizik düşünceler hepsi boş inançlar mezarlığına*" dönüşeceği tasavvur edilmekteydi (Bk. Gökhan, 2020, s. 542-569). Aynı bakış açısını paylaşan Mehtab Dergisi'nde de din doğrudan-isim verilerek değil evham (kuruntu), esatir (uydurma) ve hurafe (saçma inanış, uydurma hikâye ve rivayet) kavramlarıyla ele alınıp eleştirilmiş, Doğu toplumlarının ve özellikle de İslam Dünyası'nın geri kalmasında en önemli etkenlerden olduğu savunulmuştur.

sağır asumana duaya kalkışan, karanlık dimağıyla fûnun-u barıkaya ilân-ı harp eden bir muhit, kabil değil parlamayacaktır". Anlaşılacağı üzere yazar, yaşananların veya yaşanacakların tek sorumlusu olarak evham ve hurafe olarak nitelediği inançlarından kurtulamayan, fikirleri tesettüre sokup, evham şeytanını serbest bırakan, "Ahiretpenahiler" in Meclis-i Meb'usâna bile girdiği Osmanlı ve İslam Dünyası'nı görmektedir⁵⁸.

Daha önce de ifade edildiği gibi, 1911 yılının Kurban Bayramı'nda bütün İslam Dünyası'nın özelde de Osmanlıların kurban paralarını Trablusgarp'ta savaşan Osmanlı donanması ve askerine bağışlanmasını isteyen Mehmet Hadi, bu vesileyle İslam Dünyası'nın gerilemesi ile inanç ve itikatları arasında kurduğu bağlantıyı da dile getirmiştir: "...Her emirde fetva arayan ve «lâ-yecuz» (caiz değil) hitabıyla müşerref-i cevap olanlar...«Lâ-yecüzlerle uğraşanlara, mecelle-i kavânin-i tabiat şu yazıları gösteriyor: «Zaten sizin yaşadığınız caiz değildir... biz Müslümanların şimdiye kadar alihe-i (ilahlar) evham yolunda -mahv ittiğimiz bunca mebâliği, mezarlar üstünde kestiğimiz bunca kurbanları kisve-i irşada bürünen fırka-ı dalle (sapkın) ve mudilleye (saptıran) verdiğimiz bunca altınları, mana-yı şumulüyle kurban-ı gafletimiz olan bu kadar servetleri, Osmanlı terakkiyatına sarf etmiş olsaydık bu günkü tedenni ve inhitatı göremezdik. İtalya'nın o cesaret-i küstahanesine maruz kalamazdık. Şu i'tikâdât ve itiyadat-i sakimedir, ki bugün medeniyetimizi de maneviyatımız gibi hasta ve zayıf bir hale getirmiştir. «Lâ-yecüznüvis» o kırılmalı kalemler, medeniyet, hazırayı zerre kadar hayâ etmeden, medeniyet-i hayvaniye adlandıran o kırılmalı eller hazırladıkları hangi medeniyet-i insaniye (!) ile hayvani medeniyetin kavga-yı ahenin ve ateşinine

⁵⁸“Ruhsare-i dilâram-ı efkâr mahkûm-ı "tesettür", ifrite-i evhâm serbest ve küşade-ru oldukça hayat-ı ictimâiyemiz bir şekli-i intizam ve mükemmeliyete giremeyecektir. Ben korkarım, ki devâir-i dünyeviyeye, hatta Meclis-i Meb'usâna bile baş sokan "Ahiretpenahiler" hürriyeti öldürmek, istibdâd-ı cebbaranesini yaşatmak için bu ahiretçileri elde alet edinen cismani zimamdarlar bu halde devam ettikçe, emanet-i hayatımız ehillerine, tevdi olunmadıkça eyvah...! Ki ateşin ve düzah-nişân gözleriyle şarkı tedhiş eden o medeniyet devlerinin karşısında serfûrû burde-i inkıyad olmaktan (boyun eğmekten) başka çaremiz yoktur, nasıl, ki bugün, bu hakikati, hakikat-i müthişeyi bütün acılığıyla görüyor, mecbur-ı inkıyad oluyoruz. İşi nâ-ehil ellerde kalan, efkâr-ı ahraranesi (hür fikirleri) ancak hurâfât-âlud dimağlarda yaşayan bir kuvve-i kahirenin pençesinde ezilen akvam hakk-ı hayatdan iskât edilmiştir. Bu acz ve meskenetimizle, hiç de büyüklük lafını vurmağa hakkımız yoktur.... Şu erbab-ı iktidâr ve liyâkat, şu büyük ve nevvâr dimâğlar sayesinde, ki "Şark-ı garbı" mecbur-ı inkıyâd eden "Garb-ı Şark" demirlerle, ateş ve yıldırımlarla müsellağ bulunuyor. Asâkir-ı müsliha arkasında da ûlûm-u fûnun ve hikmet-i siyâsiye ile mücehhez dimağlar safbeste-i müzaheret olarak duruyorlar. Yine şu iktidarsız, ehliyetsiz beyinlerin sayesinde, ki, şarkımız da esliha-i esâtür ile müsellağ, echeze-i hurâfât ile mücehhezdir. Şarklıların elvâh-ı efkârı sokakları kadar dar, karanlık ve levs-âluddur (pisliğe bulaşmıştır). Tâli'leri gibi harâb ve perişandır. Bugün o liyâkatsız ellerin ektiği felaket tohumlarını biz bedbaht evlatları biçiyoruz. Ey şark, ey mâtemgâh-ı alâm olan zemin, semâ-yı mukadderâtına toplanan şu evham bulutları, şu hurâfât gölgeleri daha çok zaman yaşayacak mı, yaşatılacak mıdır? Senin de mahkûm-u tesettür çehre-i nazeninini açılıp gülecek midir? Yoksa tabiat senin gözlerini dâima, dâima ağlamak için mi yaratmıştır? Bedbaht evlatların bu kadar ağladı, ağlıyor, sen hâlâ gülmedin. Ey Şark, Garbın mahsul-ü mesaisi olan kuvvete mağrur çocukları senin atâlet yüzünden fitrât-ı necibesini gaib etmiş evlâdına, hande-i istihzâ fırlatıyor, Nigâh-ı kibriya-yı penahileriyle zavallı çocuklarını mahcup ediyorlar. Sen bundan hiç de mahcup olmuyor musun? Ey bir sürü cismani ve ruhani müstebitler elinde baziçe-i (oyuncak) hevesât olan vatan, münevver evlatların istibdat-püş bir hayata artık tahammül edemiyor; ilan-ı isyan ediyorlar. Bu isyan-ı mukaddes, bu tuğyan-ı mübeccel belki seni kurtarabilecektir. Ey mütevekkil ve habide (uyuyan -uykuda) Şark, ayıl, ayıl ki seylâb-ı ihtirâs-ı garb seni yutmak için puyân ve şitâbandır” (Mehtab, 10 Ekim 1911: 145-147).

çıkabileceklerdir? Üzerine dalalet akıttıkları kâğıtları medeniyetin kızgın demirlerine siper mi edecekler? Heyhat! ... «Su testisinin taşa mukavemet edemeyeceğini ve parça parça olacağı» hâlâ bu taş kafalılar anlayamadılar mı? Yolunda bunca paralar sarf ettiğimiz, bunca kurbanlar kestiğimiz hurâfât ve hurâfeperestan bugün, dehhaş hakikatler önünde lerzân ve girizândır, mahv-u perişandır. Hâlâ gözlerimiz bu acı ve düzahî (cehennemî) hakikatleri görmüyor mu? ...Bütün alem-i İslâm mevcudiyet-i fikriyesiyle düşünmelidir, ki sönük fikirler, çürük itikatlar, ölmüş itiyatlarla bu medeniyet-i zinde ve rahşende (parlayan-parıldayan) devrinde yaşamak katiyen mümkün olmayacaktır”⁵⁹.

Mehmed Hadi, “medeniyet-i mağrure ve mütekebbire” olarak tanımladığı Batı medeniyetinin bugün müşahede edilen gücüne, akılsızca itikatlara, yanlış alışkanlıklara, uydurmalara, evhama, hurafelere savaş açarak, ilerleme yolunda inatla duran bu melun ve kirli yüzlere tükürerek, onları rezil edip kovarak ulaştığını ifade etmiştir. Onun sözcükleri ile ne zaman ki “Hakikatten başka hiçbir dostu olmayan fen, bu melunlara ilân-ı harp ederek çarpıştı, çarpıştı. Nihayet hurafat mağlup oldu ve bu hurafatın mümessilleri olan ricâl-i kenisaiye (kilise adamları) bu mücessem hurafeler muhit-ı inkılap ve medeniyet olan Paris’ten tard edildiler, o günden itibaren” Batıya aydınlık, kuvvet, büyüklük girmeye başladı. Yine böylece özgür kalan fikirler, vicdanlar neticesinde mütefekkirler sosyal bünyeleri için faydalı, hayırlı gördüklerini söylemiş, yazmış ve dinleyecek kulaklar bulmuştur. Batı bugünkü kuvvetini sağlayan teknolojik gelişmesini de manevi hürriyetinin, fikir ve vicdan hürriyetinin sayesinde kazanmıştır. Buna karşılık Doğu’nun elinde var olan ise eski ve orta çağlardan kalan “kurûn- ulâ ve vusta yadigarı olan

⁵⁹ Mehtab, 26 Ekim 1911: 177-180. Bu tür suçlayıcı yazılara katılan N. Nihat adlı bir okuyucunun dergide yayınlanan mektubu ise şöyledir: “...Acaba şimdi sadedil taraftarları ne yapıyorlar ve ne yapacaklar. Mehtabın kopardığı fırtınaya, meddücezir karşı küşte-i dalaletlerine (öldürücü sapkınlık) nasıl bir mecrâ verecekler. Onlardan her türlü menafî-i şahsiyeden tecerrüt edip vicdanın şadasını dinlemek, tövbe-i istiğfara gelmek, hatt-ı hareketlerini, tashih ederek haiz oldukları nüfuzu zavallı milletinin terakkisine, intibahına sarf itmek... Beklenemez. Hayır, bu büyüklük onlardan beklenemez. Husumet, intikam. İşte onlara yakışan! Bu memleket mahvolsa, dünya batsa, kıyametler kopsa onlar yine o her türlü felaketin mastarı, bu günkü halimizin yegâne mesulü olan tac-u taht-ı ruhanilerini feda edemezler, cehaletin hamisi, cühelânın müheyyisi (hazırlayıcı) mütefiki ve hemhâlî olmakla iftihar ve bizi bu kuvvet-ı kahar ile tehdit ederler. Karşılarındaki manzarayı gördükçe, ikkil-i meş’umeleri (uğursuz taçları) kafalarında parçalanmak mukarrer olduğunu anladıkça: [Ey Nas! Ne günlere kaldık dünyayı densizlik bürüdü, din elden gidiyor. Ne duruyorsunuz... İşte bunlar kıyamet alametleridir. Sarılın sarılın, dört el ile dininize sarılın. Bu yalan dünyadan el çekin. Bugün varsak yarın yokuz. Varsın onlar dünyalarına tapsınlar dünya onların cennetidir. Biz dünyadan uzaklaştıkça ahirete, cennete yaklaşıyoruz. İşte bunlar düstur-ı hareketiniz olursa selamet bulursunuz. "ed- dünya akl-ı minel kâlil ve talibha-ı ezel-i mine'z-zelil. Ed-dünya cifte...» İşte bunlar düstur-u hareketinizin olursa selamet bulursunuz. Ey Nas, her şeyi yapan Allah’tır. Allah’ınıza sığınınız, onun rızasını tahsil ederseniz o da sizlerin matlubunuzu verir. Düşmanlarınızı kahreder. Kefere-ı fecerenin icat ettiği şeylerden Müslümanlara hayır gelmez onların gittiği yola gitmek küfürdür. «El ulema vereset’ül enbîyâ» ulemanızı dinleyiniz] diyecekler. Zaten şimdiye kadar söylediklerini de bundan başka bir şey değil ya! İşte bunlar bais-ı (kurtuluşuna sebep olan) selametdârın olan... Muktezası! şimdiye kadar yalnız mevkilerini tahkim, istibdatlarını idame itmeyi düşünen gürûh-u dalle (sapkın) ve mudille (saptıran) bugüne kadar başkalarına na-hak yere hitap ettiklerine bugün be- hakkın muhatap olmalıdırlar. ...İzmihlâle doğru sürükleyen tesirat-ı meşûme hala berdevam iken memleketin felaketi ile sızlayan kalplere, bugün dur da yarın... Denemez bu feryatların zamanı bu gündür. Halimiz tedrice, zamana mütehammil değildir. Geride bulunmak kabahattir. Kabahatli mevkide ikameti temdit, cezanın teşdidini mucip olur. Kurtulmak içi cesur adımlar, hatta atlamalar lazımdır” (Mehtab, 19 Ekim 1911: 167-168).

bilmem nelerimiz hep; hep o hurafe-puş dimağların çürük meyvelerinden başka bir şey değildir”. Batı milletleri özgürlüğün kutsallığında yaşarken, Doğu milletleri “*bu bedbahtlar halâ «Bab’ül esaret» de (İlm-ı fıkıh fasıllarından biri) boğuşup*” durmaktadır. Şayet hayat savaşında ayakta kalmak istiyorsak bunun çözümü “*şu medeniyet-i hazırayı ister istemez aynıyla kabule, memleketimizde tatbik ve icraya*” koyulmaktadır⁶⁰. Çünkü ona göre düşman dışımızda değil, içimizdeki boş inançlar, öncekilerin masalları, kuruntulardır. Bu düşmanları öldürmek zamanı ise çoktan geçmiştir.

SONUÇ

Fransız İhtilali’nin “Eşitlik-Özgürlük-Kardeşlik” sloganları henüz kulaklarda çınlamaktayken, emperyalist yayılmacılık hız kesmeden devam etmiş, bu bağlamda Cezayir, Tunus, Mısır ve Fas gibi Kuzey Afrika ülkeleri işgal edilmiş, 1885’te de Berlin’de Afrika’nın geri kalan bölgelerinin paylaşımı için Afrika Konferansı düzenlenmiştir⁶¹. Nihayet ekonomide ve sömürgecilikte Avrupa güçlerinin gerisinde kaldığını düşünen İtalya, Osmanlı basınının devletler hukukunu ayaklar altına almak olarak nitelendirdiği Trablusgarp işgaline başlamıştır. Bu işgal; Tanzimat dönemi Garbçılığının çok yetersiz kaldığını düşünen, Meşrutiyet’in kısa süren özgürlük ortamında daha yüksek bir sesle görüşlerini dile getirmeye başlayan Osmanlı radikal Batıcılarında hayal kırıklığı ve kısa süren bir bocalama yaratmıştır. Batı medeniyetinin aynıyla iktibas edilmesinin kurtuluş için tek çare olduğunu düşünen gruplarının sözcüsü olan Mehtab Dergisi, etkilendiği Avrupa menşeli Sosyal Darwinist akımların etkisi ile “*İtalyanların bize yaptığını hayvan ile insan arasında bir mahluk olan Eskimo, Luru, Hotanto’lara*” hiçbir sömürge devleti yapmamıştır. “*Fakat ah. ...hiçbir Eskimo memleketi de galiba Trablusgarb kadar ihmal olunmamıştır*” diyerek Trablusgarp saldırısı karşısında hayal kırıklığını dile getirmiştir. İlk yazılarda İtalya’yı korsanlık yapmakla, işgale sessiz kalan Avrupa Devletlerini de çıkarıcılıkla suçlamıştır. Ancak kısa süre sonra Osmanlı Devleti’nin ve İslam Dünyası’nın artık eski ve orta çağlarda kalmış olması gereken inançları terk edememesi sebebiyle gerilediği, Batı’nın bu tür inanışlardan kurtulduğu ve onların temsilcileri olan din adamlarını kovduğu için güçlendiği tezlerini savunan yayınlara devam edilerek, “serf oryantalizm” yapılmıştır. Yapılan bütün işgaller ve zulümlere rağmen radikal Batıcılar, bu eylemlerin temel sebeplerini Osmanlı ve İslam toplumlarının geri kalmışlığında görmüşlerdir. Adeta Avrupa merkezci medeniyet algısının üstü örtülü bir biçimde ara sıra Türkçülük çeşnişiyle gönüllü savunucusu

⁶⁰ Millet düşünüyor: biz bu mareke-i (çarşıma, çatışma) hayatta yaşamak emelinde isek “Sırat Müstakim”cilerin «medeniyet-i hayvaniye» diye adlandırdıkları mecburuz. Aksi takdirde o «medeniyet-i hayvaniye?» nin pençe-i âhenininden kurtuluş muhal-i ender muhaldir (imkânsızın imkansızdır) ... O düşman-ı bi-aman da dediğimiz gibi, tarik-i terakkiyemizi kesmiş olan evhamdır, hurafatdır. Esâtir-i evvelindir. Bunları öldürmek zamanı hâlâ gelmemiş midir? Bugün maneviyatımız son derece muhtaç-ı tedavidir. İlaç-ı ihtiyacımızı bile bile şişe-ı mektûmiyette tutanları tevsim (adlandırabilmek) edebilmek için lafz bulamıyorum!... Ey mütefekkirin-i millet!... Vazife yolunda cesaret, cesaret, cesaret! Artık izhar-ı hakikat zamanı gelmiştir. Ey mütefekkirin-i millet! Marazı teşrih edecek kalemler nerede? Öldükten sonra teşrih-ı emvâta mı kalkışacaklar?” (Mehtab, 19 Ekim 1911: 161-163).

⁶¹ Şahin, 2018, s. 247-268.

olmuşlardır. Bu bağlamda İtalya ve Avrupa devletlerini suçlamak yerine, gerileme sebeplerinin ortadan kalkması için çalışılması gerektiği, çünkü yirminci asrın kuvvetlinin haklı olduğu bir yüzyılın olduğu, hak, hukuk ve medeniyetin silahların uçlarında durduğu ifade edilmiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. Yıldız Perakende Hariciye (Y. PRK. HR.), 35/75.

BOA., Mütenevvia (MV), 117/ 122.

BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 3207/240481.

BOA, BEO, 3291/246772.

BOA, BEO, 3297/ 247233.

BOA, Yıldız Perakende Umumi (Y.PRK.UM.), 80/118.

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR. HMŞ. İŞO), 203-25.

Sürelî Yayınlar

(10 Ekim 1911). “Ayasofya Encümeni”. *Mehtab* (12). 148-150.

(19 Ekim 1911). “Emniyet Sübabı”. *Mehtab* (13). 162-163.

(23 Temmuz 1911). “Meslek ve Amâl”. *Mehtab* (1). 1.

Abdüselimzâde Mehmed Hadi (26 Ekim 1911). “Düşündüklerim: İyd-ı Adha Münasebetiyle”. *Mehtab* (14). 177-180.

Esad Kemal (10 Ekim 1911). “Cehl ve Ta’assub”. *Mehtab* (12): 150-151.

Esad Kemal (19 Ekim 1911). “Elim İhtişamlar”. *Mehtab* (13). 167-168.

Esad Kemal (24 Eylül 1911). “Kahrolsun Doktorlar”. *Mehtab* (10). 121- 122.

Esad Kemal (26 Ekim 1911). “Yirminci Asır”. *Mehtab* (14). 180-181.

Es-salam Ali Mine’t-tabi’ El- Hadi (14 Ağustos 1911). “Tessedür Meselesi”. *Mehtab* (4). 29-31.

Mehmet Hadi (10 Ekim 1911). “İctimâiyat: Âlem-i İslâm”. *Mehtab* (12). 145-147.

Mehmet Hadi (19 Ekim 1911). “Anât-ı Tefekkür”. *Mehtab* (13). 161-163.

Mehmet Hadi (3 Ekim 1911). “Enzar-ı İntibah (Bu Necip Millet Yaşayacaktır)”. *Mehtab* (11). 140-141.

Mehmet Hadi (3 Ekim 1911). “Vak’a-i Hâzıra”. *Mehtab* (11): 130-131.

N. Nihad (19 Ekim 1911). “Mehtab’a”. *Mehtab* (13). 167-168.

Basılı Kaynaklar

Alandağlı, M. (2020). Dün’ü Gazetede Aramak, Anlamak: *Beyânü'l-Hak* Gazetesi (Kuruluşu, Siyasi ve Dinî Mecrası, Ele Aldığı Konular). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 37(104), 43-86.

Altunsoy, B. (2022). İtalya’nın Trablusgarp’a Nüfuzu ve Trablusgarp Savaşı’nın Başlamasında İtalya Basınının Etkisi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 52, 31-69.

Arslanyürek, Y. (2019). Halil (Kut) Bey’in Trablusgarp Savaşı’ndaki Faaliyetleri. *Belgi Dergisi*, 18(II), 1563-1586.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi. (2011). Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, 60(126).

Besbelli, S., & Ülman, M. (1980). *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi (Deniz Harekâtı)* (Cilt III). Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları.

Beydilli, K. (2019). Trablusgarp Savaşı. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/trablusgarp-savasi> (Erişim tarihi: 15 Mayıs 2024)

Çetin, V. (2023). Trablusgarp Savaşı Sırasında Deniz Hakimiyeti Mücadelesinin *The New York Times* Gazetesi Haberlerine Yansıması. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 1822-1835.

Dağlar Macar, O. (2017). Hilal-İ Ahmer Cemiyeti’nin Kurumsal Tarihindeki Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912). *Bellekten*, 81(292), 947-986.

Doğan, A. (2006). *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm* (s. 167-336). Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Eker, K. (2019). 1911-1912 Türk-İtalyan Harbi Deniz Cephesi. G. Yıldız & S. Osmanlıoğlu (Ed.), *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi* İçinde (ss. 179-220). Millî Savunma Üniversitesi Yayınları.

- Eraslan, Z. (t. y.). İbrahim Hakkı Paşa (1863-1918). *Atatürk Ansiklopedisi*. ss. 1-9. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ibrahim-hakki-pasa/> (Erişim tarihi: 15 Mayıs 2024).
- Gökhan, Y. (2020). Dine Eleştirel Yaklaşımlar Bağlamında Pozitivizmin Serencamı. *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 19(2), s. 542-569.
- Güzel, H. T. (2017). “Hasta Adam” Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Trablusgarp Savaşı. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 78-118.
- Işıklı, A. (2012). *1911 Torino Sergisi*. Türkiye Fuar Albümü-Osmanlı Dönemi içinde (s. 232). İstanbul: İstanbul Fuar Merkezi.
- Koloğlu, O. (1979). *Trablusgarp Savaşı (1911-12) ve Türk Subayları*. Basın Yayın Genel Müdürlüğü.
- Koloğlu, O. (1999). *Osmanlı-İtalya Libya Savaşında: İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal*. Ümit Yayıncılık.
- Malkoç, E. (2020). İtalyanların Trablusgarp Savaşı Sırasında Oniki Ada’yı İşgallerinin Türk Basınındaki Yankısı: İldam ve Şehbal Örnekleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16(31), 79-117.
- Şahin, G. (2018). Afrika’nın Sömürgeleştirilme Sürecinde Berlin Konferansı (1884-1885) Ve Afrika Basınına Yansımaları. *Journal of History Studies*, 10(1), 247-268.
- Şahin, G. (2019). Trablusgarp Savaşı’ndan Millî Mücadele’ye Türk-İtalyan ilişkileri. G. Yıldız & S. Osmanlıoğlu (Ed.), *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi* içinde (ss. 341-354). Millî Savunma Üniversitesi Yayınları.

Tezler

- Agbılı, F. (2019). *Trablusgarp’ın İtalya Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti’nin Tutumu* (Doktora tezi). Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Azman, A. (1994). *Türk Basınında Siyasi Bir Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlkbahar, D. (2009). *1911-1912 Trablusgarp Savaşı ve Osmanlı Kamuoyu* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

[DOI Number:http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.2](http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.2)

Volume 8/3

2024 p. 24-36

BİR KENT GÜVENLİK ENDEKSİ ÖNERİSİ: TÜRKİYE KENTLERİ GÜVENLİK ENDEKSİ

AN INDEX PROPOSAL ON CITY SECURITY: A SECURITY INDEX FOR TURKISH CITIES

Abdurrahman YILMAZ*

ÖZ

Güvenlik toplumsal hayatın önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır. İçinde yaşadığı topluma güvenli bir yaşam alanı sunma vaadi üzerine kurulan kentin bunu ne kadar sağlayabildiği önemli bir tartışma konusudur. Özellikle eşitsiz ve daha kırılgan olan sosyal grupların kendini güvende hissetmemesi ulaşımdan mimariye kadar farklı alanlarda kentin tasarımına ve yönetimine yönelik eleştirileri de beraberinde getirmektedir. Buradan hareket eden bu çalışma, TÜİK'in 2016 yılında yayınladığı "İllerde Yaşam Endeksi"nden ilham alarak yeni bir güvenlik endeksi önerisi sunmaktadır. TÜİK bu çalışmada illerdeki yaşam kalitesini içinde güvenliğin de olduğu 11 değişkenli bir veri setiyle anlamaya çalışmıştır. TÜİK'in endeksinde güvenlik dört değişkenle anlamlandırılırken, önerilen endekste suç türü 19'a çıkarılırken, buna ilave olarak terör olayları da ayrı bir değişken olarak endekse dahil edilmiştir. Önerilen güvenlik endeksi oluşturulurken veriler sırasıyla: ağırlıklandırıldı, ardından nüfusa (100bin) orantılandı ve son olarak da en yüksek değer 100 kabul edilerek buna göre sıralandı. Verilerin ağırlıklandırılmasında, suçun Türk Ceza Kanunu'nda belirtilen "hapis cezası yılı" esas alınmıştır. Önerilen endeksin, güvenliği etkileyen faktörlerin bir arada ve bir bütün olarak değerlendirilmesine imkân vereceği düşünülmektedir. Bu sayede, güvenliğin kentler arasında ve herhangi bir kentin güvenliğinin zamansal ölçekte nasıl değiştiği de anlaşılabilir. Endeksin, güvenliğe ayrılan emek ve sermayenin verimliliğinin de bir göstergesi olabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kent, Güvenlik, Suç, Kent güvenliği, Endeks.*

* Doç. Dr., Beykent Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, E-mail: ayilmazz@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5964-5944, İstanbul, Türkiye.

ABSTRACT

Security constitutes one of the important dimensions of social life. It is an important matter of debate to what extent the city, which was founded on the promise of providing a safe living space to the society it lives in, has been able to provide this. The fact that especially unequal and more fragile social groups do not feel safe brings with it criticism towards the design and management of the city in different areas from transportation to urban planning and architecture. Based on this, this study proposes a new security index, inspired by the "Provincial Life Index" published by TURKSTAT in 2016. In this study, TURKSTAT tried to understand the quality of life in the provinces with a data set of 11 variables, including security. While security is interpreted with four variables in TURKSTAT's index, the type of crime is increased to 19 in the proposed index, and terrorist incidents are also included in the index as a separate variable. While creating the proposed security index, the data were weighted, then proportioned to the population (100 thousand), and finally, the highest value was accepted as 100 and sorted accordingly. The weighting of the data was based on the "year of imprisonment" of the crime specified in the Turkish Penal Code. It is thought that the proposed index will allow the factors affecting security to be evaluated together and as a whole. In this way, it will be possible to understand how security varies between cities and how the security of any city varies over time. It is evaluated that the index can also be an indicator of the productivity of labor and capital allocated to security.

Keywords: *City, Security, Crime, Urban Security.*

Giriş

İnsan için güvende yaşama öncelikli konuların başında gelmektedir. İlk yerleşimlerde, hatta henüz yerleşik hayata geçmeden önce bile güvende olabilecek ortamın aranması birincildir. Neolitik Çağ'daki yerleşimlerden, sonraki yıllarda ortaya çıkan kent devletlerine kadar güvenli bir yaşama ortamının oluşturulması kültürün önemli bir işlevi olmuştur. Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu'nda (Council of Europe, 1992) da belirtildiği üzere, günümüzde "mümkün olduğunca suç, şiddet ve yasa dışı olaylardan arındırılmış bir kent" bir kentli hakkıdır.

Güvenliği etkileyen faktörlerin bir arada ve bir bütün olarak değerlendirilmesine imkân veren bir endeks; bir yandan güvenliğin kentler arasında ve o kent için zamansal boyutta nasıl değiştiğini anlamaya yardımcı olurken, diğer yandan güvenliğe ayrılan emek ve sermayenin verimliliğinin bir göstergesi olabilecektir. Buradan hareketle çalışmada öncelikle "güvenlik" ve güvende hissetme haline etki eden önemli konulardan birisi olan "suç korkusu" kavramına değinilmiştir. Ardından, hazırlanan endeksin ilham kaynağı olan TÜİK'in yapmış olduğu "İllerde Yaşam Endeksi" çalışması açıklanmıştır. Yöntem bölümünde güvenlik endeksinin nasıl oluşturulduğu ve verilerin niteliği detaylı bir şekilde açıklandıktan sonra ortaya çıkan sonuç ana hatlarıyla yorumlanmıştır.

Güvenlik ve Güvende Hissetme Hali

Güvenlik kavramı bir yandan suç türü ve sayısı gibi sayısal verilerle bir yandan da insanların kendini ne kadar güvende hissettiği ile alakalı bir kavramdır. Haliyle, sadece suç sayılarına bakarak bir kent için “güvenli-güvensiz” diyemeyeceğimiz gibi kentte yaşayanların/örneklemenin -kentli ya da misafir/turist vb.- verili bir zaman diliminde suçları fark edip etmemelerine bakarak da aynı çıkarımlar yapılamaz. İnsanların güvende hissetme hali “suç korkusu” kavramı ile de doğrudan bağlantılıdır. Suç korkusu “suça ya da suçla ilişkili sembollere yönelik olumsuz bir duygusal tepki” olarak tanımlanmaktadır (Ferraro ve LaGrange, 1987, s.72). Bir başka tanıma göre suç korkusu, bir suçun mağduru olmaktan korkma ve buna maruz kalabileceğini düşünerek gündelik hayatında farklı tedbirler alma ihtiyacını ifade etmektedir (Çoklar ve Solak, 2017, s. 313). Bu durum, kişinin bir yakınının suçun mağduru olacağından korkmak -endişe etmek- olarak da kendini gösterebilmektedir -özgeci korku. Suç korkusu dört temel durumla ilgilidir:

İncinebilirlik: Kişinin kendini kırılgan hissetme durumu,

Mağduriyet deneyimi: Önceden bir suçun mağduru olup olmama,

Sosyal entegrasyon: İçinde bulunduğu sosyal çevreye uyumu, yabancı hisset(me)me hali,

Sosyal ve fiziksel çevreyle ilgili düzensizlik: Sosyal çevrede çeşitlilik ve farklılıklara aşına olmama hali; Fiziksel çevrede düzensizlik, karmaşıklık (yıkılmış binalar, boyasız evler, terk edilmiş arabalar vs.).

Epikür’e göre insanın gerçek mutluluk/hazza, yani *ataraxia* durumuna, ulaşması ancak bedeninin (*aponia*) acılardan, ruhun da korkulardan arınmasıyla mümkündür (Starkstein, 2018: 19-20). Konumuz çerçevesinde, en azından suç mağduru olmaktan korkma halinden uzaklaşmak ve güvende hissetmek bireylerin yaşam kalitesiyle de ilgilidir. Suçun mağduru olmaktan korkmanın temel öznesi olan kadınlar için bu durum çok daha anlamlıdır. Kadına yönelik eşitsizliklerin önüne geçilebilmesi ve kadının kent hayatına katılımının artırılmasında önemli konulardan birisi kadınların kentte kendini güvende hissetmesinin sağlanabilmesinden geçmektedir.

Güvenlik Endeksinin İlham Kaynağı: TÜİK’in “İllerde Yaşam Endeksi, 2015”

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2016 yılında “İllerde Yaşam Endeksi, 2015” başlıklı bir çalışma yayınlamıştır. Çalışmanın amacı: “...bireylerin ve hane halklarının yaşamını objektif ve subjektif ölçütler kullanarak yaşam boyutları ayrımında yerel düzeyde ölçmeye, karşılaştırmaya ve zaman içinde izlemeye yönelik bir endeks” hazırlanması olarak açıklanmıştır (TÜİK, 2016). Kent bazında bir tür “İnsani Gelişim Endeksi” olarak da tanımlanabilecek bu çalışmada iller aşağıdaki 11 boyutta değerlendirilmiştir:

- Konut
- Çalışma hayatı
- Gelir ve servet
- Sağlık
- Eğitim
- Çevre
- Güvenlik
- Sivil katılım
- Altyapı hizmetlerine erişim
- Sosyal yaşam
- Yaşam memnuniyeti

Yukarıda sıralanan 11 boyuttan birisi de “güvenlik”tir. Bu boyut dört alandan elde edilen verinin ağırlıklarına göre birleştirilmesinden oluşmaktadır. Bu dört veri; (1) kentteki cinayet oranı, (2) ölümlü ve yaralamalı trafik kazası sayısı, (3) gece yalnız yürürken kendini güvende hissedenlerin oranı ve (4) asayiş hizmetlerinden memnuniyet oranıdır (Bkz. Tablo 1). Veri setindeki bir ve ikinci veriler resmi istatistiklerden, üç ve dördüncü veriler ise alan çalışmasından elde edilen verilerden oluşmaktadır. TÜİK’in ilk ve maalesef son defa hazırladığı “İllerde Yaşam Endeksi, 2015” oldukça önemli bir çalışmadır. Kısa adıyla “GüvEn” olarak adlandırdığımız “Türkiye Kentleri Güvenlik Endeksi”nin de ilham kaynağı bu endekstir. Kent güvenlik endeksi önerisi ile amaç TÜİK’in yaptığı çalışmayı güvenlik boyutunda detaylandırarak ve sadece güvenliğe hitap edebilecek bir endeks önerisi sunabilmektir. İfade edildiği üzere bu bir “öneri”dir ve farklı bakış açısı ve yorumlarla geliştirilmeye açıktır.

İl Province	Güvenlik Safety			Kamunun asayiş hizmetlerinden memnuniyet oranı (%)
	Cinayet oranı (bir milyon kişide) Murder rate (per million people)	Ölümlü ve yaralanmalı trafik kazası sayısı (bin kişide) Number of traffic accidents involving death or injury (per thousand people)	Gece yalnız yürürken kendini güvende hissedenlerin oranı (%) Percentage of people feeling safe when walking alone at night (%)	
Adana	42.9	2.3	53.1	76.6
Adıyaman	18.4	1.8	73.6	82.8
Afyonkarahisar	29.7	2.8	87.2	91.2
Ağrı	29.1	1.3	57.9	76.9
Amasya	21.7	3.1	67.5	92.3
Ankara	19.2	2.3	51.1	71.6
Antalya	27.9	3.2	52.5	76.0
Artvin	17.7	2.2	81.6	94.9
Aydın	38.4	3.0	63.3	82.2

Tablo 1. TÜİK Yaşam Endeksi'nin (2015) güvenlik alt boyutu.

Kaynak: TÜİK, 2016

Yöntem

Kullanılan Veri Seti

Türkiye’de yıllara ve işlendiği yere göre suç türü verileri maalesef ne TÜİK ne de Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanmaktadır. Suç, yıl ve suçun işlendiği yer anlamında kullanılabilecek tek açık kaynak TÜİK tarafından yayınlanan “suç türü ve suçun işlendiği şehre ve yıllara göre ceza infaz kurumuna giren hükümlüler”dir. Hem bu verinin suç analizinde kullanılabilirliğini sorgulamak hem de genel anlamda “suç sayısı” verisinin neyi nitelediğini anlayabilmek için önce “suç” ve “suç sayısı” kavramlarına değinmekte yarar vardır.

Suçun ne olduğu ile ilgili tartışmalarda iki eksenden bahsedilebilir. Kriminolojik bakış, ceza kanunlarında yazılı olan eylemlerden hareket eder. Suçu “sapma” üst başlığında inceleyen sosyolojik bakış ise yazılı tanımların ötesine geçerek toplumsal normların ihlalini ele alır. Bu ele alışıta gerek kanunların ve toplumsal normların nasıl biçimlendirildiği gerekse de bu biçimin kişilere nasıl uygulandığı da sorgulanır. Örneğin Becker (2013) toplumsal normların belirlenişi ve uygulanışına dikkatimizi çeker. Becker’e göre (2013, s.29) “toplumsal gruplar, ihlal edilmesi sapkınlık olarak tanımlanan kurallar koyarak sapkınlık kavramını, ya da karşılığını yaratırlar”. Bu kuralları, toplumsal

güç dinamiklerine ve çıkar ilişkilerine göre şekillenen bir değerlendirme sonucunda belirli kişilere uygular ve bu kişileri “harici (*outsider*)” olarak etiketlerler. “Bu açıdan bakıldığında” der Becker (2013, s.29) “sapkınlık, kişinin gerçekleştirdiği davranışa içkin bir nitelik değil, daha ziyade kuralların ve yasakların başkaları tarafından bir suçluya uygulanmasının ortaya çıkardığı bir sonuçtur.”

İlk defa Sutherland’ın, “*White Collar Crime, 1949* (Beyaz Yaka Suçları)” adlı çalışmasında dikkat çektiği, iş dünyasındaki finansal suçların çok daha az görünür olduğu ve daha az yaptırımlara maruz kaldığı yönündeki yaklaşım da suç olarak tanımlanan eylemin her durumda etiketlemeye ve yaptırıma varmadığına işaret etmektedir. Becker’in bahsettiği “toplumsal gruplar”ın Marksist bakıştaki karşılığı “burjuva”dır. Bu anlamda neyin suç ve kimin suçlu olduğu etiketlemesi, bir toplumsal grup olarak burjuva ve onun kendi imgesine göre yarattığı her yerde yerleşmesi, yapılaşması ve bağlantılar kurması gereken sistemin işleme için oluşturulmuş araçlardan biridir.

“Suç sayısı” kavramına geldiğimizde ise karşımıza yine çetrefilli bir durum çıkmaktadır. Standart bir kabulde “suç sayısı” mahkemeler tarafından hükme bağlanmış, karar verilmiş olayları ifade etmektedir. Yukarıdaki eleştirilerin bir uzantısı olarak, yasal normların dışına çıkan eylemlerin ne kadarının resmi kayıtlara yansıdığı sorunu karşımıza çıkmaktadır. Bu sorun kriminolojide “siyah/karanlık rakamlar (*dark numbers*)” olarak ifade edilmektedir. Şikâyet/ihbar edilmemiş olması nedeniyle kayıtlara girmeyen vakalar olabileceği gibi kayıtlara girdiği halde bazen kolluk, bazen de savcılık aşamasında - aslında ikisi aynı aşamadır ancak uygulamada kolluk tarafından da bir şekilde ‘filtreleme’ yapılabilmektedir- sonlandırılan, haliyle “suç sayısı” olarak karşımıza çıkmayan durumlar bulunabilmektedir. Bu tür veri farklılığını berraklaştırmak için kollukta kayıt altına alınan işlemleri “olay sayısı”; savcılık makamınca yapılan işlemleri “soruşturma sayısı”; tüm bunların son aşamasında mahkemeler tarafından kovuşturulan ve nihayetinde karara bağlanarak ceza hükmedilen olayları “suç sayısı” olarak tanımlamak doğru olacaktır.

Bu öneride ele alınan veri; 2011 ve 2020 yılları arasındaki “suç türü ve suçun işlendiği şehre ve yıllara göre ceza infaz kurumuna giren hükümlü sayısı”dır. Dolayısıyla söz konusu veri; mahkemeler tarafından “(1) suç” olarak tanımlanmış/karara bağlanmış bir eylemden dolayı “(2) ceza alan kişi sayısını”, “(3) yıl/zaman” ve “(4) suçun işlendiği şehir/yer” değişkenlerini içermektedir. Kısa bir ifadeyle söz konusu veri suçun işlendiği şehre göre cezaevine giren suçlu sayısını içermektedir. Bu veri suç sayısından farklı olmakla birlikte, herhangi bir suç türünün belirli bir yer/kent ile ilişkilendirilmesinde kullanılabilecek nitelikte olduğu değerlendirilmektedir.

Güvenlik Endeksinin (GüvEn) Oluşturulması

GüvEn’in oluşturulmasında suç ve terör olayları olmak üzere iki veri türü kullanılmıştır. Birinci grupta TÜİK Yaşam Endeksi’nde iki değişkenle temsil edilen -cinayet ve ölümlü/yaralanmalı trafik kazası-, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’daki 19 suç türü yer

almaktadır (Bkz. Tablo 2). Bir başka ifadeyle TÜİK Yaşam Endeksi'nde iki olan suç sayısı 19'a çıkarılmıştır. Böylece güvenliğe etki edebileceği değerlendirilen diğer suç türleri de endekse dahil edilmiştir.

Tablo 2. GüvEn'e dahil edilen ve dahil edilmeyen suç türleri.

GüvEn'e Dahil Edilenler				GüvEn'e Dahil Edilmeyenler	
1	Öldürme	11	Kötü muamele	1	Orman suçları
2	Yaralama	12	Zimmet	2	İcra İflas Kn. muhalefet
3	Cinsel Suçlar	13	Rüşvet	3	Askeri Ceza Kanununa muhalefet
4	Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma	14	Kaçakçılık	4	Görevi yaptırmamak için direnme
5	Hırsızlık	15	Trafik suçları	5	Hakaret
6	Yağma	16	Ateşli silahlar ve bıçaklar ile ilgili suçlar	6	Diğer
7	Dolandırıcılık	17	Tehdit	7	Bilinmeyenler
8	Uyuşturucu md.imal ve ticareti	18	Mala zarar verme		
9	Uyuşturucu md. Kullanma	19	Ailenin korunması tedbirine aykırılık		
10	Sahtecilik				

İkinci grupta ise TÜİK'in İllerde Yaşam Endeksi'nde yer almayan terör olayları bulunmaktadır. Terör olaylarının güvenlik endeksine dahil edilmesi oldukça önemlidir. Çünkü Türkiye'de terör olaylarının yaşandığı bazı yerlerde cinayet sayıları oldukça düşük çıkabilmekte, bu da ilin "güvenli" sayılmasına neden olabilmektedir. Suç sayılarında olduğu gibi maalesef Türkiye'de resmi kurumlar tarafından yayınlanmış açık bir terör olayları istatistiği -olay türü, yeri ve zamanını içeren- bulunmamaktadır. Güvenlik endeksinin terör alt boyutunun veri kaynağı University of Maryland (ABD) tarafından START (2023, *Study of Terrorism and Responses to Terrorism*) adlı proje kapsamında oluşturulan "Küresel Terör Veri Bankası (Global Terrorism Database)"dir. START'daki veri yer yer mükerrer olayları içermekte ve olayın meydana geldiği yerin (köyün, mevkinin, kasabanın) hangi ilde olduğu bilgisi bulunmamaktadır. Bu nedenle START'tan elde edilen verilerin tek tek üzerinden gidilmesine ve açık kaynaktan kontrol edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Yapılan çalışmada 2011-2020 yılları arasındaki toplam 1.984 adet terör olayı tek tek incelenerek mükerrer vakalar ve diğer hatalar çıkarılarak 1.623 adetlik terör olayları listesine ulaşılmıştır.

GüvEn oluşturulurken yukarıda açıklanan veri kaynakları sırasıyla: ağırlıklandırıldı, ardından nüfusa (100bin) orantılandı ve son olarak da en yüksek değer 100 kabul edilerek buna göre sıralandı. Verilerin ağırlıklandırılmasında suçun Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu'nda yer alan hapis cezası hükümleri esas alındı. Cezaların işlenen suçla orantılı olması ilkesinden hareket eden ve kökleri Beccaria (2021 (1764)) ve Bentham'a (2017 (1780)) uzanan bu anlayış Türk hukuku tarafından da benimsenmiştir. Bu nedenle temel yaklaşım olarak ağırlıklandırma o suç kanunda öngörülen en fazla

“ceza yılı” üzerinden yapılmıştır. Bir başka deyişle iller, yıllar itibarıyla ceza yılına göre sıralanmıştır. Ağırlıklandırmanın nasıl yapıldığı aşağıda detaylı bir şekilde açıklanmıştır:

TCK Suçlarının Ağırlıklandırılması:

1. Ağırlık puanının belirlenmesinde 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda o suça öngörülen en ağır ceza yılı esas alınmıştır.
2. Örneğin yaralama suçuna öngörülen en ağır ceza beş yıldır. Haliyle endekste o ilde meydana gelen yaralama suçundan cezaevine girenlerin sayısı beş ile çarpılmıştır.
3. Cinayet suçu için öngörülen ömür boyu hapis cezası; ortalama yaşam süresi olan 78’den ceza ehliyet yaşı olan 18’in çıkarılması ile elde edilen 60 olarak belirlenmiştir.

Terör Suçlarının Ağırlıklandırılması (3713 sy. Terörle Mücadele Kanunu):

1. Ölüm ya da yaralama olsun olmasın her bir terör olayı 60 (cinayet) sayısı ile çarpılmıştır. Bu sayede, korkuyla özdeş olan ve insanların güvenlik algısını önemli bir şekilde etkileyen “terör”ün herhangi bir şekilde var olması halinde bunun endekse yansıtılması amaçlanmıştır.
2. Terör nedeniyle meydana gelen her bir ölüm yine 60 ile çarpılmıştır -birinci maddeye ilave olarak.
3. Terör olayında meydana gelen yaralama ise Terörle Mücadele Kanunu Md. 4-5’in doğrultusunda yarı oranında artırılarak sekiz ile çarpılmıştır -birinci maddeye ilave olarak.
4. Terör olaylarının veri kaynağı olan START’ta 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ile ilgili toplam 19 olay yer almaktadır. Failinin “*Peace at Home Council*” olarak belirtildiği bu olaylarda Ankara’da 70, İstanbul’da 7 ve Muğla’da iki kişi hayatını kaybetmiştir. Darbe girişimi ve terör farklı nitelikteki olaylar olmasına karşılık, 15 Temmuz darbe girişiminin endekste yer bulabilmesi için “terör” kategorisinde değerlendirilmiştir.

Bulgular: Güvenlik Endeksi’ne (GüvEn) Göre Durum

Yukarıda açıklanan sistematik sonucunda sadece suç türlerine ve yıllara göre yapılan sıralama Tablo 3’te, terör olaylarına göre yapılan sıralama Tablo 4’te ve her iki verinin bütünleştirilmesinden oluşan durum Tablo 5’te sunulmuştur. Sıralamada en yüksek puanı alan il en üstte yer almaktadır ve bu durum o ildeki durumun diğerlerine göre göreceli olarak kötü olduğunu göstermektedir. Tablolardaki sıralamaların il ve yıllar bazında ayrıca ve tek tek değerlendirilmesi, buna göre çıkarımlar yapılması gerekmektedir.

Değerlendirmelerde iki konuyu özellikle dikkate almak gerekmektedir. Birincisi illerin özgün durumlarının o yıla göre incelenmesi gerekmektedir. Örneğin terör olayları endeksinde (Bkz. Tablo 4) Niğde 2014 yılında ilk sırada yer almaktadır. Bu durum ilk bakışta endeksin tutarlılığının sorgulanmasına yol açmaktadır. Ancak Türkiye'nin yakın tarihi incelendiğinde anılan yılda PKK terörü ile daha çok anılan Hakkari ve Şırnak gibi illerde “çözüm süreci” olarak anılan durum nedeniyle daha sakin bir yıl geçerken, Niğde’de 20 Mart 2014’te IŞİD tarafından gerçekleştirilen terör saldırısında bir astsubay ve bir polis şehit olurken bir kamyon sürücüsü hayatını kaybetmiştir. Olayda toplam 18 kişi de yaralanmıştır. Bu veri, 2014 yılında Niğde’yi terör olayları bakımından en üst sıraya taşımaktadır.

Endeksin değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken ikinci konu yukarıda da açıklanan suç sosyolojisindeki/kriminolojideki siyah/karanlık sayılar kavramı ile ilgilidir. Gerçekleşen tüm olayların resmi rakamlara yansması tabii ki beklenemez. Bu oldukça ütopiktir. Ancak, zaman, kişi ve yer bakımından suç olarak tanımlanan olaylardaki sayısal değişimler en azından odak daraltılarak detaylı olarak incelenmelidir. Farklılıkların sorgulanması ve nedenlerinin anlaşılması için yapılacak analizler gerçek tabloya doğru önemli bir adımdır.

Tablo 3. Suç türlerine göre sıralama (İlk ve son 10 kent, 2011-2020)

Sıra	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	İzmir	Uşak	Elazığ	Adana	Adana	Adana	Adana	Adana	Kilis	Antalya
2	Antalya	Antalya	Adana	Uşak	İzmir	Mersin	Mersin	Kilis	Adana	Aydın
3	Denizli	Kilis	İzmir	Elazığ	Mersin	Kilis	Antalya	Mersin	Antalya	Kilis
4	Edirne	Afyon	Uşak	Edirne	Uşak	Antalya	İzmir	Antalya	Aydın	Mersin
5	Ardahan	Denizli	Manisa	Mersin	Edirne	İzmir	Kilis	Edirne	Isparta	Adana
6	Aydın	Isparta	Edirne	Denizli	Karaman	Uşak	Edirne	Karaman	Mersin	Isparta
7	Muğla	İzmir	Antalya	Kilis	Kilis	Denizli	Uşak	İzmir	Karaman	Denizli
8	Düzce	Manisa	Aydın	İzmir	Antalya	Aydın	Aydın	Aydın	İzmir	İzmir
9	Adana	Adana	Mersin	Karaman	Denizli	Manisa	Balıkesir	Balıkesir	Muğla	Manisa
10	Kastamonu	Balıkesir	Diyarbakır	Antalya	Kırklareli	Edirne	Denizli	Gaziantep	Manisa	Karaman
71	Kütahya	Van	Tokat	Mardin	Tunceli	Çankırı	Trabzon	Mardin	Bartın	Batman
72	Bitlis	Tunceli	Artvin	Bitlis	Hakkari	Mardin	Çankırı	Kastamonu	Trabzon	Ardahan
73	Şanlıurfa	Mardin	Gümüşhane	Tunceli	Mardin	Burdur	Batman	Tokat	Hakkari	Tunceli
74	Yozgat	Adıyaman	Hakkari	Bayburt	Batman	Artvin	Mardin	Muş	Tokat	Bitlis
75	Nevşehir	Gümüşhane	Mardin	Siirt	Trabzon	Batman	Yozgat	Ardahan	Batman	Mardin
76	Mardin	Bayburt	Çankırı	Batman	Siirt	Trabzon	Siirt	Bingöl	Yozgat	Bayburt
77	İğdir	Bitlis	Siirt	Muş	Muş	Muş	Hakkari	Giresun	Bayburt	Muş
78	Batman	Muş	Batman	Gümüşhane	Gümüşhane	Siirt	Bayburt	Çankırı	Mardin	Çankırı
79	Şırnak	Batman	Adıyaman	Adıyaman	Adıyaman	Bayburt	Şırnak	Hakkari	Artvin	Adıyaman
80	Gümüşhane	Şırnak	Muş	Artvin	Bayburt	Gümüşhane	Gümüşhane	Bayburt	Çankırı	Siirt
81	Bayburt	Hakkari	Şırnak	Şırnak	Şırnak	Şırnak	Tunceli	Gümüşhane	Gümüşhane	Şırnak

Not: Tablolarda üst sıra daha kötü güvenlik durumuna işaret etmektedir.

Suç türlerine göre yapılan sıralamanın yer aldığı Tablo 3’e bakıldığında 2011-2020 yılları arasında Adana, Antalya ve İzmir illerinin ilk üçte yer aldığı görülmektedir. 2019 yılında ilk sırada yer alan Kilis’in ise geçmiş yıllarda da sıklıkla ilk 10 kent içinde bulunduğu dikkat çekmektedir. Diğer yandan, endekste son sıralarda yer alan Hakkari, Şırnak ve Tunceli illerinin suç sayısı anlamında en güvenli şehirler arasında yer aldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durum güvenlik endeksinde terör olaylarının dahil edilmesinin

gerekli olduğunun bir göstergesi niteliğindedir. Diğer yandan, bu illerde kolluğa bildirim durumu da ayrıca incelenmelidir. Yukarıda değinildiği gibi “karanlık sayılar” kavramı nedeniyle bu illerde resmi verilere yansıma oranı daha düşük de olabilir. Tablo 3’te son sıralarda yer alan Gümüşhane ve Bayburt gibi illerin ise bütünleşik endekste de son sıralarda yer alması bu illerin nispeten güvenli olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 4. Terör olaylarına göre sıralama (İlk ve son 10 kent, 2011-2020)

Sıra	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Tunceli	Bingöl	Hakkari	Niğde	Iğdır	Elazığ	Kilis	Tunceli	Hakkari	Bitlis
2	Batman	Tunceli	Hatay	Tunceli	Ardahan	Tunceli	Tunceli	Kilis	Iğdır	Şırnak
3	Bingöl	Hakkari	Adana	Kars	Tunceli	Kayseri	Kars	Hakkari	Bitlis	Hakkari
4	Hakkari	Siirt	Siirt	Bingöl	Kilis	Hakkari	Hakkari	Siirt	Kars	Ağrı
5	Bitlis	Gaziantep	Bitlis	Kilis	Siirt	Artvin	Bitlis	Bingöl	Mardin	Siirt
6	Kırıkkale	Bitlis	Şırnak	Hakkari	Hakkari	Kilis	Bingöl	Batman	Şırnak	Van
7	Siirt	Kastamonu	Ağrı	Siirt	Bitlis	Gmşhane	Şırnak	Bitlis	Ağrı	Diyarbakır
8	Şırnak	Iğdır	Mardin	Mardin	Kars	Bingöl	Batman	Şırnak	Hatay	Hatay
9	Mardin	Kayseri	Diyarbakır	Şırnak	Bingöl	Bitlis	Siirt	Ağrı	Diyarbakır	Şanlıurfa
10	Ağrı	Şırnak	Ankara	Ağrı	Batman	Şırnak	Ağrı	Van	Van	
26					Malatya	Aydın				
27					Adana	Adana				
28					Mersin	Bursa				
29					Hatay	Manisa				
30					İzmir	Şanlıurfa				
31					İstanbul	Antalya				
32						Hatay				
33						İzmir				
34						Mersin				
35						İstanbul				

Terör olaylarının yer aldığı Tablo 4’te görüleceği üzere Tunceli ve Hakkâri illeri sıklıkla ilk sıralarda yer almaktadır. Bu ikiliye yer yer Siirt, Şırnak, Batman, Kilis ve Hatay gibi illerin eşlik ettiği görülmektedir. Yukarıda açıklandığı üzere, Niğde’nin 2014 yılındaki birinciliği o yıla ait özgün durum çerçevesinde ele alınmalıdır. Benzer durum 2015 yılında Iğdır için de geçerlidir. Bu yıl içinde -8 Eylül 2015’de- Iğdır’ın Dilucu Sınır Kapısı’nda görevli polis memurlarını taşıyan midibüs ile koruma görevi yapan otomobilin geçişi sırasında PKK’lı teröristlerce uzaktan kumandalı bombanın patlatılması sonucu 13 polis şehit olmuştur.

Yukarıdaki tabloda dikkat çeken bir diğer konu, 2015 ve 2016 yıllarında terör olaylarının meydana geldiği il sayısının fazlalığıdır. Terör olaylarının görüldüğü il sayısı ortalama 15-20 civarındaki iken, 2015 yılında 31 ilde, 2016 yılında ise 35 ilde terör olayı yaşandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 5. GüvEn (suç+terör) sıralaması (İlk ve son 10 kent, 2011-2020)

Sıra	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Tunceli	Bingöl	Hakkari	Niğde	İğdir	Elazığ	Kilis	Kilis	Hakkari	Bitlis
2	İzmir	Uşak	Adana	Kilis	Kilis	Kilis	Kars	Tunceli	İğdir	Ağrı
3	Antalya	Tunceli	Elazığ	Tunceli	Ardahan	Adana	Tunceli	Adana	Adana	Şımak
4	Denizli	Antalya	İzmir	Kars	Adana	Kayseri	Adana	Siirt	Kilis	Hakkari
5	Edirne	Kilis	Uşak	Adana	İzmir	Mersin	Bitlis	Mersin	Kars	Antalya
6	Bingöl	İyonkarahis	Manisa	Bingöl	Mersin	Tunceli	Elazığ	Hakkari	Bitlis	Aydın
7	Ardahan	Kastamonu	Edirne	Uşak	Tunceli	Antalya	Hakkari	Bingöl	Ağrı	Siirt
8	Aydın	İzmir	Antalya	Elazığ	Elazığ	İzmir	Bingöl	Batman	Diyarbakır	Kilis
9	Muğla	Denizli	Diyarbakır	Edirne	Uşak	Uşak	Mersin	Antalya	Antalya	Mersin
10	Düzce	Isparta	Aydın	Mersin	Edirne	Aydın	İzmir	Edirne	Aydın	Adana
71	Tokat	Van	Sivas	Tokat	Batman	Adıyaman	Bartın	Erzincan	Kastamonu	Karabük
72	Şırnak	Şanlıurfa	Tokat	Trabzon	Çankırı	Siirt	Artvin	Yozgat	Muş	Erzurum
73	Trabzon	Mardin	Siirt	Şımak	Artvin	Rize	Sivas	Mardin	Bartın	Yozgat
74	Mardin	Artvin	Artvin	Çankırı	Mardin	Gümüşhane	Amasya	Kastamonu	Trabzon	Batman
75	Kütahya	Bitlis	Mardin	Bitlis	Bartın	Trabzon	Muş	Tokat	Tokat	Ardahan
76	Şanlıurfa	Muş	Gümüşhane	Bayburt	Muş	Muş	Giresun	Muş	Batman	Tunceli
77	Yozgat	Şırnak	Çankırı	Batman	Trabzon	Çankırı	Tokat	Ardahan	Yozgat	Mardin
78	Nevşehir	Adıyaman	Batman	Muş	Adıyaman	Burdur	Çankırı	Giresun	Bayburt	Bayburt
79	İğdir	Gümüşhane	Adıyaman	Gümüşhane	Şımak	Batman	Yozgat	Çankırı	Artvin	Muş
80	Gümüşhane	Bayburt	Şımak	Adıyaman	Gümüşhane	Şımak	Bayburt	Bayburt	Çankırı	Çankırı
81	Bayburt	Batman	Muş	Artvin	Bayburt	Bayburt	Gümüşhane	Gümüşhane	Gümüşhane	Adıyaman

GüvEn adı verdiğimiz, suç ve terör olaylarını birlikte ele alan endekste Tunceli, Kilis ve Adana illerinin sıklıkla ilk üç sırada yer bulduğu görülmektedir. Tahmin edileceği üzere Kilis'teki olaylar Suriye ve IŞİD kaynaklıdır. Bu ilde anılan yıllar içerisinde gerçekleşen, 28 kişinin hayatını kaybedip 84 kişinin yaralandığı toplam 65 olaydan 33'ünün faili IŞİD'tir -Kilis'te IŞİD'in gerçekleştirdiği eylemlerde 20 kişi hayatını kaybederken 84 kişi yaralanmıştır. En güvenli iller kategorisinde -listenin sonu- Gümüşhane ve Bayburt illeri ön plana çıkmaktadır. Bu illere, “çözüm süreci” olarak anılan döneme özgü olarak Şırnak ilinin de eklendiğini söyleyebiliriz.

Tartışma ve Sonuç

Güvenlik toplumsal hayatın önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır. İnsanların kendini güvende hissetmeleri bireysel dirençlilikleri ile ilgili olabileceği gibi toplumsal boyutla, yönetim kademesindeki tercihler ve siyasetin yanı sıra kent tasarımıyla da (ulaşım, yapılaşma, sosyal mekân mimarisi vb.) ilgili olabilir. Her durumda öncelikle kentlerdeki güvenliğin sistematik bir anlayışla ortaya konulması, zamansal ve mekânsal anlamdaki değişmelerin titiz bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir. Bu tür bir çalışma verili bir kentin diğerlerinden ne bakımından farklılık sergilediğini ortaya koyarak izlenecek politikalara yön verebilecektir.

Kent güvenlik endeksi genel toplumsal yararın yanı sıra özellikle kadınların güçlendirilmesi ile de yakından ilgilidir. Kent, güvenli bir yaşam alanı vaadi üzerine inşa edilmiştir. Hali hazırda bu alanda kadınlar kendilerini daha az güvenli hissetmektedir. Yukarıda “suç korkusu” çerçevesinde açıklanan bu durum, kentte kadın mobilitesinin önünde önemli bir engel niteliğindedir. Kadınlar kent hayatına katılmaktan güvenlik

endişeleri nedeniyle uzak durabilmekte ve bunun bir sonucu olarak gerek sosyal hayatta gerekse de iş piyasasında ikincil konuma itilmektedir.

Önerilen endeksin bir diğer kullanım alanı kamu güvenlik kurumlarının etkinliği/verimliliği ile ilgilidir. Şöyle bir dizi soru konuyu daha net açıklamaktadır: Benzer nitelikli iki ilden birinde neden güvenlik durumu daha iyidir? Diğer ilde ne gibi farklılıklar ya da sorunlar vardır? Kamunun belirli bir ilde yaptığı güvenlik harcaması ve istihdam edilen güvenlik görevlisi sayısı ile o ilin güvenlik durumu arasında makul ve kabul edilebilir bir ilişki var mıdır? Sorulardan da anlaşılacağı üzere önerilen endeks, kentteki kamu güvenlik bürokrasisinin gerek personel gerekse de bütçe olarak verimliliğinin değerlendirilmesine de imkân tanyacaktır.

Yöntem bölümünde belirtildiği üzere kent güvenlik endeksi şu aşamada sadece açık kaynaktan elde edilebilen verilere dayanmaktadır. Endeksin geliştirilmesi için öneriler aşağıda sıralanmıştır:

- İşlendiği yere ve suç türüne göre suç sayısı kullanılabilir,
- Suç sayısı ile birlikte suçlu sayısı da dikkate alınabilir,
- İllerin TÜİK'teki nüfuslarının yanı sıra mevsimsel nüfus artışları -örneğin yaz aylarında Muğla- ya da ana yol üzerinde olmalarından dolayı -örneğin Bolu- ortaya çıkan değişken nüfus da bir şekilde değerlendirmeye tabi tutulabilir,
- İnsanların kendini ne kadar güvende hissettikleri cinsiyet ve yaş grubu bazında bir alan araştırmasıyla tespit edilip, değerlendirmeye dahil edilebilir,
- Benzer şekilde insanların kamunun/kolluğun asayiş hizmetlerinden memnuniyeti de değerlendirmeye dahil edilebilir.

KAYNAKLAR

Becker, Howar S. 2013. *Hariciler: Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*, Ankara: Heretik.

Beccaria, Cesare Bonesana. 2021 (1764). *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, İstanbul: İmge.

Bentham, Jeremy. 2017 (1780). *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, İstanbul: Litera.

Council of Europe. 1992. The European Declaration of Urban Rights, https://rm.coe.int/168071923d#P12_317 erişim tarihi 11.09.2024

Çoklar, Işıl ve Nevin Solak. 2017. "Suç Korkusu: Tanım, Ölçüm ve Belirleyiciler", *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(10), 310-328.

Ferraro, Kenneth F. ve Randy L. Grange. 1987. "The Measurement of Fear of Crime", *Sociological Inquiry*, Vol 57, Issue 1, sy. 70-97, <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.1987.tb01181.x>

Starkstein, Sergei. 2018. *A Conceptual and Therapetual Analysis of Fear, Fremantle: Palgrave Macmillan*, 10.1007/978-3-319-78349-9.

START (Study of Terrorism and Responses to Terrorism). 2023. GTD (Global Terrorism Database), <https://www.start.umd.edu/gtd/> erişim tarihi 10.06.2023

Sutherland, Edwin H. 1983 (1949). *White Collar Crime*, New Haven and London: Yale University Press.

TÜİK, 2016. "İllerde Yaşam Endeksi, 2015" <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İllerde-Yasam-Endeksi-2015-24561> erişim tarihi 26.09.2022

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.3>

Volume 8/3

2024 p. 37-60

**KENT BELLEĞİNİN GELECEĞE AKTARILMASINDA DERİNLEMESİNE
GÖRÜŞME YÖNTEMİ: ESKİŞEHİR HAMAMYOLU ÇARŞI ÖRNEĞİ (1940-
1980)¹**

**IN-DEPTH INTERVIEW METHOD IN TRANSFERRING CITY MEMORY TO
THE FUTURE: THE EXAMPLE OF ESKİŞEHİR HAMAMYOLU ÇARŞI (1940-
1980)**

Elif ATICI TEKTAŞ*
Ayşen ÇELEN ÖZTÜRK**

ÖZ

İnsanların ortak paylaşımlarda bulunmasına imkân veren kentsel mekânlar, sadece fiziki yapılarıyla değil aynı zamanda paylaşımlar sonucu oluşan sosyal yapının da bir yansımasıdır. Kentsel mekânlar, kentlin yapılanmasında, geçmiş ve gelecek arasında ilişki kurulması sağlayan bir köprü görevi görmektedir. Kent ve kente ait mekânlar ait olduğu toplumun ortak paylaşımlarda bulunmasında imkân sağlamaktadır. Bu imkân sayesinde meydana gelen paylaşımlar ise kolektif belleği ortaya koymaktadır. Kent belleğinde önemli yeri olan mekânların varlığı, zaman içerisinde oluşan somut ve somut olmayan değerlerin kuşaklar arası aktarılmasını sağlamaktadır. Ancak zaman içerisinde kentte var olan yapılar, doğal afetler, kentleşme hareketleri gibi birçok etkenden dolayı değişmekte, dönüşmekte ve yok olmaktadır. Kentsel bellek öğelerinin korunması, kent olan aidiyet duygusunun oluşmasını ve bu duygunun güçlü kalmasını sağlayacak bir etkidir. Dolayısıyla kent belleğinde önemli yeri olan bellek mekânlarının korunması ve bu mekânların sürdürülebilir olması oldukça önemlidir. Bu çalışma kapsamında Eskişehir'in kent belleğinde önemli bir yeri olan Hamamyolu Çarşısı'nın gizli kalmış kentsel bellek öğelerinin tespiti yapılmıştır. Bunun için 1940-1980 dönemine ait veriler toplanmıştır. Veri toplamak için 65 yaş ve üstü bireylerle derinlemesine görüşme yöntemi uygulanmıştır. 20 kadın 20 erkek bireyin katılımıyla uygulama

¹ Bu çalışma yayınlanmamış Doktora tezinden üretilmiştir. Tektaş Atıcı E., 2024, "Kent Belleğinin Dijital Teknolojilerle Geleceğe Aktarılması İçin Bir Yöntem Önerisi: Eskişehir Hamamyolu Örneği" Yayınlanmamış doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

* Araştırma Görevlisi, Kafkas Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, E-mail: elifatici.026@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7163-2660, Kars, Türkiye.

** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, E-mail: acozturk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1821-2402, Eskişehir, Türkiye.

gerçekleştirilmiştir. Uygulama sırasında izinler dahilinde ses kayıtları alınmıştır. Ses kayıtları alınmasının sebebi döneme ait anıların gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır. Bu yöntemin uygulanmasının amacı gizli kalmış anı-mekân verilerini ortaya çıkarmaktır. Elde edilen verilerin toplanması bir geçmiş veri bankası ortaya koyacaktır. Görüşmeler sonucunda elde edilen anı-mekân verileri katılımcıların betimlemeleriyle tablolar halinde ifade edilmiştir. Mekâna ait ses kayıtları kare kodlar eşliğinde tabloya eklemiştir. Yapılan bu çalışma, doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Bellek, Kentsel Bellek, Kolektif Bellek, Anı-mekân, Eskişehir Hamamyolu Çarşısı.*

ABSTRACT

Urban spaces that allow people to share in common are not only a reflection of their physical structures but also of the social structure that emerges as a result of sharing. Urban spaces serve as a bridge that enables the past and future to be established in the structuring of the city. The city and the spaces belonging to the city enable the society to share in common. The sharing that occurs thanks to this opportunity reveals the collective memory. The existence of spaces that have an important place in the city's memory ensures that tangible and intangible values that have formed over time are transferred between generations. However, over time, the structures that exist in the city change, transform and disappear due to many factors such as natural disasters and urbanization movements. The protection of urban memory elements is a factor that will ensure the formation of a sense of belonging to the city and the strength of this feeling. Therefore, the protection of memory spaces that have an important place in the city's memory and the sustainability of these spaces are very important. Within the scope of this study, the hidden urban memory elements of Hamamyolu Bazaar, which has an important place in the city's memory, were determined. For this purpose, data from the period 1940-1980 were collected. Interview-in-depth interview method was applied with individuals aged 65 and over to collect data. The application was carried out with the participation of 20 female and 20 male individuals. During the application, sound recordings were taken with permissions. The reason for taking sound recordings is to ensure that memories of the period are transferred to future generations. The purpose of applying this method is to reveal hidden memory-space data. The collection of the obtained data will create a historical data bank. The memory-space data obtained as a result of the interviews were expressed in tables with the descriptions of the participants. The sound recordings of the place were added to the table with QR codes. This study was produced from the doctoral thesis study.

Keywords: *Memory, Urban Memory, Collective Memory, Memory-space, Eskişehir Hamamyolu Bazaar.*

GİRİŞ

Günümüz Endüstri 4.0 çağında dijital teknolojilerin hızla gelişmesiyle birlikte kentlerde hızlı bir değişim ve dönüşüm içerisindeyiz. Meydana gelen değişim, dönüşüm, doğal

afetler vekentleşme politikaları gibi sebeplerden dolayı korunması gereken tarihi, kültürel ve sembolik değerler ile belleğin kaybolma tehlikesini meydana getirmektedir. Kentteki ortak paylaşımlar sonucu oluşan kolektif belleğin ve bu belleğe ait mekânların geçmişe ait izlerinin korunarak geleceğe aktarılması kentlilik bilinci için hassas bir noktadır. Kentsel belleğin sürekliliği ve kente aidiyet duygusunun var olması için geçmişten geleceğe aktarılan bellek mekânlarının varlığı toplum için bir ihtiyaçtır. Bu mekânlar kente ve kentte yaşayan toplumun kültürünün, kimliğinin, belleğinin ve dolayısıyla anılarının sürekliliğini ifade etmektedir. Dolayısıyla kent belleğine ait verilerin ve anı-mekânların varlığının sürdürülmesi gerekmektedir.

Latince'deki memoria sözcüğü bellek ve hatıra anlamına gelmektedir. İngilizcedeki memorial sözcüğü ise hatıra ve yazılı kayıt anlamındadır. Bu iki ifade, insanın hatıraları ile hatıralarından bağımsız olarak bilgiyi kaydetme ve bunlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır (Drassisma, 2007). Saklamak ve kaydetmek anlamına gelen bellek, depolama anlamına işaret etmektedir. Kayıt etmek ifadesiyle kopyalayarak belleğe aktarmak ifade edilmektedir (Fleckner, 2005). Huyssen ise belleği geçmiş ve gelecek arasındaki kavram olarak dile getirmektedir. (Huyssen, 1999). Bellek, onu güçlü tutan değerlerle iç içedir ve onu oluşturan duygulara bağlıdır. (Nora, 2006). Bu bağlamda kentler önemli bir değer olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü zaman içerisinde kentler sürekli toplumlarla temas içerisinde olmuştur. Bu temas kentlerin şekillenmesini ortaya koymaktadır. Aldo Rossi bu düşünceye paralel olarak, kenti insan aklının gelişmesinin ifadesi olarak görmektedir. Dolayısıyla kentin ortaya çıkışının da kolektif olmasıyla ilişkili olduğunu savunmaktadır. (Rossi, 2006).

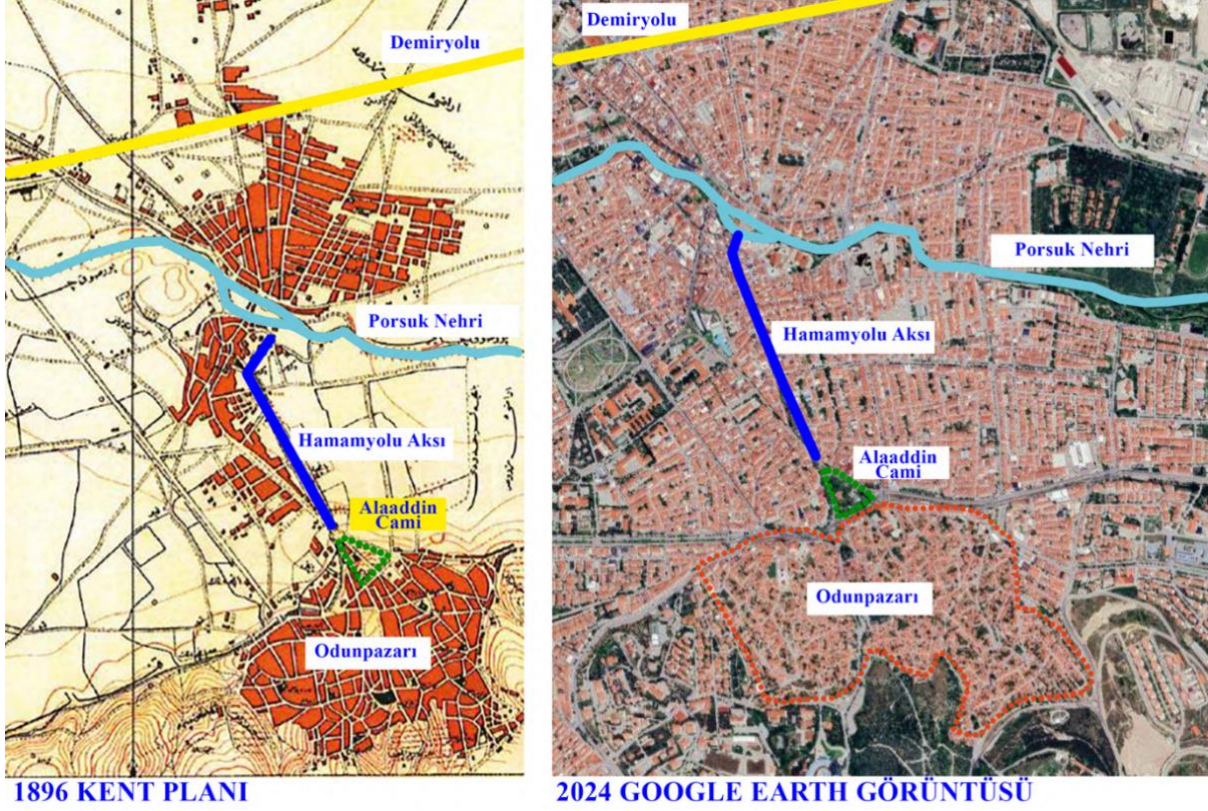
İnsan kendisini çe çevresini anlamlandırmaya başladığından beri hem kendisine hem de çevresine şekil vermektedir. İnsanın sahip edindiği kazanımları ister istemez çevresine de yansımaktadır. Dolayısıyla insan değiştiği sürece çevresi de değişecektir. Günümüzde kentlerde yaşayan insanlar da kendi yaşanmışlıklarını kente aktararak değiştirmektedir. Kente de zaman içerisinde bir değişim meydana gelmektedir. (Halbwachs, 2017). Halbwachs'ın yaklaşımlarına göre, kolektif bellek sadece bireysel belleklerin bir araya gelmesi değil aynı zamanda bireysel anıları kolektif belleğe çeviren sosyal çevre ve mekânların varlığıdır. Jan Assman ise Halbwachs'ın yaklaşımını iletişimsel bellek adı altında geliştirerek, sözlü kültürdeki temas sonucu oluşan ve sözlü tarih yöntemleriyle toplanarak kolektif hale getirilen anılar olarak tariflemektedir (Rogge & Salmi, 2017). Nora'ya göre modern toplumların geçmişe yönelik teması zayıftır. Bu sebeple anısal mekânlar oluşturarak geçmişle olan temaslarını kuvvetlendirmeye çalışırlar. (Mutlu & Kaya, 2019). Ayrıca kolektif bellek her ne kadar geçmişle bağlantılı gibi görünse de yaşam içerisinde gerçekleşen hatırlama çabalarıyla varlığını sürdürmektedir (Jedlowski, 2001). Yapılan çalışma kapsamında da geçmiş döneme ait anı-mekân verilerinin tespit edilmesi için sözlü tarih verileri toplanmıştır.

HAMAMYOLU ÇARŞISI

Matrakçı Nasuh'un Eskişehir kent tasvirinde, Porsuk Nehri, değirmen, Alaaddin Cami ve Kurşunlu Külliyesi betimlenmiştir (Yancı, 2021). Evliya Çelebi ise kentin bağ ve bahçe yönünden zengin olduğunu ve kentte kubbeli bir hamamın varlığından söz etmektedir (Kahraman & Dağlı, 2006).

Eskişehir kentinin oluşumunda iki temel unsur vardır. Bunlardan birisi doğal unsur olan Porsuk Nehri'dir. Diğeri ise yapay unsur olan 1892 yılında yapılan demiryoludur. Demiryolu kentin sanayi yönünden gelişmesini, Porsuk Nehri ise sosyal yönden gelişmesini sağlamamıştır. Porsuk Nehri kent merkezinin ortasından geçmektedir (Nalçakan ve Alev Özkul, 2017). Kent merkezinde bulunan ve kentin ilk alışveriş merkezi olan Hamamyolu Bölgesi antik çağlardan beri sıcak suları (hamamları) ile bilinmektedir. Hamamyolu Caddesi, tarihi Odunpazarı bölgesi ile modern kent arasında bir kent koridoru görevi üstlenmesi, tescilli yapıları bulundurması, anıt ağaçlara sahip olması ve kent belleğinde önemli yeri olan Akar Deresi'ne ev sahipliği yapmış olmasından dolayı kent kimliğinde önemli bir yere sahiptir. 1970'li yılların sonuna kadar bölgede 2-3 katlı yapılar yer almıştır. Kat mülkiyeti kanunundan sonra, Odunpazarı bölgesine yakın yerdeki yapılar yıkılarak 6-7 katlı binalar inşa edilmiştir. Bu binaların altında pasajlar yer almaktadır (Alpan, 2016). Geçmişte Yumak Caddesi olarak da anılan Cadde, Sebahattin Günday Parkı'nın yapılmasından sonra Yeni Park Caddesi olarak ada anılmıştır (Atuk, 2002).

Eskişehir'in 1896 yılına ait kent yerleşkesi ve günümüzde karşılık gelen durumunun ifadesi Şekil 1.'de ifade edilmiştir. Bu haritaya göre kent Odunpazarı bölgesi ve demiryolu etrafında gelişen yerleşme ile bu iki bölgeyi birbirine bağlayan Hamamyolu Bölgesi'nden oluşmaktadır.

Şekil 1. 1896 kent planı (Efe, 2009) ve 2024 görünümü

YÖNTEM

1940-1980 döneminin seçilmesinin sebebi şu şekildedir: Eskişehir'deki savaşın bitmesiyle birlikte Cumhuriyet'in ilanı ile gelen geleneksel konut mimarisinin oluşması 1930'lu yılların sonuna denk gelmektedir. 1980'li yıllarda ise kat mülkiyeti kanunu gelmiş ve buradaki geleneksel konut mimarisi değişerek apartmanlaşma meydana gelmeye başlamıştır. Bu bölgenin seçilmesindeki amaç ise, meydana geldiği günden beri kentin merkezi olma özelliğini koruyan kentin ilk ticaret aksıdır. Günümüzde de halen daha çarşı işlevini devam ettirmektedir. Bu bölge antik çağlardan beri sıcak suları ile tanınmaktadır. Sıcak sular bölgesinin varlığı, kentin ilk ticari aksı olması ve kentin tarihi sit alanı olan, (kentin ilk yerleşim yeri ve eski adıyla yukarı mahalle), Odunpazarı bölgesi ve yeni yerleşim yeri olan kentleşmeyi birbirine bağlayan bir yaya omurgası olması sebebiyle kent için oldukça önemli bir aks görevi görmektedir. Ele alınan tarihler arasında Eskişehir kent belleğinde önemli bir yeri olan Eskişehir Porsuk Deresi'nin bir kolu olan Akar Deresi de bu bölgeden geçmektedir.

Hamamyolu Çarşısı'nın 1940-1980 dönemine ait saklı kalmış anı-mekân verilerini tespit etmek amacıyla derinlemesine görüşme yapılmıştır. Çalışmanın bu aşaması nitel araştırma yöntemine girmektedir. Araştırmanın nitel kısmı için, pozitivist bilimdeki bakış açısına göre farklılıkların da araştırıldığı, olasılık amacı olmayan örneklem yöntemi kullanılmıştır (Creswell J. , 2013). Olasılık olmayan araştırmalarda örneklemin sayısı

bağlayıcı olmamakla birlikte amaç, detaylı verinin toplanmasıdır (Erdoğan, 2012). Yapılan görüşme için etik kurul izni alınmıştır. 1940-1980 dönemine ait verilerin ortaya çıkarılması için dönemi görmüş kişilerin 65 yaş ve üzeri olması gerekmektedir. Bu sebeple uygulama 20 erkek ve 20 kadın olmak üzere 65-90 yaş arası bireylerden oluşan bir katılım sağlanmıştır. Katılımcılardan 5 erkek ve 5 kadın bu bölgede yaşamıştır.

Katılımcı profiline bakıldığında; bu bölgede yaşayan, esnaflık yapan, çalışan, bölgeyi alış-veriş için, hamamlar için ve boş zaman geçirmek için kullanan kişilerden oluşmaktadır. Derinlemesine görüşme uygulaması için katılımcılara ilgili döneme ait fotoğraflar göstererek hatırlamaları sorgulanmıştır. Bu sorgulama esnasında anılarını anlatmışlardır. Katılımcıların izinleri dahilinde ses kayıtları alınmıştır. Bu kayıtlar verilerin analizinde ve kare kodların oluşturulmasında kullanılmıştır. Fotoğraf hatırlama sorguları dışında döneme ait; görme (renk), ses, koku, işitme, tat ve dokunma duyularına ait hatırlama soruları sorulmuştur. Bu verilerin öğrenilmesi döneme ait sözlü tarih verilerinin oluşturulması ve dönemin sosyal yapısının anlaşılması açısından önemlidir.

BULGULAR

Şekil 2. 1940 dönemi pazar yeri, (görsel kaynak için²)

² <https://www.youtube.com/watch?v=XLFCBFgh3d8>, 24.09.2022

Şekil 2.'de 1930'larda kurulmaya başlayan ve 1940'larda gelişen pazar yerinin fotoğrafı yer almaktadır. 65-73 yaş arası 7 erkek ve 6 kadın pazar yerini hatırlamamıştır. Şekil 3'te pazar yerine ait anılar ve pazar yerini anlatan bir ses kaydı kare kodla ifade edilmiştir.

PAZAR YERİ BETİMLEME

87 yaşında erkek	Çarşıya yakın olan yerler iyi malların satıldığı yerlerdi. Başlangıcı köylülerin gelip mallarını teşhir ettikleri yerd.
85 yaşında kadın	Hamamyolu'nda alışveriş için pazara gelirdik. Burada sırtlarında küfeli adamlar vardı. Aldıklarımızı bizim yanımızda bu adamlar eve kadar götürürdü.
70 yaşında erkek	Bu bölgede ucuzluk burada diye çok bağırın vardı.
71 yaşında erkek	Nehrin kenarında pazar kurulurdu. Buradan araba geçmezdi. Meyve, sebze, giyim her şey satılırdı. Mahmut paşalı diye bir ayakkabıcı vardı. Bu adam damping damping diye bağırırdı. İnsanlar bu sestten bıkmıştı.
77 yaşında erkek	Bu pazar yeri çarşamba ve cumartesi günleri kurulurdu.
78 yaşında kadın	Pazarımız kaliteli ve güzeldi.
84 yaşında kadın	Çocuk parkından sonra sebze pazarı vardı, hacı havva camisi'nden sonraki sırada ise giyim pazarı olurdu. Hamamyolu'nda dokuz sene oturdum ve hala o dönemi özleyorum. Evimin içinde sıcak su akardı.
72 yaşında erkek	Çarşı Camisi'nden Odunpazarı'na doğru giyim, züccaciye ve eşya parkıydı. Sonra balık pazarları, sebze, meyve ve köylü pazarları Alaaddin Parkı'na kadar yer alırdı. Ben de pazarda "halis kalabak 100 paraya bir bardak" sözüyle testiyle su satardım. Nane şekeri ve lastik de satardım. Pazarda örgü sepet satanlar vardı.
88 yaşında erkek	Pazarda ince lastik satarmış.

Şekil 3. 1940 dönemi Hamamyolu Çarşısı pazar yerine ait betimlemeler, (görsel kaynak için³)

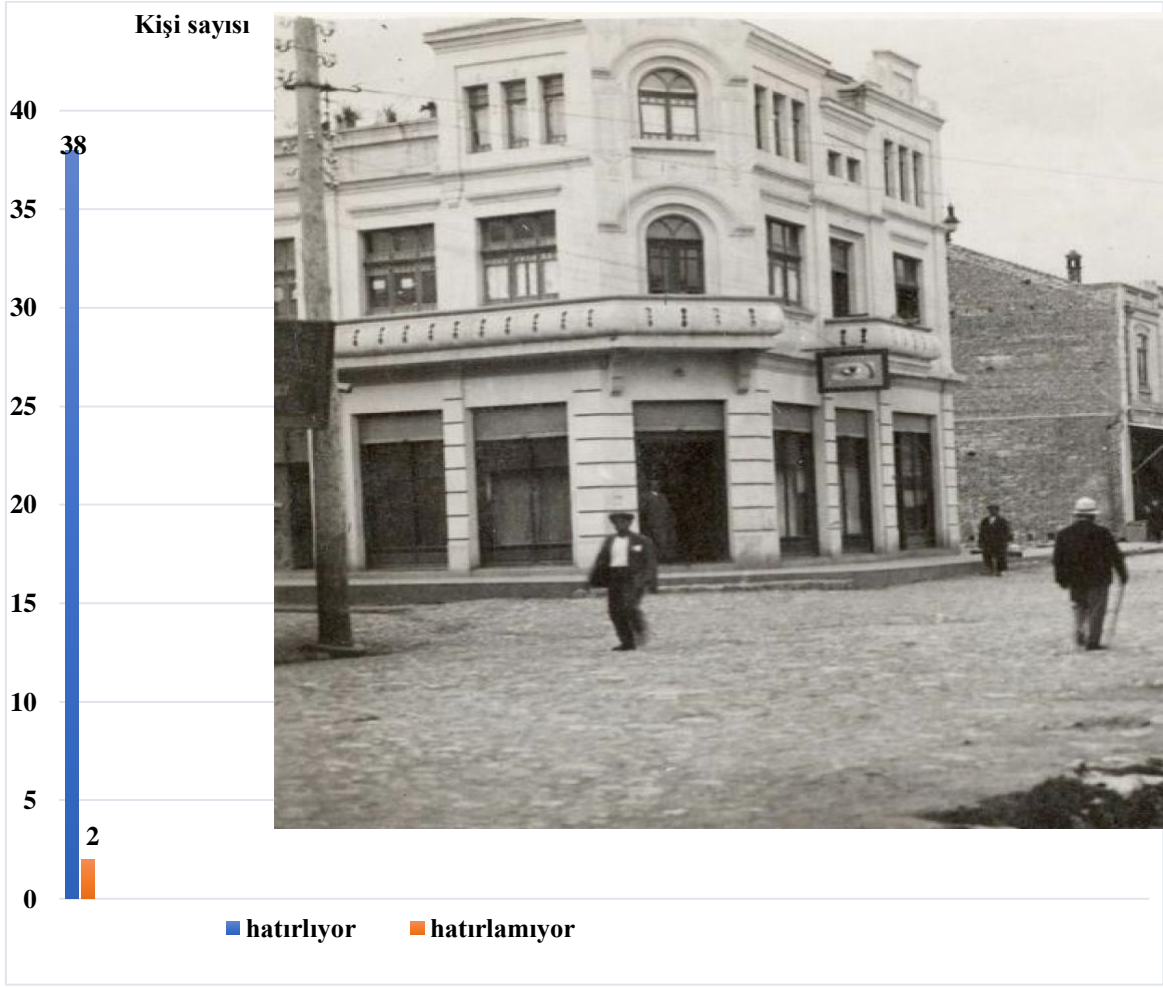
Şekil 4. 1940 dönemi çarşı bölgesi, görsel kaynaklar; (Tekin, 2020) ve (Atuk, 2002, s. 69)

Şekil 4.'te 1940 dönemine ait bir fotoğraf yer almaktadır. 65-73 yaş arası 5 erkek ve 3 kadın bu fotoğrafı hatırlamamıştır. Şekil 5.'te döneme ait konutlara ait anılar ve konutları anlatan ses kayıtları kare kodlarla ifade edilmiştir.

³ <https://www.youtube.com/watch?v=XLFGBFgh3d8>, 24.09.2022

	
	
KONUTLARIN BETİMLEMESİ	
73 yaşında kadın	Hamamyolu tek ana caddeydi. Suyun kenarında iki katlı köşk gibi evler vardı. Suyun kenarında mavili ve pembe renklerde olan ev çok güzeldi.
78 yaşında kadın	Ömrümüz bu çarşı sokağında geçti.
84 yaşında kadın	Benim oturduğum evimin iki tarafında da lüle taşı dükkânı vardı. Aynı yerde Sarıoğlu pasajı vardı.
72 yaşında erkek	Evlerin altlarında depolar vardı. Biz kırtasiye mallarını satarken burada depolardık. Bu depoları kullanan insanlar eşyalarını Çarşamba Cumartesi çıkarır satarlardı.
65 yaşında erkek	Çelikoğulları'na ait tek katlı müstakil ve büyük bir bahçesi olan bir ev vardı. Bu bölgede Kıdan, Hamamyolu ve Ünallar pasajı vardı.
78 yaşında kadın	Hamamyolu'nun Odunpazarı çıkışında meydanda bir direk vardı. Bu direğin üzerinde hoparlör vardı. Türk sanat müziği çalardı.
85 yaşında kadın	Önlerinde bahçesi olan ya da direk nehrin kenarında duran küçük şirin evler vardı. Buralarda komşularımız vardı. Tahta köprülerden bazı evlere geçiş vardı.

Şekil 5. 1940 dönemi çarşı bölgesine ait betimlemeler, görsel kaynaklar; (Tekin, 2020) ve (Atuk, 2002, s. 69)

Şekil 6. 1940 dönemi çarşısı bölgesi, görsel kaynak; (Batur, 2017, s. 169).

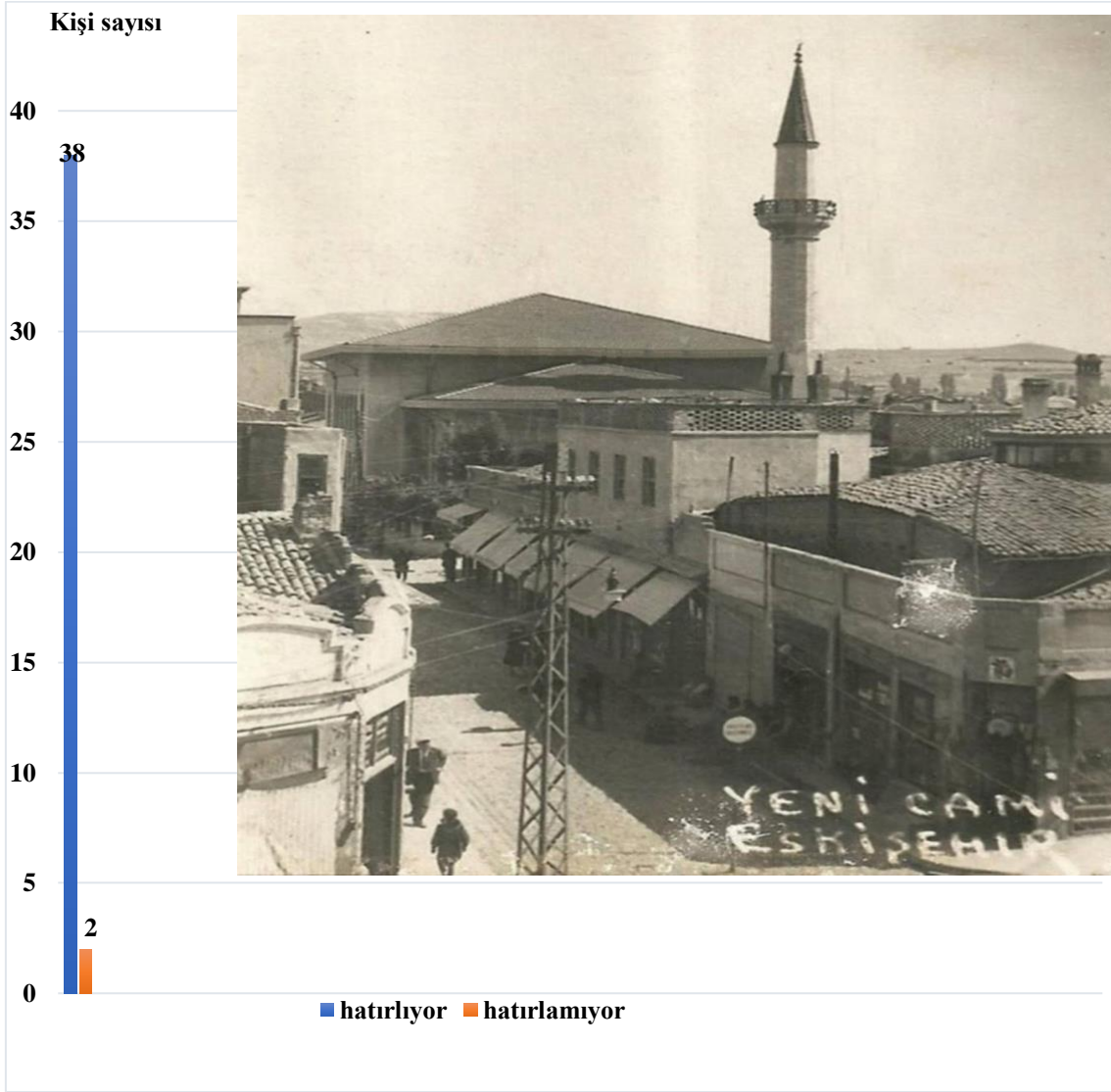
Şekil 6.'da Hamamyolu Çarşısı'nda oldukça tanınan ve günümüzde de var olan yapının fotoğrafı yer almaktadır. Yapıyı bilmeyenler çarşıya pek sık gelmeyen 65 yaşında bir erkek ve 67 yaşında bir kadın tarafından bilinmemektedir. Şekil 7'de döneme ait başka bir konuta ait anılar ve konutları anlatan ses kayıtları kare kodlarla ifade edilmiştir.

KONUTLARIN BETİMLEMESİ

72 yaşında erkek	Bu binadan sonra pazar yerinde köylü kadınlar peynir satardı.
88 yaşında erkek	Bu bina buranın en eski ve yüksek binasıydı
65 yaşında erkek	Pencerelerde kahverengi ve mavi renkler vardı. Böcekler maviyi kırmızı olarak algıladığı için ateş gibi algılayarak gelmezmiş. Bu sebeple bu bölgede mavi renkleri vardı.
71 yaşında erkek	Bu bina hiç değişmedi aynı şekilde duruyor. Alt katı bir zamanlar mağazaydı.
84 yaşında kadın	Arif Uğur'un binasıydı. Onların evine oturmaya çok giderdik.
78 yaşında kadın	Bu binada eniştemler oturuyordu.

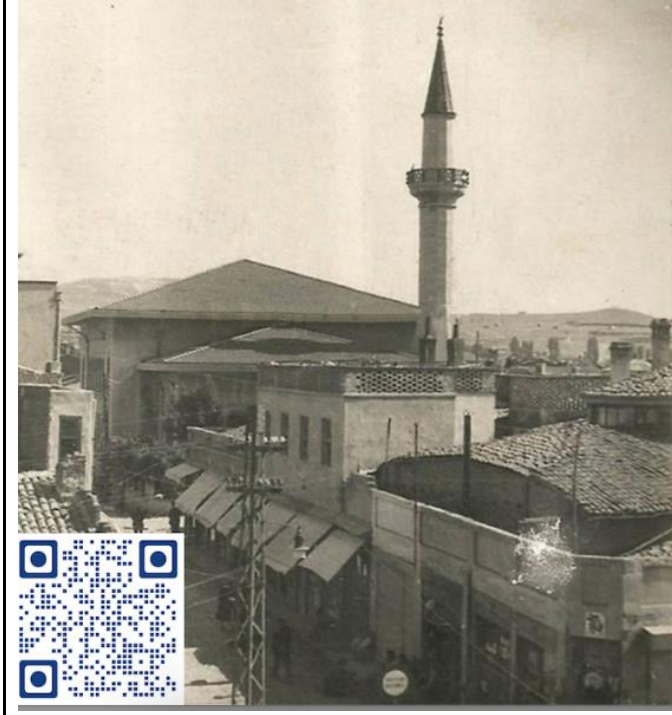
Şekil 7. 1940 dönemi çarşı bölgesine ait betimlemeler, görsel kaynak; (Batur, 2017, s. 169).

Şekil 8. 1940 dönemi Çarşı Cami bölgesi, (görsel kaynak için⁴)

Şekil 8.'de 1940'lı yıllardaki Çarşı Cami sokağının fotoğrafı yer almaktadır. Cami herkes tarafından bilinmektedir. Ancak 67 ve 69 yaşındaki 2 erkek cami sokağı hatırlanmamaktadır. Şekil 9'da 1940 dönemi Çarşı Cami bölgesine ait anılar ve ses kaydı kare kod ile ifade edilmiştir.

⁴<https://www.facebook.com/Adieskiruhugenceskisehir/photos/a.538320552933751/864191223680014/> , 09.12.2015

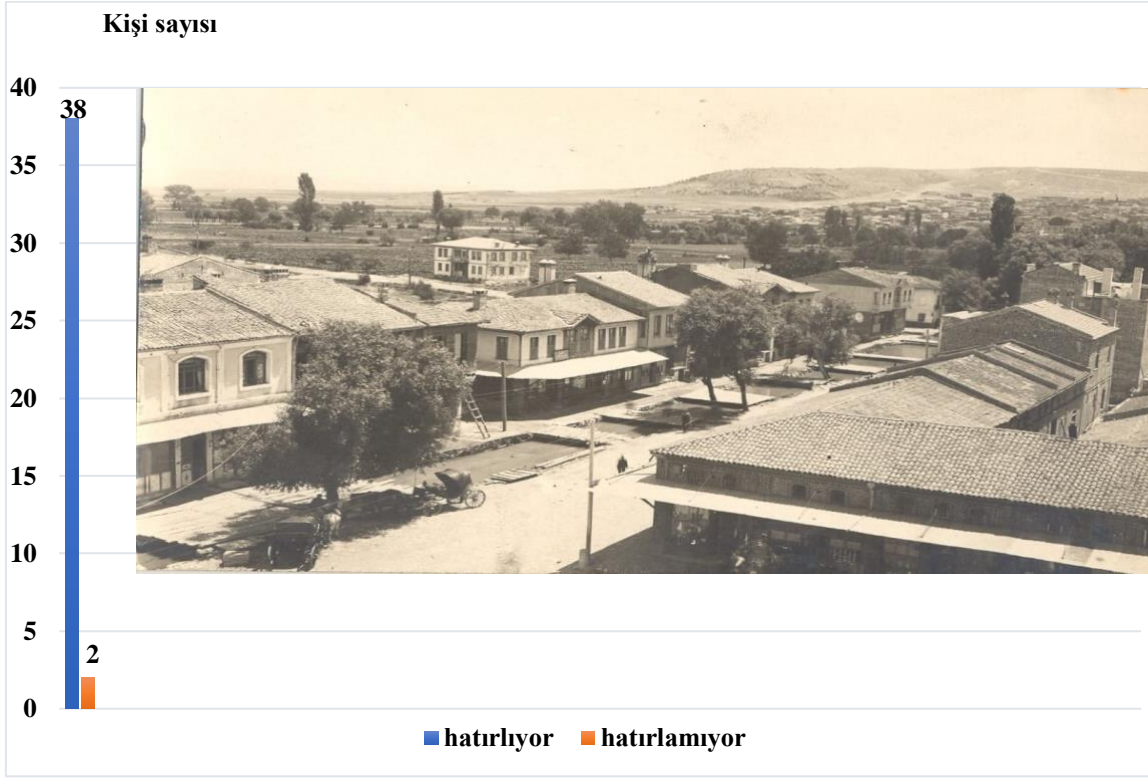

ÇARŞI CAMİ VE CİVARININ BETİMLENMESİ

85 yaşında kadın	Çarşı Camisi'nin etrafında kahveciler vardır. Çarşı Cami'nin karşısında Has Hamamı vardı. Merdivenlerden inince sıcak su akardı ve tuvaletler vardı. Sıcak suların yanında da Alçık Hamamı ve Bahçeli Hamam vardı.
78 yaşında kadın	Çarşı Cami'nin yanında kendi mağazamız vardı. Bu sebeple bende kalan çok izi var.
87 yaşında erkek	Alçık ve Şengülcük (Kadınlar) Hamamı vardı. Daha sonra Has Hamamı yapıldı. Has Otelin olduğu yer askeri hamamdı. Önce burada askerler yıkanır daha sonra giderlerdi. Şimdi yerinde Yeni Hamam var. Hacı Süleyman Çakır, Çarşı Cami'nin ilk zamanlarında caminin büyütülmesi için masrafları karşılamıştır.
73 yaşında kadın	Çarşı Camisi'nin arkasında hanlar vardı. Köylülere hitap eden hanlardı.
65 yaşında erkek	Çarşı Camisi'nin karşısında Mazlumlar Muhallebici vardı. Şehrin gençleri hep buraya gelirdi.

Şekil 9. 1940 dönemi Çarşı Cami bölgesine ait betimlemeler , (görsel kaynak için⁵)

⁵<https://www.facebook.com/Adieskiruhugenceskisehir/photos/a.538320552933751/864191223680014/> , 09.12.2015

Şekil 10. 1950 dönemi çarşı bölgesi, görsel kaynak; (Sarıöz, 1997, s. 102)

Şekil 10.'da ki dönemi 2 kişi hariç herkes hatırlamaktadır. 67 yaşında bir kadın ve bir erkek bu fotoğrafı hatırlamamıştır. Katılımcıların neredeyse tamamı dereye düşen çocuklardan bahsetmiştir. Ve gençken tek kalabalık sosyal yerin burası olduğundan buluşma ve tanışma yerleri olduğundan bahsetmiştir.

AKAR DERESİ BETİMLEMESİ

81 yaşında erkek	Suya bakıldığı zaman yeşil görülmektedir, sebebi kenarlarında yosun olmasıdır. Açık bir havuz gibi olduğu için mavi-yeşil renktedir
77 yaşında erkek	Değirmenden su gelirdi ve bu kanala gelirdi. Bu su porsuk nehri'ne dökülürdü. Sulama kanalı olan bir hattı.
70 yaşında erkek	Çocukluğumuz burada geçti. Dereye hiç düşmediyse bile 7 kere düşmüşüzdür, yüzmeyi öğrendik diyebilirim. Çok yosunlu ve yer yer derindi. Seneler önce mahkumları getirdiler, mahkumlar yosunları kestiler. Zamanla bakımsız olduğu için çok kirlendi. Büyük büyük balıklar vardı. Yasin çakır Un Fabrikası'nın orda değirmen vardı. Dere oradan gelirdi. Köyden gelen odunpazarı'na gelir ve geceleyecekse Ünallar Çarşısı'nda handa kalırdı.
65 yaşında erkek	Su temiz bir suydu. Esnaf dereden su çeker ve dükkanlarının önünü yıkardı. Eskişehir çok soğuk olduğunda derenin üstü buz tutardı ama altından akmaya devam ederdi.
75 yaşında erkek	Nehrin üstündeki köprülerin ayaklarının altında kırmızı renkte solucanlar olurdu. Balık yemi olarak kullanılırdı.
88 yaşında erkek	Akar Dere'sinin orada yukarıda Akarbaşı'nda bir değirmen olduğundan bahsedilirdi.
81 yaşında erkek	Bu civarda Ünallar çarşısı vardı. Orada kahve içilen yer bulunurdu.

	Kahve içerdik
67 yaşında erkek	Burası kadın erkek tanışma yeri idi. Bizim özel yerimiz vardı nehrin kenarında korkuluğa yaslanır kızlara bakardık. Erkekler bu caddede volta atardı.
82 yaşında kadın	Bu derenin etrafında çok ağaç vardı, ama artık yok. Hamamyolu'nun eski hali çok hoştu. Hem su hem yeşil bir aradaydı.
78 yaşında kadın	Buradan güzel bir su akıyordu. Bu su, sulama kanalıydı. Bir keyifti Hamamyolu'nda gezmek. Çocuk olmama rağmen burada bulunmaktan zevk alıyordum.
85 yaşında kadın	Buradaki dereye birçok çocuk düştü. Benim çocuklarım da düşmüştü. Derenin üstünde tahta köprüler vardı.
72 yaşında kadın	1955'li yıllarda porsuk nehri taşınca bu sulama kanalı da taşmıştı. Tüm şehir sular altında kalmıştı.
72 yaşında erkek	Halamın oğlu beni dereye atamazsın atamazsın derdi. Ben de dayanamayıp nehre atmıştım.

Şekil 11. 1950 dönemi çarşı bölgesine ait betimlemeler 1, görsel kaynak; (Sarıöz, 1997, s. 102)

AKAR DERESİ VE CİVARINDAKİ FAYTONLARIN BETİMLEMESİ

72 yaşında kadın	Burada faytonlar vardı. Babam bindirirdi. Laklak araba derdik.
70 yaşında erkek	Tam dükkânın karşısında 4-5 tane fayton olurdu. Beni tanıdıkları için buraya çekerlerdi. Akşam olduğu için fark edemedim, çekeyim derken yanlışlıkla kuyruğundan çektğim için atın tekmesine denk gelmişim.
67 yaşında kadın	At arabaları vardı, faytonlarla çarşıya gelirdik

Şekil 12. 1950 dönemi çarşı bölgesine ait betimlemeler 2, (görsel kaynak için⁶)

Şekil 12’de ise Akar Deresi civarında bulunan faytonlara ait anılar ve bu faytonla ilgili bir anının anlatılmasının ses kaydı kare kod ile ifade edilmiştir. Şekil 11’de geçmiş dönem Akar Deresine ait anılar ve bu dereyi anlatan bir ses kaydı kare kod ile ifade edilmiştir.

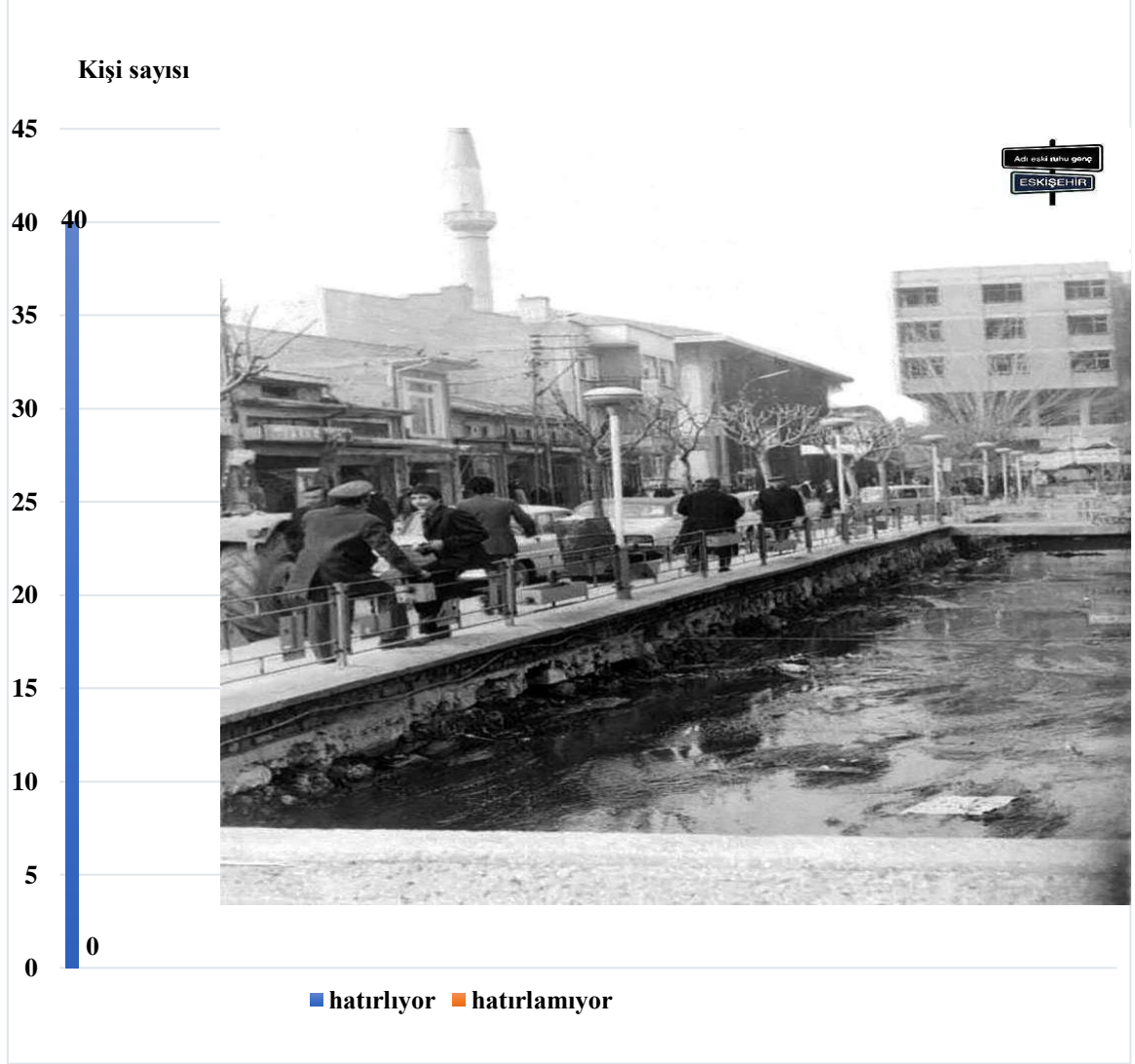
⁶https://www.facebook.com/hayallerinsehrisehir/posts/fayton-dura%C4%9F%C4%B1hayallerin-%C5%9Fehri-eski%C5%9Fehir/759639069533276/?locale=af_ZA, 30.09.2024

Şekil 13. 1950 dönemi çarşısı bölgesi, (görsel kaynak için⁷)

Şekil 13., 1940 dönemli önceki fotoğrafın daha geniş ölçekli halidir. 67-73 yaş aralığında 2 kadın ve 2 erkek tarafından hatırlanmamaktadır.

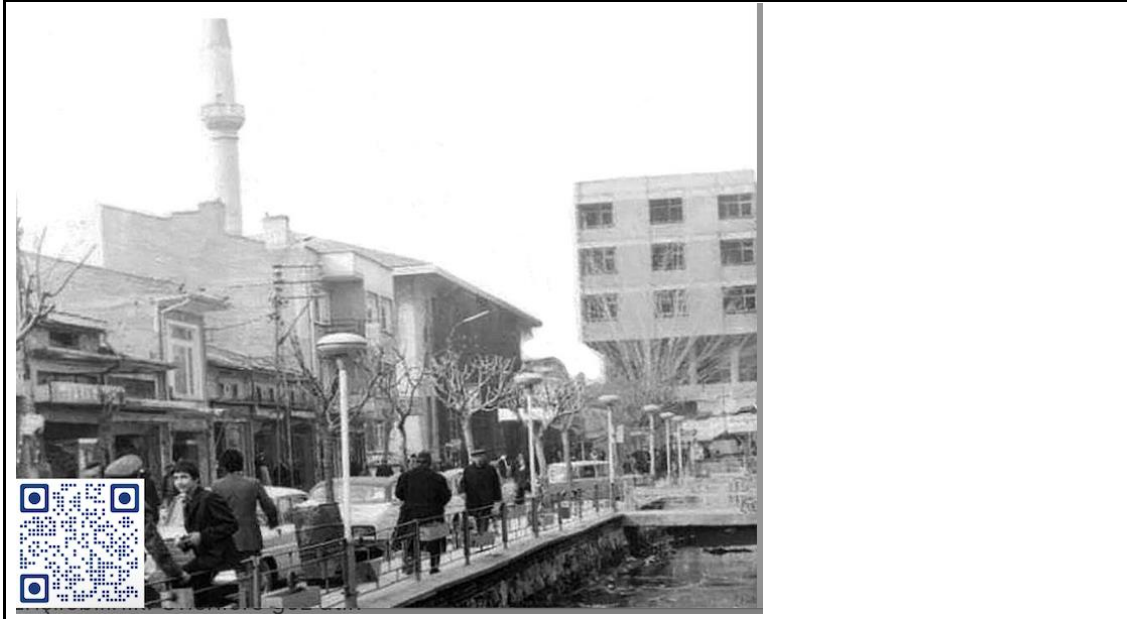
⁷ <https://twitter.com/eskisehirmuzesi/status/1365681800694087682>, 30.12.2021

Şekil 14. 1970 dönemi hamamlar bölgesi, (görsel kaynak için⁸)

Şekil 14., 1970 dönemi Çarşı Cami'aine doğru çeliken bir fotoğraftır. Bu fotoğrafı tüm katılımcılar hatırlamaktadır. Bu bölgede, erkek katılımcılar volta attıklarından bahsetmektedir. Ayrıca cami ve hamam arasında sıcak su çıkan bir tulumbacının varlığında bahsedilmektedir. Şekil 15'te Çarşı Camisi'ne ait anılar ve bu yapı ve çevresiyle ilgili bir anıyı anlatan ses kayı kare kod ile ifade edilmiştir.

⁸https://www.facebook.com/photo/?fbid=730736107025527&set=a.538320552933751&locale=tr_TR,30.09.2024

HAMAMLAR VE CİVARININ BETİMLEMESİ

70 yaşında erkek	Has hamam yapılırken, Akar deresinin kenarlarına demir korkuluklar yapılmıştı. Alman malı oldukça sağlamdı.
65 yaşında erkek	Burada termal sulardan dolayı evlerde sıcak suyu olmayan yoktu.
78 yaşında kadın	Has hamam yapılmadan önce küçük bir hamam vardı. O hamam çok eski olduğu için yıkıldı. Hamamın olduğu yerde tesbih gibi malzemelerin satıldığı küçük dükkanlar vardı.
84 yaşında kadın	Kahveciler varken Has Hamamı yoktu. O zamanlar Şengül ve Alçık Hamamı vardı.
72 yaşında erkek	Has hamamın köşesinde babam limonata satardı. Burada bir tulumba bulunurdu. Bu tulumbadan sıcak su çıkardı ve halk kullanırdı. Bu sıcak suların olduğu yer İnhisar Hanı'ydı. Köylüler burada hayvanlarını bağlar ve pazara giderlerdi.
75 yaşında erkek	Burada meşhur bir simitçi vardı. Sıcak sıcak simit diye bağırırken sesi cak cak diye çıkardı. Esnaf çok sinirlenirdi bu sese ve bu adamı defalarca nehre attılar.

Şekil 15. 1970 dönemi hamamlar bölgesine ait betimlemeler, (görsel kaynak için⁹)

Yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda 1940-1980 dönemine ait Hamamyolu Çarşısı'nın saklı kalmış anı-mekân verileri ortaya çıkarılmıştır. Bu verilerde Akar Deresi, bu dere ve evler arasında kurulan pazar yeri, esnaflar ve dolaşan seyyar satıcılar bölgede en çok hatırlanan kolektif bellek öğeleridir. Günümüzde de trafiğe kapalı olan bu bölgede, geçmişte faytonlar ulaşım için kullanılmıştır. Bölgeyi erkekler daha yoğun olarak kullanılmıştır. Kadınlar ise genellikle bölgeyi ihtiyaç halinde kullanmıştır.

Sözlü tarih verilerinin elde edilmesinde, kentin bir beden tarafından nasıl algılandığını ortaya koymak için duyu analizleri de yapılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen duyu analizleri Şekil 16.'da ifade edilmiştir.

Görme (renk)	Yeşil, mavi, gri, beyaz, siyah, kırmızı-siyah, sarı ve kahverengi, pembe
Koku	Çiçek, dere-yosun, kahve, hamam (sabun kokusu), köfte, boza, naftalin
Ses	Esnaf, kalabalık, seyyar satıcı, çekiç sesleri, at arabası sesleri, kuş sesleri, Türk sanat müziği
Tat	Pastane, muhallebi, kebab, kahve, boza, limonata, helva
Dokunma	Tahta köprüler, demir korkuluk, taşlı-topraklı zemin, sıcak hamam, evlerdeki termal sıcak su, Eskişehir soğuğu

Şekil 16. Hamamyolu Çarşısı 1940-1980 dönemi duyu analizi

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kentler yaşanmışlığa şahit olan önemli bellek öğeleridir. Ayrıca belleğin mekânı olan kentler, toplumun bireylerinin kendilerine ait izler bulduğu deneyim alanlarıdır. Zaman içerisinde insanla birlikte kent de hızlı bir şekilde değişmektedir. Dolayısıyla kent ve kentsel yaşam insan yaşamıyla birlikte var olan, sürekli değişen-dönüşen ve yaşayan bir biçim sergilemektedir. Yaşanan bu değişim içerisinde var olan toplumu da oldukça yakından etkilemektedir. Çünkü kente ait mekânların yok olması kente ait yaşanmışlık izlerinin de yok olmasına sebep olmaktadır. Kentte yaşanmışlıkla ait izlerin bulunamayışı

⁹ https://www.facebook.com/photo/?fbid=730736107025527&set=a.538320552933751&locale=tr_TR,30.09.2024

kent yaşamından uzaklaşmaya sebep olmaktadır. Bu sebeple bireysel ve kolektif belleğin olduğu kentsel mekânlar, belleğin sürekliliği için korunmalı ve geleceğe aktarılmalıdır.

Yapılan çalışma Hamamyolu Çarşısı'nın sadece fiziksel yapısının değil aynı zamanda sosyal yapısının da değiştiğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple kaybolan bellek öğelerinin saptanmasında, o dönemi görmüş kente ait kişilerin araştırma sürecine katılması hassas bir noktadır.

Araştırma sürecinde katılımcılara, geçmiş döneme ait fotoğrafların gösterilmesi ve yapılan derinlemesine görüşmeler ile geçmiş döneme ait mekânları birey ve mekân ilişkisi üzerinden okumak mümkün olmaktadır. Yapılan görüşmeler, var olan kolektif belleğin güncellenmesi ve bu şekilde sözlü tarih verilerinin edinilmesini sağlamıştır. Geçmiş döneme ait fotoğrafları gören katılımcılar, anıları hatırlamış ve geçmiş döneme dair deneyimlerinden bahsetmişlerdir. Bu şekilde 1940-1980 döneminin hatırlanması sayesinde saklı anı-mekân verileri ortaya çıkmıştır. Bu veriler güncel literatürde olan bilgilerden farklı verileri ortaya koymuştur. Döneme ait somut ve somut olmayan veriler derin görüşmeye katılan katılımcılar tarafından aktarılmıştır. Görüşmelerde edinilen bilgiler ses kaydı altına alınmıştır. Döneme ait sosyal yaşanmışlığın anlaşılması için güçlü bir veri olarak karşımıza çıkan bu ses kayıtları, gelecek kuşaklara bu verilerin aktarılması açısından da önemlidir. Bu veriler sadece kayıt olarak kalmayıp, geçmiş dönemin dijital ortama aktarılmasında (Geçmiş dönemin üç boyutlu modelinin oluşturulması ve sanal gerçeklik ortamında deneyimlenmesi) güçlü bir veri sağlamaktadır. Sözlü tarih verileri sayesinde Hamamyolu Çarşısı'na ait geçmiş anı-mekân verilerinin tespit edilmesi kolektif belleğin sürdürülebilir olması için bir geçmiş veri bankası niteliğindedir. Bu verilerin saklanması, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması kent kimliğinin ve belleğinin sürdürülebilir olması açısından önem taşımaktadır. Bu şekilde kente olan aidiyet duygusunun güçlenmesiyle toplum bilincinin oluşması sağlanmış olacaktır. Yapılan bu çalışma kentlere ait kent belleğinin gelecek kuşaklara aktarılmasında ve sürdürülebilir olmasında diğer kentler için de uygulanacak bir yöntem örneğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Alpan, A. (2016). Eskişehir'in Yaya Omurgası Hamamyolu Caddesi Üzerine Düşünceler. *Serbest Mimar*(24), 44-48.
- Atuk, A. (2002). *101 Eskişehir* (Cilt 1.). Ankara: Eskişehir Odunpazarı Belediyesi.
- Batur, E. (2017). *Eskişehir: Kökleri Derinde Yepyeni Bir Şehir*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- Creswell, J. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma Ve Araştırma Deseni*. (Ç. M. Demir, Dü.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Drassisma, D. (2007). *Bellek Metaforları*. Çev.: Gürol Koca, İstanbul: Metis Yayınları.
- Efe, A. (2009). Eskişehir'in demografik yapısında değişim: 1831'den 1927'e. E. P. Safi içinde, *Kurtuluş ve Aydınlanma Eskişehir arşiv belgeleriyle* (s. 99-120). Ankara: Büyükharf Yayıncılık.
- Erdoğan, İ. (2012). *Pozitivist Metodoloji ve Ötesi- Araştırma Tasarımları Niteliksel ve İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Erk Yayınları.
- Fleckner, U. (2005). *Bellek ve Sonsuz*. (O. Duman, I. Ergüden, A. O. Gültekin, R. Hakmen, & İ. Uysal, Dü) İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza*. (ç. Barış, Dü.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Huyssen, A. (1999). *Alacakaranlık Anıları*, Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Metis Yayınları.
- Jedlowski, P. (2001). Memory and Sociology: Themes and Issues. *Time and Society*, 10(1), 29–44, <https://doi.org/10.1177/0961463X01010001002>.
- Kahraman, S. A., & Dağlı, Y. (2006). *Günümüz Türkçe'siyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 3. Cilt 1. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mutlu, E., & Kaya, A. T. (2019). Kent Kimliğinin Korunması Ve Kolektif Bellek Mekanlarının Tespiti. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 8(2), 42-50.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekanları*. Ankara: Dost Yayınevi, çev. Mehmet Emin Özcan.
- Rogge, J., & Salmi, H. (2017). An Experimental Approach to Cultural Transfer in History, 1500-2000. C. Sarti, H. Aali, & A.-L. Perämäki içinde, *Mainzer Historische Kulturwissenschaften* (s. 11-20, DOI: 10.14361/transcript.9783839427866). Transkript Verlag,.
- Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi* (1. b.). (N. Gürbilek, Çev.) İstanbul: Kanat Kitap, Pusula Yayıncılık.
- Sarıöz, P. (1997). *Bir Zamanlar Eskişehir* (Cilt 1.). İstanbul: Esbank.
- Tekin, O. (2020, 08 13). *Bugünüyle Dünyüyle Eskişehir*. Facebook: <https://www.facebook.com/groups/eskisehir222> adresinden alındı
- Tektaş Atıcı E., 2024, "Kent Belleğinin Dijital Teknolojilerle Geleceğe Aktarılması İçin Bir Yöntem Önerisi: Eskişehir Hamamyolu Örneği" Yayınlanmamış doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yancı, M. (2021). *Matrakçı Nasuh'un Gözünden Bazı Anadolu Kentlerinin Çözümlemesi*. İzmir, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Arkeolojisi Anabilim Dalı.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

[DOI Number:http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.4](http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.4)

Volume 8/3

2024 p. 61-83

SHE IS NOT PURE ANYMORE: THE PURITY CONCEPT IN Ö. ZÜLFÜ LİVANELİ'S *BLISS*

O ARTIK SAF DEĞİL: Ö. ZÜLFÜ LİVANELİ'NİN *MUTLULUK* ROMANINDA SAFLIK KAVRAMI¹

Berivan SALTİK*

ABSTRACT

This article focuses on the concept of female purity in the context of honour killings by exploring Turkish writer Ö. Zülfü Livaneli's third novel *Mutluluk* (2002) / *Bliss* (2007) and by addressing the ways in which the discourses of purity and impurity are constructed in the narration. The classification systems which label the main character, Meryem, as both dirty and pure are examined by focusing on Meryem's childish and feminine purity as well as her perceived impurity. Also, the ways in which Meryem's supposed sexual impurity stains the family's honour and ultimately leads to an honour killing attempt are investigated. Through an analysis of different constructions of purity in *Bliss*, it is argued that Meryem's purity or impurity is a matter of perception and that varying discourses of purity determine whether she is pure or not. This reading of *Bliss* helps us to make sense of different constructions of social norms and expectations according to certain discourses of purity. This article argues that *Bliss* provides depth and nuance to our understanding of how the notion of purity operates in the context of honor killings, while also demonstrating how literature can be a valuable tool to enhance our understanding of social phenomena.

Keywords: *Female Purity, Honour Killings, Literary Analysis, Cultural Constructions.*

¹ This article is based on a chapter from my doctoral thesis, "Exploring honour killings through literature: an investigation of motivations for honour killings," which was completed at Lancaster University in 2016 under the supervision of Dr. Lindsey Moore. I would like to express my sincere gratitude to Dr. Moore for her invaluable guidance and support throughout this research.

* Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-mail: bsaltik@adiyaman.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0435-9910, Adıyaman, Türkiye.

ÖZ

Bu makale, Türk yazar Ö. Zülfü Livaneli'nin üçüncü romanı *Mutluluk* (2002) / *Bliss* (2007) üzerinden namus cinayetleri bağlamında kadın saflığı kavramına odaklanmakta ve anlatıda saflık ve kirlilik söylemlerinin nasıl inşa edildiğini ele almaktadır. Ana karakter Meryem'i hem kirli hem de saf olarak etiketleyen sınıflandırma sistemleri, Meryem'in çocuksu ve kadımsı saflığına ve algılanan kirliliğine odaklanılarak incelenmektedir. Ayrıca, Meryem'in varsayılan cinsel kirliliğinin aile onurunu nasıl lekelediği ve nihayetinde bir namus cinayetine teşebbüse nasıl yol açtığı araştırılmaktadır. *Mutluluk*'taki farklı saflık kurgularının analiziyle, Meryem'in saflığının ya da kirliliğinin bir algı meselesi olduğu ve değişen saflık söylemlerinin onun saf olup olmadığını belirlediği ileri sürülmektedir. *Mutluluk'un* bu okuması, belirli saflık söylemlerine göre toplumsal normların ve beklentilerin nasıl inşa edildiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu makale, *Mutluluk'un* saflık kavramının namus cinayetleri bağlamında nasıl işlediğine dair anlayışımıza derinlik ve nüans kazandırırken aynı zamanda edebiyatın toplumsal olgulara dair anlayışımızı geliştirmede değerli bir araç olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kadın Saflığı, Namus Cinayetleri, Edebi Analiz, Kültürel İnşa.*

I. Introduction:

The aim of this article is to analyse the relationship between the concept of purity and honour killings as represented in Ö. Zülfü Livaneli's third novel *Bliss* which was published in Türkiye in 2002 and quickly became an international best-seller. In *Bliss*, Livaneli tells the story of a fifteen/seventeen-year-old girl, Meryem, who is sentenced to death by her family in order to cleanse her family's honour after she has been raped by her uncle who is implied to be a fake sheikh leading the Cemaliye Sufi order.

The geographical setting serves as an organizing device, enabling three simultaneous stories in different locations centered around the main characters: Meryem in Van, Cemal in Eastern Anatolia, and Professor İrfan Kurudal in Istanbul. When Cemal returns from military service, his story intertwines with Meryem's until they meet the professor. Set around 2000, the novel reflects Türkiye's contemporary political history, including prison hunger strikes and student protests against the headscarf ban. The narrative is mostly chronological, with flashbacks revealing the characters' personal crises. The main events occur over a few months, beginning with Meryem's rape, which she cannot remember. Her uncle, the family's patriarch, decrees an honor killing. Meryem is locked in a barn, expected to hang herself; when she cannot, the responsibility falls to Cemal upon his return from military service. To avoid attracting police attention, they set out for Istanbul, but Cemal pities her and cannot go through with the killing. They then escape to the Aegean region to hide from the family. There, they meet Professor Kurudal, who is also escaping his life in Istanbul. Their paths cross coincidentally while Meryem and Cemal are working at a fish farm.

Among the main characters, Meryem emerges as the primary focus. Each character feels societal pressure: Meryem is full of life and does not want to die. Cemal suffers from post-military trauma and tries to believe in the sacredness of the killing missions that were given to him, both by military authorities to kill Kurdish rebels and by his family to kill Meryem. The Professor is depressed, thinking that he has not lived a life that he really wanted but a life which society had required. Despite their desire to escape their circumstances, the emphasis remains on Meryem.

After meeting Meryem and Cemal, the Professor employs them on his sailboat. During their journey, Meryem gains self-confidence and embraces Western ideals, with the Professor educating her in their free time. The change in Meryem's position is narrated through Cemal's perspective. Cemal thinks: "In the village, it would have been her duty to serve him [...] On this boat on the Aegean shore, it seemed as if she were the superior being" (Livaneli, 2007, p. 427).

Livaneli depicts Meryem as an innocent and naive girl like a child throughout the novel as can be seen in the scene when the midwife of the village visits Meryem in the barn: "Child." Gulizar sighed, caressing Meryem's hair. "My poor child. [...]" (Livaneli, 2007, p. 111). Also, the novel is full of metaphors, which reassure that Meryem is pure and innocent such as she is named after "Virgin Mary" (Livaneli, 2007, p. 72). There is a dynamic of two opposing ideas in the novel. One of them is that Meryem should be purified; the other, that Meryem is already pure. At the end of the novel, the idea confirming Meryem's purity becomes dominant. In this regard, I will explore how feminine purity is represented in the novel and whether the book productively challenges or reinforces the norms of feminine purity in Turkish society. Meryem is depicted as a loveable character and a paragon of purity for most readers: so, in one way, Livaneli challenges the idea that rape or sexual knowledge can tarnish purity, as Meryem preserves her pure status throughout the novel. Yet, due to the stress on her purity, I argue that while the novel criticizes social form, it praises feminine purity as a feminine quality.

The concept of purity in honour crimes is vitally important seeing as one of the central causes of honour crimes is the presumed stain on one's (family's, tribe's, clan's) honour. Many perpetrators and advocates of honour crimes defend their actions as morally correct in that it removes the stain brought upon their honour. The things considered impure and which may cause the stain on honour are prohibited to protect the physical and spiritual purity of individuals and society. This notion of purity in the context of honour crimes is mostly related to the sexuality of women. A. Nevin Yildiz Tahincioglu (2011) asserts that in the specific context of Türkiye, the sexual purity of all women is controlled by men in the name of *sheref* of the tribe, family or men. For the sake of sexual purity and to claim the protection of sexual purity, the rights of women are revoked or restricted when referring to the sexual ethics which are shaped according to the honour codes of society. When honour depends on the sexual purity of women; even the victims of sexual abuse who do not have any consent or control over the sexual act feel themselves dirty and

guilty as they cannot satisfy social expectations. If we widen the lens, Shalhoub-Kevorkian's (1999, p. 1284) case study 'The Politics of Disclosing Female Sexual Abuse: A Case Study of Palestinian Society' reveals how abused girls internalise the social expectations of society and work hard to fit the codes of appropriate female behaviour and how they feel themselves dirty because of their loss of virginity.

One of the victims put it this way:

I can't believe I am no longer a virgin! What else does a girl have except her virginity? I lost my purity... the purity that all girls feel proud of... How can I go on with my life when I am no longer a pure virgin girl?

Mary Douglas (2002, p. xvii) states that "there is no such thing as dirt; no single item is dirty apart from a particular system of classification in which it does not fit" Hence, in this article the classification systems which label the main character in *Bliss*, Meryem, as both dirty and pure will be analysed.

This article focuses on two main concepts of purity; the first is Meryem's childish purity; the other one is Meryem's feminine purity. In *Bliss*, the theme of purity is prominent considering that characterisation of the leading character, Meryem, is clearly associated with purity and innocence of children and she is named after the symbol of sexual purity, the Virgin Mary.

II. Meryem is Pure like a Child

As a fifteen year-old, Meryem has a limited experience of life and a lack of sexual knowledge. She is seventeen years old in the Turkish edition. The English edition makes Meryem's character more in tune with her behaviour. With this change, Meryem's age is the same as that of the innocent bride who is the protagonist of a story told in the novel. The inner story has symbolic importance for Meryem's character which becomes more visible towards the end of the story when Cemal confuses the innocent bride with Meryem. This story symbolically discloses Meryem's sexual purity. Despite being seventeen in the Turkish edition, Meryem is depicted almost like a child, portrayed as innocent and incapable of sin or wrongdoing.

This raises the question: Are children pure and innocent or are they sinful and corrupt? This question has had different answers in different times, cultures, and religious discourses. According to some Christian doctrines that follow the idea of Saint Augustine on purity, human beings are contaminated by the original sin of Adam and this sin is inherent (McGrath, 2011). Contradictory viewpoints have also existed about children being angelic and devilish at the same time. David E. Stannard points out that in the same year, 1928, as John Earle, Bishop of Salisbury, was speaking highly of children's purity, Puritan John Robinson was writing on the sin and corruption of children (1974).

Similarly, although Judaism does not accept the doctrine of original sin in general and regards children as being pure (Shwartz, 2006), in Talmudic times there were some Jews that thought that death was a punishment on account of Adam's sin (Kolatch, 1985); additionally, in some Qumran texts of ancient Judaism, humans (even Adam and Eve) are born in an impure state and they bring impurity into the world (Harrington, 2004).

In Europe at the time of the Italian Renaissance, children were depicted as being divinely pure. It was also during this time that child-like angels emerged; in Estelle M. Hurl's words (2008, p. 115), the "face and form of innocent human childhood" was used "to represent the perfect innocence and purity of an angel." During the English, French and German Enlightenment periods, the idea of original sin was opposed vigorously. Voltaire and Rousseau criticised the doctrine on the basis of encouraging pessimism (McGrath, 2011). Rousseau's ideas led to the Romantic discourse of child innocence and afterwards, it was this image that prevailed in the West (Kehily, 2009).

Although the pessimist Schopenhauer doubted the innocence of children and Freud contradicted their sexual innocence, children are generally associated with purity and innocence in most modern societies. Chris Jenks characterizes these contradictory childhood images as Apollonian and Dionysian: "Apollonian, which deriving [sic] from romantic foundations, sees children as innocent and pure and to be nurtured, and Dionysian, which sees children as the bearer of original sin and creatures to be tamed and formed into civilised beings" (Jones, 2000, p. 38). The Apollonian point-of-view with regard to children has prevailed in many modern societies for the past century.

In Türkiye, the modern Western perception of childhood innocence combines with the Islamic tradition which accepts that children are born and remain sinless until puberty; hence, children are inclined to be equated with purity and innocence in Turkish culture (Delaney, 1988). From an Islamic standpoint, there is no concept of original sin because, according to Islam, Adam and Eve had been forgiven before they were sent to this world. The religion of the parents does not matter: "Islam teaches that [...] every child is certain to gain paradise if he or she passes away before reaching puberty" (Yildirim, 2006, p. 70). Accepting children as being sinless gives them an angelic status. Lack of knowledge, ability to reason, and a limited experience of life are mostly regarded as positive features of children which protect them from being sinners.

In Türkiye, regulatory tools like TV and internet censors protect childhood innocence by preventing children's access to inappropriate content. TV programs and internet packages for families aim to shield children. It is common to see that childish women are idealised, or normalised, in Türkiye. Nilüfer Göle (2007, p. 125), who analyses articles of the 3 September 1987 edition of Zaman newspaper, deduces that Islamic male columnists, who have the title of professor or doctor, use "the power of science" in order to impose the image of women as being childlike by using "the archetypes of 'strong man' and 'childish woman,' 'emotional women' who need to be protected." They claim that

women are "in between a child and a man." This is not the case just for Türkiye, as Fatima Mernissi (1982, p.185, p.187) argues that Arab men want to force Arab women to tremble "with purity and innocence" on the eve of their wedding. If the woman has medically restored her virginity, she must "display childish behaviour" so as not to raise any doubt about her innocence because this is what is expected from women: to be pure like a child. These men want to see that their wives' sexual attractiveness is saved only for their husbands. Desiring childish innocence is not only limited to the countries where sexuality before marriage is a taboo. Jenny Kitzinger (1988) emphasises that childish purity and innocence in the West is a sexual commodity which becomes a fetish, not only because of the porn sector, but also because of the advertising sector. One way which the advertising sector implies that childish purity is sexual, for instance, is by naming one of their nightdresses for adult women "baby-doll". They encourage men and women to believe that childish purity is desirable.

Livaneli portrays Meryem as pure and child-like from the very start of the book. The novel opens with the rape scene which is narrated from Meryem's point-of-view as if she is partaking in the tale of the Phoenix:

In a dream as deep as the waters of Lake Van, fifteen-year-old Meryem was flying through the air, her pale naked body pressed against the neck of the phoenix. The phoenix was as white as in colour as Meryem's own slender form, and it flew as lightly as a feather [...] Claspings the bird's neck, Meryem felt full of bliss. [...] This was the bird of her grandmother's stories [...] (Livaneli, 2007, p. 11).

Meryem is happy until the bird asks for her milk and flesh and the tale ends like a nightmare: 'The giant bird plunged its bloody beak between her tights – into that disgusting and accursed place of sin. 'I'm just imagining it,' Meryem reassured herself. 'It's just a nightmare, that's all. It can't be real (Livaneli, 2007, pp. 11–15).'" It can be said that Livaneli depicts an Apollonian childish character in the body of a teenage girl who escapes from the real world into the world of the dream.

Nicola Ansell (2005, p. 11) lists Apollonian child properties as different from the Dionysian in that "childhood is a time for play, and not for work"; "children need protection from the world; children are innocent"; "children are passive"; "childhood should be happy". Aspects of being an Apollonian child fit Meryem's depiction as a playful, vulnerable and passive character in the pursuit of the eponymous bliss. As a raped girl, there is emphasis on her defencelessness as well as her former purity and innocence. Her escape into a dream world is the outcome of her needing to be protected from the atrocities of the real world.

When narrated from İrfan's point of view, Meryem is likened to a child who even makes the professor feel like a child, as seen when he tries to teach her how to swim:

[...] This was perhaps one of the most joyful moments of his life, and strangely enough, sexual desire was not part of it. Carnal desire would spoil their childish, innocent fun.

He remembered that night as two children at play. He had become a young child like her [...] (Livaneli, 2007, p. 433).

One day, Meryem goes into hysterics and the professor infers from Meryem's words during her hysteric crisis that she was raped by her uncle. After the professor understands that Meryem was raped, the Apollonian depiction of Meryem highlights her vulnerability: 'The sobbing girl fell asleep on İrfan's knee. So Meryem was one of those who had somehow been spared from suicide or death. Her figure looked so vulnerable in the moonlight' (Livaneli, 2007, p. 437)

When Livaneli talks about Meryem's beauty, he does not attribute any sexuality to Meryem's innocence. Sexuality is not a part of Meryem's being at the start of the book; however, her biological sex is shown to be the source of her problems. Meryem explores her sexual instincts only after she experiences the lives of other women and men who are not suppressing their sexual desire. When Meryem sees other girls in a small Aegean coastal town "running around half naked" and "a group of giggling girls and boys" who eat ice cream, she feels like a "real woman". "She wanted to be near those boys. Even the 'sinful place' between her legs did not seem so dreadful, because she realized that the girls here were not ashamed of their 'sinful places'" (Livaneli, 2007, pp. 396–397).

If we refer to Judith Butler's (1988, p. 528) argument that the self is "'outside', constituted in social discourse", we can see that, when the social context changes, Meryem does not feel her sexuality being suppressed in the same way she used to. The environment that changes Meryem is a new society where sexual drives are accepted as normal, and one can have these drives while still being seen as good, innocent, and pure.

Although Meryem gradually discovers her womanhood, her inner child persists, consolidating her purity through her childish behaviours. First, she escapes reality by living in a dream world. Second, she initially lacks sexual knowledge. Third, her knowledge of the world is very limited until the professor begins to educate her.

The first chapter narrating the rape starts like a fairy tale of Meryem's childhood; she is naked yet not in an eroticised way, but, rather like a holy image. She flies on a white phoenix like a white feather through the clouds. The angelic characterisation of Meryem ends when the dream turns out to be a nightmare. After the rape event Meryem always reassures herself that it was just a dream. Whenever someone talks about rape, she changes the subject as if she has never heard anything. Apart from her trauma, this can be understood as her attempt to protect her purity, as once she remembers the event, she tries to wipe all the images from her mind and "become as pure as a child once more"—but

she cannot do so (Livaneli, 2007, p. 470). She believes her purity is gone because of having been raped. This shows how she has normalised the sense of relating purity with sexuality. She even goes so far as to blame herself because of the rape. Meryem thinks it happened to her because she peed in the holy place of Seker Baba's tomb when she was a little girl and now Seker Baba is punishing her from her place of sin. She never condemns her uncle; instead, she tries to find the crux of problem in her body and her sexual being. She identifies the thing between her thighs and the signifier of her sexuality as being the source of the problem.

Meryem is portrayed as a fantasy-prone personality, such that "fantasy and daydreaming represent socially desirable ways in which the individual escapes the troubled and frightening reality where the child lacks control" (Purcell & Arrigo, 2006, p. 41). Meryem's fantasies and daydreams function as a remedy to not only the stress but also the problems of her life and her trauma. Moreover, as fictional "trauma narratives" position readers "in ethical dilemmas analogous to those of trauma survivors", (Vickroy, 2002, p. 1) the effects of the trauma and the stress on the reader is also relieved and controlled by means of these fantasies and daydreams.

Meryem transforms reality into fantasy, not only by perceiving her rape as a dream but also by reimagining historical events like the Armenian deportation. She believes the Armenians from Van flew into the sky on a windy day, envisioning Armenian girls playing in the sky while their parents called them back to the clouds, saying, "It's getting late, children. Come back to your clouds" (Livaneli, 2007, p. 35). Meryem chooses to ignore the tragic stories and remains optimistic, waiting for a miracle, certain that her grandmother's spirit will rescue her. Although her village knows girls are taken to Istanbul for honour killings, Meryem dreams of living in the golden city, ignoring this possibility. Even on the day Cemal takes her to her death, she reminisces about playing with him, resisting thoughts that could overshadow her childlike innocence.

Meryem's sexual purity is metaphorically linked to the purity of the innocent bride, a character in a famous regional erotic tale told by village boys. This tale emphasizes the novel's purity theme. The innocent bride grows up secluded, ignorant of the outside world until age fifteen, to shield her from the "knowledge of the shameful things that could happen between girls and boys" (Livaneli, 2007, p. 54). On the eve of her marriage, Hasan tries to protect the innocent bride's innocence by claiming to have something unique, then reveals his genitals and they have sex. While Hasan is in the military, his friend Mehmet realises Hasan's lie to his wife and exposes the lie to the innocent bride, claiming to have the same thing and proving it by having sex with her. This continues until Hasan returns, at which point the bride is angry with him for his deception.:

"You are a liar! You told me that you were the only one who had that strange part in front of him."

“My God,” Hasan thought to himself. I have lost my innocent bride!”

He then asked her who else had this strange thing, and she told him about Mehmet.”

Feeling desperate and not knowing what he could do, Hasan had recourse to another lie. “I used to have two of them, so I gave one to Mehmet.”

[...] The innocent bride punched Hasan in the stomach as she wailed sadly, “Why did you give him the better one?” (Livaneli, 2007, pp. 53–56)

Although Hasan realizes his wife has had sex with his friend, he cannot be angry with the innocent bride because she is unaware of any norms forbidding sex and feels neither dirty nor guilty. Even when Hasan believes his wife's innocence is lost, he does not blame her and tries to purify her mind, believing she doesn't meet the criteria for punishment. Like an infant unaware of wrongdoing, the innocent bride retains her innocence and is exempt from defilement.

As put by Jamie Mullaney (2006, pp. 75–77), purity in the context of abstinence (not doing) involves three concepts. These concepts are helpful to understand how the innocent bride's defilement is nullified. The first is that purity exists “as a lack of contamination”, the second is that it exists “as a contract to an innocent state”, and the third is that it exists “as a strategy of order”. Purity “as a lack of contamination” entails “an idea of abstinence as an untainted, unadulterated, or ‘clean’ state” mostly referred to as physical purity but which may embody spiritual and moral levels. Purity “as a contrast to innocence” demands that the state of purity be “prior to awareness of some expectation of doing”. Mullaney borrows Tennessee Chafin's (a women's rights activists of the nineteenth century in American society later known as Lady Cook) definition of purity to make the concept clearer: “Purity is not the untried innocence of childhood, but the sustained virtue that passed unpolluted through the temptations of maturity” (Cook, 1985). Purity “as a strategy of order” involves a “cognitive element in that it relies on perceptions of order” (Mullaney, 2006, p. 78). This concept echoes Douglas's model. Douglas argues that, in order to call something dirty, there should be an ostracizing “classification system” (2002, p. xvii).

The innocent bride's shift from innocence to purity ‘as a contrast to innocence’ is not presented in the story as she is not aware of any sexual restriction or social expectation. She remains in child-like innocence (in that she is not aware of any intention of any wrongdoing) but becomes a victim of not knowing. The innocent bride's innocence is restored by her husband by purifying her mind from contamination after the sexual act for, as far as she knows, a sexual act is only possible with her husband's organs; besides,

for her, there is still no classification system which calls her impure—it is in this way that she acquires purity. Mullaney (2001, p. 19), in her article ‘Like A Virgin: Temptation, Resistance, and the Construction of Identities Based on “Not Doings”’, which analyses nineteenth century British novels, notes that “audiences to these acts determine whether individuals may continue to enjoy (or regain) the positive consequences of a ‘pure’ status or whether they must relinquish such social re-wards.” The resistance to partake in impure actions or thoughts on the characters’ parts affects the reader’s perceptions. Although the innocent bride does not show any resistance, (in order to judge her as retaining her purity) the reader is reminded of her naivety, as well as the child-like status of her lack of awareness.

As for Meryem, although she knows that men and women are different, she would not dare to gaze at any man in her village. She only discovers her sexual instincts after their escape with Cemal to the Aegean coast when she sees boys and girls flirting: “For the first time, she regarded the young men with interest – their slender bodies and charming smiles; the way they hugged the girls [...] Meryem had discovered a new and completely different world” (Livaneli, 2007, p. 396). In this sense, the village Meryem before her rape is similar to the innocent bride before marriage; both are unaware of sexuality. The Meryem of the Aegean region, after her rape, is technically not a virgin but in a state of not doing any intentional wrongdoing or sin. Her victimhood, naivety and child-like innocence gain the reader’s sympathy and ensure her textually pure status. Upon Meryem’s discovery of her sexual instinct, her innocence shifts to purity ‘as a contrast to innocence’. This depends on her innocence but requires that she deliberately abstains from any sexual act. Meryem, in a pure state, only flirts with a boy, Mehmet Ali, within his familial environment. It is implied in the text that this flirtation is with the purpose of starting a serious relationship (ultimately marriage) since Meryem has been accepted by his family: “Meryem smiled knowingly to herself when the old woman said, ‘You have brought us such good fortune [...]’” (Livaneli, 2007, p. 488). In Türkiye, the phrase “he/she has brought good/bad luck to our family” is generally referred to those who have newly joined the family: i.e. the new born babies or brides (Kalafat, 2010, pp. 270–279).

Meryem’s purity —which depends on her untainted innocence— is symbolised in the novel through her similarity to the innocent bride. The innocent bride, who symbolises sexual innocence, is the one about whom village youth fantasise. Cemal always sees her in his dreams, yet at the end of the novel when he is traumatised and sleeps for days, he is unsure whether he has dreamt of the innocent bride or actually had real sex with Meryem. His blurred mind likens Meryem to the innocent bride. This is a sign that Meryem, as an avatar of the innocent bride, has not lost her innocence and is in a pure state.

Sexuality remains a taboo socio-political subject in Türkiye in all classes of society. Pınar İlkcaracan (2008) suggests that, regardless of the ideological stance of political parties—whether conservative or progressive—topics such as sexual relationships among young people and issues related to sexual orientation continue to be considered taboo. For the

majority of Turkish people, talking about sexual issues is taboo and sex is constructed in a very complex and variegated way (Aras et al., 2007). It is not easy to make direct links between any one region, socio-economic background, educational level or religious perception with regard to the flexibility of the taboos. It can be deduced that, the notion of what is normal or abnormal, immoral or moral and what is “pure” or “dirty” changes according to one’s state of knowledge (Douglas, 2002, p. 8). According to Foucault’s analysis of knowledge, power and knowledge are correlated and it should be admitted that:

power produces knowledge (and not simply by encouraging it because it serves power or by applying it because it is useful); that power and knowledge directly imply one another; that there is no power relation without the correlative constitution of a field of knowledge, nor any knowledge that does not presuppose and constitute at the same time power relations (1977, p. 27).

As it can be understood from the excerpt above, Foucault sees power and knowledge as interlinked but, ultimately, the source or initiator of knowledge is power. Power not only creates knowledge but also uses the knowledge it has produced to legitimize itself. It can therefore be inferred that power is self-interested. This would be better understood if we look at Douglas’s (2002) argument about taboos and how power produces accepted knowledge in society. She emphasizes that the rules of taboos are flexible according to the wishes of the leading members of society; as the controllers of ideas, they can suppress criticism and make whole areas of life unthinkable or unspeakable or, if they wish a different way of life, taboos can lose credibility depending on their selected view. In *Bliss*, for Cemal, Meryem was dirty when they set out on their journey, but in the end, Meryem becomes innocent because of the new knowledge he has learned and because they are away from the classification system which characterised her as being dirty. Cemal’s father’s authority loses its power within the new context of knowledge.

Cemal’s father, a religious leader, wields decision-making authority by using religion to construct unquestionable knowledge. He maintains his power by restricting access to knowledge, such as banning TV and preventing girls from attending school. He defines morality with the concepts of sin and holiness, making adherence to these boundaries desirable to avoid being stigmatized as sinful. Foucault (2007, p. 55) asserts that power does not work only by suppression and punishment but penetrates inside slyly, that it “creates desires” and “provokes pleasures” and “produces knowledge.” Cemal’s father’s power deeply influences his behaviours within this complex web of knowledge. However, his authority weakens after Cemal speaks with another sheikh who contradicts his father’s views on purity and honour killing. When Cemal learns about the rape, the sheikh’s authority loses all credibility, and Meryem becomes pure like the innocent bride in Cemal’s eyes.

Another issue which reinforces Meryem's child-like status throughout the novel is her limited knowledge about the world. The professor who educates Meryem through their voyage links Meryem's limited world experience and knowledge to her purity. When he is teaching her how to swim, he thinks Meryem is "[...] a beautiful, innocent girl – a pure, intelligent, excitable, rosy cheeked child, a child who had not forgotten how to blush – a baby dolphin" (Livaneli, 2007, p. 433). The novel even ends with Meryem's conversation with a donkey. Although Meryem is more self-confident and experienced, she holds on to her naïve fantasy world.

III. Meryem is Not Pure

Meryem's impurity is constructed throughout the novel in relation to her sex and location and is divided into two phases by the rape event. The impurity of Meryem before the rape is tolerable, yet after the rape, she becomes an object of intolerable dirtiness within her family and village. Although there are some who pity Meryem and want to rescue her, their voices are not strong enough to resist the discourse pertaining to honour. Before the rape event there already exists a notion of impurity related to Meryem. The impurity of being a woman after puberty, and the impurity of being a non-virgin after the rape event become a part of her life. Hence, the contexts of impurity in relation to being a woman and being a non-virgin will be discussed in this section as the puberty and rape events are the turning points in Meryem's trajectory.

III. a) The Impurity of Being a Woman

With the onset of adulthood, the perception of the natural purity of childhood begins to alter. To accept someone as adult first of all they should complete their puberty period. From girlhood to womanhood there are physiological changes yet menstruation is one of the most important signifier of becoming a woman, as physiologically the first menses "signifies the end of 'childhood' and the beginning of adulthood" (O'Connell, 1997, p. 1391). For this reason it would be helpful to explain the impure conception of menstruation in order to understand the varying shades of purity in women. We can witness an association between menstruation and impurity in most societies. As Rene Girard (1989, p. 34) puts it, menstruation is considered as "the most impure of impurities"; he assumes that this reaction is related to the "sexual aspect of menstruation".

From an Islamic standpoint, menses symbolise the end of childhood; thus, "sin begins to accumulate with the onset of puberty, described as production of semen in boys and menstruation in girls" (Delaney, 1988, p. 80). If there are no psychiatric problems which prevent their reasoning, after puberty, children are accepted as having reached the age of reason and, according to Islamic rules, they become responsible for their sins. The reproduction ability in humans is seen as the signifier of having sexual ability and being

an adult. Hence, they start to be in need of purification processes like the purification of the full body wash (*ghusl*).

According to Guterma *et al.*'s (2007) study of the menstruation taboos among religions, Islam is comparatively moderate in its views on the impurity of menstruation as there is not any menstruation hut or isolation of women as in tribal religions, Hinduism, or Russian Orthodox Christianity; likewise, they do not have as strict rules as Orthodox Judaism. Menstruating women are considered impure in each of the major religions: "Some religions view the impurity as strictly spiritual; others fear physical danger and harm as well."

Meryem, as a poorly educated woman who lives in a rural village and who has grown up in a family which has a strict, negative interpretation of Islam and negative traditional values regarding womanhood, accepts menstruation as a trouble which is caused by women's "sinful part". Physically and spiritually, menstrual blood has negative connotations for Meryem. She believes if she does not wash the piece of cloth she places between her legs to absorb the blood immediately after use the cloth will get wormy (Livaneli, 2007, pp. 237–238). Spiritually, Meryem equates being a woman with being a sinner and thinks that any bodily change which signifies womanhood takes away from her ideal human condition:

When her chest sprouted twin buds and her body found its curves, when the bleeding started between her legs, she knew she was different from Cemal and Memo. They were human, and she was a transgressor. It was considered proper for her to cover herself and hide away, to serve others, and to be punished. This was the way things were. She was now one of those creatures called women, for whose transgression the world was doomed (Livaneli, 2007, pp. 237–238).

Meryem's attitude is not the common Turkish woman's viewpoint; yet the views concerning menstruation as a punishment may be held especially by the rural uneducated people of Türkiye. According to Ayşe Sayan Çevirme *et al.*'s (2010) study, menstruation-related behaviours and attitudes are greatly affected by beliefs. The participants in the survey obey traditional and religious teachings about menstruation. According to Delaney's (1988) study, which was conducted in a central village of Türkiye between 1980 and 1982, both women and men believed that menstruation was a punishment because of Eve's disobedience to Allah. However, Çevirme *et al.*'s (2010) study, which was conducted in 2007 in the centre of an Eastern Anatolian city called Malatya, shows that only 2.2% of the participants considered menstruation as a punishment from God. As reported by the study, there is a meaningful relationship between education level and the attitude which considers menstruation as being a punishment. Less educated people are inclined to think that menstruation is a punishment.

Due to the teachings of her uncle, Meryem grows up in an environment where womanhood is cursed; hence, she hates being a woman. She always hears things like: 'To be born a woman was a punishment enough in itself. Women were devils, dirty and dangerous. Like their forerunner, Eve, all of them got men into trouble' (Livaneli, 2007, p. 25). Eve's supposed "corruption" of perverting Adam from the right way is a familiar belief among Muslims, albeit one never mentioned in the Quran. In the Quran, the guilt is shared.

According to Mernissi's (1987) description of the implicit theory of women's sexuality, which is the *qaid* power of woman in Islamic societies, sexuality brings *fitna* to the ideal social order and women are accepted as the guilty parties. Acknowledging women as the potential tempter and guilty party is a common belief in Türkiye and this belief is passed down from one generation to another with proverbs like "If the bitch doesn't wag its tail, the dog doesn't follow" (Livaneli, 2007, pp. 160–161). Meryem's uncle uses this proverb to accuse Meryem after the rape. He speaks of another common Turkish proverb "Get them [(women)] constantly with child and regularly give them a good hiding" (Livaneli, 2007, p. 25), which legitimises violence against women so as to control them because women are seen as potential trouble makers. Livaneli uses these proverbs to show Meryem's uncle's perspective, which is typical of the traditional and customary aspects of violence which are deeply rooted in Turkish society. Livaneli (2007, p. 467), however, through the words of the professor, claims that "women are seen as guilty and sinful in the Western culture, too" as the name of evil comes from Eve.

III. b) The Impurity of being a non-virgin

Pre-marital sex is stigmatized in most major religions and being a virgin is idealised as a characteristic of being chaste. Virginitiy can be defined as:

the condition of being or remaining in a state of chastity; abstinence from or avoidance of all sexual relations; bodily chastity, as a virtue of great commendation, or as conferring especial merit or sanctity; the mode of life characterized by this, esp. as adopted from religious motives (Virginitiy. World English Historical Dictionary, n.d.).

When we analyse the major religions (especially the monotheistic ones) in terms of virginitiy, premarital sex is defined as sinful because it is considered fornication. Hence the important thing is not the loss of virginitiy but having sex out of wedlock, which is a sin regardless of the sex of the committer. However, in societies where virginitiy is important, since women have hymens which are usually torn mostly because of penetration into the vagina, the hymen is accepted as proof of purity.

In Islam, premarital sex is a sin, yet the adultery of a married person is accepted as being a greater sin because, according to the Qur'an and hadiths, there is a punishment of

flogging for the fornicators who are not married (Ali, 2004); however, according to hadiths, stoning is the punishment prescribed for the one who has illicit sex (Bukhari & Jabir, n.d.). As stoning is not written in Qur'an and as the justification of fornication or adultery requires four witnesses who literally see the penis in the vagina, according to moderate Muslims, the physical punishments of *zina* are in reality unjustifiable (Bennett, 2005). Furthermore, according to Islam, punishments should be enforced by state authorities—not by ordinary people. Hence, honour killings perpetrated in Muslim societies actually cannot be justified by Islam; we should note in particular that, there is no punishment of killing people who have had premarital sex. Yet, in most societies, the one who suffers most is the one who loses their virginity since the hymen blood is accepted as the seal of protected honour. “The concepts of honour and virginity locate the prestige of a man between the legs of a woman.” Hence, the status of a man is secured “by controlling the movements of women related to him by blood or by marriage, and by forbidding them any contact with male strangers” (Mernissi, 1982, p. 183). Although there is no specific focus on the issue of hymens in the religion of Islam, by misusing religion as a justificatory reason, many women are killed in the name of honour.

In the case of Meryem, religion and custom are the means used by her uncle to justify his verdict of honour killing. Although he is the rapist, he claims that Meryem has ruined the family's honour and she is “guilty in the sight of both God and man” (Livaneli, 2007, p. 160). The sheikh does not accept that Meryem can be guiltless because, according to him, if women do not seduce, men do not rape. Even if Meryem did not commit any wrongdoing, there is another powerful law which requires her punishment. That is custom. Cemal's words show how custom cannot be violated:

He pitied the girl for a minute, but everyone knew that customs are customs and had to be followed. Meryem had no chance to survive. Even if her father forgave her, and the sheikh did not interfere, she still could not live. Even if everyone in the village came together to forgive her, she could not be saved (Livaneli, 2007, p. 162).

Livaneli makes it clear that the pollution discourse in the novel is mostly constructed by customs and by the misuse of religion. By adding another sheikh to the novel, Livaneli contextualises the fact that real Islam does not order honour killing. When Cemal's friend takes him to his sheikh in Istanbul, the sheikh, by making references to al-Mai'dah Sura, clarifies that the killing of an innocent person is a great sin and that those who save the innocent ones will be rewarded: “Whoever kills a person guiltless of killing others or of setting people against each other will be seen as the killer of all humanity. Whoever lets that person live or saves him from death will be seen as the savior [sic.] of humanity” (Livaneli, 2007, p. 361) The sheikh adds that, even if one person is guilty, forgiving is advised and the ones who forgive will be rewarded by God.

According to the novel *Bliss*, the concept of pollution which leads to honour killings is

constructed by customs and these customs belong particularly to the eastern rural part of Türkiye. When Meryem goes to west Türkiye, she becomes an idol of purity for the characters who have Western values, which is close to the perception of the projected audience. Livaneli's ideas are in the same vein. He verbalises his thoughts about the issue, in an interview about the book:

In certain parts of Eastern Anatolia, patriarchal norms and hierarchies can still be found in their harshest and most anachronistic forms and women are denied all of their rights.

In recent decades, as a result of migration, honor killings have started to become more common in Ankara, Istanbul, Izmir and other major cities in Turkey (Reading Group Gold Attachment, 2007).

According to Livaneli, honour killings arrived in the west of Türkiye as a result of migration. He refers to the 'report prepared by a commission appointed by the Turkish National Assembly' which evaluates data from 2000-2005 and declares that, even though the majority of the honour killings take place in western Türkiye, the majority of the victims and suspects are from eastern Türkiye. (Reading Group Gold Attachment, 2007). According to this data, there were 1091 formally recorded honour killings between the years 2000-2005. The division by region for the scenes of the crime is as follows: 19 % is in the Marmara Region; 19 % in the Aegean Region; 18 % in the Central Anatolian Region; 14 % in the South-Eastern Anatolian Region; 13% in the Mediterranean Region; 9 % in the Eastern Anatolian Region; and 8 % in the Black Sea Region. The division by the birth place and registered province of the perpetrators are as follows: 24 % from the South-Eastern Anatolian Region; 21 % from the Eastern Anatolian Region; 15 % from the Central Anatolian Region; 11 % from the Aegean region, 11 % from the Mediterranean Region; 10 % from the Black Sea Region; and 8 % from the Marmara Region (Tahsincioglu, 2011). This data shows that it would be misleading to allege that the problem is exclusively an Eastern Anatolian problem. *Bliss*, however, reproduces the prejudice which links honour crimes to eastern culture and customs by making it clear that Meryem is categorised as impure in her village while being regarded as very pure by the traditional values of Western Türkiye.

Moreover, the message that 'Meryem should not be punished because she is pure' praises purity as a feminine quality. In the film adaptation of *Bliss* (2007), there are two cues which support my argument. One of them is that, before Cemal tries to kill Meryem, she says that she has never committed a sin in a grammatically wrong, colloquial way which reminds one of a child's speech (Oğuz, 2007). The other one occurs when the professor tells Cemal that Meryem is purer than all of us. Although these words are not written in the novel, these messages are given implicitly throughout the novel.

Stressing Meryem's status as a rape victim implicitly denounces those women who are in

a consensual sexual relationship in that they are sexually active by choice and, by implication, impure. Likewise, highlighting her childlike innocence stigmatises those who are not accepted as innocent. Kitzinger (1988, p. 80) argues that innocence is an inconvenient concept for sexual abuse:

If the violation of innocence is the criterion by which the act of sexual abuse is judged, violating a 'knowing' child is a lesser offence than violating an 'innocent' child. It is this notion which allows abusers to defend themselves on the grounds that their victim was 'no angel'.

Kitzinger also adds that the same notion of “deserving and undeserving victims” can be applied to adult rape events. Considering the atmosphere in Türkiye, this issue should have been approached more sensitively in the novel, seeing as a trial of the twenty-six men who raped a thirteen-year-old girl named N.C. ended with the court passing verdicts of minimum punishment based on the supposed consent of the child (Letsch, 2011).

This ‘deserving and undeserving victim’ perception helps us to better understand honour killings in the Turkish context. There is a tendency to believe that some victims provoke honour killings. This is especially true if the victim is a married woman, as the number of those who sympathise with the husband rises. Tahsincioğlu (2011), as a case study, interviewed urban educated men in Şanlıurfa. Although most of them say they do not have honour codes and they are against honour killings, they accept adulteresses as the exception.

Within the context of the novel, the dominant reading of the text appears to be as follows: In Eastern Anatolia, an innocent woman becomes the victim of honour killing attempt because of malevolent patriarchal powers which misuse religion to legitimise violence and construct the notion of honour which depends on the sexual purity of the female members of the society. It is implied that Western knowledge and education can prevent the killings. According to the Goodreads reviews, this reading is welcomed by those having a Western-oriented perception both in and outside of Türkiye. Most of the commentaries accept the novel as a glimpse into another cultures. For instance; a Turkish reader in his review consistently reminds us that this is a non-fiction documentary of “horrible things happening in Eastern Turkey” (Gurgen, 2013). Although most foreign readers comment on differences in Türkiye, an American reader comments that the novel guarantees “to remind American women why it’s so much better to have been born here than there [Türkiye]” (Susanne, 2013). According to the readers’ comments, the issue of honour killings is perceived as the problem of the “other” both in Türkiye and overseas. Özgü Namal's statements, as the actress portraying Meryem, reinforce this message.

In our film, a woman's struggle for freedom is portrayed. I hope ‘Bliss’ will help women to achieve a freer life. Women, especially in the East, are suppressed in a catastrophic manner. They have no rights to speak,

they are never equal. They are treated as second-class people. To say it in a single word, it is violence. Experiencing such problems in this era is heartbreaking. (Namal, 2002).

The message at the end of the novel is in the same vein as Namal's words. Meryem is liberated and happiest of all the three characters. The Professor decides to return back to his mother's modest home and gives an envelope full of money to Meryem. Meryem gives some of the money to Cemal and tells him to return to their village. She decides to stay in the coastal town where she has met a lover, wishing to stay with him and his family. Cemal resists Meryem's idea, since he feels sorry because of his father's guilt and wants to stay with her, but Meryem, fearless and self-confident, is determined to realise her plan. She leaves Cemal behind. Cemal is devastated but is certain that he will not return to his village, which he calls the "sordid place" (Livaneli, 2007, p. 514).

As Burcu Tokat and Seda Saluk (2008), in the film adaptation of *Bliss*, observe Meryem's transformation is portrayed as resulting from the affection she receives from men. Consequently, the narrative centers not on her empowerment, but on her acceptance through male love. This suggests that the film equates a woman's empowerment with her ability to be loved by men, implying that women gain recognition primarily through their relationships with men and this is also the case in the novel.

Emin Saydut (2009), a critic on the web page Sanatlog, criticises the happy ending of the novel for giving the impression that a woman receives happiness only by means of getting married and receiving wealth in that it is a highly held sexist belief in Türkiye that that is all that women truly need.

IV. Conclusion

To conclude, when the relationship between purity and honour killings as represented in *Bliss* is analysed, it can be argued that Livaneli emphasises how the discourse surrounding the stain on honour is largely shaped by customs and the misuse and abuse of religious beliefs. Furthermore, these beliefs can be modified if the ideologies underlying these notions are deconstructed, as exemplified by the evolution of Cemal's perspectives throughout the novel. Despite several areas where the novel could be critiqued for its representation of the issues, it remains a valuable resource for understanding this phenomenon. For instance, depicting Meryem as a rape victim who is not aware of any sexual drives the writer suggests that although Meryem is pure, some eastern customs label her as dirty. Hence, the source of the problem is customs because actually Meryem is as pure as a child and does not deserve any punishment. Thus, the following question should be asked: what would have occurred if she was not that pure? Would she deserve punishment if she had sexual relations willingly with anyone, including her uncle? Focusing on the victim, and the pure status of Meryem, stigmatizes others who do not meet the required purity level. If to be against honour crimes or sexual abuse depends on

the purity level of the victims, then this will automatically exclude those who do not meet the criterion of society.

Critiques and the commentaries on the novel and film make it clear that both of them have been perceived mostly as representing a problem that pertains to the other. Livaneli, by depicting an ethnically Turkish family, challenges the bias that honour killings are only perpetrated by Kurds; yet he reinforces the idea that honour killings are a problem of eastern Türkiye. This reinforces regional prejudices regarding honour killings in Türkiye. Also, a feminist critique of the novel would highlight Meryem's portrayal as a woman who gains self-confidence primarily through the approval of men, as her sense of confidence is significantly influenced by love and validation from them.

Livaneli may fail to take a strong position against some hegemonic ideas. While he makes some attempts to resist the dominant discourse, they are weak compared to the ideas that reinforce the prejudices of his Turkish and foreign Western readers. Despite the aspects of *Bliss* that can be criticized, the novel offers valuable insights into the complexity of honour killings. Passing beyond the boundaries of the text and characters, analysing the same issues in different societies adds to our understanding of how similar notions are constructed differently, in different times and locations. *Bliss* provides a framework for us to comprehend how the notion of purity functions within the context of honour killing. This article aims to contribute to an understanding of how a literary fiction, *Bliss*, illuminates different constructions of social norms and expectations according to certain discourses of purity. Also, to reflect and contribute to the existing debate of honour killing, the theme of purity has been the focus in its complex relations with literature and society, which reflects the dominant discourse surrounding the honour notion, including the discourse of cultural products reflecting back upon the issue, such as *Bliss*.

REFERENCES

- Ali, A. Y. (2004). *The Meaning of the Holy Qur'an* (10th ed.). Amana.
- Ansell, N. (2005). Children, Youth and Development. In *Routledge eBooks*. Routledge.
- Aras, S., Semin, S., Gunay, T., Orcin, E., & Ozan, S. (2007). Sexual Attitudes and Risk-Taking Behaviors of High School Students in Turkey. *Journal of School Health*, 77(7), 359–366. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2007.00220.x>
- Bennett, L. R. (2005). *Women, Islam and Modernity: Single Women, Sexuality and Reproductive Health in Contemporary Indonesia*. RoutledgeCurzon.
- Bukhari, & Jabir. (n.d.). Sahih Bukhari. In *Sahih Bukhari* (Vols. 7, Book 63, Number 195). Retrieved August 15, 2024, from http://www.sahih-bukhari.com/Pages/Bukhari_7_63.php
- Butler, J. (1988). Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. *Theatre Journal*, 40(4), 519–538. <https://doi.org/10.2307/3207893>
- Cook, Lady. (1985). Woman's Purity. In *Bay of plentyTimes*. Retrieved November 15, 2013, from <http://paperspast.natlib.govt.nz/cgi-bin/paperspast?a=d&d=BOPT18950426.2.10&l=mi&e=-----10--1----2-->
- Çevirme, A. S., Çevirme, H., Karaoğlu, L., Uğurlu, N., & Korkmaz, Y. (2010). The perception of menarche and menstruation among Turkish married women: Attitudes, experiences, and behaviors. *Social Behavior and Personality an International Journal*, 38(3), 381–393. <https://doi.org/10.2224/sbp.2010.38.3.381>
- Delaney, C. (1988). Mortal Flow: Menstruation in Turkish Village Society. In T. C. T. Buckley & A. Gottlieb (Eds.), *Blood Magic: The Anthropology of Menstruation* (pp. 77–94). University of California Press.
- Douglas, M. (2002). *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. Routledge.
- E. Stannard, D. (n.d.). Death and the Puritan Child on JSTOR. www.jstor.org. <https://www.jstor.org/stable/2711885>
- Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish*. Penguin.
- Foucault, M. (2007). *İktidarın gözü* (I. Ergüden, Trans.). Ayrıntı.

- Girard, R. (1989). *Violence and the Sacred*. In P. Gregory (Trans.), *Johns Hopkins University Press*.
- Göle, N. (2007). *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*. The University of Michigan Press.
- Gurgen, A. E. (2013). *Bliss*. Goodreads. Retrieved July 18, 2016, from <https://www.goodreads.com/review/show/762060658>
- Guterman, M. A., Mehta, P., & Gibbs, M. S. (2007). The Internet Journal of World Health and Societal Politics. *The Internet Journal of World Health and Societal Politics*, 5(2). <https://ispub.com/IJWH/5/2/8213>
- Harrington, H. (2004). *The Purity Texts*. T & T Clark International.
- Hurl, E. M. (2008). *Child-Life in Art*. John Wilson and Son. <https://www.gutenberg.org/files/25268/25268-h/25268-h.htm>
- İlkkaracan, P. (2008). How Adultery Almost Derailed Turkey's Aspirations to Join the European Union. In P. İlkkaracan (Ed.), *Deconstructing Sexuality In The Middle East: Challenges and Discourses* (pp. 41–65). Ashgate.
- Jones, O. (2000). Melting Geography: Purity, Disorder, Childhood and Space. In S. L. Holloway & G. Valentine (Eds.), *Children's Geographies: Playing, Living, Learning* (pp. 29–48). Routledge.
- Kalafat, Y. (2010). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ebabil.
- Kehily, M. J. (2009). Understanding Childhood: An introduction to Some Key Themes and Issues. In M. J. Kehily (Ed.), *An Introduction to Childhood Studies* (2nd ed., pp. 1–17). Open University Press.
- Kitzinger, J. (1988). Defending Innocence: Ideologies of Childhood. *Feminist Review*, 28(1), 77–87. <https://doi.org/10.1057/fr.1988.7>
- Kolatch, A. J. (1985). *The Second Jewish Book of why*. Jonathan David Publishers.
- Letsch, C. (2011, November 4). Turkish Court Reduces Sentences For Men Accused Of Raping 13-Year-Old. *Guardian*. Retrieved August 15, 2024, from <http://www.guardian.co.uk/world/2011/nov/04/turkish-court-reduces-rape-sentences>
- Livaneli, O. (2007). *Bliss*. Thornike Press.

- Livaneli, O. & Reading Group Gold Attachment. (2007). A conversation with Ö. Z. Livaneli. In *Bliss*. St. Martin's Griffin.
- McGrath, A. E. (2011). *Christian Theology*. Blackwell.
- Mernissi, F. (1982). Virginity and patriarchy. *Women S Studies International Forum*, 5(2), 183–191. [https://doi.org/10.1016/0277-5395\(82\)90026-7](https://doi.org/10.1016/0277-5395(82)90026-7)
- Mernissi, F. (1987). *Beyond the Veil, Revised Edition*. Indiana University Press.
- Mullaney, J. (2001). Like A Virgin: Temptation, Resistance, and the Construction of Identities Based on “Not Doings&qout;. *Qualitative Sociology*, 24(1), 3–24.
- Mullaney, J. L. (2006). *Everyone Is NOT Doing It*. University of Chicago Press.
- Namal, O. (2002, November 23). Tore Kurbanı (N. Kara, Interviewer). *Hurriyet*. Retrieved July 28, 2016, from <http://www.hurriyet.com.tr/tore-kurbani-5531754>
- O'Connell, B. J. (1997). The Pediatrician and The Sexually Active Adolescent: Treatment Of Common Menstrual Disorders. *Pediatric Clinics of North America*, 44(6), 1391–1404.
- Oğuz, A. (Director). (2007). *Mutluluk (Bliss)* [Video]. ANS.
- Oxford English Dictionary*. (n.d.). Oxford University Press. Retrieved August 15, 2013, from <https://www.oed.com/?tl=true>
- Purcell, C., & Arrigo, B. (2006). *The Psychology of Lust Murder: Paraphilia, Sexual Killing, And Serial Homicide*. Elsevier.
- Saltık, B. (2016). Exploring honour killings through literature: an investigation of motivations for honour killings. [Doctoral Thesis, Lancaster University]. Lancaster University.
- Saydut, E. (2009). *Mutluluk Diye Önyargıları Pişirmek*. Sanatlog.
- Shalhoub-Kevorkian, N. (1999). The politics of disclosing female sexual abuse: a case study of Palestinian society. *Child Abuse & Neglect*, 23(12), 1275–1293. [https://doi.org/10.1016/s0145-2134\(99\)00104-0](https://doi.org/10.1016/s0145-2134(99)00104-0)
- Shwartz, H. (2006). Narrative and Imagination: The Role of Texts and Story Telling in Nurturing Spirituality in Judaism. In K. M. Yust, A. N. Johnson, S. E. Sasso, & E. C. Roehlkepartain (Eds.), *Nurturing Child and Adolescent Spirituality: Perspectives from the World's Religious Traditions* (pp. 187–195). Rowman & Littlefield.

- Stannard, D. E. (1974). Death and the Puritan Child. *American Quarterly*, 26(5), 456–476. <https://doi.org/10.2307/2711885>
- Susanne. (2013). *Bliss*. Goodreads. Retrieved July 28, 2016, from https://www.goodreads.com/review/show/395272691?book_show_action=false&from_review_page=2
- Tahsincioglu, A. (2011). *Namusun Halleri*. Postiga.
- Tokat, B., & Saluk, S. (2008). Akralık, Namus ve Aşk: Şiddetin Meşrulaştırılması Üzerine Bir Deneme. *BÜ'de Kadın Gündemi*, 14.
- Vickroy, L. (2002). *Trauma and Survival in Contemporary Fiction*. University of Virginia Press.
- Virginitv. *World English Historical Dictionary*. (n.d.). <https://wehd.com/101/Virginitv.html>
- Yildirim, Y. (2006). Filling the Heart with the Love of God: Islamic Perspectives on Spirituality in Childhood and Adolescence. In K. M. Yust, A. N. Johnson, S. E. Sasso, & E. C. Roehlkepartain (Eds.), *Nurturing Child and Adolescent Spirituality: Perspectives from the World's Religious Traditions* (pp. 69–80). Rowman & Littlefield.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

[DOI Number:http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.5](http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.5)

Volume 8/3

2024 p. 84-100

SOSYAL SORUMLULUK ÇALIŞMALARININ SOSYAL MEDYADA DUYURULMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A STUDY ON THE ANNOUNCEMENT OF SOCIAL RESPONSIBILITY ACTIVITIES ON SOCIAL MEDIA

Nedim KARADUMAN*

ÖZ

Günümüzde bireylerin ve kurumların hedeflerine ulaşabilmelerinde önemli bir araç haline gelen sosyal medya, özellikle kuruluşların halkla ilişkiler faaliyetlerini hedef kitlelerine ulaştırabilmelerinde yeni fırsatlar sunmaya başlamıştır. Sosyal medyanın etkisi hayatımıza yansımaya devam ederken, halkla ilişkiler faaliyetleri içerisinde yer alan kurumsal sosyal sorumluluk projeleri de bu kanal üzerinden yürütülmektedir. Topluma fayda sağlamayı amaçlayan bu faaliyetlerin başarılı olabilmesi için öncelikle toplumla buluşması gerekmektedir ve artık daha fazla insana ulaşmayı sağlayan en önemli iletişim araçlarından birisi de sosyal medya olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışma, Türkiye’de bisküvi ve çikolatalı ürünler alanında faaliyet gösteren Ülker, Eti ve Torku markalarının sosyal sorumluluk faaliyetlerini duyurmasında sosyal medyadan yararlanma düzeyi üzerine odaklanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmaya dâhil olan firmaların X, Facebook ve Youtube hesaplarındaki sosyal sorumlulukla ilgili mesajları içerik çözümlemesi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmada, bu üç markanın sosyal medya platformları üzerindeki sosyal sorumluluk ilanları ve bu ilanların biçimsel özellikleri bir yıllık süre içerisinde analiz edilmiştir. Bulgular, Ülker’in diğer markalara kıyasla sosyal medyada daha fazla takipçi sayısına sahip olduğunu ve sosyal sorumluluk projelerinde sosyal medya platformlarını daha aktif şekilde kullandığını ortaya koymaktadır. Ülker, X ve Facebook hesaplarında sosyal sorumluluk ilanlarını dengeli bir şekilde paylaşırken, Eti özellikle Facebook üzerinden yoğun bir sosyal sorumluluk ilanı paylaşmıştır. Torku ise sosyal sorumluluk faaliyetlerini X ve Facebook hesaplarında öne çıkarmış, Youtube üzerinde bu projelere yer vermemiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Sorumluluk, Sosyal Medya, İçerik Analizi.*

* Dr. Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, E-mail: nedimkaraduman@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7115-2795, Kayseri, Türkiye.

ABSTRACT

Social media, which has become an important tool for both individuals and institutions in achieving their goals today, has started to offer new opportunities, especially for organizations to reach their target audiences with their public relations activities. As the impact of social media continues to reflect on our lives, corporate social responsibility projects, which are part of public relations activities, are also being carried out through this channel. In order for these activities, which aim to benefit society, to be successful, they must first reach the community, and social media is now considered one of the most important communication tools that allow for reaching more people.

This study focuses on the level of utilization of social media in promoting the social responsibility activities of the Ülker, Eti, and Torku brands, which operate in the field of biscuits and chocolate products in Türkiye. For this purpose, the social responsibility-related messages on the X, Facebook, and YouTube accounts of the firms included in the research were examined using the content analysis method. In the study, the social responsibility announcements of these three brands on social media platforms and the formal features of these announcements were analyzed over a one-year period. The findings reveal that Ülker has a higher number of followers on social media compared to the other brands and uses social media platforms more actively in its social responsibility projects. While Ülker shared its social responsibility announcements evenly on its X and Facebook accounts, Eti heavily shared such announcements mainly on Facebook. On the other hand, Torku highlighted its social responsibility activities on its X and Facebook accounts but did not feature these projects on YouTube.

Keywords: *Social Responsibility, Social Media, Content Analysis.*

Giriş

Sosyal sorumluluk kampanyaları, şirketlerin toplumu etkileyen çeşitli problemleri ele alarak çözüm üretmeye çalıştıkları projelerdir. Bu projeler aracılığıyla işletmeler, toplumun güvenini kazanmayı ve dikkatini çekmeyi hedeflerken aynı zamanda stratejik bir pozisyon elde etme fırsatı bulurlar (Ilıcak Aydınalp, 2013:103).

Kurumlar, yürüttükleri kurumsal sosyal sorumluluk projelerinde kullanılacak iletişim araçlarını, çalışmanın türü, amacı ve hedef kitlelerin özellikleri gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak belirlemektedir (Gümüş ve Öksüz, 2009: 2139). Kurumsal sosyal sorumluluk projeleri, etkili iletişimle geniş kitlelere ulaşarak onların desteğini kazanmayı hedeflemektedir. İletişim çabaları yeterli olmadığı takdirde, bu projelerin amacına ulaşması pek olası görünmemektedir (Gümüş ve Öksüz, 2009: 2143). Günümüzde en önemli iletişim araçlarından biri haline gelen sosyal medya da bu anlamda yürütülen sosyal sorumluluk çalışmalarının duyurulmasında ve amacına ulaşmasında önemli bir yere sahiptir.

Sosyal medya, internet kullanıcılarının içeriği değiştirebildikleri, fikir ve tecrübelerini paylaşabildikleri, iş veya eğlence amaçlı bağlanabildikleri sanal ortam araçları ve

platformlardır. Alan'a göre (2015:83-84), sosyal medya ile geleneksel medya arasında erişim, kullanılabilirlik, yenilikçilik ve kalıcılık gibi konularda benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Her iki medya türü de erişim bakımından halka açıktır. Ancak sosyal medyanın maliyeti çok düşük ya da sıfırdır. İçerik üretkenler açısından sosyal medyada her zaman uzmanlık gerekmemesi, içerik güvenliği konusunda daha dikkatli olmayı gerektirmektedir. Sosyal medyada içerik hızla oluşturulup paylaşılabilir ve geleneksel medyanın aksine, yayımlanan içerik anında güncellenip değiştirilebilir.

Teknolojinin sunduğu bu imkânlar sayesinde artık bir fikrin ya da yürütülen bir faaliyetin hedef kitlelere duyurulabilmesi dakikalar içerisinde olabilmektedir. Dolayısıyla sosyal faydaya yönelik projelerin duyurulması için de sosyal medya markaların en önemli mecralarından biri haline gelmiştir. Çalışma, Türkiye'de bisküvi ve çikolatalı ürünleri alanında faaliyet gösteren Ülker, Eti ve Torcu'nun kurumsal web sayfalarından ve sosyal medyanın yaygın olarak kullanılan araçları X, Facebook ve Youtube'dan yararlanma düzeyi üzerine odaklanmaktadır.

Sosyal Sorumluluk

Sorumluluğun kelime anlamı, "kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi ve mesuliyet sahibi olması"dır (www.tdkterim.gov.tr, 2013). Farklı bir ifade ile belirlenen bir görevi yerine getirmek için o işi yapmakla mükellef olan bir kişinin uymak zorunda olduğu kurallar bütünü olarak tanımlanır (Özüpek, 2005: 9). Sorumluluk duygusu bireysel bir hissiyat olmakla beraber, toplumsal bir bağlamda anlam kazanır. Bu duygu, kültürün bir ürünü olarak ortaya çıkar; kültür ise toplumların yaşam tarzlarını ve dünyayı yorumlama biçimlerini şekillendiren önemli bir faktördür. Toplumsal etkileşimler sonucunda oluşan kültür, o toplumdaki bireylerin birbirlerine karşı görevlerini ve ilişki kurma biçimlerini belirler, aynı zamanda bu kurallara uygun hareket etme sorumluluğunu da aşılar (Metin, 2006: 114-115).

Geleneksel olarak kar elde etmeyi amaçlayan işletmelerin, tıpkı bireyler gibi, buldukları toplum ve çevreye karşı sosyal sorumlulukları vardır (Akıncı ve Coşkun, 2011: 62). İşletmelerin, ekonomik koşullara uygun stratejiler geliştirmesi ve uygulaması, ülkenin kendilerine emanet ettiği kaynakları etkili ve verimli bir şekilde kullanmaları, toplumun ihtiyaçlarına uygun kalite ve miktarda üretim yapma zorunluluğunu ifade eder (Erol, 1987: 110). Buldukları çevredeki çıkar gruplarını tatmin etmenin yanı sıra toplumsal fayda sağlamayı da hedefleyen işletmelerin, bu sorumlulukları sayesinde yaşam standartlarını artırdıkları ve sosyal sorunların çözümüne yönelik çeşitli stratejiler geliştirdikleri bilinmektedir (Top ve Öner, 2008: 98).

Kurumsal sosyal sorumluluk tanımlarından en çok kabul göreni Carroll'un yaptığı tanımdır. Carroll işletmelerin sosyal sorumluluğunu, "*Belirli bir zamanda toplumun*

şirketlerden beklediği ekonomik, hukuksal, etik ve gönüllü olarak yapması gereken sorumluluk faaliyetlerinin toplamını içerir” şeklinde tanımlamıştır (Aktaran, Can 2013: 7). Bu tanıma göre kurumsal sosyal sorumluluk, şirketlerin kar elde etmesinin yanı sıra, kaynakları verimli şekilde kullanmalarını, mevcut yasa ve düzenlemelere uygun hareket etmelerini; iş süreçlerinde sosyal normlara ve standartlara uymalarını, toplumun beklentilerini karşılayarak hatta bu beklentileri aşarak yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen gönüllü faaliyetler yürütmelerini ifade eder (Kaya, 2008: 98).

Kotler ve Lee'ye (2006: 11) göre, kurumsal sosyal sorumluluk, şirketlerin kaynaklarını ve gönüllü iş faaliyetlerini kullanarak toplumun refahını artırmayı amaçlayan bir yükümlülüktür. Başka bir tanıma göre ise, kurumsal sosyal sorumluluk, bir işletmenin tüm paydaşlarına karşı "dürüst" ve "sorumlu" bir şekilde davranmasını, bu doğrultuda kararlar alıp uygulamalar gerçekleştirmesini ifade eder (Aktan ve Börü, 2007: 32).

Sosyal sorumluluk anlayışının temeli, günümüzde birçok işletmenin yaptığı aksine, plansız şekilde desteklenen sosyal faaliyetlere katılmak değildir. Kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının gerçek anlamda oluşması, bunun kurum kültür ve kimliğiyle bütünleşmesi ve süreklilik arz eden çalışmalar olarak gerçekleştirilmesiyle mümkün olmaktadır (Göksel, 2010: 134). Günümüzde kuruluşların faaliyetlerinde sosyal sorumluluk ön plana çıkarılmaya başlamıştır. Kuruluşların başarılı olabilmesi için yalnızca iç uyumun sağlanması yeterli değildir; aynı zamanda dış çevreleriyle de düzenli ve uyumlu ilişkiler geliştirmeleri gerekmektedir. Günümüzde, kuruluşlar sadece ekonomik varlıklar olarak değil, sosyal birer yapı olarak da ele alınmaktadır (Okay ve Okay, 2011: 512).

Sosyal sorumluluk, bir işletmenin faaliyetlerinin çevresinde oluşturduğu olumlu ya da olumsuz sonuçları planlı bir şekilde değerlendirip, olumsuz sonuçları en aza indirmek için önlemler alması olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda, işletmelerin üretimden tüketime kadar olan tüm süreçlerinde, topluma zarar verebilecek eylemleri sınırlayan ve toplumun refahına katkı sağlamayı amaçlayan politikalar, prosedürler ve eylemler benimsemeleri olarak da ifade edilebilir (Korkmaz, 2009: 21).

Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Medya

Günümüzde sosyal medya araçları, işletmelerin hedef kitlelere ulaşmalarını, onlarla iletişime geçebilmelerini, mesajlarını daha fazla kişiye yayabilmeleri açısından büyük kolaylıklar sağlamaktadır.

İnternetin hayatımızda büyük bir yer edinmesi ve Web 2.0 uygulamalarının tüm iletişim disiplinlerinde popüler hale gelmesiyle, halkla ilişkiler disiplini de geleneksel medya uygulamalarının yanı sıra sosyal medya araçlarının önemini kavrayarak bu alana dikkat vermeye başlamıştır (Özgen, 2012: 11). Çünkü sosyal medya, geleneksel medyaya kıyasla algı yönetimi ve kamuoyu oluşturma konusunda daha fazla avantaj sunmaktadır.

Bu avantajların başında, kullanıcıların kendi içeriklerini üretme olanağı gelir. Ayrıca, sosyal medyada üretilen içerik ve mesajlar, çok hızlı ve ekonomik bir şekilde geniş kitlelere ulaştırılabilir. Bu özellikler, sosyal medyayı kamuoyunu yönlendirme ve toplumsal farkındalık yaratma açısından güçlü bir araç haline getirmektedir (Başbüyük, 2014:59).

Halkla ilişkiler faaliyetlerinde, hedef kitleye ulaşılabilecek her türlü kanal göz önünde bulundurulmalıdır. Sosyal medya araçları, halkla ilişkiler açısından mesajların ve uygulamaların etkili bir şekilde yayılabileceği önemli iletişim kanalları olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, kurumların halkla ilişkiler çalışmalarında sosyal ağ platformlarına yönelmelerine sebep olmuştur (Yeniçifti, 2016: 98). Halkla ilişkiler uygulamaları, medya ilişkileri, paydaş iletişimi, kriz yönetimi ve sosyal sorumluluk projeleri gibi alanlarda iletişim teknolojilerinin sunduğu avantajları kullanarak, geleneksel iletişim araçlarının yapamadığı birçok uygulamayı gerçekleştirmeye olanak tanımaktadır (Okay ve Güçdemir 2009: 229).

Sosyal sorumluluk gibi projelerin sosyal medyada duyurulması, öncelikle bu projelerin geniş kitlelere hızlıca ulaşmasını, farkındalık yaratmasını ve toplumsal destek kazanmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan ise sosyal medyanın interaktif yapısı hedef kitlelerle doğrudan iletişim kurma olanağı sunarken, bu da sosyal sorumluluk projelerinin etkisini artırmaktadır. Sosyal medya aracılığıyla doğru mesajlar doğru kitlelerle buluşturulduğunda, toplum üzerinde pozitif bir etki yaratılabilir ve sosyal sorumluluk projelerinin başarısı artırılabilir. Dolayısıyla sosyal medya, sosyal sosyal sorumluluk projelerinin daha görünür ve erişilebilir olmasını sağlayarak toplumsal bilinçlenmeyi desteklemektedir.

Kurumlar, toplumdan elde ettikleri kaynakları topluma geri kazandırmak amacıyla çeşitli kurumsal sosyal sorumluluk projeleri yürütmektedir. Bu projelerin geniş kitlelere ulaşması ve farkındalık yaratması için birçok kuruluş sosyal medya platformlarını kullanmayı tercih etmektedir. Özellikle ticari faaliyet gösteren bir organizasyonun sosyal sorumluluk çalışmaları, aynı zamanda önemli bir halkla ilişkiler (PR) aracı olarak değerlendirilmektedir (Alan, 2015: 1).

Sürdürülebilir kuruluş veya marka başarısının temel unsurlarından biri, toplumun gözünde olumlu bir imaj yaratmaktır. Bu imajı inşa etmenin en etkili yollarından biri ise toplumsal fayda sağlamayı amaçlayan sosyal sorumluluk projeleridir. Sosyal sorumluluk projelerinin etkin biçimde yürütüldüğü platformlar da bu süreçte büyük önem taşımaktadır. Anlık bilgi paylaşımını mümkün kılan ve etkilerin katlanarak yayıldığı sosyal medya, farkındalık yaratma açısından en elverişli ortamlar arasında yer almaktadır. Sosyal medya üzerinden daha geniş kitlelere ulaşan markalar, gerçekleştirdikleri sosyal sorumluluk projelerinin toplumda kalıcı bir yer edinmesine de katkı sağlamaktadır. Hem sosyal sorumluluk projelerini hem de marka kimliklerini başarıyla konumlandıran

işletmeler, topluma fayda sağlarken aynı zamanda kendi başarılarına da önemli bir destek sağlamaktadır.

Yöntem

Araştırma, Türkiye’de bisküvi ve çikolatalı ürünleri alanında faaliyet gösteren Ülker, Eti ve Torku’nun kurumsal web siteleri ve sosyal medya hesaplarında duyurdukları sosyal sorumluluk çalışmalarını kapsamaktadır. Araştırmaya dâhil olan bu firmaların kurumsal web sitelerindeki ve sosyal medya hesaplarındaki 698 mesaj içerik çözümlemesi yöntemiyle incelenmiştir.

İçerik analizi yöntemi halkla ilişkiler, reklam, pazarlama, gazetecilik, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi çeşitli alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır. İçerik analizi yöntemlerinin ortak noktası, çıkarım yapma esasına dayanıyor olmalarıdır. Bu yöntemler, mesajlardaki gözlemler ve betimlemeler üzerinden yorumlar oluşturmayı hedefler. Bu nedenle, içerik analizi, objektiflik ve subjektiflik arasında farklı noktalar içeren bir spektrumda yer alan teknikleri kapsamaktadır (Bilgin, 2006, s. 1-2). Metindeki niceliksel unsurları ortaya koymanın yanı sıra, kodlar ve temalar aracılığıyla anlamlar üzerinde de derinlemesine durulmaktadır. (Bal, 2016, s. 258). Bu açıdan, medya alanında gerçekleştirilen araştırmalarda mesajlarla ilgili veri toplama yöntemlerinden biri olarak kullanılmaktadır.

Analizde öncelikle markaların kurumsal hesaplarının varlığı incelenmiş ve bu hesaplara erişim sağlanabilecek adresler tespit edilmiştir. Yapılan incelemede; Ülker, Eti ve Torku olmak üzere her üç markanın da kurumsal web sayfasına ve sosyal medya hesaplarına (X, Facebook ve Youtube) ulaşılmıştır. Daha sonra markaların kurumsal web siteleri ve sosyal medya hesaplarının genel yapısını göstermesi amacıyla tablo oluşturulmuştur. Burada markaların takipçi sayıları, takip ettiği kurum veya kişi sayısı, paylaştıkları mesajların ne kadarının sosyal sorumluluk ilanı olduğu ve bu ilanların ne kadarının etkinlik duyurusu olduğu, logolarının kurumsal hesaplarında yer alıp almadığı ve bu mesajlarda video, URL (link), görsel gibi unsurları kullanıp kullanmadığı gibi konular bu hesapların biçimsel özelliklerinin ortaya konulması açısından incelenmiştir.

Analizler, 2023 yılı içerisinde bu markaların göndermiş olduğu toplam mesaj sayısı çıkartılarak sürdürülmüştür. Bu veriler günlük, haftalık, aylık olarak incelenmiştir. Buna ek olarak, markaların sosyal medyayı ne kadar etkin ve düzenli olarak kullandıklarını ortaya çıkarması amacıyla paylaşılan mesajların günün hangi saatlerinde iletildiği araştırılmıştır. Sosyal medyanın kurumsal çalışma saatlerinin dışında da aktif olarak kullanılabilen bir araç olduğu düşünüldüğünde, bu verilerin incelenmesi, markaların sosyal medyayı mesai saatleri dışında ne derece etkin bir şekilde kullandığını belirlemek açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışmada sorgulanan bir başka konu ise, markaların sosyal medya hesaplarında paylaştıkları sosyal sorumluluk faaliyetleriyle ilgili mesajlara gelen yorumlar ve bu yorumlara verilen cevaplardır. Ayrıca bu mesajların beğenilme ve yönlendirilme oranları da ortaya çıkarılmıştır. Son olarak, sosyal sorumluluk niteliği

taşıyan mesajların hangi faaliyet alanlarıyla ilgili olduğu incelenmiştir. Hesaplarda bulunan mesajlar konu başlıklarına göre sınıflandırılmış ve markaların hangi sosyal sorumluluk alanında faaliyet gösterdiği sorusuna yanıt aranmaktadır.

Bu amaçlar göz önünde bulundurularak ve ilgili literatür taramasına dayanarak, aşağıdaki araştırma soruları çalışmaya rehberlik edecektir.

Araştırma Sorusu 1. Ülker, Eti ve Torku markalarının web sitesi ve kurumsal sosyal medya hesaplarının (X, Facebook, Youtube) genel yapısı nasıldır?

Araştırma Sorusu 2. Bu markalarının web sitesinde ve kurumsal sosyal medya hesaplarındaki sosyal sorumluluk ilanı ne kadardır?

Araştırma Sorusu 3. Kurumsal anlamda hedef kitlelere gönderilen sosyal sorumluluk mesajlarının konu başlıklarına göre dağılımlara nasıldır?

Araştırma Sorusu 4. Bu markalarının kurumsal sosyal medya hesaplarına veri girişi ne kadardır?

Araştırma Sorusu 5. Kurumsal sosyal medya hesabı bulunan markaların gönderdiği mesajların zamana göre dağılımı nasıldır?

Araştırma Sorusu 6. Markaların kurumsal sosyal medya hesaplarındaki sosyal sorumluluk mesajlarına gelen yorumlar ve bu yorumlara verilen yanıtlar ne kadardır?

Araştırma Sorusu 7. Markaların kurumsal sosyal medya hesaplarındaki sosyal sorumluluk mesajlarının beğenilme ve paylaşılma oranı nedir?

Bulgular

Türkiye’de bisküvi ve çikolatalı ürünler alanında faaliyet gösteren Ülker, Eti ve Torku’nun kurumsal hesaplarının genel görünümü Tablo 1’de sunulmaktadır. Buna göre ülkemizde faaliyet gösteren bu üç markanın kurumsal hesabı ve sosyal medya hesapları bulunmaktadır. Öncelikle sosyal medya hesaplarındaki takipçi sayısına baktığımızda, her üç sosyal medya hesabında da en çok takipçi sayısı Ülker’indir. Bu sayıyı sırasıyla Eti ve Torku izlemektedir.

Üç markanın da en fazla takipçiye ulaştığı sosyal medya platformu Facebook’tur. Ülker ve Eti’nin Youtube takipçi sayısı X’ten daha fazlayken, Torku’da bu durum tam tersidir. Ülker’in Facebook hesabının iki milyona yaklaşan takipçi sayısı ile diğer markalardan çok daha önde olduğu görülmektedir. Diğer sosyal medya hesaplarında da Ülker’in takipçi sayısı, Eti ve Torku’nun takipçi sayısından daha fazla olduğu görülmektedir.

Markaların X'te takip ettiği kişi veya kurumların sayısı birbirinden farklı olsa da her üç markanın da takip ettiği bu hesaplar yine kendi kurumlarına ya da ürünlerine ait hesaplardan oluşmaktadır. Bunun dışında farklı kişi ya da kurumlar takip edilmemektedir.

Tablo 1- Markaların Sosyal Medya Hesaplarının Genel Görünümü

Özellik	X (Twitter)			Facebook			Youtube		
	Ülker	Eti	Torku	Ülker	Eti	Torku	Ülker	Eti	Torku
Takipçi Sayısı	140.146	65.660	50.264	1.927.694	719.200	328.600	247.734	246.543	6013
Takip Ettikleri	34	0	2	-	-	-	-	-	-
Sosyal Sorumluluk İlanı	31	3	26	32	87	34	8	1	-
Etkinlik Duyuru	11	2	-	12	11	5	4	-	-
Video	13	1	-	14	8	-	8	1	-
URL (Link)	7	2	2	13	5	-	-	-	-
Logo	21	3	21	22	61	26	8	1	-
Afiş/Görsel	10	2	21	8	52	26	-	-	-

Markaların kurumsal web sayfaları incelendiğinde, Ülker'in 12, Eti'nin 4, Torku'nun ise 2 sosyal sorumluluk projesi yürüttüğü görülmektedir. Bu sosyal sorumluluk projelerinin sosyal medya hesaplarında duyurulma oranları, sosyal medya araçlarına göre farklılık göstermektedir. Ülker, X ve Facebook hesaplarında bu ilanları eşit oranlarda (31-32) paylaşmıştır. Youtube hesabında ise 8 defa paylaşmıştır. Eti'ye baktığımızda ise sosyal sorumluluk projelerini özellikle Facebook hesabında paylaştığını görüyoruz. X hesabında üç, Youtube hesabında sadece 1 tane sosyal sorumluluk ilanı varken; Facebook hesabında 87 sosyal sorumluluk ilanı bulunmaktadır. Bunun nedeni ise, *sağlıklı bir yaşam için hareket etmenin gerekliliği konusunda farkındalık yaratmak ve hareket etmenin en eğlenceli yollarından biri olan bisiklet kullanımını teşvik etmek*

amacıyla gerçekleştirilen “Sarı Bisiklet Projesi” ve çocukların kişisel, sosyal ve kültürel gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla yürüttüğü “Eti Çocuk Tiyatrosu” projelerini kurumsal hesabının yanında farklı bir Facebook sayfasıyla duyurmasıdır. Bu sayfalardaki paylaşımlar ağırlıklı olarak ilgili sosyal sorumluluk duyurularından oluşmaktadır. Torku’nun kurumsal web sitesinde yer alan tek sosyal sorumluluk ilanı Ağaçlandırma Projesi’dir. X hesabında 26, Facebook hesabında 34 ilan bulunurken Youtube hesabında ise sosyal sorumluluk ilanı yer almamaktadır. Burada dikkat çeken nokta, markanın kurumsal web sayfasında yer almayan fakat X ve Facebook hesaplarında paylaşılan eğitim, sağlık, insani yardım vb. gibi farklı sosyal sorumluluk projelerinin bulunmasıdır. Örneğin, organ bağışıyla, öğrencilere sağladığı bursla ilgili sosyal sorumluluk faaliyetleri sadece X ve Facebook hesaplarında duyurmuştur.

Markaların sosyal sorumlulukla ilgili etkinlik duyurusu medya araçlarına göre farklılık göstermekle birlikte; toplamda Ülker 29, Eti 15, Torku ise 5 etkinlik mesajı paylaşmıştır. Ülkerin toplamda yaptığı sosyal sorumluluk paylaşımlarının 36’sı, Eti’nin 10’u, Torku’nun ise 5’i video içermektedir. Yine bu mesajlar içerisinde farklı adrese yönlendiren link paylaşımı (URL) en fazla (26; %68.42) Ülker; en az (2; %5.26) ise Torku’dur. Buradan Ülker’in sosyal medyayı diğer markalardan daha çok web sitelerine yönlendirme aracı olarak kullandığı söylenebilir. Ülker’in kurumsal web sitesinde yer alan dört sosyal sorumluluk ilanı dışında markaların tüm medya araçlarında paylaştığı sosyal sorumluluk ilanlarında kurumsal logo kullanılmıştır. Son olarak sosyal sorumlulukla ilgili paylaşılan mesajlarda en çok afiş/görsel kullanan marka Eti (57; %45.24) olurken; bunu Torku (47; %37.3) ve Ülker (22; %17.46) izlemiştir.

Tablo 2- Markaların Yürüttüğü Sosyal Sorumluluk Proje Konuları

Konu	Eğitim	Çevre	Çocuk	Sağlık	Kültür /Sanat	Spor
Ülker	-	1	3	1	2	5
Eti	1	1	1	1	-	-
Torku	-	1	-	1	-	-

Markaların belirtilen tarihler içerisinde yürüttükleri sosyal sorumluluk projeleri, eğitim, çevre, çocuk, sağlık, kültür/sanat ve insani yardım konularını içermektedir.

Eti’nin 2019 yılında başlattığı bisiklet kullanımını teşvik ve farkındalık kampanyasıyla toplumda ve trafikte bisikletin bir ulaşım aracı olduğuna dair farkındalığın artırılmasına yönelik birçok sosyal sorumluluk projesi bulunmaktadır. Eti Çocuk Tiyatrosu kampanyasında ise çocukların kişisel, sosyal ve kültürel gelişimlerine katkı sağlamak

amacıyla uzun bir süredir ülkenin farklı illerinde ücretsiz tiyatro oyunları düzenlemektedir. Bir diğer sosyal sorumluluk projesi ise 2008 yılından itibaren yürüttüğü ve çevreyle ilgili olan “toprağımız hazinemiz” sosyal sorumluluk projesidir. Bu projede tarım topraklarının korunmasına yönelik çiftçilerin bilinçlendirilmesi ve farkındalıklarının oluşturulması amaçlanmaktadır. Son olarak ise “sen gençsin güç sensin” kampanyasıyla kendi hayallerini gerçekleştirme gayreti içinde olan gençleri cesaretlendirmek ve desteklemek hedeflenmiştir.

Ülker’in gerçekleştirdiği sosyal sorumluluk konuları arasında spor ağırlıktadır. Gerçekleştirdiği 12 sosyal sorumluluk projesi içerisinde 5’i spor konusunu oluşturmaktadır. “Çocuklar için futbol” projesiyle çocukların futbolla erken yaşta tanışmaları ve sosyalleşmeleri hedeflenmiştir. Türkiye Futbol Federasyonu’yla birlikte kızlara fırsat eşitliği sağlamak, yeteneklerini keşfetmek, onların hayallerini desteklemek ve U15 Kız Milli Takımı’nın futbolcu havuzunu geliştirmek için ‘TFF Ülker Geleceğin Yıldız Kızları Projesi hayata geçirilmiştir. Kültür sanat alanında gerçekleştirilen kampanyalardan “Ülker çocuk sinema şenliği” projesiyle sinemaya gidemeyen on binlerce çocuğun beyaz perdeyle tanışmasına katkı sağlanmıştır. Ayrıca, çocukları sanatla tanıştıran sanatı günlük yaşamlarının bir parçası haline getirmek ve bu sayede küçük yaşta sanat sevgisi kazanmalarını sağlamak amacıyla "Ülker Çocuk Sanat Atölyesi" projesi yürütülmektedir.

Torku’nun sosyal sorumluluk projelerinden biri çevre diğeri de sağlıkla ilgilidir. Çölleşmeyle mücadele kapsamında 2002 yılında başlatılan ve hala devam eden ağaçlandırma proje çerçevesinde, il ve ilçe yolları çevresine fidan dikimi gerçekleştirilmiş ve bunların bakımı sağlanmaya çalışılmaktadır. Bunun sağlanması içinde projenin ağaç dikime aşamasına başlamadan önce yıllık Fidan Üretim Merkezi kurularak fidanların temin edilmesi sürdürülebilir hale getirilmiştir. Torku’nun duyurduğu diğer sosyal sorumluluk faaliyeti ise periyodik olarak düzenlediği “kan bağışi kampanyası”dır. Konulara göre mesajlar değerlendirildiğinde; her üç markanın da faaliyette bulunduğu sosyal sorumluluk alanı içerisinde çevre ve sağlık konularının yer aldığı görülmektedir.

Tablo 3- Markaların Sosyal Medya Araçlarına Günlük, Haftalık ve Aylık Veri Girişi

Medya Aracı	Günlük			Haftalık			Aylık			Toplam		
	Ülker	Eti	Torku	Ülker	Eti	Torku	Ülker	Eti	Torku	Ülker	Eti	Torku
X(Twitter)	0-13	0-1	0-4	0-24	0-3	0-9	3-50	1-8	13-	105	30	137

									24			
Facebook	0-3	0-2	0-3	0-7	0-5	0-8	3-20	11-18	13-24	70	99	140
Youtube	0-10	0-6	0-1	0-14	0-7	0-2	0-31	2-16	0-2	62	41	3
										237	170	280

Tablo 3'te markaların kurumsal sosyal medya hesaplarından 2023 yılı içerisinde paylaştığı toplam mesaj sayısı günlük, haftalık ve aylık olarak gösterilmektedir. Buna göre en fazla mesajı Torku (280; %40.75) paylaşırken; bunu Ülker (237; %34.5) ve Eti (170; %24.75) izlemektedir. Ülker, Facebook ile Youtube hesaplarında birbirine yakın oranlarda (70-62) mesaj paylaşmıştır. Bu durum Torku'nun X ve Facebook hesapları (137-140) için de geçerlidir. Fakat Torku, bu hesapları aktif kullanırken Youtube hesabında sadece 3 video paylaşmıştır.

Analizin günlük, haftalık ve aylık bölümünde yer alan ifadeler en az veri girişiyle en fazla veri girişinin yapıldığı gün, hafta ve ayı belirtmektedir. Üç markanın da sosyal medya hesaplarında düzenli bir veri girişi olmadığı görülmektedir. Ayrıca her üç markanın sosyal medya hesaplarında paylaşılan veri girişi birbirleriyle tutarsızdır. Örneğin Ülker X'İ diğer sosyal medya hesaplarından daha aktif kullanırken Eti ise Facebook hesabını daha aktif kullanmıştır.

Tablo 4- Markaların Sosyal Sorumluluk Mesajlarının Zamana Göre Dağılımı

Medya Aracı	Ülker		Eti		Torku	
	Mesai Saatleri	Mesai Saatleri	Mesai Saatleri	Mesai Saatleri	Mesai Saatleri	Mesai Saatleri

	İçerisinde	Dışında	İçerisinde	Dışında	İçerisinde	Dışında
X (Twitter)	9	16	4	2	15	11
Facebook	38	0	72	12	34	0
Youtube	-	-	-	-	-	-
Toplam	47	16	76	14	49	11

Tablo 4'te Ülker, Eti ve Torku'nun belirtilen tarihler içerisinde sosyal medya hesaplarında paylaştıkları sosyal sorumlulukla ilgili mesajların mesai saatleri içerisinde mi yoksa dışında mı paylaşıldığı gösterilmektedir. Burada mesai saatleri 08:00 – 18:00 olarak hesaplanırken bu saatler dışında kalan zaman dilimi de mesai saatleri dışında olarak belirlenmiştir. Youtube'da gönderilen mesajların saatleri yer almadığı için bu bölüm boş bırakılmıştır.

Markaların sosyal medya hesaplarında yer alan bu mesajların gönderilme zamanı incelendiğinde yoğunluğun mesai saatleri içerisindeki zaman dilimlerini kapsadığı görülmektedir. Gönderilen mesajların zaman dilimlerine bakıldığında, 172 (%80,75) mesajın mesai saatleri içerisinde gönderildiği, 41 (%19,25) mesajın ise mesai saatleri dışında gönderildiği belirlenmiştir.

Ülker'in mesai saati içerisinde gönderdiği mesaj sayısı 47 (%75), Eti'nin 76 (%84), Torku'nun ise 49'dur (%82). Bu oranlara baktığımızda Eti'nin diğer markalardan daha çok mesajlarını mesai saatleri içerisinde gönderdiği ortaya çıkmaktadır. Bulgularda dikkat çeken nokta, Ülker ve Torku'nun Facebook hesaplarında gönderdiği mesajların tamamını mesai saatleri içerisinde göndermiş olmasıdır. Son olarak değerlendirildiğinde, her ne kadar mesai saatleri dışında gönderilen mesajlar olsa da genellikle mesai içerisinde gönderilen mesajların çok olması, sosyal medyanın özellikle kurumsal iletişim amacıyla kullanılması, markaları ve kullanıcılarını mesai saatlerine bağımlı hale getirdiği sonucuna varılabilir.

Tablo 5- Markaların Paylaştığı Sosyal Sorumluluk Mesajlarına Gelen Yorum ve Yorumlara Verilen Yanıt Sayıları

Medya Aracı	Gelen Yorum Sayısı			Yorumlara Verilen Yanıt Sayısı		
	Ülker	Eti	Torku	Ülker	Eti	Torku

X(Twitter)	160	0	44	0	0	0
Facebook	600	1.256	997	2	33	2
Youtube	28	10	0	0	0	0
Toplam	788	354	1041	2	33	2

Markaların sosyal medya hesaplarında yer alan sosyal sorumlulukla ilgili mesajlara gelen yorumlar ve bu yorumlara markanın verdiği yanıtlar Tablo 5’te ele alınmaktadır. Ülker’in sosyal sorumlulukla ilgili gönderdiği 71 mesaja gelen yorum sayısı 788’dir. Bu orana verilen cevap 2 (%0.25)’tir. Eti’ye baktığımızda gönderdiği 91 sosyal sorumluluk mesajına 1.256 yorum almış ve bunlara 33 (%2.63) defa cevap vermiştir. Torqu ise paylaştığı 60 mesaja 1041 yorum almış ve bunlardan sadece iki tanesine (%0.19) cevap vermiştir. Bu oranlar değerlendirildiğinde, Eti’nin takipçilerine %2.63 ile diğer iki markadan daha fazla dönüş yaptığı sonucu çıkarılabilir. Burada önemli bir başka konu ise markaların mesajlara verdiği yanıt sadece Facebook hesaplarında olmuştur. Bu da markaların Facebook hesaplarını diğer hesaplarından daha interaktif olarak kullandıklarını göstermektedir.

Tablo 6- Markaların Paylaştığı Sosyal Sorumluluk Mesajlarının Beğenilme ve Paylaşılma Oranı

Markalar	X (Twitter)		Facebook		Youtube	
	Paylaşım	Beğeni	Paylaşım	Beğeni	İzlenme	Beğeni
Ülker	1.450	13.197	4.013	38.355	1.374.371	453
Eti	109	307	3.551	31.631	1.509.114	249
Torku	1.916	8.370	9.667	70.908	0	0

Tablo 6’da Markaların X, Facebook ve Youtube hesaplarında paylaştıkları sosyal sorumlulukla ilgili mesajların beğenilme ve paylaşılma oranları gösterilmiştir. Burada

Youtube'un paylaşım istatistiklerine ulaşamadığı için bunun yerine izlenme oranları dikkate alınmıştır. Markaların belirtilen tarihlerde sosyal medya hesaplarında yayınladığı sosyal sorumlulukla ilgili içeriklerin beğenilme oranlarına bakıldığında en fazla beğeni oranına %48 Torku sahiptir. Bunu %32 ile Ülker ve %19 ile Eti takip etmektedir. Mesajların takipçiler tarafından paylaşılma oranları da benzer şekilde %57 ile Torku, %27 ile Ülker ve %16 ile Eti olarak sıralanmaktadır.

İlk olarak X hesaplarına baktığımızda mesajlara en çok beğeni alan marka 13.197 ile Ülker, mesajlarının en çok paylaşıldığı (retweet) marka ise 1.916 ile Torku olmuştur. Mesajların paylaşımında Facebook hesabında da ilk sırada yer alan Torku'nun sosyal sorumlulukla ilgili paylaştığı mesajlara aldığı beğeni oranı (70.908) diğer iki markadan oldukça yüksektir. Bunu sırasıyla Ülker (38.335) ve Eti (31.631) izlemektedir. Bu sıra paylaşımında da benzerdir. Buradaki en dikkat çekici nokta ise Eti'nin Facebook hesabında Torku'dan iki kat fazla mesaj paylaşmasına rağmen Torku kadar beğeni ve paylaşım sağlayamamış olmasıdır. Torku'nun Youtube hesabında ise belirtilen tarihler arasında hiçbir sosyal sorumluluk videosu yer almamaktadır. Ülker'in paylaştığı 8 video toplamda 1 buçuk milyona yakın izlenme oranına sahipken Eti'nin paylaştığı tek video bir buçuk milyonun üzerinde izlenme oranına sahiptir. Bu oran Eti'nin paylaştığı sosyal sorumluluk videosunun izleyiciler üzerinde daha fazla etkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca tüm bu veriler değerlendirildiğinde Torku'nun en aktif kullandığı sosyal medya aracının Facebook olduğunu görmekteyiz. Eti ise X hesabını diğer hesaplarından daha az kullandığı için beğeni ve paylaşım az olmuştur. Sonuç olarak, her sosyal medya aracının farklı takipçisi olabileceği göz önüne alındığında, markaların sosyal sorumlulukla ilgili gerçekleştirdiği duyuruların etkisi kullandığı sosyal medya aracına göre değişiklik göstermektedir.

Sonuç

Kurumsal web siteleri aracılığıyla hedef kitlelerini bilgilendiren markalar, günümüzde en yaygın iletişim araçlarından biri haline gelen sosyal medya sayesinde, hedef kitlelerine doğrudan ulaşma ve onlarla daha yakın ilişkiler geliştirebilme fırsatı elde etmektedir. Çeşitli amaçlarla oluşturulan sosyal medya hesapları, markaların yürüttüğü çeşitli faaliyetlerin duyurulmasında önemli avantajlar sağlamaktadır. Bu faaliyet alanlarından biri olan sosyal sorumluluk projelerinin duyurulması noktasında da sosyal medya hesapları kullanılmaktadır. Kullanılan bu hesapların etkin olarak kullanılması ise yürütülen çalışmaların daha geniş hedef kitlesine ulaşmasını sağlamaktadır.

Çalışmada incelenen 3 büyük markanın da kurumsal web sitesinde yer alan sosyal sorumluluk çalışmalarını, Torku'nun Youtube hesabı hariç, sosyal medya hesaplarında duyurdukları gözlenmiştir. Markaların gerçekleştirdiği sosyal sorumluluk çalışmalarının sayısı ve kapsamına baktığımızda Ülker'in diğer markalardan önde olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu da elbette ki kurumların ekonomik büyüklüklerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu durum markaların sosyal medya hesaplarını takip eden kişi veya

kurumların sayısını da etkilemektedir. Gerçekleştirdikleri tüm sosyal sorumluluk faaliyetlerini kurumsal web sitelerinde ve sosyal medya hesaplarında duyuran Ülker ve Eti'nin aksine Torku, eğitim, sağlık, çocuk, insani yardımla ilgili konularda yaptığı sosyal sorumluluk çalışmalarını sadece sosyal medya hesaplarında duyurmuştur. Bu durum Torku'nun sosyal medyayı web sitesinden daha fazla haber kaynağı olarak kullandığını göstermektedir. Üç markanın da paylaştığı sosyal sorumluluk mesajlarının hepsinin kurumsal logo içermesi, yapılan çalışmaların kendi kurumsal yapılarına ve itibarlarına yönelik olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Markaların kurumsal web sayfalarındaki ve sosyal medya hesaplarındaki paylaşımların konulara göre dağılımlarına bakıldığında ise çoğunlukla mesajların spor, çevre, çocuk ve sağlık konuları üzerine odaklandığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra eğitim, kültür sanat, insani yardımlarla ilgili sosyal sorumluluk çalışmaları yapılmıştır. Sosyal sorumlulukla ilgili gerçekleştirilen etkinlikler sosyal medya hesabında önemli yer tutmaktadır.

Veri girişlerine baktığımızda ise Torku'nun sosyal medyada diğer markalardan daha çok mesaj paylaştığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Torku'nun hedef kitlelerine yönelik faaliyetlerinin duyurulması noktasında sosyal medyayı önemli bir iletişim kanalı olarak kullandığı sonucu çıkmaktadır. Fakat Torku'nun Youtube verilerine baktığımız zaman aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Buradaki paylaşımlar diğer markaların bir hayli gerisindedir. Bu durumda kullanılan sosyal medya hesaplarının birbiriyle tutarsız olarak kullanıldığı ifade edilebilir. Bu durum günlük, haftalık ve aylık veri girişlerine bakıldığında diğer markalar için de söylenebilir.

Bulgularda öne çıkan sonuçlardan biri de markaların sosyal medya hesaplarındaki mesajların büyük bir bölümü hafta içi günlerde yer almakla birlikte daha çok mesajların paylaşıldığı saat dilimleri mesai saatleri içerisinde görülmektedir. Bu da markalara mesai saatleri dışında erişimin sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu durum değerlendirildiğinde, mesai saatleri dışında gönderilen mesajlar bulunsun da, genellikle mesai saatleri içinde paylaşılan mesajların fazlalığı, sosyal medyanın kurumsal iletişimdeki kullanımının kurumları ve hedef kitlelerini mesai saatlerine bağımlı hale getirdiği sonucunu ortaya koymaktadır.

Markaların kurumsal hesaplarına ilişkin önemli bulgulardan biri, sosyal sorumlulukla ilgili paylaşılan mesajlara gelen yorumlar ve bu yorumlara markanın verdiği cevap oranlarıdır. Burada dikkat çekici nokta, yapılan yorumların büyük bir bölümünün markalar tarafından cevapsız bırakılmasıdır. Bu da hayata geçirilen sosyal sorumluluk faaliyetlerinin hedef kitleye aktarılmasına yönelik daha çok tek yönlü iletişim modeli çerçevesinde uygulandığını göstermektedir. İki yönlü simetrik model bağlamında değerlendirilebilecek mesajların oranı oldukça düşüktür. Sosyal sorumluluk projeleri bu modelin en çok kullanıldığı alanlardan biridir. Bu durum ise halkla ilişkiler

modellerinden biri olan iki yönlü simetrik modelin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlayan sosyal medyadan markaların yeterli düzeyde yararlanmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak gelecekte sosyal sorumluluk faaliyetlerinin internet ve sosyal medya üzerinden paylaşımı daha da yaygınlaşacak ve etkisini artıracaktır. Teknolojik gelişmeler, bu platformların daha erişilebilir ve kullanıcı dostu hale gelmesini sağlayarak, sosyal sorumluluk projelerinin daha geniş kitlelere ulaşmasına olanak tanıyacaktır. Yapay zekâ gibi araçlar, kampanyaların daha hedefli ve etkili bir şekilde yönetilmesini mümkün kılacaktır. Dolayısıyla kullanıcıların daha fazla katılım göstermesi, bu projelerin sürdürülebilirliğini ve başarısını artırırken; sosyal medya bu süreçte toplumsal farkındalık yaratma ve destek toplama açısından merkezi bir rol oynamaya da devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Akıncı, Vural, Z. B. ve Coşkun G. (2011). Kurumsal sosyal sorumluluk ve etik. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1, 61-87.
- Aktan, C. C., & Börü, D. (2007). Kurumsal sosyal sorumluluk. C. C. Aktan (Ed.), *Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmeler ve sosyal sorumluluk* (ss. 11-36). İgiad Yayınları.
- Alan, G. A. (2015). Kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarında sosyal medya kullanımı. M. Demirtaş (Ed.), *Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal İtibar* (ss. 81-99). Derin Yayınları.
- Bal, H. (2016). Nitel araştırma yöntem ve teknikleri. Sentez Yayıncılık.
- Başbüyük, O. (2014). Algı yönetimi ve bilgi savaşlarında sosyal medyanın rolü. B. Karabulut (Ed.), *Algı Yönetimi* (ss. 59-75). Alfa Yayınları.
- Bilgin, N. (2006). Sosyal bilimlerde içerik analizi: Teknikler ve örnek çalışmalar. Siyasal Kitapevi.
- Can, M. (2013). *Zincir otel işletmelerinde kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyon.
- Erol, E. (1987). *İşletmelerde stratejik planlama ve yönetim*. Bayrak Matbaacılık.
- Göksel, A. B. (2010). *Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Gümüş, M. ve Öksüz, B. (2009). İtibar yönetiminde kilit rol: Kurumsal sosyal sorumluluk iletişimi. *Journal of Yaşar University*, 4 (14), 2129-2150.

- Ilıcak Aydınalp, G. (2013). *Halkla ilişkiler ekseninde kurumsal sosyal sorumluluk*. Nobel Yayınları.
- Kaya, H. (2008). Demografik Özelliklerin kurumsal sosyal sorumluluk algılaması üzerindeki rolü: Bandırma yerelinde bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (20), 96-110.
- Korkmaz, S. (2009). *İşletmelerin sosyal sorumlulukları*. Umuttepe Yayınevi.
- Kotler, P. ve Lee, N. (2006). *Kurumsal sosyal sorumluluk* (Çeviren: S. Kaçamak, Çev.). MediaCat.
- Metin, H. (2006). *Halkla ilişkilerde sosyal sorumluluk* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Okay, A. Okay, A (2011) *Halkla ilişkiler kavram, strateji ve uygulamaları*. Der Yayınları.
- Okay, A., & Güçdemir, Y. (2009). Halkla ilişkilerde internet uygulamaları: Bugüne ve geleceğe dair bir bakış. M. Işık & M. Akdağ (Eds.), *Dünden bugüne halkla ilişkiler* (ss. 229-250). Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Özgen, E. (2012). Sosyal medya ve halkla ilişkilerde değişen medya anlayışı. T. Kara & E. Özgen (Eds.), *Sosyal medya akademi* (ss. 9-21). Beta Basım Yayım.
- Özüpek, M. N. (2005). *Kurum imajı ve sosyal sorumluluk*. Tablet Kitapevi.
- Sosyal Medyada Sosyal Sorumluluk (2023). www.kadinmag.net/sosyal-medyada-sosyal-sorumluluk.html
- Top, S. ve Öner, A. (2008). İşletme perspektifinden sosyal sorumluluk teorisinin incelenmesi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (7), s. 97-110.
- Türk Dil Kurumu. (2023). *TDK Terim*. <http://www.tdkterim.gov.tr>
- Yeniçıktı, N. T. (2016). Hakla ilişkiler aracı olarak Instagram: Sosyal medya kullanan 50 şirket üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 9(2), 92-115.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.6>

Volume 8/3

2024 p. 101-122

FRANSIZCA ÖĞRETMEN ADAYLARININ SANAL GERÇEKLIĞE DAİR GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ (GAZİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)

AN EXAMINATION OF PRE-SERVICE FRENCH LANGUAGE TEACHERS' PERCEPTIONS OF VIRTUAL REALITY (THE CASE OF GAZİ UNIVERSITY)

Aliye GENÇ*
Perihan YALÇIN**

ÖZ

Günümüzde hızla gelişen teknoloji birçok yeniliği beraberinde getirmiş, eğitim-öğretim uygulamalarında da köklü değişiklikleri gerekli kılmıştır. Bu yenilikler arasında yer alan sanal gerçeklik teknolojisi, gerçek hayattaki iletişim bağlamlarını oluşturabilmesi ve sağladığı kültürel edinim sayesinde yabancı dil alanında kullanılan geleneksel öğretim yöntemlerine alternatif bir araç olarak alanda yerini almıştır. İlgili çalışma ülkemizde yabancı dil olarak Fransızca öğretiminde sanal gerçeklik teknolojisine dair ilk yapılan çalışmalardan biri olma özelliği ile önem arz etmektedir. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Fransız Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda öğrenim gören 79 öğretmen adayı ile yapılan araştırma, sanal gerçekliğin Fransızca öğretiminde nasıl kullanılabileceği ve öğretmen adaylarının bu konudaki tutumlarını farklı değişkenler (cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi) açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda öğretmen adaylarına Antonietti ve diğerleri (2000) tarafından geliştirilen, İşman ve Başaran (2010) tarafından Türkçeye uyarlanan 5'li likert tipinde hazırlanmış 24 maddeden oluşan "Sanal Gerçeklik" ölçeği uygulanmış, nicel bir araştırma olan bu çalışmada betimsel analiz yöntemlerine başvurulmuştur. Verilerin analizinde SPSS 27 Paket Programı, değişkenlere yönelik analizlerde ise Mann Whitney U Testi ile Kruskal Wallis H Testi kullanılmıştır. Araştırma verilerine bulgular bölümünde yer verilmiş ve bu bulgular ışığında öğretmen adaylarının sanal gerçeklik teknolojisine yönelik görüşleri ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Eğitim Teknolojileri, Sanal Gerçeklik, Yabancı Dil Eğitimi, Fransızca Öğretimi.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi, Fransız Dili Eğitimi, E-mail: aliyeocal@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5410-6247, Ankara, Türkiye.

** Prof. Dr., Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi, Fransız Dili Eğitimi, E-mail: perihan@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3831-7508, Ankara, Türkiye.

ABSTRACT

The rapid development of technology has introduced numerous innovations and necessitated significant changes in educational practices. Among these innovations, virtual reality (VR) technology has emerged as an alternative tool to traditional teaching methods, particularly in foreign language education, due to its ability to create authentic communication contexts and facilitate cultural acquisition. This study is significant as it represents one of the first investigations into the use of VR technology in teaching French as a foreign language in Turkey. Conducted with 79 pre-service teachers enrolled in the Department of French Language Teaching at Gazi University's Faculty of Education, the study aims to explore how VR can be employed in French language instruction and to analyze the attitudes of these pre-service teachers based on various factors such as gender, age, and academic level. To this end, a 24-item, 5-point Likert scale titled "Virtual Reality," originally developed by Antonietti et al. (2000) and later adapted into Turkish by İşman and Başaran (2010), was administered to the participants. Descriptive analysis methods were employed in this quantitative study, with the data analyzed using SPSS 27. The Mann-Whitney U and Kruskal-Wallis H tests were applied to examine the variables. Based on the collected data, the research findings provided insights into the pre-service teachers' perceptions of VR technology.

Keywords: *Educational Technologies, Virtual Reality, Foreign Language Education, Teaching French.*

Giriş

Eğitim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, öğrenme ve öğretme süreçlerinde önemli değişiklikler yaratmaktadır. Eğitim yöntemlerini ve öğrencilerin öğrenme biçimlerini büyük ölçüde etkileyen bu yeniliklerin, eğitim sistemini değiştirdiği görülmektedir. Ayrıca, teknolojinin hızla gelişmesi, eğitim-öğretim yöntemlerini dönüştürerek sınıflarda ve bireysel çalışma alanlarında yeni fırsatlar yaratmıştır (Gruzdeva vd., 2022). Bu fırsatlara uzaktan eğitim imkânı ile gerçekleşen çevrimiçi dersler, yapay zekâ destekli kişiselleştirilmiş öğrenme ortamları, dijital öğrenme materyalleri, oyun tabanlı öğrenme modeli ve mobil öğrenme ortamları örnek olarak verilebilir. Böylece bilgisayar destekli eğitim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, eğitim ve öğretimde zaman ve mekândan bağımsız yeni fikirler ortaya çıkabilmektedir. Teknolojinin sınıflarda ve hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin kişisel çalışma alanlarında kullanılmaya başlanması, eğitime olan etkisini belirgin bir şekilde göstermiştir (Mdhlalose & Mlambo, 2023).

Son yıllarda özellikle, eğitimin mekân ve zaman sınırlarından bağımsız bir biçimde gerçekleştirilebilir olması düşüncesi, yeni bilgisayar destekli yaklaşımların ortaya çıkışı için sağlam bir zemin oluşturmuştur. Eğitim teknolojilerindeki son yenilikler arasında öne çıkan Sanal Gerçeklik (Alfadil, 2020; Çilek, 2023; Karanlı, 2022; Şimşek, 2023; Tai & Chen, 2021), Artırılmış Gerçeklik (Azimova & Solidjonov, 2023; Aydın Yıldız ve arkadaşları, 2023; Çakır ve diğerleri, 2015; Çiloğlu ve diğerleri, 2021; Marrahi-Gómez & Belda-Medina, 2022) ve ChatGPT (Baskara, 2023; Çınar Yağcı & Aydın Yıldız, 2023; Gao ve diğerleri, 2024; Şenyaman, 2023) gibi yapay zekâ tabanlı teknolojilerin

eğitimcilerin büyük ilgisini çektiği anlaşılmaktadır. Bu yenilikçi teknolojiler, eğitim süreçlerini daha etkileşimli ve etkili hale getirme potansiyeline sahip olup, öğrenme deneyimini değiştirebilecek kapasitededir, çünkü bu teknolojiler, geleneksel eğitim yöntemlerinin sınırlarını aşan, etkileşimli ve özelleştirilebilir öğrenme deneyimleri sunmaktadır (Hwang vd., 2015). Özellikle sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi araçlar, öğrencilere karmaşık kavramları görsel ve etkileşimli yollarla keşfetme imkânı verirken, yapay zekâ destekli teknolojiler öğrencilerin performansını sürekli izleyerek anında geri bildirim sunmakta ve öğretmenlerin öğrencilerin ihtiyaçlarına daha hızlı yanıt vermesini sağlamaktadır. Üretken bir yapay zekâ sohbet robotu olan ChatGPT, dil öğretimi ve öğrenimi için çok sayıda olanak sunmaktadır (Kohnke vd., 2023). Bu yenilikçi teknolojilerin eğitim ortamına sağladığı öğrenme deneyimlerini zenginleştirme (Dildora, 2018), motivasyonu artırma ve öğrencilerin öğrenme süreçlerine daha aktif katılmasını sağlama (Gutiérrez & Fernández, 2014) gibi imkanlar göz önüne alındığında, özellikle yabancı dil öğretiminde bu teknolojiler, öğrencileri hedef dildeki sosyal aktörler olarak tanımlayan ve eylem odaklı bir dil öğretimi yaklaşımını benimseyen programlarda ders materyali olarak etkili bir şekilde kullanılabilir.

Eylem kavramı, yabancı dil eğitimine yön veren merkezi bir konumda yer almaktadır. Dil öğreniminin sadece dil bilgisayar yapıların öğrenilmesinden ibaret olmadığı, aynı zamanda gerçek hayat bağlamında iletişim kurma yeteneğinin geliştirilmesi gerektiği anlayışı, eylem odaklı yaklaşımların temelini oluşturur (Kaliska, 2016). Eylem odaklı yaklaşımlar, dil öğreniminin etkili bir şekilde gerçekleşebilmesi için sosyokültürel ve pragmatik unsurları içeren sözlü söylemin, dil öğrenme sürecinin ilk aşamalarından itibaren kazanılmasının gerekliliğini desteklemektedir (Çınar Yağcı, 2018). Bu tür bir söylemin kazanılması, öğrencilerin dilin gerçek yaşam bağlamlarında etkili bir şekilde kullanılabilmesi için önem arz etmektedir. Bu bağlamda, sanal gerçeklik teknolojisi, öğrencilere sunduğu etkileşim, daldırma ve bulunma özellikleri (Ciekanski ve diğerleri, 2020) ile bu yaklaşımın uygulanmasında büyük bir avantaj sağladığı söylenebilir. Sanal gerçeklik teknolojisi, kullanıcıların dijital olarak oluşturulmuş üç boyutlu bir ortama tamamen dalmalarını sağlayarak, gerçek dünya deneyimlerine benzer etkileşimler sunmaktadır (Lv, 2019). Bu, özellikle dil öğreniminde, dilin doğal ve akıcı bir şekilde kullanılmasını teşvik eden etkileşimli senaryoların oluşturulmasına imkân tanıyabilir. Buna ek olarak öğrenciler, sanal ortamda yabancı bir ülkede gezi yapabilir, yerel halkla etkileşimde bulunabilir veya bir restoranın menüsünden yemek siparişi verebilir (Wood vd., 2022). Bu tür deneyimler, dil öğrencisinin dil becerilerini gerçek hayatta kullanma pratiği yapmasına olanak tanıyabilir ve dilin doğal bağlamında öğrenilmesini sağlayabilir (Hua & Wang, 2023).

Gelişen teknolojilerle birlikte, yeni teknolojileri daha etkin kullanan bir hedef kitle oluşmaktadır. 1997-2012 yılları arasında doğan ve Z kuşağı olarak adlandırılan bu bireyler hızlı teknolojik gelişmelerin yaşandığı dönemde büyümeleri nedeniyle dijital dünyaya kolay adapte olabilmektedir. Bu dijital yerliler, teknoloji konusunda oldukça

bilgildir ve teknolojik yeterlilik konusunda X Kuşağı eğitimcilerini geride bırakmaktadır (Cilliers, 2017). Bu nesil, yaşamlarının her alanında yoğun bir şekilde teknolojiden faydalandığından, yabancı dil eğitim-öğretim ortamlarının da teknolojiyle zenginleştirilmesi onların öğrenme süreçlerini kolaylaştırabilir. Özellikle sanal gerçeklik teknolojisi, yenilikçi bir teknoloji olması sebebiyle Z kuşağı öğrencilerinin ilgisini çekme ve motivasyonlarını artırma potansiyeline sahip olabilir (Gutiérrez & Fernández, 2014). Öğrencilerin dil öğrenimini bir oyun ya da macera olarak deneyimlemeleri, bu süreçte daha aktif katılımlarını teşvik edebilir ve motivasyonlarını artırabilir (Chen & Yang, 2013). Bu tür teknolojilerin yabancı dil öğretiminde entegrasyonu, dil öğrenme süreçlerini daha etkili, etkileşimli ve öğrenci merkezli kılabilir. Dolayısıyla, Z kuşağı gibi teknolojiyle büyümüş öğrenciler için sanal gerçeklik gibi yenilikçi öğretim araçlarının kullanımı, yabancı dil öğrenme sürecini daha çekici ve verimli hale getirerek öğrencilerin ilerlemesini hızlandırabilir. Bu nedenle, yabancı dil öğretmenlerinin yenilikçi teknolojilerin farkında olması ve bu teknolojilere yönelik tutum ve düşüncelerinin, sınıf içine entegrasyonunda önemli olduğu düşünülmektedir.

Yabancı dil öğretmenlerinin sanal gerçeklik teknolojisinin yabancı dil öğretiminde kullanımı konusundaki görüşlerinin, bu teknolojinin etkin ve verimli bir şekilde entegre edilmesinde büyük önem taşıdığı düşünülmektedir. Öğretmenler, dil eğitimi sürecinin dinamiklerini ve öğrencilerin ihtiyaçlarını en iyi bilen kişiler olarak (Smit vd., 2021) sanal gerçeklik uygulamalarının pedagojik değerini, faydalarını ve risklerini değerlendirebilirler. Ayrıca, öğretmenlerin bu teknolojiyi nasıl kullanacaklarına dair sahip oldukları bilgi ve deneyim, uygulamaların sınıf ortamına uyarlanmasında ve öğrencilerin bu yeni öğrenme yöntemine uyum sağlamasında önemli bir rol oynayabilir. Bu nedenle, sanal gerçeklik teknolojisinin yabancı dil öğretimine entegrasyonunda öğretmenlerin görüşlerinin dikkate alınması, hem teknolojinin eğitim ortamına uyumunu kolaylaştırmada hem de öğrenci başarısını artırmada etkili olacağı anlaşılmaktadır (Ma, 2021).

Bu kapsamda bu çalışma, Fransızca öğretmen adaylarının, Fransızca öğretiminde sanal gerçeklik kullanımına yönelik görüşlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Fransızca'yı öğretirken, sanal gerçeklik teknolojisinin sağlayabileceği fırsatlar ve bu fırsatların nasıl değerlendirilebileceği üzerine öğretmen adaylarının görüşleri ve geri bildirimleri eğitim süreçlerini şekillendirebilir. Fransızca öğretmen adayları, dil öğretiminde kültürel bağlamın ve otantik materyallerin önemini göz önünde bulundurarak, sanal gerçeklik uygulamalarının bu bağlamda nasıl kullanılabilirliği konusunda fikirler öne sürebilir. Öğretmenlerin, öğrencilerin dilsel becerilerini geliştirmek için sanal gerçekliği nasıl entegre edebileceklerine dair uygulamalı önerileri ve bu teknolojinin etkili kullanımı konusundaki deneyimleri, eğitim materyallerinin ve yöntemlerinin geliştirilmesine katkıda bulunabilir. Bu nedenle, Fransızca öğretiminde sanal gerçeklik teknolojisinin etkin bir şekilde kullanılabilmesi için öğretmenlerin sanal gerçekliğe yönelik görüşlerinin alınmasının önemli ve gerekli olduğu düşünülmektedir.

Yabancı dil öğretiminde sanal gerçeklik ile ilgili uluslararası alan yazın incelendiğinde, İngilizce öğretiminde (Alfadil, 2020; Chen vd., 2021; Tai & Chen, 2021) ve Fransızca öğretiminde (Andika vd., 2022; Thrasher, 2022) çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Ulusal alan yazın incelendiğinde ise sınırlı sayıda İngiliz dili öğretiminde sanal gerçeklik ile ilgili çalışmaların (Çilek, 2023; Karanlı, 2022; Şimşek, 2023) yer aldığı, fakat Fransızca öğretiminde sanal gerçeklik ile ilgili çalışmaların henüz yaygın olmadığı fark edilmiştir. Bu bağlamda, çalışma, Fransızca öğretiminde Fransızca öğretmen adaylarının sanal gerçekliğe dair görüşlerinin incelenmesinin literatürdeki bu boşluğu dolduracağını öngörmektedir. Aynı zamanda bu çalışma, Fransız dili eğitimi alanında yeni nesil öğretmen adaylarında sanal gerçeklik farkındalığı yaratmayı ve teknoloji ile ilgili mevcut bilgi, beceri ve görüşlerini incelemeyi amaçlayan ilk çalışma olması bakımından önem arz etmektedir.

Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, Fransızca öğretmeni adaylarının eğitimde sanal gerçeklik kullanımına ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu amaca ulaşmak için şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Fransızca öğretmen adaylarının sanal gerçekliğe dair görüşleri nelerdir?
2. Fransızca öğretmen adaylarının sanal gerçekliğe dair görüşleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı fark var mıdır?
3. Fransızca öğretmen adaylarının sanal gerçekliğe dair görüşleri ile yaşları arasında anlamlı fark var mıdır?
4. Fransızca öğretmen adaylarının sanal gerçekliğe dair görüşleri ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı fark var mıdır?

Kuramsal Çerçeve

Sanal Gerçeklik

Yabancı dil öğretiminde alternatif yöntem ve tekniklerin aranması, buna ek olarak motivasyonu artırıcı içeriklere duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır. Geleneksel öğretim yöntemleri temel dil becerilerinin geliştirilmesinde etkili olmasına rağmen, öğrencilerin dil öğrenme sürecine olan ilgilerini ve motivasyonlarını yüksek tutmada yetersiz kalabilmektedir (Silva, 2023). Bu nedenle, yabancı dil öğretiminde yenilikçi yaklaşımların ve teknolojilerin entegrasyonu büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, teknolojideki hızlı değişimler, öğrencilerin mevcut bilgi ve becerilerinin sürekli olarak güncellenmesini ve geliştirilmesini gerektirebilir (Blyth, 2018). Eğitimcilerin de öğretim süreçlerini teknolojik gelişmelere uyarlamaları açısından teknoloji bilgi ve becerilerini güncellemeleri önemli ve gerekli olduğu önem arz etmektedir. Sanal gerçeklik teknolojisi, bu bağlamda yeni nesil öğretmen adaylarının hâkim olması gereken önemli teknolojilerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Jaron Lanier sanal gerçekliği “bir kişi ile fiziksel çevresi arasındaki arayüzün benzetilmiş bir çevreye yönelik bir arayüz ile değiştirilmesi” olarak tanımlamaktadır (2017, s. 47). Bu değişim, bir veya birden fazla bireye, hayali, sembolik veya gerçek dünyanın belirli unsurlarını taklit eden yapay ve dijital olarak oluşturulmuş bir ortamda duyuşal-motor ve bilişsel aktivitelerde bulunma olanağı sağlar. (Fuchs, 1996). Kullanıcı, eylemlerini (jestler, hareketler, ses, vb.) yakalayan motor arayüzleri kullanarak sanal ortam üzerinde hareket eder. Bu faaliyetler bilgisayara iletilir ve bilgisayar da bunları ortamın değiştirilmesi talebi olarak yorumlar. Bu değişiklik talebine yanıt olarak, bilgisayar sanal ortamda gerçekleşecek dönüşümleri ve duyuşal arayüzlere iletilecek duyuşal çıktıları (görüntüler, ses, çaba vb.) değerlendirir. Etkileşimli bir sanal ortamdaki bu süreç, temel olarak insan davranışının 'algı, biliş, eylem' döngüsünün gerçek bir modda uygulanmasıdır (Fuchs vd., 2006). Teknik açıklamasına ek olarak eğitim bilimleri alanında ise bu kavramın üç boyutu bulunmaktadır (McKerlich vd., 2011):

- Sosyal bulunma: işbirlikçi bir ortamda öğrenme söz konusu olduğunda, öğrenenin ortama yansıma yoğunluğu ve diğer katılımcıların buna ilişkin algısı.
- Bilişsel bulunma: öğrenenin sanal deneyim aracılığıyla anlam çıkarma ve bilgiyi pekiştirme becerisi.
- Öğretmenin varlığı: öğretmenin deneyim üzerindeki doğrudan (müdahale) veya dolaylı (öğrenme faaliyetinin yapılandırılması, senaryo yazımı) etkisi (aktaran Schlemminger ve diğerleri, 2013, s.33-34)

Birinci boyut, sanal gerçekliğin öğrencilere hedef dilde iletişim becerilerini geliştirirken kendi aralarında da sosyalleşme imkânı sunduğundan, ikinci boyut öğrenmelerin içselleştirilmesi ve bireysel olarak, farklı zekâ türlerine yönelik içeriklerle öğrenmeyi destekler niteliğinden, üçüncü boyut ise tıpkı gerçek sınıf ortamlarında olduğu gibi öğretmenin rehber konumundan bahsetmektedir.

Sanal gerçeklik, öğrencilerin dil öğrenme-öğretme ortamlarında aktif rol almalarını teşvik eden bir araçtır. Bu teknolojiyi kullanmanın yollarından biri bilgisayar ve video oyunlarıdır (Le Jeu Sérieux, Alvarez, 2007). Peterson (2009) simülasyon oyunlarının ve rol yapma oyunlarının yabancı dil eğitimindeki önemine dikkat çekmiş, öğrencinin motivasyonunu artırmak ve öğrenme sürecinden zevk almasını sağlamak için dil öğrenmenin pragmatik yönlerinin vurgulanmasını önermiştir (aktaran Schlemminger vd., 2013). Bu tür bir teknolojik entegrasyon, eğitim ortamlarının modernleşmesine önemli katkılar sağlayabilir. Bununla birlikte, eğitim teknolojilerinin gelişimine paralel olarak, sanal gerçeklik uygulamalarının eğitimde kullanımı da giderek artmaktadır. Günümüzde, etkili öğrenme süreçlerinin gerçekleşmesi için gelişen teknolojinin eğitim ortamlarıyla entegrasyonu giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Bolat & Göksu 2020). Bu bağlamda, sanal gerçeklikle ilgili çalışmalar eğitim alanında dikkat çekmektedir. Örneğin, Veysel Karşı ve Meva Bayrak (2020) tarafından gerçekleştirilen "Investigation

of Virtual Reality Applications as a Tool in Language Learning" isimli çalışmada, dil öğrenimi için geliştirilen sanal gerçeklik uygulamalarının genel özellikleri incelenmiş ve öğrencilere farklı dil becerileri kazandırma potansiyeline dikkat çekilmiştir.

Türkiye'de yabancı dil eğitiminde sanal gerçeklik üzerine yapılan çalışmalar, bu teknolojinin uygulamaya yönelik artan ilgiyi ve olumlu tutumları ortaya koymaktadır. Çalışmalar, sanal gerçeklik destekli etkinliklerin dinleme, konuşma, yazma, dil bilgisi ve kelime bilgisi ediniminde olumlu sonuçlar verdiğini gösterirken, okuma becerisi bağlamında bazı olumsuz sonuçlar da raporlanmıştır (Şimşek, 2023). Ayrıca, fiziksel engelli öğrencilerin sınıf etkinliklerine dâhil edilmesi için de başarıyla kullanıldığı belirtilmiştir (Demir & Kandemir, 2020). Bu sonuçlar, sanal gerçekliğin yabancı dil eğitiminde nasıl daha etkili bir şekilde kullanılabileceği üzerine daha derinlemesine araştırmalar yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu teknolojinin çeşitli eğitim seviyelerinde ve alanlarda nasıl daha etkili kullanılabileceğine dair daha fazla bilgiye ihtiyaç vardır.

Fransızca Öğretimi ve Sanal Gerçeklik

Son yıllarda, teknoloji ve eğitim arasındaki bağın güçlenmesi, yabancı dil öğretiminde yenilikçi yaklaşımların benimsenmesine olanak tanımıştır. Bu bağlamda, sanal gerçeklik teknolojisi, dil öğrenme süreçlerini daha etkili ve etkileşimli hale getirme potansiyeli ile dikkat çekmektedir. Sanal gerçekliğin sunduğu sürükleyici ve gerçekçi öğrenme ortamları, dil öğrencilerinin motivasyonunu artırırken, aynı zamanda dilsel yeterliliklerini geliştirmelerine de yardımcı olabilir. Bu çalışma, Fransızca öğretiminde sanal gerçeklik teknolojisinin kullanımı üzerine yapılan araştırmaları inceleyerek, bu yenilikçi yaklaşımın dil öğrenme deneyimine katkılarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Mevcut literatürü tarayarak, sanal gerçekliğin Fransızca öğretiminde kullanımına yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi planlanmaktadır.

Son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalar, sınıf içi etkileşim kadar sınıf dışı ortamlarda gerçekleşen etkileşimi de önemsemektedir. Çınar Yağcı (2018) yabancı dil sınıf ortamında gerçekleşen işbirlikçi öğrenme yöntemini Fransızca öğretmen adaylarının dikkatini dilin söylemsel boyutuna çekerek incelemiş, işbirlikçi öğrenmenin kalıcılığa olumlu katkı sunduğunu dile getirmiştir. Çeşitli çalışmalar, sanal gerçeklik uygulamalarının da dil öğrenenlerin motivasyonunu, katılımını ve iletişimsel yetkinliklerini önemli ölçüde artırabileceğini ortaya koymuştur. Nobrega ve Rozenfeld (2019), 360° videoların kullanıldığı sanal gerçeklik etkinliklerinin Fransızca öğrenen Brezilyalı öğrencilerin motivasyonunu ve dilsel yeterliliğini artırdığını belirtmiştir. Duée ve Martin (2021) ise, Fransızca öğreniminde motivasyonu ve özerkliği artırmak amacıyla oyunlaştırma ve daldırmayı vurgulayarak etkileşimli sanal gerçeklik uygulamalarını araştırmıştır. Papin (2021) ise, sanal gerçeklik iletişimsel görevlerinin Montréal'deki Fransızca öğrencilerinin sınıf dışında iletişim kurma istekliliği (WTC) üzerindeki etkisini incelemiş ve öğrencilerin kendilerini daha yeterli hissettiklerini ortaya koymuştur.

Ciekanski ve Yibokou (2022) ise, bir Fransız üniversitesinin dil kaynakları merkezinde İngilizce öğrenimi için otantik sanal gerçeklik kaynaklarının kullanımını incelemiş ve gayri resmi öğrenme durumlarında sanal gerçekliğin hem dilsel hem de dil dışı bilgi edinme potansiyelini vurgulamıştır. Bu çalışmalar genel olarak, sanal gerçekliğin motivasyonu, katılımı ve iletişimsel yetkinliği artırarak dil öğrenme deneyimlerini önemli ölçüde geliştirebileceğini ve aynı zamanda dil pratiği için sürükleyici ve otantik bağlamlar sağlayabileceğini göstermektedir.

Sanal gerçeklik teknolojilerinin dil öğrenme süreçlerine katkıları kadar, mobil uygulamaların da Fransızca öğretimindeki işlevleri üzerinde yapılan araştırmalar önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Hem sanal gerçeklik hem de mobil uygulamalar, dil öğrenme süreçlerini destekleyerek öğrencilerin motivasyonunu ve dilsel yeterliliğini artırmada etkili araçlar olarak görülebilir. Fransızca öğretiminde mobil uygulamaların kullanımı, dil öğrenme süreçlerinde yenilikçi yaklaşımlar sunabilir. Ertan Kuşçu ve Erdinç Aslan (2023) tarafından yapılan "Yapılandırmacı Yaklaşım ve Mobil Uygulamalarla Fransızca Öğretimi/Öğrenimi" isimli çalışmada, Fransızca öğretiminde mobil uygulamaların işlevleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmada, yabancı dil öğretiminin/öğreniminin teknolojiyle olan ilişkisi (uzaktan eğitim, bilgisayar ve mobil destekli öğrenme) incelenmiş; yapılandırmacı yaklaşım ve mobil uygulamaların Fransızca öğretme/öğrenme süreçlerine yaptığı katkılar analiz edilmiştir. Fransızca mobil uygulamaların, Avrupa Diller için Ortak Başvuru Metni ölçütlerine uygun olduğu ve yapılandırmacı yaklaşımın ilkeleri ile örtüştüğü görülmüştür. Ancak, öğrencileri yabancı dilin doğal ortamına taşımamanın zorlukları, eğitim bilimcileri yeni arayışlara yöneltmiş ve günümüzde sınıf içi öğrenimleri pekiştirmek ve bunları kazanıma dönüştürmek için en etkili yolun teknolojiye başvurmak olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda, teknoloji ve mobil uygulamalar sayesinde Fransızca öğretiminde/öğreniminde yeni perspektiflerin oluşmaya başladığı ve sınıfta edinilen bilgilerin güncel yaşamda kolaylıkla kullanılabilirdiği bir öğrenme/öğretme anlayışı benimsenmiştir.

Sonuç olarak, sanal gerçeklik teknolojisi, yabancı dil öğretiminde yenilikçi ve etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır. Alan yazın incelemeleri, sanal gerçekliğin sunduğu sürükleyici ve etkileşimli öğrenme ortamlarının, dil öğrencilerinin motivasyonunu, özerkliğini ve iletişimsel yetkinliklerini artırma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bunlara ek olarak, dil öğrenme deneyimini zenginleştirerek, öğrencilerin dilsel yeterliliklerini geliştirdiğini ve sınıf dışı iletişim kurma istekliliğini artırdığını görülmektedir. Türkiye'de ise, Fransız Dili öğretiminde sanal teknolojisinin henüz yeterince araştırılmamış olması, bu alanda gelecekte yapılacak çalışmalara önemli bir alan açmaktadır. Bu bağlamda, sanal teknolojisinin, yabancı dil öğretiminde geleceğin yenilikçi yaklaşımlarından biri olarak önemli bir potansiyel taşıdığı sonucuna varılabilir.

Yöntem

Model

Fransızca öğretmen adaylarının eğitimde sanal gerçeklik kullanımına ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışma, tarama modeli kullanılarak tasarlanmış bir nicel çalışmadır. Tarama modeli, mevcut durumu olduğu gibi açıklamayı ve betimlemeyi hedefleyen bir araştırma yöntemidir. Bu modelde, çalışma konusuna herhangi bir müdahale, değişiklik veya etkileşim yapılmamaktadır. Başka bir deyişle, amaç, mevcut durumu doğru bir şekilde gözlemleyip betimleyerek ortaya koymaktır (Karasar, 2000). Sanal gerçekliğe ilişkin öğretmen adaylarının mevcut görüşlerini herhangi bir müdahale veya etkileşim olmaksızın doğru bir şekilde gözlemlemek ve betimlemek amacıyla bu model uygun görülmüştür. Bu model aracılığıyla, öğretmen adaylarının sanal gerçeklikle ilgili mevcut algıları, deneyimleri ve düşünceleri detaylı bir şekilde ortaya konulabilir.

Örnekleme / Çalışma Grubu

Çalışmanın kapsamı, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören Fransızca öğretmen adaylarını içermektedir. Çalışma grubu olarak ise Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Fransız Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda öğrenim gören birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflardan toplam 79 öğrenci belirlenmiştir. Araştırmanın gerçekleştirildiği eğitim-öğretim döneminde ilgili ana bilim dalının öğrenci bilgi sisteminde kayıtlı ancak devamsız öğrencilerle birlikte toplam öğrenci sayısı 126 olarak rapor edilmiştir. Anket sürecinde, tüm maddelere yanıt vermeyen öğrencilerin görüşleri analiz sürecinden çıkarılmıştır; bu sebeple analize 79 Fransızca öğretmen adayı dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Tarama modeline dayalı bu çalışmanın verileri, iki ana bölümden oluşan bir ölçek aracılığıyla toplanmıştır. Ölçeğin ilk bölümü, katılımcıların cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyleri gibi kişisel bilgileri içermektedir. İkinci bölümde, öğretmen adaylarının sanal gerçeklik algıları üzerine odaklanılmıştır. Bu bölüm için, Antoniette ve diğerleri tarafından 2000 yılında geliştirilen ve İşman ile Başaran'ın 2010 yılında Türkçeye uyarladığı "Sanal Gerçeklik" ölçeği kullanılmıştır. Beş farklı boyutu içeren bu ölçek, 5'li Likert tipinde ve 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin boyutları sırasıyla şunlardır: Birinci boyut, öğrenme sürecinin bilişsel çıktılarını (kavrama, genel düşünme, kontrol etme ve uygulama) ve bazı motivasyonel açıları; ikinci boyut, belirli bir öğrenme stilini (sezgisel, görsel, hızlı reflekslere dayalı) ve bu stilin muhtemel sınırlılıklarını (kafa karışıklığı, aşırı kapsamlılık); üçüncü boyut, refleks ve soyut düşünme ile ilgili kişisel özellikleri; dördüncü boyut, sabırsızlık, kusurlar ve el becerisi gibi özellikleri; beşinci boyut ise stratejik olmayan yaklaşımları içermektedir. Ölçeğin güvenilirliğini ifade eden Cronbach Alfa katsayısı .918 olarak belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması

Çalışma için Gazi Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan gerekli izinler alınmıştır. Ölçek, 2022-2023 Eğitim-Öğretim Dönemi'nde Gazi Üniversitesi Fransız Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda öğrenim gören öğrencilere uygulanmıştır. Bunun yanı sıra, ana bilim dalında ders veren öğretim elemanlarından da anketin yürütülmesi sürecinde destek alınmıştır. Bu işbirliği, çalışmanın veri toplama aşamasının etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Verilerin istatistiksel analizlerinde, SPSS 27 (Statistical Package for the Social Sciences) yazılımı kullanılarak işlemler gerçekleştirilmiştir. Maddelerle ilgili verilerin dağılımını değerlendirmek amacıyla betimsel istatistik tekniklerinden faydalanılmıştır. Ayrıca, katılımcıların verdiği yanıtların cinsiyet, yaş ve sınıf düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için Mann Whitney U Testi ve Kruskal Wallis H Testi uygulanmıştır. Bu testler, non-parametrik testler olup, örneklem dağılımının normal olmadığı durumlarda tercih edilmektedir.

Çalışma kapsamında veri toplanan gruba ilişkin betimsel istatistikler Tablo1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Erkek	22	27,8
	Kadın	57	72,2
Sınıf düzeyi	1. sınıf	22	27,8
	2. sınıf	19	24,1
	3. sınıf	20	25,3
	4. sınıf	18	22,8
Yaş	18-24 yaş	70	88,6
	25-34 yaş	7	8,9
	35 yaş ve üzeri	2	2,6

Tablo değerleri incelendiğinde, katılımcıların %27,8'i (n=22) erkek, %72,2'si (n=57) ise kadın olarak tespit edilmiştir. Sınıf düzeyleri açısından bakıldığında, %27,8'i (n=22) birinci sınıf, %24,1'i (n=19) ikinci sınıf, %25,3'ü (n=20) üçüncü sınıf ve %22,8'i (n=18) dördüncü sınıfta öğrenim görmektedir. Yaş değişkenine göre ise katılımcıların %88,6'sı (n=70) 18-24 yaş aralığında, %8,9'u (n=7) 25-34 yaş aralığında ve %2,6'sı (n=2) 35 yaş ve üzerinde bulunmaktadır.

Bulgular

Çalışmaya Katılan Öğrencilerin Kişisel Özellikleri

Çalışmanın kapsamında, 79 katılımcının doldurduğu anketten elde edilen veriler, cinsiyet, sınıf düzeyi ve yaş değişkenleri bazında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Her bir anket maddesine verilen yanıtlar detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

İlk etapta, katılımcıların cinsiyetlerine göre anket maddelerine verdikleri yanıtlarda bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Bu test sonuçları, Tablo 2'de özetlenerek sunulmuştur. Bu analiz, cinsiyet değişkeninin katılımcıların yanıtları üzerindeki potansiyel etkilerini belirlemek için gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyete Göre Anket Maddelerine Verdikleri Cevaplara İlişkin U-testi Sonuçları

Maddeler	Cinsiyet	n	Sıra ort.	Sıra toplamı	U	p
M10	Erkek	22	49,27	1084,00	423,000	0,018*
	Kadın	57	36,42	2076,00		

Analiz sonuçlarına göre, anketin içerdiği 24 maddeden yalnızca 10. Madde, “Bilgilerin uygulamaya dökülmesini kolaylaştırır” ifadesi için cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (U=423,00; p<0,05). Bu maddede, erkek katılımcılar lehine belirgin bir farklılık görülmüştür. Diğer maddelerde ise, katılımcıların cinsiyetlerine göre vermiş oldukları yanıtlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05).

İkinci aşamada, katılımcıların anket maddelerine vermiş oldukları yanıtların sınıf düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu analiz için Kruskal Wallis H testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3’de özetlenmiştir. Bu test, farklı sınıf düzeylerindeki öğrencilerin anket maddelerine verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olup olmadığını değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Sınıf Düzeylerine Göre Anket Maddelerine Anket Maddelerine Verdikleri Cevaplara İlişkin H-testi Sonuçları

Maddeler	Sınıf düzeyi	n	Sıra ort.	sd	χ^2	p
M1	1. sınıf	22	40,86	3	1,281	0,734
	2. sınıf	19	43,21			
	3. sınıf	20	40,25			
	4. sınıf	18	35,28			
M2	1. sınıf	22	45,05	3	2,196	0,533
	2. sınıf	19	37,34			
	3. sınıf	20	40,88			
	4. sınıf	18	35,67			
M3	1. sınıf	22	29,09	3	8,023	0,046*
	2. sınıf	19	47,39			
	3. sınıf	20	43,48			
	4. sınıf	18	41,67			
M4	1. sınıf	22	42,32	3	0,405	0,939
	2. sınıf	19	39,26			
	3. sınıf	20	39,90			
	4. sınıf	18	38,06			
M5	1. sınıf	22	42,07	3	0,303	0,959
	2. sınıf	19	39,34			
	3. sınıf	20	39,65			
	4. sınıf	18	38,56			
M6	1. sınıf	22	28,45	3	8,844	0,031*
	2. sınıf	19	43,47			
	3. sınıf	20	47,88			
	4. sınıf	18	41,69			
M23	1. sınıf	22	28,73	3	9,224	0,026*
	2. sınıf	19	45,16			
	3. sınıf	20	46,50			
	4. sınıf	18	41,11			
M24	1. sınıf	22	48,23	3	11,825	0,008*
	2. sınıf	19	42,26			
	3. sınıf	20	41,85			
	4. sınıf	18	25,50			

Analiz sonuçlarına göre, ankette yer alan 24 madde arasında dört maddenin katılımcıların sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Anlamlı fark bulunan maddeler incelendiğinde;

Özellikle Madde 3 "Yorucudur" ifadesine verilen yanıtlar, sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($\chi^2=8,023$; $p<0,05$). İkili karşılaştırma sonuçlarına göre, birinci sınıf öğrencilerinin (sıra ortalaması=29,09) hem ikinci sınıf (sıra ortalaması=47,39) hem de üçüncü sınıf öğrencileri (sıra ortalaması=43,48) ile kıyaslandığında anlamlı derecede düşük bir ortalama puanına sahip olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Madde 6 "Çabuk sıkılan öğrenciler için uygundur" için katılımcıların verdikleri yanıtlar sınıf düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($\chi^2=8,844$; $p<0,05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla yapılan ikili karşılaştırma

sonucunda 1. Sınıftaki öğrencilerin (sıra ort.=28,45) hem 2. Sınıftaki öğrencilere (sıra ort.=43,47) hem de 3. Sınıftaki öğrencilere (sıra ort.=47,88) kıyasla daha düşük ortalamaya sahip olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Madde 23 “Çabuk tepki verebilen öğrencilerin öğrenmesine yardımcı olur.” için katılımcıların verdikleri yanıtlar sınıf düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($\chi^2=9,224$; $p<0,05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla yapılan ikili karşılaştırma sonucunda 1. Sınıftaki öğrencilerin (sıra ort.=28,73) hem 2. Sınıftaki öğrencilere (sıra ort.=45,16) hem de 3. Sınıftaki öğrencilere (sıra ort.=46,50) kıyasla daha düşük ortalamaya sahip olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Madde 24 “Öğrencilerin çalıştıkları dersi hızlıca gözden geçirmelerini sağlar.” için katılımcıların verdikleri yanıtlar sınıf düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($\chi^2=11,825$; $p<0,05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla yapılan ikili karşılaştırma sonucunda 4. Sınıftaki öğrencilerin (sıra ort.=25,50) hem 1. Sınıftaki öğrencilere (sıra ort.=48,23) hem 2. Sınıftaki öğrencilere (sıra ort.=42,26) hem de 3. Sınıftaki öğrencilere (sıra ort.=41,85) kıyasla daha düşük ortalamaya sahip olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Çalışmanın son aşamasında, katılımcıların anket maddelerine verdikleri yanıtların yaş değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu amaçla Mann Whitney U testi kullanılarak yaş grupları arasındaki yanıt farklılıkları Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Yaşlarına Göre Anket Maddelerine Verdikleri Cevaplara İlişkin U-testi Sonuçları

Maddeler	Yaş	n	Sıra ort.	Sıra toplamı	U	p
M8	18-24 yaş	70	37,69	2638,00	153,000	0,005*
	25 yaş ve üzeri	9	58,00	522,00		
M9	18-24 yaş	69	39,03	2693,00	278,000	0,598
	25 yaş ve üzeri	9	43,11	388,00		
M10	18-24 yaş	70	37,64	2635,00	150,000	0,007*
	25 yaş ve üzeri	9	58,33	525,00		

Analiz sonuçları incelendiğinde, ankette yer alan 24 madde içerisinde yalnızca Madde 8 “Öğrencilerin konu hakkında genel bir fikir edinmelerini sağlar.” ve Madde 10 “Bilgilerin uygulamaya dökülmesini kolaylaştırır.” için katılımcıların verdikleri yanıtlar yaşlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir ($\overline{U}_8=153,00$; $\overline{U}_{10}=150,00$ $p<0,05$). Diğer maddeler için ise katılımcıların anket maddelerine verdikleri yanıtlar yaşlarına göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Anket Maddelerine Verilen Cevapların Dağılımı

Anket maddelerine verilen cevapların frekans ve yüzde değerleri incelendiğinde en yüksek onay (%74,7) Madde 21 “Şematik düşünmeye yatkın öğrencilerin öğrenmesine yardımcı olur.” ile Madde 8 “Öğrencilerin konu hakkında genel bir fikir edinmelerini sağlar.” ifadelerine olmuştur. Madde 21, ve Madde 8’e sadece bir kişi (%1,3) kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir. Aynı durum Madde 5 “Görsel düşünme stiline sahip öğrencilerin öğrenmesini kolaylaştırır.” ifadesi için de geçerlidir. Bu maddeye sadece bir katılımcı kesinlikle katılmıyorum cevabını verirken katılımcıların %73,4’ü maddeye olumlu görüş bildirmişlerdir.

Madde 16 “Konsantre olmayı gerektirir.” yüksek onay (%70,9) alan ifadelerdendir. Bu sıralama Madde 10 “Bilgilerin uygulamaya dökülmesini kolaylaştırır.” (%68,4), Madde 24 “Öğrencilerin çalıştıkları dersi hızlıca gözden geçirmelerini sağlar.” (%68,3) Madde 19 “İçerik fazla kapsamlı olabilir.” (%65,8) ile Madde 20 “İlgi çekicidir.” (%65,8) onay ifadeleri ile devam etmektedir.

Ayrıca Madde 14 “Kavramayı kolaylaştırır.” ile Madde 23 “Çabuk tepki verebilen öğrencilerin öğrenmesine yardımcı olur.” ifadeleri %63,3 onay; Madde 1 “Öğrencileri aktif olmaya teşvik eder.” katılımcıların %60,8’inin onayını almıştır.

Madde 3 “Yorucudur” ifadesi %40,5 ret cevap, Madde 4 “Kurallara sıkı sıkıya bağlı öğrenciler için uygun değildir.” ifadesi de %44,3 ile ret cevabı almıştır.

Katılımcıların en kararsız kaldığı görüş ise Madde 13 “Öğrencilerin yapacakları işleri önceden planlanmalarını gerektirir.” (%40,5) ifadesine aittir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Fransız Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı’nda öğrenim gören öğretmen adaylarının sanal gerçeklik teknolojilerine ilişkin görüşleri ele alınmıştır. Çalışma sonuçları, yeni nesil öğretmen adaylarının sanal gerçeklik teknolojilerine karşı olumlu bir yaklaşım sergilediklerini ortaya koymaktadır. Özellikle sanal gerçeklik uygulamalarının öğrenci motivasyonunu artırdığı, öğrenme süreçlerini daha etkileşimli ve ilgi çekici hale getirdiği sonucuna varılmıştır. Öğretmen adaylarının çoğunluğu, sanal gerçekliğin öğrencilerin dilsel yeterliliklerini geliştirmede etkili bir araç olduğunu düşünmektedir. Bu bulgular, Kaplan-Rakowski ve Wojdyski (2018) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir. Çalışmanın bulguları, katılımcıların sanal gerçeklik teknolojisinin öğrencileri daha aktif hale getirme, öğrenme sürecini kolaylaştırma, dikkat çekme ve bilgilerin pratik uygulamaya aktarılmasını destekleme konularında yüksek derecede olumlu görüşlere sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Ancak, Keskin (2017) tarafından yapılan çalışmada, öğretmen adaylarının matematik eğitiminde sanal gerçeklik kullanımına ilişkin orta düzeyde katılım gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada cinsiyet değişkeninin sanal gerçeklik uygulamalarına yönelik tutumlarda belirgin bir farklılık yaratmadığı gözlemlenmiştir. Antonietti ve arkadaşları (2000), Başaran (2010) ve Yavuz ve Uslu (2021) çalışmalarında cinsiyet değişkenine bağlı olarak anlamlı bir fark bulamamışlardır. Ancak, “Bilgilerin uygulamaya dökülmesini kolaylaştırır” ifadesine erkek katılımcıların daha olumlu yanıt verdiği belirlenmiştir ($U=423,00$; $p<0,05$). Bu durum, erkek katılımcıların sanal gerçeklik teknolojisinin gerçek dünya uygulamalarında sağladığı faydalara daha fazla inandığını göstermektedir. Bununla birlikte, başka bir çalışmada (Keskin, 2017), cinsiyet değişkenine göre kadın öğretmen adayları lehine anlamlı bir fark saptanmıştır.

Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre sanal gerçeklik teknolojisine yönelik tutumlarında anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Özellikle, birinci sınıf öğrencilerinin sanal gerçeklik uygulamalarını daha az yorucu ve daha az uygun buldukları belirlenmiştir (sıra ort.=29,09). Bu durum, öğrencilerin eğitim süreçleri boyunca teknolojiye olan adaptasyonlarının arttığını göstermektedir. Bununla birlikte bu durum, sanal gerçeklik ve teknoloji kullanımına dair deneyimlerinin yeterli düzeyde olmaması ihtimali ile açıklanabilir. İkinci sınıf müfredatında yer alan “Eğitimde Program Geliştirme” ve “Fransızca Öğretiminde Materyal Tasarımı” gibi meslek bilgisi dersleri ile üçüncü ve dördüncü sınıf müfredatlarında bulunan diğer dersler, teknolojik araçların kullanımı nedeniyle öğrencilerin daha fazla çaba göstermelerini ve öğrenme süreçlerini daha yoğun geçirmelerini gerektirmektedir. Aynı durum, Madde 6 “Çabuk sıkılan öğrenciler için uygundur” ve Madde 23 “Çabuk tepki verebilen öğrencilerin öğrenmesine yardımcı olur” için de geçerlidir. Birinci sınıf öğrencilerinde bu oran, en düşük ortalamayla anlamlı farklılık göstermiştir. Fransızca öğretmen adaylarının farklı sınıfları, öğrenci deneyimleri açısından farklılık gösterebilir. Daha üst sınıf öğrencilerin, sanal gerçeklik teknolojisine yönelik farkındalıkları yüksek olabilir. Öte yandan, Madde 24 “Öğrencilerin çalıştıkları dersi hızlıca gözden geçirmelerini sağlar” maddesi, dördüncü sınıf öğrencileri için anlamlı farklılık göstermiş ve bu grup en düşük ortalamaya sahip olmuştur. Dördüncü sınıf öğrencilerinin sanal gerçeklik teknolojisinin dersleri hızlıca gözden geçirme konusundaki yeterliliğine daha düşük puan vermeleri, onların bu teknolojiye yönelik daha eleştirel ve deneyimli bir bakış açısına sahip olduklarını gösterebilir. Bu sonuçlar, farklı sınıf seviyelerindeki öğrencilerin sanal gerçeklik teknolojisine verdikleri tepkilerin çeşitlilik gösterebileceğini ve bu teknolojinin öğrenme üzerindeki etkilerinin öğrenci deneyimleri doğrultusunda değişebileceğini göstermektedir. Başaran (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, sınıf düzeyi değişkeni öğretmen adaylarının görüşlerinde anlamlı bir farklılık oluşturmuştur. Ancak, başka bir çalışmanın (Yavuz & Uslu, 2021) bulgularının analizi sonucunda, öğretmen adaylarının sınıf düzeylerinin farklı olmasının, görüş farklılıklarına yol açmadığı tespit edilmiştir. Keskin (2017) tarafından yürütülen çalışma, aynı değişkene ilişkin bulgularla bu sonucu desteklemektedir.

Yaş değişkeninin sanal gerçeklik uygulamalarına yönelik tutumlarda belirgin bir fark yaratmadığı görülmüştür. Bu çalışmanın sonucu, yaş değişkenine göre öğretmen

adaylarının eğitimde sanal gerçeklik kullanımına ilişkin görüşlerinde bir farklılık bulunmayan alan yazın (Keskin, 2017) ile örtüşmektedir. Bu durum, yaş değişkeninin öğretmen adaylarının eğitimde sanal gerçeklik kullanımına yönelik görüşleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte bu çalışmada, Madde 8 “Öğrencilerin konu hakkında genel bir fikir edinmelerini sağlar” ve Madde 10 “Bilgilerin uygulamaya dökülmesini kolaylaştırır” ifadelerine verilen yanıtlar 25 yaş ve üzeri katılımcılarda anlamlı farklılık göstermiştir. Bu yanıtların 25 yaş ve üzeri katılımcılarda anlamlı farklılık göstermesinin birkaç nedeni olabilir. Bu yaş grubundaki katılımcılar, eğitim hayatlarında ve mesleki deneyimlerinde daha fazla bilgi ve deneyime sahip olduklarından, sanal gerçeklik teknolojisinin faydalarını daha eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirebilirler. Genç öğrencilere kıyasla, olgun katılımcılar teknolojinin sınırlamaları ve gerçek hayattaki uygulamaları konusunda daha bilinçli olabilirler.

Anket maddelerine verilen yanıtların frekans ve yüzde değerleri incelendiğinde, katılımcıların sanal gerçeklik teknolojisine özellikle “şematik düşünmeye yatkın öğrencilerin öğrenmesine yardımcı olma” ve “konu hakkında genel bir fikir edinmelerini sağlama” gibi konularda yüksek onay verdiği gözlemlenmiştir. Bu sonuç, öğretmen adaylarının yüksek katılım sağladığı anket maddelerine ilişkin bulguların, Başaran (2010), Keskin (2017) ve Yavuz ve Uslu (2021) tarafından yapılan çalışma sonuçlarıyla benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bulgular, mevcut alan yazında yer alan sanal gerçeklik uygulamalarının eğitimdeki faydalarına ilişkin bulgularla uyumludur. Sanal gerçeklik teknolojilerinin dil öğrenme süreçlerini etkileşimli ve motivasyonu artırıcı hale getirdiği literatürde de geniş bir şekilde vurgulanmaktadır (Nobrega & Rozenfeld, 2019; Duée ve Martin, 2021). Ayrıca, sanal gerçeklik teknolojilerinin dil öğretiminde yenilikçi bir araç olarak potansiyelini göstermesi, bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir (Papin, 2021; Ciekanski & Yibokou, 2022). Bununla birlikte, “yorucudur” ve “kurallara sıkı sıkıya bağlı öğrenciler için uygun değildir” ifadeleri en yüksek ret cevapları almıştır. Bu sonuçlar, sanal gerçeklik uygulamalarının genellikle olumlu bir şekilde değerlendirildiğini, ancak bazı olumsuz algıların da mevcut olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, Fransızca öğretmen adaylarının sanal gerçeklik teknolojisine yönelik olumlu tutumlarını ortaya koyarak, bu teknolojinin dil öğretiminde etkili bir şekilde kullanılabileceğini göstermektedir. Sanal gerçeklik uygulamalarının eğitimde daha yaygın hale getirilmesi, öğretmenlerin bu teknolojiyi daha iyi anlamaları ve uygulamaları için gerekli eğitimlerin sağlanması gerekmektedir. Bu sayede, sanal gerçeklik teknolojisine eğitim süreçlerine entegrasyonu daha verimli ve etkili bir şekilde gerçekleştirilebilir.

Eğitimin günümüzde geldiği noktada, sınıf ortamlarının yavaş yavaş sanal ortamlara yerini bıraktığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu değişimle birlikte, gerçek etkileşimin yerini sanal etkileşimlere bırakacağı da dikkate alınmalıdır. Çoktan uygulama aşamasına geçilen bu teknolojinin gerekli altyapı bileşenleri temin edilerek eğitim sektörüne

kazandırılması gerekmektedir. Yabancı dil bölümleri, bu teknolojiyen en fazla fayda sağlayacak ve kalıcı öğrenme ortamları oluşturacak bölümlerin başında gelmektedir. Sınıf ortamlarında sıkça başvurulan rol yapma tekniği (jeu de rôle), yerini 3 boyutlu sanal gerçeklik ortamlarına bırakacaktır. Bu "eğitici eğlence" ortamları (edutainment) sayesinde verilen eğitimin niteliğinin artması beklenmektedir (Egenfeldt-Nielsen, 2006).

Tüm bu olumlu beklentilerin yanı sıra, bilinmezliğin eşlik ettiği bir sürece doğru ilerlediğimiz de göz ardı edilemez. "Metaversal öğretimle gündeme gelen sanal benlik ile eğitimin ontolojik zemini; dijital bilgi ile eğitimin epistemolojik zemini; temassız toplum ile de eğitimin sosyal zemini adeta sarsılacaktır" (Akpınar & Akyıldız, 2022, s. 888). Bu görüşler dikkate alındığında hem eğitim camiasının hem de toplumun bu yeni dönüşümlere açık olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu çalışma, yabancı dil eğitim-öğretim ortamlarına uygun içerik oluşturma ve sanal gerçeklik teknolojisinin gerçek sınıf ortamlarına nasıl entegre edilebileceği gibi gelecek çalışmalara temel oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, dönüşen eğitim ortamına katkı sağlaması beklenmektedir. Çalışmanın devamı niteliğinde, TÜBİTAK ARDEB 2209-A Üniversite Öğrencileri Projeleri kapsamında "Yabancı Dil Olarak Fransızca Öğretiminde Sanal Gerçeklik Teknolojisinin Kullanımı" isimli bilimsel proje hibe almaya hak kazanmıştır. Bu çalışma, Ankara ilinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı lise ve dengi okullarda öğrenim gören öğrencilere ve öğretmenlere yönelik gerçekleştirilmiş, sonuç raporu Tübitak tarafından başarılı olarak tanımlanmıştır. Bu projenin araştırma çıktılarının bilimsel yayın olarak paylaşılması amaçlarımız arasında yer almaktadır.

Öneriler

Fransızca öğretmen adaylarının sanal gerçekliğe dair görüşlerini inceleyen bu çalışmanın bulgularına dayanarak, gelecekteki çalışmalara yönelik şunlar yapılabilir:

- Sanal gerçeklik teknolojisinin yabancı dil öğrenimi üzerindeki uzun vadeli etkilerini değerlendirmek için daha kapsamlı ve uzun dönemli çalışmalar yapılmalıdır. Öğrencilerin sanal gerçeklik destekli eğitim aldıktan sonraki dil yeterlilikleri ve motivasyonlarındaki değişimler zaman içinde izlenmelidir.
- Sanal gerçeklik teknolojisinin farklı yabancı dil düzeylerindeki (başlangıç, orta, ileri) etkilerini inceleyen çalışmalar yapılmalıdır. Böylece bu teknolojinin hangi dil seviyelerinde daha etkili olduğu belirlenebilir.
- Sanal gerçeklik uygulamalarının kültürel bağlamda nasıl algılandığını ve bu teknolojinin kültürel farkındalığı artırma potansiyelini araştıran çalışmalar yapılmalıdır. Özellikle dil öğreniminde kültürel unsurların önemi göz önüne alındığında, sanal gerçeklik teknolojisinin bu alandaki etkileri incelenmelidir.
- Sanal gerçeklik teknolojisinin etkin bir şekilde kullanılabilmesi için yabancı dil öğretmenlerin bu konuda eğitim alması gerekmektedir. Bu nedenle, öğretmen eğitim programlarının sanal gerçeklik uygulamalarıyla nasıl zenginleştirilebileceğini araştıran

çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca, öğretmenlerin sanal gerçeklik teknolojisine yönelik tutumları ve bu teknolojiyi kullanma becerileri üzerine çalışmalar yapılmalıdır.

- Yabancı dil öğrencilerin sanal gerçeklik uygulamalarına yönelik geri bildirimlerinin toplanması ve analiz edilmesi, bu teknolojinin öğrenci deneyimlerini nasıl etkilediğini anlamak için önemlidir. Öğrencilerin bu teknolojiyi nasıl algıladıkları ve hangi alanlarda geliştirilmesi gerektiğine dair geri bildirimler, gelecekteki uygulamalar için yol gösterici olabilir.

Sanal gerçeklik teknolojisi hızla gelişmektedir. Bu bağlamda, teknolojik yeniliklerin ve gelişmelerin izlenmesi ve bu yeniliklerin eğitim süreçlerine nasıl entegre edilebileceğinin araştırılması üzerine çalışmalar yapılabilir. Bu tür araştırmalar, sanal gerçeklik uygulamalarının sürekli olarak güncellenmesini ve iyileştirilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, bu öneriler sanal gerçeklik teknolojisinin dil öğreniminde daha etkili ve verimli bir şekilde kullanılmasına yönelik gelecekteki araştırmalar için önemli bir rehber niteliği taşıyabilir. Bu çalışmalar, sanal gerçeklik uygulamalarının yabancı dil eğitimindeki potansiyelini daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir ve bu teknolojinin en etkin şekilde nasıl kullanılabileceğine dair değerli bilgiler sunabilir.

KAYNAKLAR

- Alfadil, M. (2020). Effectiveness of virtual reality game in foreign language vocabulary acquisition. *Computers & Education, 153*, 103893.
- Alvarez, J. (2007). Du Jeu Vidéo Au Serious Game: Approches culturelle, pragmatique et formelle. Multimédia [cs.MM]. Université Toulouse, 2007. Français. (NN:). (tel-01240683) <https://hal.science/tel-01240683/> Erişim Tarihi: 06.06.2023
- Andika, Y., Ekowati, S. H., Ismail, S., & Hierro, I. A. (2022). Need an analysis of virtual reality-based learning media for French listening skills of DELF A1. *KEMBARA: Jurnal Keilmuan Bahasa, Sastra, dan Pengajarannya, 8*(1), 37-50.
- Azimova, D., & Solidjonov, D. (2023). Learning English Language As A Second Language With Augmented Reality. *Qo 'Qon Universiteti Xabarnomasi, 1*, 112-115.
- Baskara, R. (2023). Exploring the implications of ChatGPT for language learning in higher education. *Indonesian Journal of English Language Teaching and Applied Linguistics, 7*(2), 343-358.
- Başaran, F. (2010). Öğretmen adaylarının eğitimde sanal gerçeklik kullanımına ilişkin görüşleri (Sakarya Üniversitesi BÖTE örneği). Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Blyth, C. (2018). Immersive technologies and language learning. *Foreign Language Annals, 51*(1), 225-232.

- Bolat, Y. İ. & Göksu, İ. (2020). Teknoloji Kullanımı Türkiye’de Öğrencilerin Akademik Başarılarını Etkiliyor Mu? Bir Meta-Analiz Çalışması. *Eğitim Teknolojisi: Kuram ve Uygulama*, 10(1), s. 138-176.
- Chen, C. H., Hung, H. T., & Yeh, H. C. (2021). Virtual reality in problem-based learning contexts: Effects on the problem-solving performance, vocabulary acquisition and motivation of English language learners. *Journal of Computer Assisted Learning*, 37(3), 851-860.
- Chen, H., & Yang, T. (2013). The impact of adventure video games on foreign language learning and the perceptions of learners. *Interactive Learning Environments*, 21, 129- 141. <https://doi.org/10.1080/10494820.2012.705851>.
- Ciekanski, M., & Yibokou, K. S. (2022). Les ressources d’éducation en réalité virtuelle. Potentiel et limites pour l’apprentissage d’une L2 en situation informelle. *Recherches en didactique des langues et des cultures. Les cahiers de l’Acedle*, 20(20-1).
- Ciekanski, M., Kalyaniwala, C., Molle, N., et Privas-Bréauté, V. (2020). Real and perceived affordances of immersive virtual environments in a language teacher training context: effects on the design of learning tasks. *Revista Docência e Ciberultura*, 4(3), 83-111.
- Cilliers, E. (2017). The Challenge of Teaching Generation Z. *People: International Journal of Social Sciences*, 3, 188-198. <https://doi.org/10.20319/PIJSS.2017.31.188198>.
- Çakır, R., Solak, E., & Tan, S. S. (2015). Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi ile İngilizce Kelime Öğretiminin Öğrenci Performansına Etkisi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 45-58.
- Çınar Yağcı, Ş. (2018). İşbirliğine dayalı öğrenme yönteminin Fransızca öğretmen adaylarının sözlü söylem becerilerini edinmelerine etkisi (Yüksek lisans tezi). İstanbul, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Çilek, E. (2023). Yabancı Dil Öğretiminde Yeni Bir Dünya: Metaverse (Sanal Gerçeklik). *Eğitim & Bilim 202-I*, 77.
- Çiloğlu, T., Yılmaz, Ö., Yılmaz, A., & Karaoğlu, F. (2021). Eğitimde artırılmış gerçeklik konulu makalelerin incelenmesi. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 147-158.
- Demir, B. A., & Kandemir, C. (2020). Eğitimde Sanal Gerçeklik Uygulamaları Üzerine: “Sınıfta Ben De Varım” Projesi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 10(4), 339-354.
- Dildora, B. (2018). Use Of Innovative Technologies In Teaching Foreign Languages. *International Journal of Research*, 5, 92-95.

- Egenfeldt-Nielsen S. (2006). Overview of research on the educational use of video games, dans Digital Kompetanse, Vol.1. <http://www.egenfeldt.eu/papers/game-overview.pdf>
- Fuchs, P. (1996). Les interfaces de la réalité virtuelle. Edition Interfaces: les journées de Montpellier.
- Fuchs, P., Moreau, G., Berthoz, A., and Vercher, J. L. (2006). Le traité de la réalité virtuelle – Volume 1: L’homme et l’environnement virtuel. Paris: Presses De l’École Des Mines De Paris.
- Gao, Y., Wang, Q., & Wang, X. (2024). Exploring EFL university teachers’ beliefs in integrating ChatGPT and other large language models in language education: a study in China. *Asia Pacific Journal of Education*, 44(1), 29-44.
- Gruzdeva, M. L., Kuznetsov, V. P., Smirnova, Z. V., Semakhin, E. A., & Romanovskaya, E. V. (2022). Digital Technologies as a Factor in the Transformation of the Educational Process. In *Innovative Trends in International Business and Sustainable Management* (pp. 223-228). Singapore: Springer Nature Singapore.
- Gutiérrez, J., & Fernández, M. (2014). Applying augmented reality in engineering education to improve academic performance & student motivation. *International Journal of Engineering Education*, 30, 625-635.
- Hua, C., & Wang, J. (2023). Virtual reality-assisted language learning: A follow-up review (2018–2022). *Frontiers in Psychology*, 14, 1153642.
- Hwang, G., Chu, H., Yin, C., & Ogata, H. (2015). Transforming the educational settings: innovative designs and applications of learning technologies and learning environments. *Interactive Learning Environments*, 23, 127-129. <https://doi.org/10.1080/10494820.2014.998863>.
- Kaliska, M. (2016). An Action-Oriented Approach to Language Corpora in Foreign Language Teaching, 29-41. <https://doi.org/10.32612/UW.20804814.2016.2.PP.29-41>.
- Kaplan-Rakowski, R., & Wojdyski, T. (2018). Students’ attitudes toward high-immersion virtual reality-assisted language learning. In P. Taalas, J. Jalkanen, L. Bradley & S. Thouésny (Eds), *Future-proof CALL: language learning as exploration and encounters – short papers from EUROCALL 2018* (pp. 124-129). Research-publishing.net. <https://doi.org/10.14705/rpnet.2018.26.824>
- Karasar, N. (2000). Bilimsel Araştırma Yöntemi-Kavramlar, İlkeler, Teknikler. 10. Baskı. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Karslı, V., & Bayrak, M. (2020). Investigation of Virtual Reality Applications as a Tool in Language Learning. *Takvim-I Vekayi*, 8(1), 80-95.

- Karslı, V. (2022). Yabancı Dil Öğretiminde Sanal Gerçeklik Çalışmalarının Sistematik İncelemesi. *Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal)*, 8(99), 1884-1891.
- Keskin, İ. (2017). Matematik Öğretmeni Adaylarının Eğitimde Sanal Gerçeklik Kullanımına İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(11), 294-302.
- Kohnke, L., Moorhouse, B., & Zou, D. (2023). ChatGPT for Language Teaching and Learning. *RELC Journal*, 54, 537-550. <https://doi.org/10.1177/00336882231162868>.
- Kuşçu, E. & Aslan, E. (2023). Yapılandırmacı Yaklaşım ve Mobil Uygulamalarla Fransızca Öğretimi/Öğrenimi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 1275-1290. DOI: 10.29000/rumelide.1369585.
- Lanier, J. (2017). Dawn of the new everything: Encounters with reality and virtual reality. Henry Holt and Company.
- Lv, Z. (2019). Virtual reality in the context of Internet of Things. *Neural Computing and Applications*, 32, 9593-9602. <https://doi.org/10.1007/s00521-019-04472-7>.
- Ma, L. (2021). An Immersive Context Teaching Method for College English Based on Artificial Intelligence and Machine Learning in Virtual Reality Technology. *Mob. Inf. Syst.*, 2021, 2637439:1-2637439:7. <https://doi.org/10.1155/2021/2637439>.
- Marrahí-Gómez, V., & Belda-Medina, J. (2022). The application of augmented reality (AR) to language learning and its impact on student motivation. *International Journal of Linguistics Studies*, 2(2), 07-14.
- Mdhlalose, D., & Mlambo, G. (2023). Integration of Technology in Education and its Impact on Learning and Teaching. *Asian Journal of Education and Social Studies*, 47(2), 54-63.
- Nobrega, F. A., & Rozenfeld, C. C. D. F. (2019). Virtual reality in the teaching of FLE in a Brazilian public school. *Languages*, 4(2), 36.
- Papin, K. (2022). L'impact de tâches communicatives de réalité virtuelle sur la volonté de communiquer à l'extérieur de la classe: perceptions d'apprenants de FLS à Montréal. *The Canadian Modern Language Review*, 78(1), 52-74.
- Schlemminger, G., Roy, M., Veit, M., Capobianco, A., Noeppl, G. (2013). «Réalité virtuelle et jeux: de nouveaux outils pour des apprentissages plurilingues?», *Éducation et sociétés plurilingues* [En ligne], 35 | 2013, mis en ligne le 01 février 2020, 05.06.2023 tarihinde başvurulmuştur. URL: <http://journals.openedition.org/esp/2731>; DOI: <https://doi.org/10.4000/esp.2731>
- Silva, J. (2023). The Use of Active Methodologies to Promote The Engagement of Foreign Language Students. *Revista Sociedade Científica*. <https://doi.org/10.61411/rsc57815>.

- Smit, N., Dijk, M., Bot, K., & Lowie, W. (2021). The complex dynamics of adaptive teaching: observing teacher-student interaction in the language classroom. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 60, 23- 40. <https://doi.org/10.1515/IRAL-2021-0023>.
- Şenyaman, G. (2023). Arapça yabancı dil öğretiminde yapay zekânın geleceği: ChatGPT örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), 1057-1070.
- Şimşek, B. (2023). Dil Öğretiminde Sanal Gerçeklik Uygulamalarının Kullanımı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 12(2), 816-836.
- Tai, T. Y., & Chen, H. H. J. (2021). The impact of immersive virtual reality on EFL learners' listening comprehension. *Journal of Educational Computing Research*, 59(7), 1272-1293.
- Thrasher, T. (2022). The Impact of Virtual Reality on L2 French Learners' Language Anxiety and Oral Comprehensibility: An Exploratory Study. *CALICO journal*, 39(2).
- Wood, E., Collins, S., Mueller, S., Stetten, N., & El-Shokry, M. (2022). Transforming Perspectives Through Virtual Exchange: A US-Egypt Partnership Part 1. *Frontiers in Public Health*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.877547>.
- Yağcı, Ş. Ç., & Yıldız, T. A. (2023). ChatGPT, yabancı dil öğrencisinin güvenilir yapay zekâ sohbet arkadaşı mıdır?. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (37), 1315-1333.
- Yavuz, E., & Uslu, Ö. (2021). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sanal Gerçeklik Teknolojisinin Eğitimde Kullanımı Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 132-152.
- Yıldırım, G., & Yıldırım, S. (2020). Sanal Gerçeklik Teknolojilerinin Ortaokulda Kullanım ve Tercih Durumlarının Belirlenmesi. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 115-143. <https://doi.org/10.33711/yyuefd.691469>
- Yıldız, T. A., Yağcı, Ş. Ç., & Özkan, Y. (2023). Developing Augmented Reality Learning Material in Professional English Teaching and Examining Its Effect on Academic Success. *E-International Journal of Educational Research*, 14(6).

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.7>

Volume 8/3

2024 p. 123-141

KÜLTÜREL ARACILIK, ÇALGI YAPIMCISI VE ÇALGI: BAĞLAMA ÇALGISININ ‘KESİK SAZ’A DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

CULTURAL MEDIATION, INSTRUMENT MAKER AND INSTRUMENT: THE TRANSFORMATION OF THE BAGLAMA INTO A ‘KESİK SAZ’

Hakan ÜNÜVAR*

ÖZ

Çalgıların nasıl icat edildiği veya keşfedildiğine dair literatürde farklı bakış açıları yer almaktadır. Özellikle insanoğlunun doğadaki sesleri taklit etmesinden dolayı çalgıların icat edildiği gibi düşünceler günümüzde de bir varsayım olarak hala güncelliğini korumaktadır. İnsanoğlunun bir performans olarak “müzik” üretmeye başlamasıyla tarihsel perspektif içerisinde enstrümanların geçmişten günümüze değişip, dönüşmesinin birden fazla değişken sayesinde gerçekleştiği bilimsel olarak vurgulanmıştır. Bununla birlikte çalgıların günümüzde saf ve özgün olmadığı; müzik türleri, müzisyen performansları, dinleyici, teknoloji vb. unsurlar doğrultusunda değişim içinde olduğu akademik camia tarafından kabul edilen argümanlardan bazılarıdır. Tarihsel süreçte müzik formlarında olduğu gibi kültüre özgü olarak çalgılarda da çalgı yapımcılar belirli dönemlerde belirli ölçütleri standart olarak kabul etmişlerdir. Bununla birlikte, gittikçe artan tüketim odaklı günümüz toplumlarında ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar ve/veya estetik kaygılar çalgı yapımcıları bazen arz bazen talebe yönelik olarak sürekli yeni tını arayışına yönlendirmiştir. Farklı müzik türlerinde kullanılan çalgıların o kültüre özgü standart bir biçime geçirilmiş olmalarına rağmen çalgı yapımcıların (luthier) hala farklı ‘tını’ ve ‘renk’ arayışları sonucunda, ortaya çıkan çalgıların o kültüre ve dolayısıyla müzik pratiklerine nasıl eklemledikleri önemlidir. Bu bağlam ise tüketime dayalı müzik performanslarında sürekli yeni bir tınının önemli olduğunu işaret eder. Ayrıca değişim ve dönüşüm ile ilgili dikkat çeken en önemli noktalardan biri de müzik türleri arasındaki etkileşimdir.

Bu çalışmanın amacı, bağlamanın farklı çalgılar ile etkileşimi sonucunda ortaya çıkan yenilikleri kültürel aracılık bağlamında ele alıp, çalgı yapımcısının bağlama çalgısındaki farklı teknik arayışlar (yapısı, rezonansı, çalım tekniği vb.) ve müzisyenlerin performansları sırasında ortaya çıkan ihtiyaçları gidermek için yapılan çalgıyı kültürel aracılık görev ve amaçlarından ‘dönüşüm’ün gerçekleştirme

* Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, E-mail:hakanunuardeu@gmail.com, ORCID: 0009-0009-4731-5126, Sivas, Türkiye.

yollarından biri olan ‘melezlik’ ile ilişkilendirerek ‘Kesik Saz’ örneğine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kültürel Aracılık, Dönüşüm, Melez Çalgı, Çalgı Yapımcısı, Kesik Saz.*

ABSTRACT

There are different points of view in the literature about how musical instruments were invented or discovered. Especially, thoughts, such as instruments were invented because of the reason that human beings were imitating sounds of nature, which still keeps up to date as an assumption. With the beginning of human beings to produce “music” as a performance, it has been scientifically emphasized that the change and transformation of instruments from the past to the present from a historical perspective takes place thanks to more than one variable. However, instruments are not pure and unique nowadays; music genres, musician performances, audiences, technology, etc. in line with these elements, it is in change and these are some of the arguments accepted by the academic community. In the historical process, as in musical forms, instrument makers have accepted certain criteria as a standard in certain periods, as well as in instruments specific to the culture. Nevertheless, new demands and/or aesthetic concerns that have emerged in today's increasingly consumption-oriented societies have led instrument makers to constantly search for a new timbre, sometimes for supply, sometimes for demand. Even though the instruments used in different musical genres have been transferred to a standard style specific to that culture, as a result of the instrument makers (luthier) still searching for different “timbre” and “color”, it is important how the resulting instruments are integrated into that culture. This context indicates that a new timbre is important in consumption-based music performances perpetually. In addition, one of the most important points that attract attention to change and transformation is the interaction between musical genres.

This study aims to examine the innovations that arise as a result of the interaction of the bağlama (traditional instrument with three double strings) with different instruments in the context of cultural mediation and to investigate the different technical searches of the instrument maker in the bağlama instrument (structure, resonance, playing technique, etc.) and to focus on the example of the “Kesik Saz” by associating the instrument made to satisfy the needs that arise during the performances of musicians with “hybridity”, one of the ways of realizing “transformation” from the tasks and goals of cultural mediation.

Keywords: *Cultural Mediation, Transformation (Conversion), Hybrid Instrument, Instrument Maker, Kesik Saz.*

Giriş

Canlı türlerinin soyunu devam ettirmeleri için aynı türden veya farklı iki türün birleşimiyle meydana gelen canlı veya ürün için kullanılan ‘melezlik’ kavramı, biyoloji, zooloji, botanik vb. gibi disiplinler çalışma alanlarının çözümlenmesinde başvurulan kavramlardan biridir.

“Hybriditey-Hibrid-Melez; terimi orjinal olarak biyoloji bilimi kaynaklı olsada 19. yüzyılda dilbilim ve ırksal teorinin kullanım alanına girmiştir. Bir çok disiplinde dağınık biçimde kullanılmaya ve göze çarpacak bir biçimde Popüler kültür çalışmalarında geçmeye başlanmıştır” (Tanrıbilir, 2010: 23).

Küreselleşme ile toplumsal ve kolektif kimlikler parçalanmasıyla beraber, kültürel sınırlar silinerek, yeni ve bütünleşik kültürel kodlar oluşturulması sonucunda alt- kimlik, üst-kimlik ve melezleşme, gibi kavramlar ortaya çıkmıştır (Kellner, 2001: 207).

Kültür alanındaki değişim, dönüşüm gibi farklılıkların tanımlanmasında ve küreselleşme ile sıkça kullanılan ‘karışım’ tanımlaması birçok çalışma alanının içinde çözümleme için tercih edilen kavramlardan biridir. ‘Karışım’ı ifade etmek için kullanılan, ‘melezlik’, ‘senkretizm’, ‘füzyon’, ‘küyerelleşme’ vb. eş anlamlı birden fazla terimin disiplinler çalışma alanlarında kullanıldığı da bilinmektedir.

İşler (2010: 18), bireyler ya da gruplar tarafından diğer bireyler ya da gruplara bilgi, düşünce, tutum, gelenek ve duyguların aktarılması, toplumlararası ve kültürlerarası etkileşimi doğurmuştur. Bu etkileşim sonucunda farklı duygu, düşünce, tutum ve bilginin öğrenilmesi, öğrenilen bilginin de yaşama yansıtılması kaçınılmaz olmuştur. Böylece insanlar, çoklu kültüre sahip, toplumsal bir varlık olma özelliğini elde etmiştir. Böylesi bir birliktelik ve kültürel iç içe geçmişlik sonucunda kültürel melezleşme doğmuş olup her kültürün temelde çok kültürlü olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

“Kültürün değişebilir özelliğinin bir yansıması olarak, müzik pratikleri de melezleşmeye açıktır. Günümüzde farklı müzik kültürlerinin bir arada kullanımını yaygınlık kazanmış, bu yaygınlık, yerel müzik pratiklerine de yansımıştır” (Sara, 2020: 236).

Müziksel anlamda ‘değişim ve dönüşümün’ aynı türden olan veya farklı özelliklere sahip iki şeyin bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkan yeni şeyi; benimsemek, kabul etmek, reddetmek gibi anlamlar oluşturmada, ‘melezlik’ başvurulan kavramlardan biridir.

“Müziksel değişiminin önemli bir özelliği çok çeşitli düzeylerde ortaya çıkmasıdır ve farklı toplumlardaki değişim süreçlerinin karşılaştırılmasında bu düzeyler hesaba katılmalıdır. Değişimler müzisyenlerin bireysel yaratımlarında ortaya çıkabilir, ama birey çok etkili değilse bireysel çizgide kalabilir. Çoğu durumda, müzik kültüründe ya da müzik geleneğinde değişim, bireyin çarpıcı yeniliklerden değil, müzik olaylarının ve müzik komplekslerinin doğasındaki değişimlerden çıkar. Değişim sıklıkla, bir müzik kompleksinin gerilemesinin bir sonucu olarak ya da komşu haklarından bir müzik kompleksinin alınmasıyla meydana gelir” (Kaemmer, 1993: 100).

Kaemmer’in bahsettiği üzere, müziksel değişimin müzisyenlerin bireysel yaratımlarının yanı sıra müzik kompleksleri değişimleri ile de ortaya çıkmasından dolayı, çalgı yapımcıların ürettikleri çalgılar aracılığın şekillenmesi ve bahsi geçen bütün değişimlerin gerçekleşmesinde somut bir nesne özelliği taşımaktadır. Bu bildiride ‘kültürel aracılığın amaç ve görevlerinden’ olan ‘dönüşüm’ perspektifinde ele alacağım çalgı yapımcısı ve çalgı örneği tamamen etnografik metodoloji ile gözlem, görüşme ve yarı kurgulu görüşmeye dayalı veri toplama yöntemi sonucunda elde ettiğim spectogram analizleri doğrultusunda aktarılmıştır.

Kültürel Aracılık

Kültürel aracılık (cultural mediation) kavramı ilk kez Stephen Bocher tarafından 1981 yılında yazılan 'Aracı Kişi: Kültürler Arasındaki Köprüler' adlı kitapta ayrıntılı bir biçimde aktarılmaktadır (akt. Yükselsin, 2014 :714).

'Aracılık' düşüncesinin yeni olmadığını ve George Steiner 1975 yılında çevirmen, iki farklı dil topluluğundan tek dilli katılımcılar arasındaki iletişimin iki dilli aracı vekildir (mediating agent) ifadesi ile aracılığa vurgu yapmıştır (Katan, 1999: 12' den aktaran Yükselsin, 2014: 714).

Steiner çalışmasında bahsi geçen aracılık şekli tamamen dilsel aracılıkken, Bocher'in ifade ettiği 'kültürel aracılık' ise bir çeviri ya da yorumlamadan daha fazlası idi (Yükselsin, 2014: 714).

Debrix (2003), Aracılık etmek demek, temelde "iki farklı konum arasında bir temas noktası, bir kesişim, iletişim ve diyalog alanı" sağlamaktır (akt.Yükselsin, 2014: 714).

İki farklı konumu (X ve Y) bağlantılayan aracılık alanı (Yükselsin, 2014: 714).

Yukardaki şekilde X ve Y ile ifade edilen iki karşıt kutup ve konum; 'doğu-batı', 'uzun-kısa', 'barış-savaş', 'üretici-tüketici' vb. şekilde örnekler verilebilir.

Bütünüyle ya da kimi yönleriyle birbirinden farklı konumun bağlantı kurmalarını sağlayan aracılık belirli toplumsal alanlarda ortaya çıkar. Ticaret (tüccar, simsar, temsilci), sağlık (terapist), diplomasi (çevirmen, elçi, arabulucu vb.) aracılık rolünün sergilendiği alanlardan ve bu alandaki aracı aktörlerinden sadece bazıları (Yükselsin, 2014: 714).

Runnes (1970), 'Aracısız etkileşimin mümkün olmadığı birbirinden oldukça farklı gerçeklik biçimlerine sahip sistemler için' gereklidir

Runnes'in 'kültürel aracılık' tanımından yola çıkarak kültürel nesnelere kavranmasının bireysel ve yardımsız gerçekleşmeyeceğine dikkat çekmektedir. Bu yüzden bir anlam üretme aracı olarak müziğin kavranması için de her zaman kültürel araçlara ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır (akt. Yükselsin, 2014: 714).

Özellikle bir disiplin olarak iletişimde, kilit bir öneme sahip olan 'aracılık' kavramı; iki taraf/kısım arasında ilişki sağlamak amacıyla araya girme, toplumsal bilginin ve kültürel değerlerin, kurumsallaşmış bir yoldan ilgisine ulaşmasına kanallık etme eylemi olarak tanımlanır (Fiske, 1983' den akt. Kınlı ve Yükselsin 2015: 1121).

Bocher'in aracılık tanımı bunun/bunların çok daha ötesindedir: (Bochner) Aracılık meselesine kültürel bir bütün olarak bakmamızı sağlar. Kültürel aracı, genel anlamda farklı kültürel sistemler arasında bir bağlantı unsuru olarak iş gören tüm erkek ve kadınları ifade etmelidir (akt. Kınılı ve Yükselsin, 2015: 1122).

O halde bir bağlantı unsuru olarak iş gören müzakere, arabuluculuk ve hüküm verme kavramları anlaşmazlık, çatışma, uzlaşma vs. gibi durumlarda yine aracılık hizmetinin bir ürünü olarak iş görür (Karakuş, 2019: 14).

Yükselsin' in (2014: 715) vurguladığı gibi; aracılık yalnızca anlaşmazlıkların ortaya çıkmasında değil, var olan kültürel uyumun ve uzlaşmanın sürdürülmesi içinde gereklidir. Belirli bir kültürel/toplumsal dizgeye göre oluşmuş bir topluluğun ya da kültürel varoluş düzeyinin 'beka'sı içinde geçerlidir. Dolayısı ile kültürel aracılığın hangi amaç ya da amaçlar için iş gördüğüne ve aracılık sonucunda elde edilen kültürel çıktılara bakmak gerekir.

Kültürel aracılığın amaçlarına baktığımızda ise; belli başlı görev ve amaçları, kimi zaman birbirinden farklı ya da karşıt beklentilerin de olabileceğini gösterir ve bunlardan bazıları (belki de çoğu) eşgüdümlü olarak gerçekleşir. Bu noktada belirleyici olan şey, aracılıktan kimin ya da neyin yarar sağladığıdır (Yükselsin, 2014: 715).

Kültürel aracılığın görev ve amaçları (Yükselsin, 2014: 716).

Kültürel aracılığın görev ve amaçları; Aktarmak/Taşımak, Uzlaştırmak, Güçlendirmek, Korumak, Dönüştürmek/Değiştirmek, Yeniden Üretmek.

Yükselsin (2014: 216-217) kültürel aracılığın görev ve amaçlarını şu şekilde açıklamaktadır;

'Aktarmak/taşımak' (*transferring/transporting*), bir kültürün kısmen ya da bütünüyle bir yerden bir yere taşınması.

'Uzlaştırmak' (*reconciliation*), iki farklı kültürel varoluş düzeyinin her birinin karşısındakinin kültürüne duyduğu hoşgörüyü artırma, iki kültürün yeni bir varoluş düzeyinde, yeni bir ortak kültürel payda da buluşabilmelerini amaçlar.

'Güçlendirme' (*reinforcement*), sahip olunan kültürel dizgeye göre yenilerinin yaratılması ya da başka kültürlerle ait olanların sahip olunan dizge referans alınarak dönüştürülmesi.

'Koruma' (*protection/preserving*), bir kültürün işaretleyici özelliklerini ve nesnelere onun adına muhafaza etmek ya da dış etkilere kapatma biçimi.

'Dönüşüm' (*transformation*), başka bir çevreye (mekânsal, kültürel, toplumsal vb.) ait bir özne ya da nesnenin (bir birey, kültürel unsur vb.) yeni bir çevre içinde yabancı olarak algılanmadığı ya da yabancılığının farkına varılmadığı zaman mümkündür. Dönüşüm iki yolla gerçekleşir: uyarlama/adaptasyon (*adaptation*) ve birleştirme/sentezleme (*synthesizing*).

'Yeniden Üretmek' (*reconstruction*), kültürün devamlılığının yanı sıra dinamiklik ve değişebilirlik özelliklerine vurgu yapar.

Akkaş (2013: 4), 'kültürel karışım'ı tanımlayıcı yeni bir kavram olarak 'senkretizm'i, iki ya da daha fazla şeyin bir araya gelerek yeni bir şeyin ortaya çıkması olarak tanımlarken, 'senkretizm' kavramı ile eş anlamlı olarak 'melezlik/hibridlik' (*hybridity*), 'kreolizasyon' (*creolization*), 'füzyon' (*fusion*), 'alaşım' (*amalgamation*) vb. terimlerin disiplinler çalışma alanlarında 'karışım' ı (*mixture*) ifade ettiklerine dikkat çekmiştir.

Ronald Taft (1981: 53), Bocher'in kitabına katkısında kültürel aracıyı, "dil ve kültür bakımından farklı kişi ya da gruplar arasındaki iletişimi, anlayışı ve eylemi/hareketi kolaylaştıran kimse" olarak tanımlarken, Taft (1981: 53) ise, aracı kişi rolünü, her kültürel gurubun diğeri hakkındaki ifadelerini, niyetlerini, algılarını ve beklentilerini yorumlama yoluyla, gruplar arasında iletişim kurarak ve dengeleyerek icra ettiğine dikkat çeker (akt. Yükselsin, 2014: 217).

Yükselsin (2014: 217) ise kültürel aracı, bir bağlantı olarak hizmet vermek amacıyla bir ölçüde her iki kültüre de katılmak zorundadır şeklinde vurgulamaktadır

Taft (198: 73) göre, aracılık konumundaki kişi her iki kültürdeki belirli yeterliklere sahip olmak zorundadır. Bunlar: kültür ve toplum hakkında bilgi, iletişim becerileri, teknik beceriler ve toplumsal becerilerdir (akt. Yükselsin, 2014: 718).

Çalgı, Çalgı Yapımcısı ve Kültürel Aracılık

Çalgı tarihi ile ilgili literatür taraması sonucunda insanoğlunun çalgıları nasıl icat ettiği ve keşfettiğine dair farklı bakış açıları yer almaktadır. İnsanoğlunun doğadaki sesleri taklit etmesinden dolayı enstrümanların icat edildiği düşüncesi bir varsayım olarak güncelliğini korumaktadır. Bu tür mantıksal yordamaların epistemik cemaat içinde bir kısım akademisyen tarafından kabul edilip referans gösterilmesi tamamen nesnelliğin dışında humanistik¹ bir yaklaşımdır.

¹ Humanistik yaklaşım bilginin hem öznel hem de görel olduğunu, nesnelliğin ise mümkün olmadığını kabul etmesidir (Özer 2002: 9).

O yüzden günümüze aktarılan bilgilerin nesnelliği açısından, yazılı kaynaklara referans olan kabartmalar, minyatürler ve resimler eski dönemlerde kullanılan çalgıların yapısı ve çalım şekillerinin öğrenilebilmesi açısından araştırmacılara somut bilgiler aktarmaktadır.

İnsanoğlunun müzik üretmeye başlamasıyla beraber tarihsel perspektif içerisinde enstrümanların geçmişten günümüze değişip, dönüşmesinin birden çok değişken sayesinde gerçekleştiği bilimsel olarak vurgulanmaktadır.

Çalgılar ilk zamanlarda çağın mevcut şartlarının elverdiği ölçüde insan ihtiyaçlarına cevap verirken, zaman içerisinde estetik kaygı, gelişen teknoloji ve artan ihtiyaçlar doğrultusunda üretimi ve geliştirilmesi de bir sektör haline dönüşmüştür (Alaskan, 2013: 176).

Zaman içindeki bu dönüşüm sürecinin gerçekleşmesi sırasında ortaya çıkan ihtiyaç veya estetik kaygıların belli teknik beceriler ile çalgıya aktarılmasıyla beraber yeni bir çalışma alanı ortaya çıkmıştır.

Her toplum kendi yaşam koşullarına ve kültürüne göre, hem çalım tekniği açısından hem de çıkardıkları sesler açısından birbirinden çok farklı çalgılar üretmiştir. Bunun sonucu olarak müzik ile tamamen iç içe olan çalgı yapım mesleği ortaya çıkmış ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir (Dökmeci ve Akın, 2011: 157).

Fransızca kökenli bir kelime olan Luthier telli çalgıları yapan kişiler için kullanılmaktadır. İngilizce ‘lutemaker’ olarak bilinen kelime Türkçede lütiye olarak kullanılan anlamının yanı sıra, aynı zamanda Türkiye’de bütün çalgıları yapan kişiler için enstrüman yapımcısı, müzik aletleri yapımcısı, saz yapımcısı, çalgı yapımcısı kelimeleri de aynı anlamda kullanılmaktadır (Karabıyık, 2011: 36).

İlk çalgı yapımı örneklerinin Avrupa’da 13. yüzyılda İtalya’da görüldüğü ve usta-çırak ilişkisinin ilk örnekleri ise gene İtalya’da 15. yüzyılda ortaya çıktığı belirtilmektedir.

“Alaskan (2013), bu sektör tarih kayıtlarına göre XIII. yüzyıl itibariyle İtalya’da görülmeye başlanmıştır (lavta ve gitar yapımcılığı üzerine). Müzik aleti yapımcılığı yanında eğitimciliği de (usta-çırak) aynı şekilde XV. yüzyılda bu ülkede oluşmaya başlamıştır”

20. yüzyıldan önce saray içindeki müzisyenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için çalgı yapım atölyeleri ve çalgı yapımcıların var olduğu. Gene aynı dönem içinde saray dışında da çalgı yapımcılığının yapıldığı ve Avrupa’dan gelen çalgı yapımcılarının çalgı yapım atölyeleri açıp mesleklerini devam ettirdikleri edvarlar, minyatürler ve gravürlerden aktarılan bilgiler arasında yer almaktadır.

Türkiye’de çalgı yapımcılığı Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında geleneksel usta-çırak ilişkisi ile devam edip 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde çalgı yapımcı yetiştirmek için ilk çalgı yapım atölyesi açılmıştır (Akyol, 2013: 3).

Çalgı yapımcılarının çalgılar özelindeki kültürel aracılıkları incelediğinde, tarihsel (geçmişten geleceğe aktarımı), coğrafi (bir yerden başka bir yere taşınması) ve toplumsal (statü, yaş, cinsiyet) belirleyicileri çalgı yapımcıları arasındaki konum ve rollerine

bakılarak anlaşılabilir. Üngör'ün (akt. Karabıyık, 2011: 3) çalgı yapımcılarını faaliyetleri açısından üç guruba ayırması çalgı yapımcıların çalgı merkezli yaşamları ve yaptıkları enstrümanlar incelendiğinde 'aracılık' rolünü üstlenmelerini sağlayan faaliyetleri açısından önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Üngör'e (akt. Karabıyık, 2011:3) göre çalgı yapımcıları faaliyetleri;

- 1- Çalgı yapımcısı tarafından çalgının tamamının oluşturulması, çalgının sadece bir kişinin elinden çıkmış olması.
- 2- Çalgı yapımcısı tarafından çalgının bir kısmı yapılarak, bazı bölümlerinin başka ustalara yaptırılmış olması.
- 3- "Sıra işi" tabir edilen; bir firma tarafından çeşitli ustalara yaptırılarak, o firmanın etiketiyle satışa sunulması.

Üngör'ün bu 3 faaliyetini kültürel aracılık ve görevleri altında ele alacak olursak;

- 1- Çalgı yapımcısı tarafından çalgının tamamının oluşturulması, çalgının sadece bir kişinin elinden çıkması 'koruma' görevini üstlenmektedir.
- 2- Çalgı yapımcısı tarafından çalgının bir kısmı yapılarak, bazı bölümlerinin başka ustalara yaptırılmış olması ise 'güçlendirme', 'dönüştürmek/değiştirmek' eylemi gerçekleşmektedir.
- 3- "Sıra işi" tabir edilen; bir firma tarafından çeşitli ustalara yaptırılarak, o firmanın etiketiyle satışa sunulması ile tamamen çalgı yapımının endüstriyel boyutu ele alınarak kültürel aracılık amaç ve görevleri içinde değerlendirilmemektedir.

Çalgı yapımcıları usta-çırak ilişkisi içinde ustalarının aracılığıyla mesleklerini öğrenirken hem mesleği yaşatma adına hem de yeni çalgı yapımcıları yetiştirme adına aracılık eyleminin aktarılması ve korunması noktasında önemli bir 'kültürel aracı' rolü üstlenmektedirler.

Sivas' ta yaşayan çalgı yapımcısı İsa Demirkoparan mesleğini babasından öğrendiğini ve babasının da bu mesleği dedesinden öğrendiğini vurguluyor. Oğlunu çalgı yapımcısı olarak yetiştirdiğini ifade eden Demirkoparan; bende çocuklarıma bu mesleği miras bırakacağım. Onlardan tek isteğim bu geleneği yaşatmaları şeklindeki söylemi 'kültürel aracılığın' amaç ve görevleri doğrultusunda; 'aktarma', 'koruma' ve 'yeniden üretme' anlamında aracılık rolü üstlenerek geleneği yaşatmak istediğini vurguluyor (10.12.2021).

Çalgı yapımcıları yaptıkları çalgıları sipariş ve atölyelerinde hazır enstrüman bulundurmak için üretmektedirler. Demirkoparan genellikle müşterilerin isteği üzerine bağlama siparişi aldığını ve boş kalan zamanlarında ise atölyeye saz çıkardığını söylemektedir (01.04.2022).

Aynı zamanda eski ve kullanılmayan çalgıların da tamir edip etmediğini görüşmede kendisine sorduğumda. Evet ama bunu sürekli yapmıyorum. Eğer bakabilecek zamanım olursa yardım etmeye çalışıyorum (01.04.2022) şeklinde cevap verdi.

Müzik marketlerine sipariş üzerine hiç bağlama yaptın mı diye sorduğumda ise, önceden yapıyordum ama şuan sadece müşterilere özel saz yapıyorum diyerek cevap verdi (01.04.2022).

Demirkoparan'ın çalgı yapımındaki bu faaliyetleri Üngör'ün başlıklar altında topladığı üç faaliyeti de gerçekleştirdiğini göstermekte. Böylelikle etnografik görüşme yaptığım çalgı yapımcısının 'kültürel aracılık' görevlerinden 'dönüştürme/değiştirmek ve koruma' görevlerini yerine getirdiği şüphesiz bir gerçek.

Bağlama Çalgısının Geleneksel Bileşenleri

Geleneksel Türk halk müziğinin önemli çalgılarından biri olan bağlama geçmişten günümüze içinde barındırdığı ve yaşatmaya devam ettiği 'geleneksel bileşenleri' koruma ve güçlendirme aracılık görevleri içerisinde, müzisyenler ve dinleyicilerin isteği doğrultusunda, çalgı yapımcılarının bilgi ve becerileri ışığında üretilmeye devam etmektedir.

Geleneksel bileşenlerin oluşumunda Türk halk müziğinin icra şekilleri, çalım teknikleri ve çalgıların oluşumunda ki kültürel farklılıkların çalgılara yansıtılması çalgı yapımcılarının hem kültürel aracılık rolündeki üstlendikleri görevi yerine getirme, hem de 'geleneği' yaşatma adına önem taşımaktadır. Bu bileşenleri başlıklar altında toplayacak olursak; a) çalgı yapımındaki bilgi ve beceriler, b)beraber (eşlikli) ve bireysel icra, c)çalım teknikleri,

a) Çalgı Yapımındaki Bilgi ve Beceriler

Cumhuriyet tarihinden önce saray ve çevresinde çalgı yapım atölyelerinin var olduğu, cumhuriyet döneminin ilk yıllarında usta-çırak ilişkisinin devam ettiği ve cumhuriyetin ikinci çeyreğinde ise 'çalgı yapımcılar' yetiştirmek üzere resmi olarak ilk çalgı yapım bölümü açılmıştı.

Cumhuriyetin ilanı ile beraber radyo yayınları ve konserler yapan Yurttan Sesler Korosu dönemin müzik politikaları gereği farklı yörelerden derledikleri türkülerini çalıp söylemekteydi. Tabii yöre kültürünün içinde bulunduğu icra şekli ve çalım tekniği 'geleneği' yaşatma adına dikkat edilen önemli bir faktördü. İcra şeklindeki ve çalım tekniğindeki eksiklerin giderilmesi adına çalgı yapımcılar burada devreye girmişti.

‘Bağlama 1950’lerden başlayarak hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Özellikle Ankara Radyoesinin de etkisiyle, geleneksel bağlama yapım tekniklerini uygulayan atölyelerin toplandığı bir şehir olmuştur. Bugün yararlandığımız geleneksel göğüs takma tekniğinin temelleri bu atölyelerde atılmıştır’ (Önal, 2005: 104).

b) Beraber ve Bireysel İcra

Bağlama yapımının 1940’lardan sonra köyden kente göç ve geleneksel çalımda ki bireysel icranın 'geleneği yaşatma ve koruma' adına beraber icraya geçmesiyle bağlama çalımına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

Geleneksel Türk halk müziğinin cumhuriyetin ilk yılları ve ikinci çeyreğine kadar olan süreçte aşıklık geleneği ile yaşatılıp, aktarılmaya devam ediyordu. 1947 yılında geleneği yaşatmak için kurulan Yurttan Sesler Korusu ile artık bireysel çalıp söyleme yerini beraber çalıp söylemeye bırakacaktı.

Böylelikle beraber çalıp, söyleme hem çalgıların birbiri ile uyum içinde icra etmeleri adına, hem de solistlere eşlik etme adına çalgıların yapı itibari ile değişmesi ve farklı kültürdeki ezgilerin bir arada çalınıp söylenmesi bakımından çalgı yapımcıları kültürel aracılık bağlamında uzlaştırıcı bir rol üstlendi.

“Yurttan Sesler Korosu”nun kurulmasıyla birlikte koroya eşlik eden tek çalgı bağlamadır. ‘Yurttan Sesler’in ilk çaldığı sazlar kısa saplı olup, eksik perdeler göğüsteki ek perdelerle giderilmiştir” (Alpyıldız, 2018: 189).

c) Çalım Teknikleri

Çalım tekniğinin bağlamanın yapısal anlamda dönüşüp, değişmesine doğrudan ve dolaylı etkileri bağlamanın tarihsel gelişimi içinde alanın uzmanları tarafından tespit edilmiştir.

Cumhuriyet döneminde bağlamadaki değişikliklerden biride perde sayısının artması yönünde gerçekleşmiştir. Nedeninin ise yöresel ve THM, TSM korolarının birlikte rahat çalabilmesi için icradaki çalım tekniğinden kaynaklı olduğu tespit edilmiştir.

“Kenan Şavklı ise: “Eskiden komalar yoktu. Muzaffer Sarısözen zamanında komalar bağlanıp daha uygun hale geldi. THM, TSM ortaklığı sonrası gelen alışkanlıkla perdeler bağlandı” (Parlak, 2000: 104).

Bağlamanın perde sayısının artırılmasındaki ikinci neden ise Orhan Dağlı tarafından şu şekilde açıklanmıştır; “Muzaffer Hoca Antep tarafından bir köyden bir türkü almış. O türküde karara varılırken Si koma bemolmuş (si bekârdan biraz pest). O zamanlar Yurttan Sesler takip ediliyor, yanlışlığa itiraz ederlermiş. Muzaffer Hoca bir ay evvelden yazı yazıp ‘sizin türkünüzü filan gün, filan saatte okuyacağız dinleyin’ demiş. İtirazlar gelince ilave perde bağlatmış. Gaziantep türküsü doğru okunsun diye bağlatılan o perde bir daha ortadan kalkmadı. Sonra hep kullanılır oldu. Sonra transpoze gereği aktarılarak ‘mi bemol 2’, ‘fa diyez 2’, ‘la bemol 2’ çoğaldı” (Parlak, 2000: 102).

Bağlamalarda madenî tellerin kullanılmasıyla beraber çalgılarda yapısal ve çalım tekniği olarak farklılıkların ortaya çıkması çalgı yapımcılarının var olan çalışma alanı içinde bir yenisini daha eklemiştir.

Binlerce yıldır çok canlı bir şekilde devam eden el ile çalma geleneği, madenî tel kullanımına geçilmesi ve saz boylarının büyümesi, ağaç göğüs takılması gibi değişimler sonucu ortaya çıkan, mızrap kavramının tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır (Parlak, 2000: 108).

Çalgı yapımındaki bilgi ve beceriler, beraber ve bireysel icra, çalım teknikleri gibi bileşenler, çalgı yapımında kültürel aracılığın ‘aktarma, uzlaştırma, güçlendirme ve dönüşüm’ amaçları doğrultusunda da geleneği yaşatma ekseninde şekillenmiştir.

Bir Kültürel Aracılık Örneği: Kesik Saza ‘Dönüştürme’

Çalgı yapımcılarının bilgi ve becerileri doğrudan veya dolaylı olarak icra ve çalım teknikleri açısından birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır. Çünkü enstrümanın yapımında

kullanılan malzemeden, çalgının tınısındaki değişime kadar uzanan süreç çalan kişinin ihtiyaçlarının karşılanması doğrultusunda şekil alır.

Tabi ki bu ihtiyaçların yaşadığımız yüzyıl içinde farklılık göstermesi modern çağın etkilerini de beraberinde taşımaktadır.

17. yüzyılda Osmanlı Sarayı ve çevresinde meydana gelen mızrap ile icra, zamanla saray kültürü etkisindeki Anadolu şehirleriyle Osmanlı'nın uğrak yeri durumundaki bazı meskenlere geçmiştir. Geleneğini koruyan Anadolu köylüsü ise, mızrap kavramını hemen hemen Cumhuriyetten sonra benimsemeye başlamıştır (Parlak, 2000: 108).

Bağlamanın geleneksel bileşenlerinde bahsettiğim üzere yapım aşaması ve geleneksel halk müziğindeki icra şekilleriyle ele aldığımızda yapısal ve tınısal özelliklerinde belirli bir standardı oluşturma çabası bilimsel olarak değişkenliğini sürdürmektedir.

Buradaki standart ölçütler alanın uzmanları tarafından belirlenen kurumsal (TRT, Kültür Bakanlığı vb.) ve akademik cemaat içinde tartışılmaya devam etmektedir.

'Bağlama' yapı ve tını itibarıyla birbirine benzeyen çalgılar farklı boylar ve adlar ile değişkenlik göstermesinden dolayı bir sınıflandırma içinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret edilmektedir.

Bağlama gurubu değişik boyutlarda ve adlarda, çok sayıda müzik aletinden oluşan, geniş bir ailedir (Öztürk, 2005: 7).

Çalgı yapım atölyelerinde geleneksel usta-çırak ilişkisi ile yetişen çalgı yapımcılar ve formal olarak bu işin akademik eğitimini alan kişiler teknolojinin gelişmesiyle teknik bilgi, araç-gereç ve çalgı yapımında kullanılan malzemeye kadar kendilerini geliştirmeye ve değişime açık olduklarını dile getirmişlerdir.

Çalgı yapımcısı Demirkoparan ile yaptığım 01.04.2022 tarihli Sivas'taki görüşmede bağlama yapımındaki yeni teknikler üzerinde kendini geliştirdiğini ve bu gelişimi yaptığı enstrümanlara aktararak değişik formlar yaptığını, değişik görsellikler aktardığını ve yaptığı çalgılar ile bağlamadaki akustiği yakaladığını söyledi.

Akustik derken sesin uzamasından mı? bahsediyorsun ustam. Evet evet bağlamadaki tekne derinliğinden daha az bir derinlikte, bağlamdaki gibi sesin biranda bitmediğini ve uzadığını düşünüyorum dedi (01.04.2022, Sivas).

Teknolojiyi takip ederek kendini sürekli yenilediğini vurgulayan Demirkoparan, yeniliklere her zaman açığım diyerek kendini güncellediğini belirtti (01.04.2022, Sivas).

Standart bağlama modellerinin dışına çıktığın bir bağlama modelin var mı? sorusuna, şuanda kendi yaptığım 3 farklı modelde bağlama var şeklinde yanıt verdi (01.04.2022, Sivas).

Demirkoparan'ın bahsettiği bu 3 bağlama modelinden Kesik bağlamayı bildirimim örnek olayı olarak inceleyeceğim.

Kesik Saz

Çalgı yapımcısı bu sazi yaparken düşündüğü akustiği yakalama adına bağlama teknesini keserek ve aynı zamanda eski kopuzlardaki bağırsak telleri de kullanarak geleneğe farklı bir bakış açısı katmaya çalıştığını söyledi (01.04.2022, Sivas).

Demirkoparan; Eski sazlara baktığımda bağırsak teller kullanılmış. Bende bu bağırsak telleri bağlamanın tınısı uzatmak için kullandım (01.04.2022, Sivas).

Bu sazi çalan müzisyenlerin tepkisi ne oldu? Müzisyenler özellikle teknesi dar bir sazdan nasıl bu kadar fazla ses çıktığına şaşırdılar. İnanamadılar! (01.04.2022, Sivas).

Aynı zamanda müzisyenlerin bu saz sayesinde şikayetçi oldukları uzun süre oturarak saz çalmalarının artık kesik saz sayesinde gerek kalmadığını, boyunlarına takarak ayakta rahat bir şekilde kesik sazi çaldıklarını da aktardı (01.04.2022).

Sipariş üzerine kesik saz yapıp yapmadığını sorduğumda Demirkoparan; Sivas'ta ki müzisyenlerden birkaç kişiye yaptığını ve şehir dışında da sadece Urfa'da profesyonel bir müzisyene kesik saz yaptığını söyledi (01.04.2022).

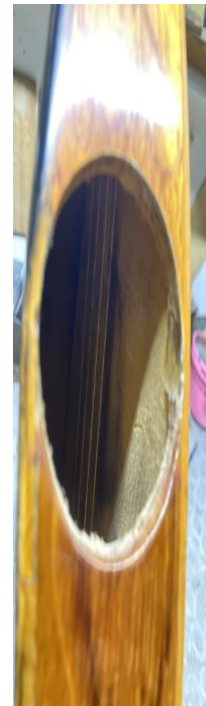
Şekil 1. Kesik Saz iç önden görünüşü.

Şekil 2. Kesik Saz. arkadan görünüşü.

Şekil 3. Kesik Saz yandan görünüşü.

Şekil 4. Kesik Saz görünüşü.

Kesik sazın teknik özellikleri; (Mi-La-Si akortlu), Tekne boyu 37 cm, Tekne derinliği 5,5 cm, Sap boyu 37 cm, İki eşik arası tel boyu 66 cm, Perde sayısı 19, Tel sayısı 7, Kulak sayısı 7.

Not: Teknik farklılık olarak kesik sazın içinde bağırsak teller bulunmaktadır. Kesik saz da sadece yanında bir ‘f’ deliği bulunmaktadır. Diğer bant ile kapatılan delik sahne performansında kullanılmak üzere cihaz takmak için açılmıştır.

Bağlama Çalgısı

Bağlama adı ilk kez 18. yüzyılda kullanılmaya başlanmış. 18. yüzyılda artık sazın kendisine bağlama deniliyordu. 1762 tarihli bir elyazmasında ‘bağlama’ ile bulgarinin bir tutulması ve aynı yıllarda Paris’te Delaborde’un da Türk sazları Bağlama ile Tanbura’yı eşit göstermesiyle karşılaşılmıştır. (Gazimihâl, 2001: 106).

Bağlama ailesini oluşturan çalgıların adları, yapısı, çalım tekniği, akort farklılıkları, çalındıkları mekan gibi belirleyici unsurlar tarafından konulmaktadır.

Anadolu’nun farklı bölgelerinde uzun saplı sazlar için kullanılan isimlerin, ‘‘tel sayısı’’, ‘‘boyut’’, ‘‘çalındığı akort’’ (düzen) veya ‘‘çalındığı yer’’ gibi unsurlara göre verilmiş olması dikkat çekicidir (Öztürk, 2005: 17).

Cumhuriyet’in ilanı ile başlayan derleme çalışmaları sonucunda notaya alınan halk ezgileri ve bu ezgilerin radyoların faaliyete geçmesiyle beraber çalıp-söyleyerek geleneğin öğretilmesinde ve aktarılmasında bağlamanın önemi vurgulanırken, beraber çalıp söyleme ile bağlamanın kazandığı kimliklere uzmanlar tarafından dikkat çekmiştir.

‘‘Cumhuriyet döneminde toplum biçimi içerisinde varlığını ve gelişimini sürdüren halk müziğimiz, Cumhuriyetle birlikte derleme, araştırma ve toplu icraatlarla yeni bir döneme girmiştir. Radyoların faaliyete geçmesiyle oluşan ‘yurttan sesler’ koroları ile beraber ‘toplu söyleme-çalma’ geleneği bağlamayı, ‘halk çalgısı’ özelliğinin ötesinde bir ‘‘toplu eğitim çalgısı’’ hüviyeti de kazandırmıştır’’ (Uysal, 2005: 64).

Yaptığım görüşmede kesik saz ile karşılaştırdığım bağlama görsellerde de görüldüğü üzere ‘‘kısa sap’’ olarak da bilinen bağlama modelidir.

Şekil 5. Bağlamanın
Bağlamanın
önden görünüşü.

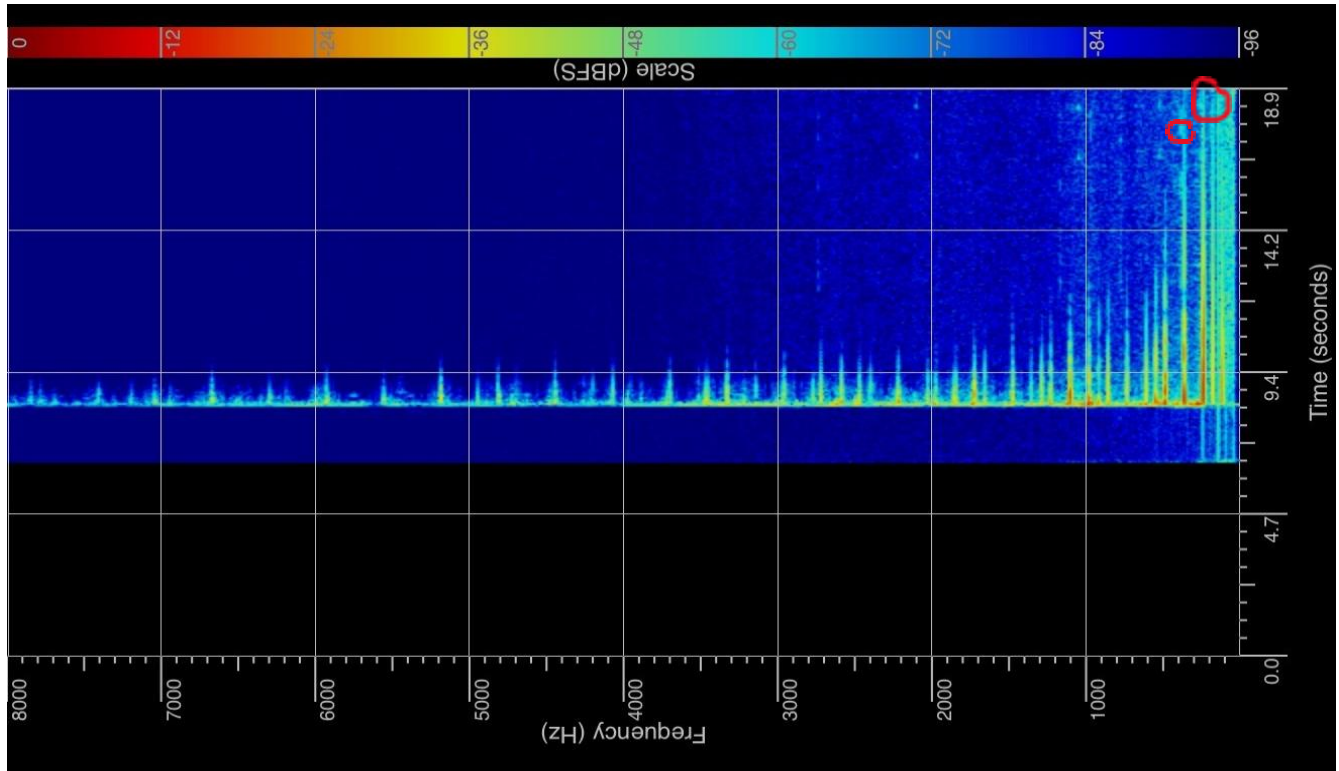
Şekil 6. Bağlamanın
yandan görünüşü.

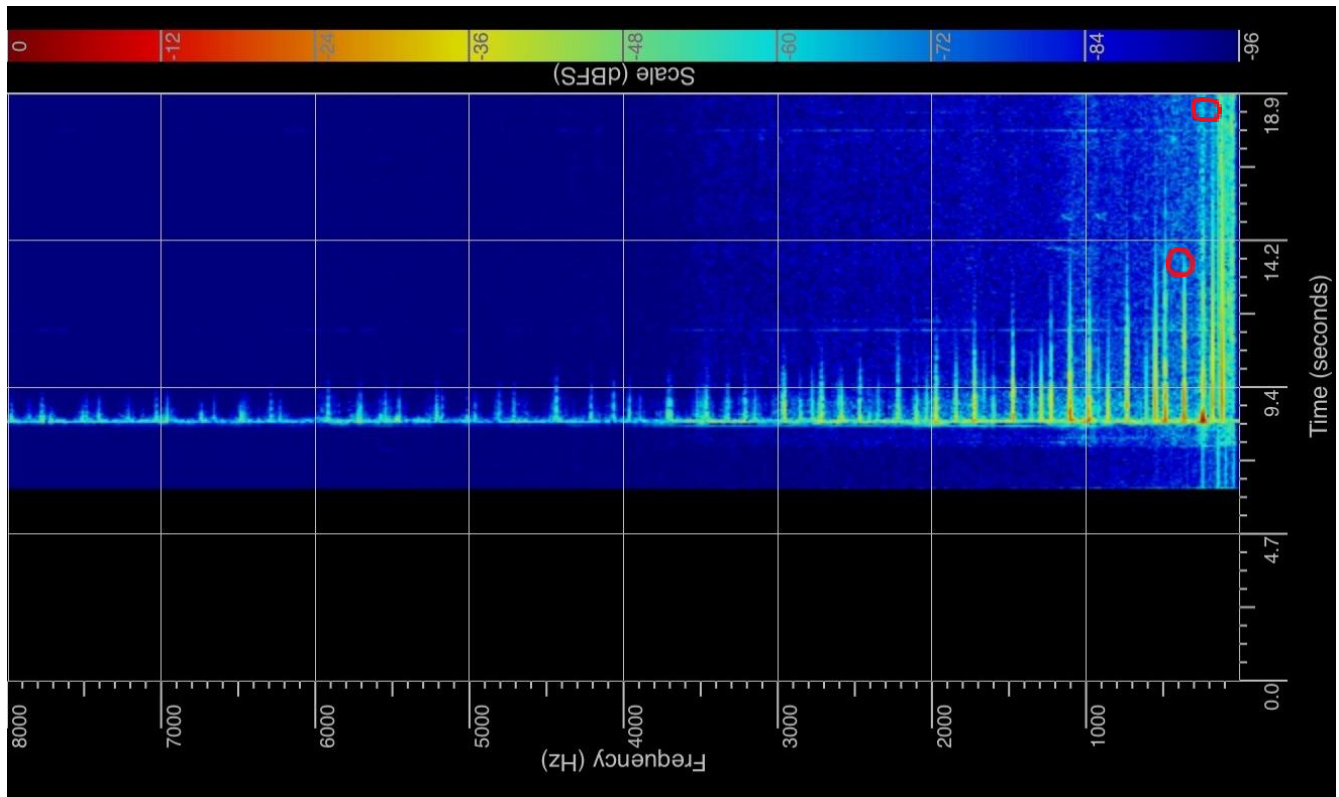
Şekil 7.
arkadan görünüşü.

Bağlamanın teknik özellikleri; (Mi-La-Si akortlu), Tekne boyu 40 cm, Tekne derinliği 24 cm, Sap boyu 38,5 cm, İki eşik arası tel boyu 69 cm, Perde sayısı 19, Tel sayısı 7, Kulak sayısı 7 ve teknenin altında ve yanında olmak üzere 2 'f' deliği bulunmakta.

Kesik Saz ve Bağlamının Spectrogram Frekans Analiz Grafikleri

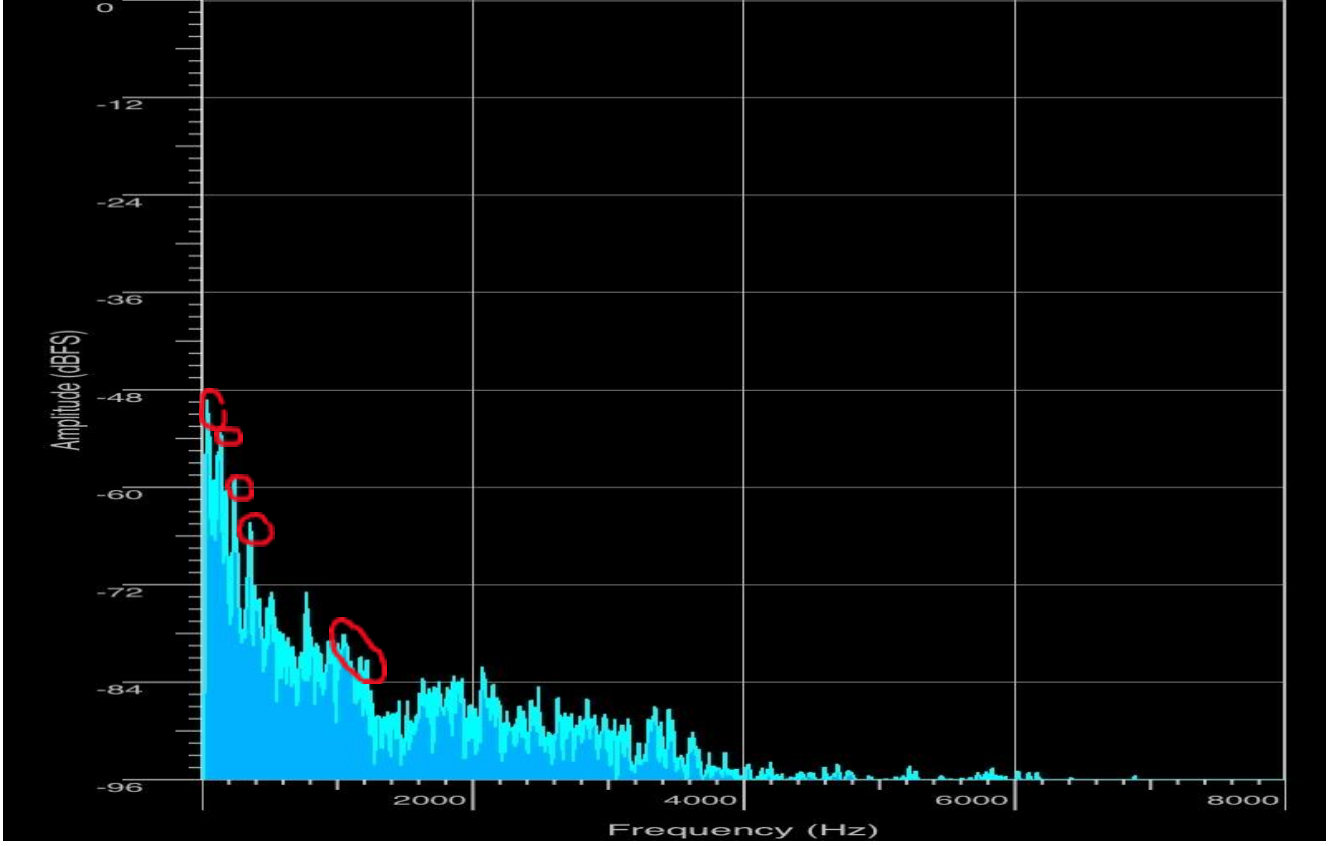

Şekil 8. Kesik sazın spectrogram frekans analizi.

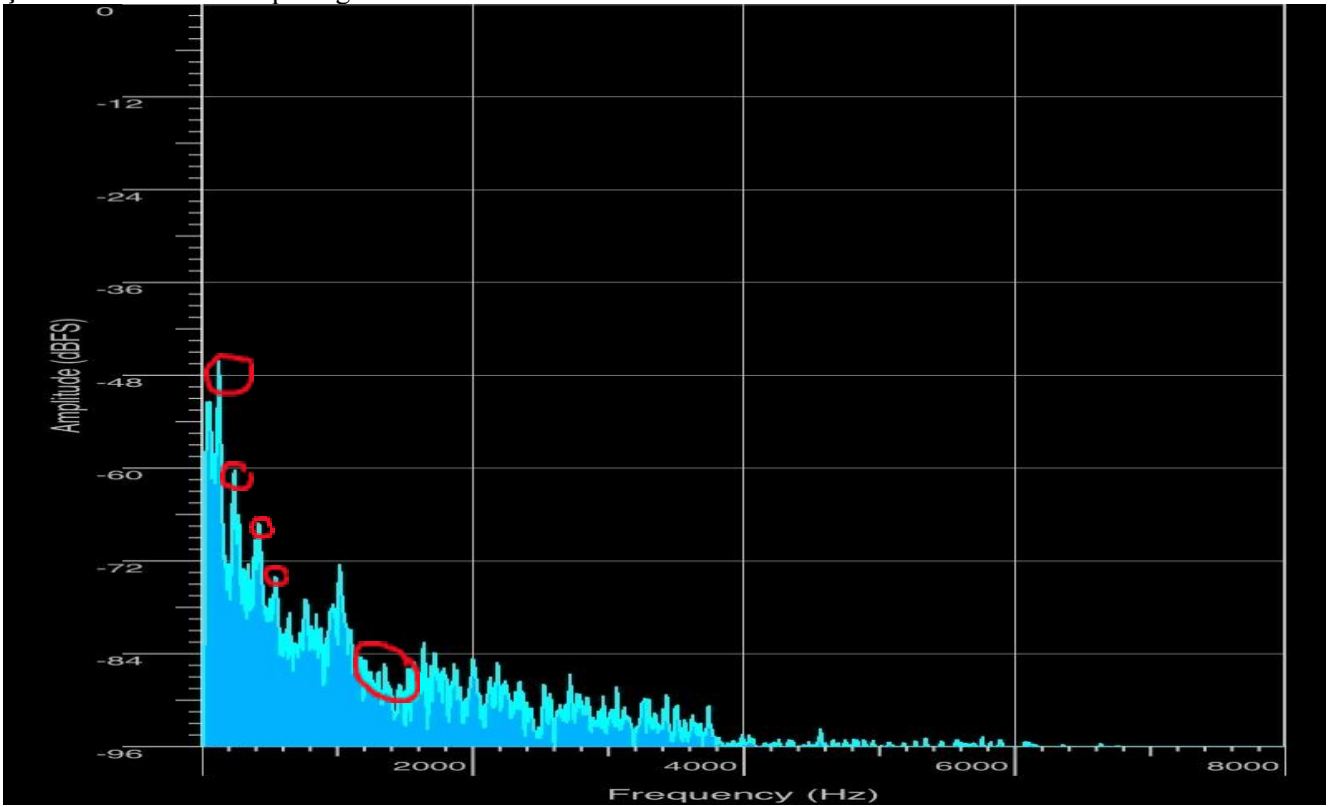

Şekil 9. Bağlamın spectrogram frekans analizi.

Kesik Saz ve Bağlamanın Spectrogram Derinlik Analiz Grafikleri

Şekil 10. Kesik sazın spectrogram derinlik analizi.

Şekil 11. Bağlamanın spectogram derinlik analizi.

Yukarıda spectogram grafikleri verilen bağlama ve ‘kesik sazı’ın home stüdyoda, yamaha steinberg ur22c model ses kartı, yamaha steinberg st-mo1 condenser mikrofon², logic pro x ses kayıt programı ve spectrumview uygulaması araçları ile analizleri yapılmıştır. Bu analizlerde bağlama ve kesik saz’ dan sadece kapalı pozisyonda üç tele vurularak karar ‘‘si’’ sesi birlik nota değerinde çalınmıştır.

Kesik saz ile bağlama çalgısının karşılaştırmalı spectogram analizlerinde;

- Kesik saz ve bağlamanın frekans(titreşim) birim zaman içinde dağılımına baktığımızda, peak³ yapan frekansların kesik sazda bağlamaya göre birim zaman ortalamasında 5,2 saniyeye kadar daha çok titredığı analiz edilmiştir.

- Kesik saz ve bağlamanın amplitude (genlik) birimi zaman içinde Hz cinsinden dağılımına baktığımızda, ses yüksekliği (volüme) olarak ilk Hz dalgasının bağlamadan 3,3 db kesik sazdan daha yüksek çıktığı görülürken, titremeye devam eden sesin kesik saz bağlamaya oranla daha da uzayan volümde olduğu analiz edilmiştir.

- Analizler doğrultusunda kesik saz titreşimi bağlamaya göre daha uzun sürerken, bağlamanın ses yüksekliğinin 7. saniyeden sonra kesik sazdan önce azalmış, kesik saz da ise bağlamaya göre ses yüksekliği 6 saniye daha uzun sürmüştür.

SONUÇ

Sivas’ta çalgı yapımcılığı yapan İsa Demirkoparan ile yaptığım etnografik görüşmelerden hareketle, çalgı yapımcılarının kültürel aracılıkla ilişkili rollerine odaklandığım bu çalışmada ortaya çıkan birkaç sonuç vardır.

Kültürel aracı olan çalgı yapımcısının aracılık eylemini yerine getirmek için ‘nesne’ olarak çalgı yapmayı bir misyon olarak üstlenmiştir.

Çalgı yapımcısı Demirkoparan ‘kültürel aracılığın’ amaç ve görevleri doğrultusunda; ‘aktarma ve koruma’ anlamında aracılık rolü üstlenmesi geleneği yaşatma isteğinden anlaşılmaktadır.

Kesik saz örneğinde müzisyenlerin ihtiyacı ve çalgı yapımcısının hem enstrüman ve müzisyen arasındaki sorunu çözmek adına ‘uzlaştırıcı’, hem de çalgı yapımcısının çalgıyı farklı kültürel dizgeler ile yeni bir yapıya dönüştürüp ‘güçlendirme’ si kültürel aracılık rollerini yerine getirdiği başka bir örnek olmuştur.

Kesik sazın yapılan spektogram analizleri ve yapısı itibariyle alternatif bir çalgı olarak henüz meşruluğunu kazanmış olmasa da, çalgı yapımcısının kültürel aracılığın görev ve amaçlarından olan ‘dönüşüm’ün yollarından ‘melezlik’ rolü içinde somut bir örnek oluşturmaktadır.

² Alt ve üst seslere oldukça duyarlı mikrofonlardır. İçindeki preamplifikatör sayesinde çıkış sinyalleri dinamik mikrofonla göre daha yüksektir.

³ Dijital ortamda sinyal yüksekliği için kullanılır.

KAYNAKLAR

- Akkaş, Seher. (2013). Senkretizm Bağlamında Karadeniz Rock Olgusu: Marsis Örneği, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Akyol, Ayhan. (2013) Türkiye’de Yaylı Çalgı Yapımı Üzerine Eğitim Veren Kurumlar, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Alaskan, Ali M. (2013). “Üniversitelerdeki Çalgı Yapım Eğitimi ve Geleneksel Usta-Çırac İlişkisi”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, ss. 175-180.
- Alpyıldız, Eray (2018). *Yurttan Sesler*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Dökmeci, Sela, C. Ve Akın, İ. (2011). “Türkiye’de Çalgı Yapımının Gelişimi ve Lutiyelik”, *Güncel Sosyal Bilimler Araştırmaları 3*, (Ed. Yelda Durgun Şahin, Mehmet Fatih Sansar), Akademisyen Yayınevi, Ankara.
- Gazimihâl, Mahmut, R. (2001). *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kaemmer, John E. (1993). *İnsan Yaşamında Müzik: Müzik Üzerine Antropolojik Perspektifler*, Yayınlanmamış Çeviri, Çev: Yetkin Özer, University of Texas Press, Austin.
- Karakuş, Nurettin. (2019). Kültürel Aracılık Bağlamında Sivas Poşalarında Profesyonel Müzisyenlik, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Karabıyık, A. K. (2011). 20. Yüzyıl’dan Günümüze İstanbul’da Kentsel Türk Makam Müziği Çalgı Yapımcılığında Karşılaşılan Sorunlar ve Giderilme Yolları, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kellner, Douglas (2001). “Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası”, *Popüler Kültür*, (Ed. Taşkın Takış), (Çev: Gülcan Seçkin), Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- Kınlı, Hasan D. Ve Yükselsin, İbrahim Y. (2015). “Kültürel Aracılığın Ritüelleri: Bergamalı Profesyonel Roman Müzisyenlerin Geçiş Ritüellerindeki Aracılık Rollerini”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 39, ss. 1119-1130.
- Önal, Özay. (2005). “Bağlamada Göğüs Tahtası Ve Geleneksel Takma Tekniği”, *Anadolu Nefesi Bağlama*, (Ed. Hüseyin Karababa), Yurtrenkleri Yayınevi, Ankara.

- Özer, Yetkin. (2002). *Müzik Etnografisi Alan Çalışmasında Yöntem ve Teknik*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- Öztürk, O. M. (2005). “Bağlama-Benzeri Çalgılarda Gözlenen Kimi ortak Nitelikler ve Kısa Tarihçe”, *Anadolu Nefesi Bağlama*, (Ed. Hüseyin Karababa), Yurtrenkleri Yayınevi, Ankara.
- Öztürk, İhsan. (2005). “Önsöz”, *Anadolu Nefesi Bağlama*, (Ed. Hüseyin Karababa), Yurtrenkleri Yayınevi, Ankara.
- Parlak, Erol. (2000). *Türkiye’ de El ile (Şelpe)Bağlama Çalma Geleneği ve Çalış Teknikleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Saral, Erkan. (2020). “Kültürel Melezleşme Olgusunun Karadeniz Popüler Müziği Üzerindeki Görünümü”, *Araştırmacı Sosyal Bilimler Çalışmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, ss. 236-247
- Tanrıbilir, R. N. (2010). *Reklamlarda Melez Kültür Kullanımı ve Değişen Sosyal Değerin Reklamlara Yansımaları*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uysal, Sabri. (2005). “Anadolu’nun Nefesi Bağlama ve sorunları”, *Anadolu Nefesi Bağlama*, (Ed. Hüseyin Karababa), Yurtrenkleri Yayınevi, Ankara.
- Yükselsin, İbrahim Y. (2014). “Kültürel Aracılık, Romanlar (Çingeneler) ve Müzik: Bir Rumeli Halk Ezgisinin Kırkpınar Güreş Havasına Dönüştürülmesi Örnekolayı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 34, ss. 713-730.
- İşler, Ertuğrul. (2010). “Mitler ve Kültürlerarası İletişim”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 5, ss. 17-22

GÖRÜŞME

2021a “İsa Demirkoparan ile görüşme”, Sivas, 10.12.2021.

2022b “İsa Demirkoparan ile görüşme”, Sivas, 01.04.2022.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

[DOI Number:http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.8](http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.8)

Volume 8/3

2024 p. 142-154

OLAĞANÜSTÜ HAL DURUMLARINDA MUHTEMEL İNSAN HAKLARI İHLALLERİ

IN A STATE OF EMERGENCY, POSSIBLE HUMAN RIGHTS VIOLATIONS

İbrahim ATAÇ*

ÖZ

Temel ve en gerçek anlamda varoluş bir canlının var olduğunu ifade eder. Canlılar içerisinde insan varlığı değerini hak ve bütünlük içerisinde kendisini saklar. İşte bu süreç onun yaşam alanında neslini sürdürmeyi hedef kılar. Var olmak genellikle insanın kendi varlığını anlamlandırma ve yaşamın anlamını keşfetme çabasıyla ilgilidir. Diğer bir taraftan ise felsefi veya psikolojik bir perspektiften ele alınan, bireyin varoluşu, anlam arayışı, özgürlük, sorumluluk ve yaşamın anlamı gibi konuları içeren bir kavramdır. İnsan yaşamının devamı ihtiyaçlarını karşılama ve bu hiyerarşik süreçte haklarını aramayı hedefler. Bu hiyerarşik yaşam süreci onun varlığını sürdürmeyi sağlayan temel ihtiyaçları ifade eder.

Bu konuda en gerçekçi kabul görüş ise Abraham Maslow'ın "İhtiyaçlar Hiyerarşisidir. Kendi türü içerisinde en çok ve sert yaşam mücadelesi veren canlı insandır. Tehdit unsuru, yok olma tehlikesi ile türüne zarar verende kendisidir. İhtiyaçlar bağlamında hak ve özgürlüğün temeli ise hak kavramıdır. "Hak" kavramı, bir kişiye veya topluluğa, hukuki, etik veya toplumsal bağlamda tanınan veya verilen bir ayrıcalığı veya yetkiyi ifade eder. Varlığını koruması hak temelli yaşam sorunsalı bu paradoksal süreçte bazı düzenlemeleri de beraberinde getirmektedir. Kronolojik tarihsel süreç, insanın doğuştan hak ettiği ve hiçbir şekilde devredilmeyen kabul gören varlık haklarını elde etmeyi başarmıştır. Haklar ve insan hakları, toplumların temel değerlerini ve normlarını şekillendiren önemli kavramlardır. İşte bu şekilde normal şartlar altında devam etmesi istenen bu süreç ihlaller ve dayatmalar ile darboğaza girebilmektedir. İnsanın en temel hakkı olan yaşama hakkını garantiye almak ve sürdürülebilirliğinin devamı için tüm Dünya ulusları ortak bir deklarasyon ile bunu imza altına almışlardır. Bu çalışmada, olağanüstü hâl durumlarında karşılaşılan insan hakları ihlalleri konusunda bir analiz yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Olağanüstü Haller, İnsan hakları, Hak İhlalleri, Toplum.*

* Öğretim Görevlisi, Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Suç Araştırmaları Bölümü, E-mail: ibrahimac01@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0340-2449, Ankara, Türkiye.

ABSTRACT

Existence in the basic and most real sense means that a living being exists. Among living beings, the human being preserves its value in right and integrity. This process makes it a goal to continue its generation in the field of life. Existence is generally concerned with human beings' efforts to make sense of their existence and to discover the meaning of life. On the other hand, it is a concept that is addressed from a philosophical or psychological perspective and includes issues such as the existence of the individual, the search for meaning, freedom, responsibility, and the meaning of life.

The continuation of human life aims to meet its needs and to seek its rights in this hierarchical process. This is because this hierarchical life process expresses the basic needs that ensure its survival. The most realistic view on this subject is Abraham Maslow's "Hierarchy of Needs". Man is the creature that struggles the most and hardest for survival within his own species. It is he who harms his species with the element of threat, the danger of extinction. The basis of rights and freedom in the context of needs is the concept of right. The concept of "right" refers to a privilege or authority granted or granted to a person or a community in a legal, ethical, or social context. The problematic of rights-based life brings along some regulations in this paradoxical process. The chronological historical process has succeeded in obtaining the recognized rights to existence that human beings deserve from birth and cannot be transferred in any way. Rights and human rights are important concepts that shape the fundamental values and norms of societies. In this way, this process, which is intended to continue under normal conditions, can be bottlenecked by violations and impositions. To guarantee the most fundamental human right, the right to life, and to ensure its sustainability, all nations of the world have signed a joint declaration. This article analyzes human rights violations in states of emergency.

Keywords: *States of Emergency, Human Rights, Rights Violations, Society.*

Giriş

Uluslararası alanda, insan hakları evrensel olarak kabul edilen haklardır. Bu haklar, ırk ayrımcılığına karşı bildiri, işkence ve diğer zalimane, insan veya onur kırıcı ceza veya işlemlere karşı evrensel bildiri gibi belgelerde tanımlanmıştır. Birleşmiş Milletler "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" şu şekilde yer alır. Bireylerin özgürlüğü ve güvenliği sahip oldukları temel haklar hukukun üstünlüğü, toplum huzurunu ve kamu düzenini sağlamak oldukça önemli bir konudur. Uluslararası insan hakları belgelerinde ve anayasada güvence altına alınan kişilerin özgürlüğü ve güvenlik hakları gözaltına alma, yakalama tutuklama ve kesinleşmiş mahkûmiyet kararları haricinde kısıtlanamamaktadır. Bunun dışında alınan tüm kararlar yasa dışı olarak kabul edilmektedir.

İnsan haklarının; Uluslararası alanda koruma altına alınması, uluslararası hukukun kapsamını şimdiye kadar kabul edilen 'doğal' sınırların ötesine genişletmiştir. Bu yeni insan hakları hukukunun geliştirilmesinde, uluslararası anlaşmalar kesinlikle en belirgin

rolü oynamakta ve en az hukuki zorluklara yol açmaktadır. Ancak hukukun diğer dallarında olduğu gibi insan haklarında da anlaşmalara katılım; Devletlerin takdirindedir, ilgili anlaşmaların içeriği çoğu zaman tatmin edici değildir ve bazen ortada hiçbir anlaşma yoktur. Bu nedenle uluslararası insan hakları hukukunun ek kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktadır (Simma, B., & Alston, P. 1988).

“İnsanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu Bildirgeyi her zaman göz önünde tutarak eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, giderek artan ulusal ve uluslararası önlemlerle gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkeler halkları arasında bu hakların dünyaca etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla tüm halklar ve uluslar için ortak ideal ölçüleri belirleyen bu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini ilan eder” (BM,1949).

Ancak süreç koşulların değişmesi ile darboğaza girebilmektedir. İşte bu süreç olağandışı gelişmeler sırasında aksamalara uğrayabilmektedir. Bu olağan dışı gelişmeleri; Olağanüstü haller ve sıkıyönetim olarak tanımlıyoruz. Olağanüstü hâl durumları, bir ülkede genellikle iç veya dış tehditlere karşı alınan acil önlemlerle karakterize edilir. Bu dönemlerde, devlet olağan hukuk kurallarını askıya alabilir ve vatandaşların temel haklarını sınırlandırabilir. Bu durum, insan haklarının ihlal edilme riskini artırabilir. Muhtemel insan hakları ihlalleri farklı konu başlıkları altında incelenebilir.

1. OHAL Durumları ve Muhtemel Hak İhlalleri

Olağanüstü hâl, bir ülkenin normalin dışında gelişen olaylar ve acil durumlar karşısında geçici önlemler aldığı kararların tümüdür. Uluslararası literatürlerde bu kavram “A state of emergency” “istisna hali” olarak tanımlanmaktadır. Bu istisna halleri; Doğal afetler, ülke içi karışıklıklar, savaş veya halk sağlığını tehdit eden salgın hastalıklar ya da küresel boyutta pandemi gibi gelişen durumlarda, acil önlem alınması gereken önemli olayları kapsamaktadır (Vaiz,2011).

Ayrıca bir diğer tanımlanan kavram olarak ‘Olağanüstü hal’ ve ‘istisna hali’ İngilizce akademik literatüre bakıldığında ‘state of emergency’ ya da ‘state of exception’ olarak çevrilmekte ve birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bu bakımdan, Schmitt’in dilimize ‘olağanüstü hâl’ olarak çevrilen Ausnahmestand ile Agamben’in ‘istisna hali’ olarak çevrilen stato di eccezione kavramları İngilizce literatüre ‘state of exception’ ve/veya ‘state of emergency’ olarak aktarılmaktadır (Ercan,2021).

Devlet olağanüstü hâl sırasında; Kamu güvenliğini ve toplum düzeni sağlamak için, hızlı kararlar almak için yetkisini genişletir. Bu süreçte temel hak ve özgürlükleri askıya alınabilir. OHAL süresince güvenlik güçlerine ve diğer resmi organlarına geniş yetkiler verebilir. Örneğin, sokağa çıkma yasağı ilan etmek, seyahat özgürlüğünü kısıtlamak veya yasaklamak, toplumsal olayları önlemek için gösteri ve yürüyüşlere yasak getirmek gibi uygulamalar olağanüstü hâl sırasında mümkün hale gelebilmektedir.

Buradaki temel amaç kriz durumunu etkili bir şekilde yönetmektir. Olağanüstü hâl durumunun genellikle kısa süreli olması amaçlanır. Fakat bazı durumlarda oluşan insan haklarına aykırı davranışlar gücün kötüye kullanılması ile oluşan ihlallere neden olabilmektedir. Bu sebeple gücün kötüye kullanılmasını önlemek için süreçlerin iyi yönetilmesi ve denetime tabi olması öncelikle gereklidir.

Kamu hizmetini icra eden kişiler de toplum için ortak faydayı öncelendikleri, denetim ve hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde hareket ettikleri için her zaman daha dikkatli davranmak zorundadırlar (Kavıracı, 2020).

2. Özgürlük ve Güvenlik Hakkı İhlalleri

Özgürlük ve güvenlik hakkının korunması, sağlıklı ve adil bir toplumun temel yapı taşıdır. Bu hakların ihlali, sadece bireyleri değil, toplumun tamamını olumsuz etkiler ve bu nedenle korunması büyük bir önem taşımaktadır.

Özgürlük olgusu felsefi açıdan irdelendiğinde bireyin dış baskının ya da egemen güçlerin müdahalesine karşı serbestçe hareket etme kabiliyetinin sınırlanması, bu kavramın anlamı ve değeri bakımından önemlidir; ancak, başlı başına özgürlük kavramını, bu olgu üzerine inşa etmek, daraltıcı bir yoruma gitme anlamına gelecektir. Dolayısıyla “özgürlük, bireyin mevcut bir durum karşısında sınırlanması ya da kısıtlanması olarak anlaşılmalıdır. Bireyin özgürlüğü, istemlerini rahatlıkla gerçekleştirebileceği bir ortamda düşünme ve hareket serbestliğine sahip olması ile mümkün olabilir. (Büke,2014).

Madde 1-Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar (BM,1949).

Olağanüstü hâl durumlarında, insanlar keyfi olarak gözaltına alınabilir veya tutuklanabilir. Bu gibi durumlar özgürlük ve güvenlik hakları açısından potansiyel tehlikeler içerir. Bu dönemlerde, hükümetlerin geniş yetkilerle donatılması, insan haklarına saygılı bir denge sağlanması adına dikkatle yönetilmelidir. Feyzioğlu'na göre suçsuzluk karinesi; Hukuki süreçlere uygun şekilde gözaltına alınma hakkı ihlal edilebilir. Suçsuzluk karinesi uyarınca, bir kişinin suçlu olarak nitelendirilebilmesi ve hakkında ceza hukukunun alanına giren müeyyidelerin uygulanabilmesi, kesin hükümle mahkûm olmasına bağlıdır (Feyzioğlu,1999).

Hukuki süreçlere uygun şekilde gözaltına alınma hakkı sıkça ihlal edilebilmektedir. Mahkeme kararları ve delil yetersizlikleri göz ardı edilebilir. Güvenlik hizmetlerin etkin bir şekilde yürütülmesi özellikle profesyonel davranışlar neticesinde daha anlamlı olmaktadır. Zira insan hakları konusunda ihlallerin minimum seviyede tutulması mesleki

bir etik olarak da karşımıza çıkmalıdır. Güvenlik hizmetleri yürüten kamu personelinin mesleki etik kurallarını ön planda tutması bu anlamda oldukça önemlidir.

Güvenlik hizmetlerinin başarılı, etkin, sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve insan hakları ihlallerinin minimum seviyeye indirilmesi için yasal mevzuata ek olarak mesleki etik kurallara ihtiyaç duyulmaktadır (Kavsıracı,2018).

Devlet tarafından, Olağanüstü hâle karar verildiğinde tüm pozitif hukuk düzeni askıya alınarak, siyasal kararlar ile krizlerin çözümü gerçekleştirilir. Egemenliğin devamlılığını formüle etmeye yönelik olarak geliştirilen bu olağanüstü hâl kuramı hukukun işlerliğini koruyabilmesi ve devletin devamı için zorunlu bir karar olarak sunulur (Ercan, 2021).

Devletin olumsuzluk yaratacak davranışlara karşı yetki denetimini artırması sonradan oluşabilecek sorunların önüne geçecektir. Diğer bir süreç ise uluslararası toplumun ve insan hakları savunucularının bu durumları yakından takip etmesi, özgürlük ve güvenlik haklarına yapılan ihlallerin saptanmasına, düzeltilmesine katkı sağlayabilir. Gözaltı sırasında insan hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik adli kontrolün evrenselleştirilmesi amacıyla, adli kontrolün yürütülmesini düzenleyen uluslararası bir hukuki belgenin geliştirilmesi önemli hususlardandır (Kuzmichova, 2021).

3. Ayrımcılığa Karşı Korunma Hakkı İhlalleri

Belirli gruplar, etnik azınlıklar veya dini topluluklar Olağanüstü hâl durumlarında ayrımcılığa uğrayabilir. Bu gruplara yönelik zulüm veya ayrımcılık riski artabilir. Nefret suçlarına karşı tedbirlerin alınması, toplumun hassas olduğu zamanlarda provokasyonlara, manipülasyonlara, dezenformasyonlara karşı tedbirler alınması oldukça önemlidir. İnsan hakları evrensel bildirgesi madde 2 'de ayrımcılığa karşı korunma hakkı ihlalleri açıkça belirtilmektedir.

Madde 2-Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca ister bağımsız olsun ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 203 ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir (BM,1949).

Ayrımcılığa karşı korunma hakkına yönelik ihlaller, toplumsal barışın tesisi ve sürdürülmesine yönelik büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Eşitlik ve adalet ilkelerinin korunması toplumsal barışın temel taşlarıdır. Bu nedenle her türlü ayrımcılığa karşı etkin yasal ve toplumsal önlemler alınmalı ve farkındalık çalışmaları yürütülmelidir. Toplumsal barışın tesisi, tüm bireylerin haklarının eşit şekilde korunması ve saygı gösterilmesi ile mümkündür. Ayrımcılık, bireyler ve gruplar arasında güvensizlik yaratır.

İnsanlar, adil ve eşit muamele göremediklerinde, toplumsal kurumlara olan güvenlerini yitirirler. Bu durum kamu düzeninin ve sosyal yapıların işleyişini olumsuz etkiler.

Ötekileştirmeye uğrayan gruplar, haklarını aramak için protestolar düzenleyebilir veya şiddet içeren eylemlere başvurabilirler. Bu durum, toplumsal çatışmaları artırır ve barış ortamını tehdit eder. Ekonomik, sosyal ve politik eşitsizlikleri derinleştirir. Dezavantajlı gruplar, eğitim, sağlık hizmetleri, istihdam gibi temel hak ve hizmetlere erişimde zorlanır. Bu eşitsizlikler, toplumun geneline yayılan huzursuzluk ve adaletsizlik duygusunu pekiştirir. Hukukun üstünlüğü ilkesini zedelenir. Adaletin işletilmediği, hukukun eşitliği sağlamadığı bir toplumda, adaletin tesisi mümkün değildir. Bu da genel anlamda toplumsal barış ve düzenin korunmasını zorlaştırmaktadır.

Ayrımcılığa karşı devletlerin, yeni stratejiler geliştirmesi, sosyal politikalar ışığında yeni ve sürekliliği olan eylem planları oluşturması gerekmektedir. Ayrımcılığın toplumsal yaşamın her alanında ortadan kalkması bakımından, bu durum temel bir zorunluluktur. Bu kapsamda, kamu personeli ve otoritelerine eğitim programlarının düzenlenmesi önemli olmaktadır (Coşkun,2015).

4. Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunması Hakkı İhlalleri

Özel hayatın ve aile hayatının korunması hakkı, bireylerin kişisel yaşamları, aileleri ve ev hayatlarıyla ilgili gizliliğin ve mahremiyetin korunmasını ifade eder. Bu hak, bireylerin özel yaşamlarına saygı gösterilmesini ve ailelerinin devlet veya üçüncü kişiler tarafından müdahaleye maruz kalmamasını sağlar.

Madde 12- Hiç kimsenin özel yaşamına, ailesine, evine ya da yazışmasına keyfi olarak karışamaz, onuruna ve adına saldırılamaz. Herkesin, bu gibi müdahale ya da saldırılara karşı yasa tarafından korunma hakkı vardır (BM,1948).

Özel hayatın gizliliğinin korunması ile kişinin manevi varlığının korunması ve geliştirilmesi, bu sayede gerçek bir özgürlüğün sağlanması, hedeflenmektedir. Sosyal hayatın sıkı kurallara bağlı yapısı dikkate alındığında, kişinin özel hayatındaki hareket serbestisinin kendi kişisel varlığını geliştirmesi ve dolayısıyla insanlığın seviye kazanması için ne kadar önemli olduğu anlaşılır (Korkmaz,2014).

Özel hayatın ve aile hayatının korunması hakkı ihlalleri, bireylerin psikolojik, sosyal ve duygusal durumlarını olumsuz etkileyebilir. Kişisel bilgilerin izinsiz toplanması ve kullanılması gibi ihlaller yaşanabilir. Din ve inanç özgürlüğüne getirilen sınırlamalar artabilir. Bireylerin İnançlarına, ibadetlerine müdahale edilebilir. Etnik ayrımcılık ve nefret suçlarını tetikleyen bu tür müdahaleler, toplumsal barışı olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Özel hayatın gizliliği hakkına yapılan ihlalleri kimin yaptığına göre yapılan ayrıma göre klasik ihlal diye adlandırdığımız devletin kişinin özel hayatını ihlal etmesi ve başka kişilerin veya kuruluşların yaptığı ihlaller şeklinde bir ayrım daha yapılabilir. Bunlardan

ilki daha çok asker, polis, vergi memuru gibi kimseler tarafından gerçekleştiriliyor iken, ikincisi teknolojinin gelişmesi ve kişilerin özel anlarının bilgisayar ortamlarında bulunmasının bir sonucu olarak siber alanda gerçekleşmektedir (Efil,2020).

Özgürlük hakkı ve kişi güvenliği hakkı, etkili başvuru ve adil yargılanma hakkı ile özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı, en çok tutukluluk sırasında ihlal edilmektedir. Adli kontrol şu ilkelere uygun olarak gerçekleştirilmelidir. Süreçlerin hızlandırılması, yargılama işlemlerinin makul sürede yürütülmesinde ve karara bağlanmasında etkili olacaktır.

Güvenlik hizmetleri, içerisinde özgürlük kavramını da barındırmaktadır. Güvenliğin sağlanması beraberinde özgürlüğü de getirecektir. Başka bir ifade ile özgürlüğün olmadığı bir yerde güvenlikten bahsetmek mümkün olmayacaktır. Özgürlük ve güvenlik birbiri ile karşıt anlamlar değil birbirlerini tamamlayan ifadelerdir (Kavsıracı,2020.)

5. İfade Özgürlüğü İhlalleri

Basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğü sınırlanabilir. Medya kuruluşları sansürlenebilir, gazetecilerin faaliyetleri engellenebilir. Sosyal medya üzerinden dezenformasyon ve manipülasyonlar istenmeyen tutumları, davranışları devlet aleyhine sorunları beraberinde getirebilir. Toplumsal hayatın olduğu yerde sınırsız özgürlük mümkün değildir. Daha açık ifadeyle mutlak yalnızlık söz konusu değilse ki değildir. Özgürlük ontolojik olarak sınırlıdır. Sınırlamaların insan haklarına uygun ve toplum güvenliğini tehdit edecek durumlarda ele alınması önem arz edebilmektedir. İfade özgürlüğü birçok içeriği içinde bulunduran sınırları çizilmiş bir haktır. Bilgi edinme hakkı medya ve basın özgürlüğünü de kapsar. Düşünce özgürlüğüne dayanan bir yapısı vardır.

Madde 19- Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu 205 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar (BM,1948).

Düşünce ve ifade özgürlüğü 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 19. Maddesine göre "ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırma, elde etme ve yaygınlaştırma" hakkını da kapsar ve bütün insan hakları belgelerinde yer alan temel medeni ve siyasi haklardan biridir (Benedek, 2014).

İfade özgürlüğü, bireylerin düşüncelerini, inançlarını ve görüşlerini serbestçe ifade edebilme hakkıdır. Bu hak, demokratik toplumların temel yapı taşlarından biridir. Genellikle ulusal ve uluslararası yasalarda korunur. Ancak, birçok ülkede ifade özgürlüğü çeşitli şekillerde ihlal edilebilmektedir.

Günümüze kadar geçen süre içerisinde, toplumların ahlaki değerlerinin olduğu, bu değerlerin toplumdan topluma, hatta aynı toplumda farklı zaman dilimlerinde değişebildiği görülmektedir. İnsanların ahlaki değer kavramları dinsel inançlarına, kişisel duygu ve düşüncelerine, ait oldukları toplumsal çevreye göre belirlenmektedir (Kavsıracı,2018).

İfade özgürlüğünün ihalelerinin bazıları başlıkları ile şu şekilde sıralayabiliriz. Sansür uygulamaları; Medya, sanat, edebiyat veya diğer ifade biçimlerini kontrol etme ve sınırlandırma uygulamalarıdır. Hukuki baskı uygulamaları sonucunda, gazeteciler, yazarlar, aktivistler veya sıradan vatandaşlar, ifadelerinden dolayı hukuki baskılara maruz kalabilir. İnternet erişimine yönelik uygulamalar neticesinde; Yönetimler, internet erişimini sınırlandırarak veya belirli web sitelerini engelleyerek bilgi akışını kontrol edebilirler. Sosyal medya platformlarının yasaklanması veya filtrelenmesi de bu kapsam içerisinde yer alabilmektedir. İfade özgürlüğünü kullanan bireyler, tehditler, fiziksel saldırılar veya tacizle karşılaşabilirler. Bu tür tacizler, ifade özgürlüğünü kısıtlamak ve bireyleri sindirmek amacıyla yapılabilir. Polis veya diğer güvenlik güçleri, protestoları veya toplu gösterileri zor kullanarak dağıtabilir, böylece bireylerin toplu olarak ifade özgürlüğünü kullanmalarını engelleyebilir. Devletler, medya kuruluşlarını doğrudan kontrol edebilir veya onları manipüle edebilir. Bağımsız gazetecilerin işlerini yapmalarını zorlaştırılabilir veya medya kuruluşlarına mali baskılar uygulanabilir.

Bu uygulamalar genellikle olağanüstü durumlarda her türlü dezenformasyonlarla, halkı kışkırtan grupların hayatın olağan akışını engelleyen durumlarında zorunluluk teşkil edebilmektedir. İnsan haklarının ihlal edildiği, azınlık olarak görülen, etnik milliyetçiliğin, nefret suçlarının ve şiddetin ön plana çıktığı ülkelerde, bağımsız uluslararası medya kuruluşlarına uygulanan manipülatif engellemeler ortaya çıkmaktadır. Bu durum genel insan hakları ihlallerinin görüntülenmesini engellemek için yapılan haberlerin, basın ve ifade özgürlüğünün, yansız haber paylaşımını engelleme çabalarıdır.

Bu ihlaller, bireylerin ve toplumların bilgi edinme, fikirlerini paylaşma ve tartışma haklarını ciddi şekilde kısıtlayabilir. İfade özgürlüğü ihlallerinin önlenmesi ve bu hakkın korunması için uluslararası toplumun, insan hakları örgütlerinin ve bireyler birlikte çalışmaları önem arz etmektedir.

6. Eğitim ve Öğretim Hakkı İhlalleri

Olağan üstü hal durumlarında, eğitim ve öğretim hakkı ihlal edilebilir. Okullar kapatılabilir, eğitim programlarına müdahale edilebilir. Olağanüstü hâl (OHAL) dönemlerinde eğitim ve öğretim hakkı ihlalleri, bir toplumun geleceğini derinden etkileyen ciddi bir mesele olarak karşımıza çıkar. Eğitim hakkı, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve birçok uluslararası sözleşmede güvence altına

alınmıştır. Her bireyin, ekonomik, sosyal ya da politik durumlardan bağımsız olarak eğitim alma hakkı vardır. Doğal afetler, silahlı çatışmalar, salgın hastalıklar ve diğer krizler de dahil olmak üzere acil durumlar eğitim sistemlerini sekteye uğratabilir ve mevcut eşitsizlikleri daha da kötüleştirebilir. Akademisyenler, Öğretmenler ve Öğrenciler hedef alınabilir.

Düşünce özgürlükleri, eleştirel düşünce hakları konusunda baskı altında olabilirler. Belirli görüşlere karşı sınırlamalar getirilebilir. İfade özgürlükleri kısıtlanabilir, siyasi veya ideolojik görüşlere sahip olmaları nedeniyle ayrımcılığa uğramaları mümkündür. Bu nedenle eğitim hakkı ihlalleri farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Eğitim kurumlarının kapatılması, eğitim kadrolarının kısıtlanması, eğitim programlarına müdahaleler, eğitimde fırsat eşitliğinin bozulması ve psikolojik etkiler bu dönemde farklı başlıklı süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güvenlik gerekçesiyle okulların kapatılması, öğrencilerin uzun süreli eğitim alamamaları özellikle dezavantajlı kesimlerdeki öğrenciler için büyük zorluklar yaratabilmektedir. Dezavantajlı bu kesimlerde alternatif eğitim kaynaklarına ulaşmak oldukça zordur. OHAL dönemlerinde sosyal ve ekonomik eşitsizlikler daha da derinleşebilmektedir. Eğitim alanında, kaynaklara erişim, dijital araçlar ve özel eğitim fırsatları gibi konularda adaletsizlikler artırabildiği gibi, özellikle kırsal bölgelerde ya da düşük gelirli ailelerde yaşayan çocuklar, bu tür krizlerden orantısız şekilde etkilenebilmektedir.

Eğitim ve Öğretim kadrosu bu dönemde siyasi ya da başka sebeplerden dolayı görevlerinden uzaklaştırılabilir. Bu durum eğitim sürecinde aksaklıklara neden olmaktadır. Eğitim sürecindeki kesintiler ciddi boşluklar ve eğitimin niteliğinde olumsuz etkilere yol açabilir. Eğitimcilerin keyfi olarak görevden uzaklaştırılmaları ve kısıtlanmaları, bağımsız düşüncelerin ve akademik özgürlüğün önüne geçebilmektedir. Eğitim programlarına yapılacak olan müdahaleler, müfredatların değişmesine, eğitim içeriklerine yapılan müdahaleler olabilmektedir. Bu durumda bazı derslerin yasaklanması, siyasi ideolojiler uygun içerikli dersler zorunlu hale gelebilmektedir. Olağanüstü hâl dönemlerinde güvenlik sorunları, yaşanan şiddet olayları, pandemi vb. belirsizlik ortamları, öğrencilerin psikolojik durumunu da olumsuz etkileyebilmektedir. Bu öğrencilerin, öğrenme becerilerini, motivasyonlarını ve akademik başarılarını düşürebilmektedir.

Madde 26- Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim en azından ilk ve temel öğrenim aşamalarında Parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğrenim, yeteneğe göre herkese eşit olarak sağlanır. Eğitim insan kişiliğinin tam geliştirilmesine, insan haklarına ve temel özgürlüklere Saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim bütün uluslar, ırklar ve dinsel gruplar Arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu yerleştirmeli ve Birleşmiş Milletler' in barışı koruma yolundaki etkinliklerini güçlendirmelidir. Ana babalar çocuklarına verilecek eğitimi seçmede öncelikli hak sahibidir (BM,1948).

Olağanüstü hallerde eğitim ve öğretim hakkı ihlallerinin ele alınması, krizlere dayanabilecek ve uyum sağlayabilecek esnek eğitim sistemleri oluşturmak için hükümetlerin, uluslararası kuruluşların, STK'ların ve yerel toplulukların koordineli çabalarını gerektirir. Uluslararası insan hakları standartları ve anayasa hükümleri, OHAL veya sıkıyönetim durumlarında bile eğitim hakkının korunmasını savunmalı ve gerekli yaptırımları uygulayacak kararlılıkta olmalıdır.

7. Fiziksel İşkence ve Kötü Muamele İhlalleri

Olağan üstü hal durumlarında, güvenlik güçleri bazen şiddet uygulayabilir. Gözaltında tutulan kişilere kötü muamele veya işkence yapılma riski artabilir. Hapishanelerdeki koşullar da kötüleşebilir. İnsan hakları ihlallerinin önlenmesi ve korunması için uluslararası standartlar ve ulusal yasalar önemlidir. Yakalama ve tutuklanma esnasında uygulanan güç kullanımları orantısız ve şiddete dayalı olabilmektedir. Etkili bir muamele yapmanın altında fiziksel güç kullanımının şartlara göre değiştiğini ve uygulandığını görmekte mümkündür.

Asıl öngörünün yasalar düzeninde bağlayıcılığını unutmamak gerekir. Olağanüstü Hal (OHAL) dönemlerinde kötü muamele ve fiziksel işkence, hukuk devleti ve insan hakları açısından ciddi bir sorun teşkil eder. OHAL, devletin güvenliği sağlamak için bazı hak ve özgürlükleri geçici olarak kısıtladığı bir durumdur, ancak bu kısıtlamalar keyfi olmamalı ve uluslararası insan hakları normlarına uygun olmalıdır.

Madde 5-Hiç kimseye işkence ya da zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulanamaz (BM,1948).

Uluslararası insan hakları normlarına uygunluğu izleyen ve güvence altına alan bir hukuk düzeni, olağanüstü durumlarda dahi temel insan haklarını korumaya yardımcı olmalıdır. Hukuk düzenin sağlanması, adil yargılanma hakkı, yargı süreçlerinin tarafsız, bağımsız ve açık olmasını içerir. Olağan üstü hal durumlarında, adil yargılanma hakkı ihlal edilebilir, örneğin mahkemeler özel yetkilerle donatılabilir ve normal yargı prosedürleri askıya alınabilir.

İşkence ve kötü muamele, insan haklarına yönelik ağır ihlallerin başında gelir ve herhangi bir kişinin güvenliğine doğrudan tehdit niteliğindedirler. İnsan hayatının ve her insanın fiziksel ve psikolojik bütünlüğünün korunması insani güvenlik yaklaşımının merkezinde yer alır (Benedek, 2014). Ancak OHAL dönemlerinde, genellikle devletin güvenliği önceliklediği ve denetim mekanizmalarının zayıfladığı durumlarda kötü muamele ve işkence vakalarının arttığı gözlemlenmiştir. Örneğin, sorgulamalar sırasında fiziksel ya da psikolojik baskıların daha yaygın hale geldiği, tutukluların hukuki süreçlere erişimlerinin

kısıtlandığı, bağımsız denetimlerin zorlaştığı görülebilir. Bu durumlar hukuk sistemine ve demokratik normlara olan güveni zedeler.

OHAL döneminde bile olsa kötü muamele ve işkencenin hiçbir şekilde kabul edilemez olduğunu vurgulamak gerekir. İnsan haklarına saygı, güvenliği sağlama adına feda edilemeyecek evrensel bir değerdir. Bu değerın korunması ve zarar verecek bütün süreçlerin denetlenmesi oldukça önemlidir.

Sonuç

Bu ihlaller, olağanüstü hâl durumlarından etkilenen toplumların temel insan haklarını korumak için dikkate alınması gereken önemli endişelerin başında gelmektedir. Bu nedenle, uluslararası insan hakları standartlarına uygun hareket edilmesi ve korunması büyük bir önem taşımaktadır. Özgürlük ve güvenlik hakları açısından yaşam düzeyinin ve sınırlılıklarının belirlenmesi önem arz etmektedir.

Bu dönemlerde, hükümetlerin geniş yetkilerle donatılması, insan haklarına saygılı bir denge sağlanması adına dikkatle yönetilmelidir. Uluslararası toplumun ve insan hakları savunucularının bu durumları yakından takip etmesi, özgürlük ve güvenlik haklarına yapılan ihlallerin saptanmasına ve düzeltilmesine katkı sağlanması önemli hususlar içerisinde yer almaktadır.

Devletler, insan hakları ihlallerini engellemek için şu önemli adımları atmalıdır. Etkili hukuki çerçeveler oluşturarak insan haklarına saygıyı güvence altına almalıdır. Eğitim ve farkındalık oluşturmak amacıyla; Kamu görevlileri, polis ve askerler insan hakları konusunda eğitilmelidir. Toplumda insan hakları farkındalığını artırmak için eğitim kampanyaları düzenlemeli, bağımsız denetleme mekanizmaları güçlendirmelidir. Özellikle bu dönemde güvenlik kuvvetlerinin insan hakları ihlallerine göre, gözaltı süreleri, yakalama, tutuklama konusunda mesleki etik ilkeleri ve yasalara göre hareket edilmelidir. Denetleme mekanizmalarının bu konuda hassas ve aksiyon alacak pozisyonda olması önemlidir.

Olağanüstü hâl dönemlerinde meydana gelen ihlalleri soruşturacak ve sorumlularını adalet önüne çıkaracak etkili hukuk düzeni oluşturmalıdır. Basın özgürlüğü desteklemeli, dezenformasyon, algı yönetimi ve manipülasyonun önüne geçilerek doğru haber ile medyanın güçlendirilmesi sağlanmalıdır. Sivil toplum kuruluşları ile etkili bir iş birliği kurmalı, onların insan hakları savunuculuğu konusundaki çalışmalarını ulusal çıkarlarını gözetererek desteklemelidir.

Uluslararası standartlara uygun hareket ederek, diğer ülkelerle iş birliği güçlendirmelidir. Okul müfredatlarına insan hakları eğitimi entegre edilmelidir. Genç nesillere insan haklarına saygıyı aşılama için eğitim programları oluşturmalıdır. Eşitlik ilkesi güçlendirmeli, ayrımcılığı önlemek için etkili politikalar oluşturmalıdır. Nefret suçları ve yabancı düşmanlığına karşı etkili politikalar izlenmelidir.

Din ve inanç hürriyetine uygun devlet politikaları izlenmelidir. Uluslararası yaptırımların etkililiği ve caydırıcılığı gelişmiş ülkelerin objektif yansız tutumları ile mümkün hale gelebilir. Birleşmiş Milletler örneğinde olan bir kurumun yaptırım gücünün artırılması insan hakları ihlallerini engelleyecek daha eşit ve özgür bir Dünya'yı yaşanabilir hale getirecektir. Ancak son zamanlardaki insan hakları ihlalleri bu durumu zorlaştırmaktadır. Uluslararası toplumun ve Birleşmiş Milletler 'in (BM) insan hakları yaptırımlarının yetersiz kalmasının nedenleri karmaşık ve çok boyutlu bir hal almış durumdadır. Ülkelerin bu süreçteki tutumları farklı başlıklar altında incelenmelidir. Jeopolitik çıkarların bölgesel anlamda oluşturduğu güç çatışmaları, diplomatik ve askeri güç uluslararası hukuk ve meşruiyetten kaynaklanan süreçler, hukuk dışı eylemleri tetiklemektedir.

Bunun yanı sıra asıl neden Birleşmiş Milletlerin yapısal sorunları insan hakları ihlallerinde etkisizliği ön plana çıkarmaktadır. Bölgesel çatışmalar ülke içlerindeki olağanüstü hâl ve sıkıyönetimden kaynaklanan sorunlar insan hakları ihlallerini beraberinde getirmektedir. BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkı, etkili kararların alınmasını engellemektedir. BM'nin aldığı kararların uygulanmasında yeterli mekanizma ve güç bulunmaması, yaptırımların etkinliğini sınırlamaktadır. Uluslararası toplumun farklı çıkarları ve ittifakları, ortak bir yaptırım politikasının geliştirilmesini zorlaştırmaktadır. Ülkelerin iç politikalarındaki dinamikler ve kamuoyu baskısı, dış politikalarını ve dolayısıyla yaptırım kararlarını etkilemektedir. Bu faktörler, BM'nin ve uluslararası toplumun insan hakları ihlallerine karşı etkili ve kapsamlı yaptırımlar uygulama konusundaki zorluklarını açıklamaktadır. Küresel ve bölgesel çatışmaların ve savaşların yaşandığı bu olağanüstü durumlarda yaptırımlar kadük kalmaktadır.

Sonuç olarak Olağanüstü hâl durumlarında, savaş, göç, pandemi vb. küresel ya da bölgesel sorunlarda, Muhtemel insan hakları ihlallerinin en aza indirgenmesi tüm ülkelerin asli görevidir. Birleşmiş Milletler üye olan her ülke bu süreçte yaşayacağı veya yaşatacağı en ufak problemde ağır yaptırımlara gireceğini bilmelidir.

KAYNAKLAR

AİHM. Kararları, <http://www.yargitay.gov.tr/aihm/tcyaceylan.html>.

Benedek, W. (2014). İnsan Haklarını Anlamak İnsan Hakları Eğitimi El Kitabı.

- Benedek, W., Anlamak, İ. H., & El Kitabı, İ. H. E. (2014). Adalet Akademisi Yayınları, Çev. Mehveş Bingöllü Kılıcı, Türkçe Çeviri Yılı, 3.
- Büke, A. (2014). *Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı*, Yaşar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2014. (S.4-8).
- Coşkun, İ. (2015). *Ayrımcılık yasağı bağlamında devletin negatif ve pozitif yükümlülükleri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2015. (S, 148).
- Efil, A. (2020). Özel hayatın gizliliğinin ihlali suçu. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir <https://www.proquest.com/dissertations-theses/özel-hayatın-gizliliğinin-ihlali-suçu>, Erişim Tarihi: 21.05.2024
- Ercan, D. (2021). Schmitt'in 'Olağanüstü Hal'i ile Agamben'in 'İstisna Hali': Karşılaştırmalı bir değerlendirme. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(2), 1395-1415.
- Feyzioğlu, M. (1999). Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 48(1).
- Kavsıracı, O. (2018). Polis faaliyetlerinde gri alanlar ve etik. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 1851-1882. DOI:10.26466/opus.481244
- Kavsıracı, O. (2020). Toplumsal değerler çerçevesinde kamu hizmetleri ve profesyonel polislik. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5308-5337. DOI: 10.26466/opus.721357
- Korkmaz, A. (2014). İnsan hakları bağlamında özel hayatın gizliliği ve korunması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(3), 99-103.
- Kuzmichova-Kyslenko, E., Horodetska, M., Smal, I., Hurina, D., & Pototskyi, M. (2021). Judicial Control over the Observance of Human Rights and Freedoms during the Detention of a Person. *Cuestiones Políticas*, 39(69).
- Milletler, B., & Komisyonu, T. İ. H. İ. (1949). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*.
- Simma, B., & Alston, P. (1988). The sources of human rights law: custom, jus cogens, and general principles. *Aust. Ybil*, (pp.82-107).
- Vaiz, M. E. (2011). *Olağanüstü Hal Kavramı ve Denetimi* (Doctoral dissertation, Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ)).

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

[DOI Number:http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.9](http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.9)

Volume 8/3

2024 p. 155-171

OSMANLI DÖNEMİ TÜRK RESİM SANATINDA RUM KÜLTÜRÜNÜN ETKİSİ THE INFLUENCE OF RUM CULTURE IN TURKISH PAINTING ART OF THE OTTOMAN PERIOD

Mehmet Akif ÖZDAL*

ÖZ

Anadolu'da Bizans döneminde gelen ardından Selçuklu ve Beylik dönemlerini takip ederek oluşan sanatsal geleneklerin Osmanlı Türklerinin yönetimi altında farklı bir çizgide devam ettiği görülmektedir. Bu açıdan. Rum resim sanatının temel özellikleri olan ikonografi, mozaik ve fresk gibi teknikler, Osmanlı dönemi Türk resim sanatında yeni bir yorumla karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapsamda çalışmanın amacı, Osmanlı resim sanatında Rum kültürünün etkisinin incelenmesi olup. Nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel perspektif analizi ve mantıksal akıl yürütme yöntemleri benimsenerek oluşturulmuştur.

Bulgular, Osmanlı dönemi Türk resim sanatının, tarihsel ve kültürel etkileşimlerle şekillenen karmaşık ve çok yönlü bir sanat formu olduğunu. Sonuçlar ise bulgulara bağlı kalarak Rum sanatının Osmanlı resim sanatında önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Dönemi, Türk Resim Sanatı, Rum Etkisi, Sanat Tarihi, Kültür.*

ABSTRACT

It is seen that the artistic traditions that emerged in Anatolia during the Byzantine period and then followed the Seljuk and Principality periods continued in a different line under the rule of the Ottoman Turks. From this point. Techniques such as iconography, mosaic and fresco, which are the basic features of Greek painting art, appear with a new interpretation in Turkish painting art of the Ottoman period.

* Öğretmen, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, E-mail: mehmetakfozdl@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3148-8988, Sivas, Türkiye.

In this context, the aim of the study is to examine the influence of Greek culture on Ottoman painting. It was created by adopting historical perspective analysis and logical reasoning methods, which are qualitative research methods.

Findings show that Ottoman period Turkish painting was a complex and versatile art form shaped by historical and cultural interactions. The results, consistent with the findings, show that Greek art played an important role in Ottoman painting.

Keywords: *Ottoman Period, Turkish Painting, Greek Influence, Art History, Culture.*

Giriş

Sanat tarihinin derinliklerinde, kültürel etkileşimlerin önemi her zaman kendisini göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kozmopolit yapısı, farklı etnik gruplar ve kültürlerin bir arada yaşamasına olanak tanımış, bu durum sanat alanında da önemli yansımalar bulmuştur. Özellikle resim sanatında belirgin bir etkileşim süreci gözlemlenmiştir. Bu kapsamda yapılmış olan çalışmada, Rum kültürünün sanatsal yaklaşımlarının Osmanlı resim sanatına etkileri incelenerek nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel perspektif analizi ve mantıksal akıl yürütme yöntemleri benimsenmiş ve incelenen literatür ile sınırlandırılmıştır.

1. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Kültürel Çeşitlilikte Sanat ve Toplumsal Yapı

Osmanlı İmparatorluğu, 1299'dan 1922'ye kadar Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya yayılan geniş topraklara sahipti. Bu imparatorluk, Türkler, Araplar, Kürtler, Rumlar, Sırp, Boşnaklar, Arnavutlar ve Yahudiler gibi birçok etnik ve dini grubu bünyesinde barındırıyordu. "Millet Sistemi" adı verilen yönetim modeli, her grubun kendi hukuki ve dini işlerini yönetmesine olanak tanıyordu. Bu çeşitlilik, kültürel etkileşimi teşvik ederek Osmanlı resim sanatında da kendini gösterdi. Ancak, 19. yüzyılda artan etnik ve dini gerilimler, imparatorluğun çöküşüne neden olan olayları tetikledi (Bierman, 1992). Bu süreçte ise Osmanlı resim sanatı, İslam ve Anadolu Selçuklu sanatlarından etkilenerek geometrik desenler, hat sanatı ve tezhip gibi özelliklerle karakterize olmuştur.

1.1. Osmanlı Resim Sanatının Konuları

Osmanlı resim sanatında genellikle dini ve saray temalı konular ön plandadır. Bu temalar, dönemin sanatçıları tarafından çeşitli eserlerde işlenmiştir. Örneğin, Nakkaş Osman, 16. yüzyılın başlarında sarayda görevli bir minyatürcü olarak tanınmış ve saray hayatını yansıtan eserler üretmiştir (Cowen, 1991). İslam inancı gereği, insan figürünün resmedilmesiyle ilgili kısıtlamalar nedeniyle portre yerine minyatür sanatı önem kazanmıştır. Bu kısıtlamalar, figüratif tasvirler yerine sembolik ve stilize edilmiş tasvirlerin kullanılmasına yol açmıştır (Brend, 2022). Minyatürlerde, genellikle savaş sahneleri, av sahneleri, saray yaşamı ve mitolojik hikayeler işlenmiştir. Örneğin, 16. yüzyılın ünlü minyatürcüsü Matrakçı Nasuh, savaş ve av sahnelerini detaylı bir şekilde resmetmiştir. Ayrıca, Leyla ve Mecnun gibi klasik hikayeler, minyatürlerde sıkça işlenen

temalardandır. Bu eserler, dönemin toplumsal ve kültürel yapısını yansıtan önemli kaynaklardır.

1.2. Osmanlı Resim Sanatının Teknikleri

Osmanlı resim sanatında en yaygın teknik minyatür sanatı olmuştur. Minyatürler, detaylı ve sembolik anlatımı vurgulamasıyla dönemin estetik anlayışını yansıtır. Genellikle el yazmalarıyla bir araya getirilen kitaplarda bulunurlar. 16. yüzyılda Matrakçı Nasuh'un şehir ve mimari tasvirleri içeren minyatürleri, bu dönemin önemli eserlerindedir. Bu minyatürler, detaylı ve renkli bir şekilde işlenmiştir, çünkü bu teknik, dönemin sanatsal ifade biçimlerine uygun bir görsellik sağlar (Brend, 2022).

Ayrıca, hat sanatı Osmanlı resim sanatında önemli bir yer tutar. Hüsn-i hat, yani güzel yazı, Osmanlı kültüründe estetik ve sanatsal bir ifade biçimi olarak kabul edilmiştir. 17. yüzyılda Hattat Hafız Osman, hüsn-i hat sanatının en ünlü temsilcilerindedir ve eserleri, özellikle Kur'an surelerinin kaligrafik tasvirleriyle tanınır (Yerkazan, 2021).

1.3. Osmanlı Resim Sanatının Stil Özellikleri

Osmanlı resim sanatında simetri ve denge, İslam sanatının etkisi altında gelişmiş iki temel unsur olarak öne çıkar. Bu sanat dalında, özellikle geometrik desenlerin yoğun bir şekilde kullanılması, İslam sanatının karakteristik özelliklerinden biri olan simetrisinin estetik ve uyumlu kompozisyonlar yaratma amacıyla benimsenmesini sağlamıştır (Chenciner, 1988). Örneğin, Osmanlı minyatür sanatında figürlerin düzenlenmesi, sahnelerdeki dengeyi korumak adına dikkatle yapılmıştır.

Geometrik desenler ve süslemeler, sadece resim sanatında değil, mimari ve seramik gibi diğer sanat alanlarında da yaygın olarak kullanılmıştır. Bu desenler, yapılar arasındaki görsel dengeyi sağlayarak gözün belirli noktalara odaklanmasını mümkün kılar (Aoulalay et al., 2022). Osmanlı camilerinde görülen simetrik çini süslemeleri, hem dini bir mesaj iletmekte hem de mekâna uyumlu bir estetik kazandırmaktadır.

Osmanlı sanatında renk kullanımındaki canlılık, sanatçıların doğal dünyadan ilham alarak oluşturdukları çarpıcı kompozisyonlarda önemli bir yer tutar. Canlı renkler, özellikle saray yaşamını tasvir eden minyatürlerde ve doğa temalı sahnelerde estetik zenginliği artırır (Zencirkiran & Berkli, 2022). Örneğin, Sultan II. Mehmed'in portresinde kullanılan parlak kırmızı, mavi ve altın tonları, esere görkemli bir ifade kazandırmıştır.

Osmanlı resim sanatında perspektif kullanımı ise Batı sanatından farklılık gösterir. Batı sanatında yaygın olan matematiksel perspektif kurallarına uyulmaz; bunun yerine, figürler genellikle yandan çizilir. Bu yaklaşım, özellikle minyatür sanatında stilistik bir özellik haline gelmiştir (Önen & Yalçın Çelik, 2022). Örneğin, bir Osmanlı minyatüründe savaş sahnesi tasvir edilirken mekânsal derinlikten ziyade, önemli karakterler ve olaylar ön plana çıkarılmıştır.

İslam sanatı ve Anadolu Selçuklu sanatının etkisiyle Osmanlı resim sanatı, kendine özgü bir tarz geliştirmiştir. Bu özgünlük, özellikle minyatür ve hat sanatında belirgindir. Minyatürlerde daha çok saray ve dini temalar işlenir. Örneğin, "Süleymanname" adlı

eserde, Kanuni Sultan Süleyman'ın hayatı ve zaferleri detaylı sahnelerle resmedilmiştir (Aytaç, 2021).

Bu bağlamda Osmanlı resim sanatında simetri, geometrik süslemeler, canlı renk kullanımı ve perspektif esnekliği, bu sanatın temel unsurları arasında yer alır. Bu unsurlar bir araya gelerek Osmanlı sanatına özgün bir estetik kazandırmış ve onu diğer İslam sanatlarından ayırmıştır (Günergun, 2007). Osmanlı resim sanatı, Türk sanatının zengin ve çeşitli bir parçası olarak tarihsel ve sanatsal açıdan önemli bir etkiye sahiptir.

2. Osmanlı Dönemi Türk Resim Sanatının Ana Hatları

Osmanlı dönemi Türk resim sanatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan (1299) çöküşüne (1922) kadar uzanan geniş bir zaman diliminde gelişmiş ve çeşitli aşamalardan geçmiştir. Bu sanat, İslam sanatının genel ilkeleri doğrultusunda şekillenmiş ve farklı dış etkilerle zenginleşmiştir. Osmanlı resim sanatının en belirgin ve yaygın türlerinden biri minyatür sanatı olmuştur. Minyatürler, el yazması kitapların süslenmesinde kullanılan küçük, detaylı ve renkli resimlerdir. Bu eserler genellikle tarihî olayları, günlük yaşamı, saray hayatını ve savaş sahnelerini betimlemektedir. Minyatür sanatının merkezi olarak kabul edilen nakkaşaneler, sarayda veya saraya bağlı atölyelerde faaliyet göstermiştir. Bu atölyelerde çalışan sanatçılar, padişahın himayesinde eserler üretmiş ve Levnî, Nakkaş Osman, Matrakçı Nasuh gibi önemli sanatçılar yetiştirmiştir. Osmanlı resim sanatı, hat sanatı ile iç içe geçmiş bir yapı sergilemiştir. Hat sanatı, İslam sanatının önemli bir unsuru olarak Osmanlı resim sanatında da kendine yer bulmuştur. Bu sanat, estetik değeri yüksek yazı sanatı olarak resimlerle birlikte kitap sayfalarını süslemiştir. Ayrıca, Osmanlı döneminde camiler, saraylar ve köşklere duvar resimleri ve freskler de yaygın olarak kullanılmıştır. Bu tür eserler, mimari yapıları süslemekle kalmamış, aynı zamanda dönemin sanat anlayışını da yansıtmıştır. Osmanlı resim sanatı, İslam sanatının soyut ve sembolik yapısını korurken, dönemin sosyal ve kültürel yaşamını da detaylı bir şekilde betimlemiştir. Bu zengin sanat mirası, Osmanlı İmparatorluğu'nun sanat anlayışını ve estetik değerlerini günümüze taşımaktadır.

2.1. Erken Dönem

Osmanlı resim sanatının erken dönemi, minyatür ve hat sanatı ile belirgin bir şekilde karakterize edilmiştir. Bu dönemde, özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda minyatürler büyük bir popülerite kazanmış ve el yazmaları ile kitap süslemelerinde yoğun olarak kullanılmıştır (Şarlak & Onurel, 2014). Minyatür sanatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel ve sanatsal zenginliğini yansıtan önemli bir araç olmuştur. Şarlak ve Onurel (2014) minyatürlerin, saray yaşamını, dini temaları ve tarihi olayları detaylı bir biçimde tasvir ettiğini belirtmektedir. Örneğin, Sultan II. Mehmed'in portresi gibi ünlü minyatür eserler, sadece hükümdarın kişisel özelliklerini yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda dönemin sanatsal anlayışını ve estetik değerlerini de gözler önüne sermektedir (Стародуб, 2018). Minyatür sanatının bu dönemdeki kullanımı, yalnızca portrelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda el yazmaları ve kroniklerde de önemli sahnelerin betimlenmesinde tercih edilmiştir. Hünernâme gibi tarihsel eserlerde yer alan betimlemeler, Osmanlı

hükümdarlarının askerî zaferlerini, diplomatik başarılarını ve devletin gücünü simgeleyen figüratif sahnelerle zenginleştirilmiştir. Bu eserler, Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş coğrafi ve kültürel etkileşimlerini sanat yoluyla belgelemekte ve aktarmaktadır (Şarlak & Onurel, 2014).

Hat sanatı ise, erken dönemde Osmanlı resim sanatının bir diğer önemli unsuru olarak öne çıkmıştır. Hat sanatı, Kur'an ayetlerinin estetik bir şekilde yazılması ve bu yazıların camilerde sergilenmesiyle karakterizedir (Tongo & Schick, 2023). Bu sanat dalı, İslami inançlarla doğrudan bağlantılı olup, dini metinlerin görsel bir zenginlik kazanmasını sağlamıştır. Tongo ve Schick (2023), hat sanatının Osmanlı camilerinde sıkça kullanıldığını ve bu sanatın, Kur'an'ın estetik bir yorumlanmasına olanak tanıdığını belirtmektedir. Süleymaniye Camii, hat sanatının en iyi örneklerinden biri olarak kabul edilir. Ural (2019), Süleymaniye Camii'nde kullanılan hatların, hem estetik hem de dini anlamda büyük bir değere sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu cami, hat sanatının ihtişamını ve Osmanlı mimarisindeki yerini en iyi yansıtan yapılardan biridir.

Erken dönemde Osmanlı resim sanatında figürlerin tasviri, Batı sanatındaki bireysel portrelerden ziyade toplumsal ve tarihsel olaylara odaklanmıştır. Perspektifin kullanılmaması ve figürlerin genellikle yandan çizilmesi, Osmanlı minyatürlerinde belirgin bir stilistik özellik olarak karşımıza çıkar (Şarlak & Onurel, 2014). Bu yaklaşım, mekân ve figürlerin stilize bir şekilde yerleştirilmesiyle, kompozisyonun simetrik ve dengeli olmasını sağlamıştır. Şarlak ve Onurel (2014), bu stilin, Osmanlı resim sanatını Batı'daki Rönesans resim anlayışından ayıran temel farklardan biri olduğunu vurgulamaktadır.

Erken dönemde Osmanlı resim sanatı, hem minyatürlerin hem de hat sanatının zirveye ulaştığı bir süreç olarak değerlendirilebilir. Bu dönem, sanatçıların İslam estetiğini ve Osmanlı devletinin kültürel mirasını sanat yoluyla yansıttıkları, özgün bir sanat anlayışının oluştuğu bir dönemdir. Minyatür ve hat sanatı, sadece estetik bir değer taşımakla kalmayıp, aynı zamanda Osmanlı toplumunun dini ve kültürel kimliğini yansıtan önemli araçlar olmuştur. Bu sanat dalları, Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş coğrafyasında farklı kültürel etkileşimler sonucu gelişmiş ve zenginleşmiştir (Şarlak & Onurel, 2014; Tongo & Schick, 2023; Ural, 2019).

Dolayısıyla, erken dönem Osmanlı resim sanatı, minyatür ve hat sanatının öncülüğünde, İslam sanatının etkisiyle gelişmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel ve sanatsal kimliğini şekillendirmiştir. Bu dönem, Osmanlı sanatının zengin ve çeşitli yapısının temellerini atmış olup, sonraki dönemlerdeki sanatsal gelişmeler için sağlam bir zemin oluşturmuştur.

2.2. 16.Yüzyıl ve Avrupa Etkisi

16.yüzyıldan itibaren Avrupa sanatının Osmanlı resim sanatı üzerindeki etkisi daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı sanatçıları, özellikle Avrupa Rönesansı ve Barok tarzlarından etkilenerek eserlerinde daha fazla perspektif kullanmış ve detaylara daha çok önem vermiştir (Demir, 2022). Avrupa'dan gelen bu sanatsal

etkiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel zenginliğini artırmış ve resim sanatında yeni bir dönemin kapılarını açmıştır.

Bu etkiyi yansıtan en önemli sanatçılardan biri, Osmanlı minyatür sanatının önde gelen isimlerinden Nakkaş Osman'dır. Nakkaş Osman, portre çalışmalarında Avrupa etkisini açıkça göstermiş, figürlerinde daha derin bir perspektif anlayışını ve gerçekçi detayları kullanmıştır (Török, 2021). Özellikle, padişah portrelerinde kullanılan ışık ve gölge oyunları, bu dönemde Avrupa sanatıyla kurulan etkileşimlerin bir göstergesi olarak kabul edilir. Nakkaş Osman'ın eserlerinde, padişahların güç ve ihtişamını yansıtan figürler, Batı'nın sanatsal anlayışı ile Osmanlı'nın geleneksel minyatür tarzını bir araya getiren özgün bir stil sunmaktadır.

Bir diğer önemli isim ise, haritacılık ve şehir planlamacılığında sanat ve bilim arasındaki ilişkiyi başarılı bir şekilde harmanlayan Matrakçı Nasuh'tur. Matrakçı Nasuh, şehir ve kale planlarını içeren detaylı çizimleri ile tanınır. Özellikle, Osmanlı fetihlerini ve askeri seferlerini konu alan çalışmalarında, şehirlerin ve bölgelerin kuş bakışı perspektif ile tasvir edilmesi, Avrupa haritacılığının teknikleriyle benzerlikler taşımaktadır (Kuran, 2020). Matrakçı Nasuh'un çizimleri, yalnızca sanatsal bir değer taşımamakta, aynı zamanda tarihsel ve coğrafi birer belge niteliği de taşımaktadır. Örneğin, "Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakıyn" adlı eseri, Osmanlı ordusunun Irak seferi boyunca geçtiği güzergâhların detaylı bir kaydını sunar.

Bu dönemde Osmanlı sanatında Avrupa etkilerinin artması, sadece sanatçıların bireysel çalışmalarıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda saray ve devletin de Avrupa ile olan diplomatik ve ticari ilişkilerinin bir sonucu olarak sanata yansımıştır. Osmanlı sarayı, Avrupa'dan getirilen eserler ve sanatçılar aracılığıyla Batı'daki sanatsal gelişmelerden haberdar olmuş, bu etkileşim de Osmanlı sanatının yeni yönelimler kazanmasına neden olmuştur (Demir, 2022).

Dolayısıyla, 16. yüzyıldan itibaren Avrupa sanatı ile Osmanlı resim sanatı arasında kurulan bu etkileşim, Osmanlı sanatına yeni perspektifler ve detaylar kazandırmış; özellikle Nakkaş Osman ve Matrakçı Nasuh gibi sanatçılar bu dönemin öne çıkan isimleri olarak bu gelişimin temsilcileri olmuştur.

2.3. 19. Yüzyıl ve Modernleşme

yüzyılın başlarında Osmanlı resim sanatı, önemli modernleşme hareketlerine sahne olmuş, sanatçılar geleneksel unsurları Batı'nın modern sanatsal yaklaşımlarıyla harmanlayarak eserlerinde yeni ifade biçimlerine yönelmiştir (Sizova, 2020). Bu dönemde, soyut ve deneysel yaklaşımlar benimsenmiş, geleneksel Osmanlı ve Türk motifleri modern perspektiflerle yeniden yorumlanmıştır. Sanatçılar, Batı'da özellikle empresyonizm ve ekspresyonizm gibi akımlardan etkilenmiş ve bu etkileri, Osmanlı estetik anlayışıyla birleştirerek özgün eserler ortaya koymuşlardır.

Dönemin önemli sanatçılarından İbrahim Çallı, Osmanlı resim sanatında Batılı formların daha fazla kullanıldığı eserleriyle ön plana çıkmıştır. Avrupa'da aldığı eğitimin etkisiyle, figüratif ve natüralist eserlerinde ışık, renk ve formu ön plana çıkararak bir tarz geliştirmiştir. Çallı'nın, Osmanlı resim sanatına Batı'nın empresyonist etkilerini

kazandırdığı eseri 'Türk Ressamları' bu dönüşümün somut bir örneği olarak gösterilebilir (Arslan Çinko & Eres, 2022). Çallı'nın eserlerinde yer alan insan figürleri, Batılı anlamda derinlik ve hacim kazandırılarak Osmanlı sanatında daha önce görülme­yen bir ifade biçimi ortaya koymuştur.

Nazmi Ziya Güran, doğa manzaralarına olan yoğun ilgisi ve empresyonist ışık-gölge kullanımıyla Osmanlı resim sanatına yeni bir soluk getirmiştir. Güran, özellikle doğayı gerçekçi bir üslupla betimlemeye çalışmış ve ışığın farklı etkilerini başarılı bir şekilde eserlerine yansıtmıştır. 'Büyükada'da Sabah' adlı eseri, Osmanlı resim sanatında empresyonizmin başarılı bir uygulaması olarak değerlendirilmektedir (Arslan Çinko & Eres, 2022).

Osmanlı resim sanatının modernleşme sürecindeki bir diğer önemli sanatçı Hikmet Onat ise, deniz manzaralarına olan tutkusuyla tanınmış ve deniz temalı eserleriyle öne çıkmıştır. Onat, geleneksel Osmanlı manzara anlayışını Batılı bir perspektifle yeniden yorumlayarak eserlerinde modern bir tarz benimsemiştir. 'Boğaz Manzarası' adlı eseri, hem geleneksel hem de modern unsurların başarılı bir sentezini sunmaktadır ve Osmanlı resim sanatının Batılılaşma sürecindeki önemli dönemeçlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Osmanlı resim sanatı, bu dönemde yalnızca Batı etkilerini benimsemekle kalmamış, aynı zamanda geleneksel İslami sanat formlarını modern yorumlarla zenginleştirerek çok yönlü bir sanat anlayışı geliştirmiştir. Bu süreç, Osmanlı sanatında köklü bir dönüşüm yaratmış ve Osmanlı resim sanatını hem yerel hem de uluslararası düzeyde özgün bir konuma taşımıştır (Huaxin, 2023).

Bu kapsamda, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı resim sanatı, İbrahim Çallı, Nazmi Ziya Güran ve Hikmet Onat gibi sanatçılar aracılığıyla Batı'nın modern sanatsal yaklaşımlarını kendi kültürel mirasıyla harmanlamış ve bu süreç Osmanlı sanatının modernleşmesinde kilit bir rol oynamıştır. Osmanlı sanatının bu dönemdeki dönüşümü, sadece estetik değil, aynı zamanda kültürel anlamda da büyük bir yenilenme sürecini temsil etmektedir.

3. Türk Ve Rum Kültürlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi

Türk ve Rum kültürleri, farklı özellikler taşımakla birlikte birçok alanda birbirlerini etkilemiştir (Akin, 2022). Osmanlı resim sanatında Rum sanatının etkileri görülebilir; özellikle Bizans sanatının ikonografik öğeleri Osmanlı resim sanatına entegre edilmiştir (Graziosi, 2018). Türklerin İslamiyet'i, Rumların Ortodoks Hristiyanlığı benimsemesi, dini çeşitlilik oluşturmuştur (Skrbo & Masic, 2017). Ancak bu farklılıklar, Osmanlı'nın hoşgörüsü sayesinde büyük çatışmalara yol açmamıştır (Foss, 2022). Osmanlı kültüründe Türk ve Rum etkileri belirgindir. Her iki kültür de sanat ve dini uygulamalar gibi birçok alanda imparatorluğu şekillendirmiştir (Şahin et al., 2018). Bu etkileşim, Osmanlı'nın kültürel çeşitliliği ve hoşgörüsünün bir göstergesidir (Foss, 2022).

3.1. Rum ve Türk Kültürlerinin Özellikleri, Etkileri ve Sembolizmi

Osmanlı İmparatorluğu, çokkültürlü yapısı ve geniş coğrafyasında barındırdığı farklı etnik ve dini grupların etkisiyle zengin bir kültürel çeşitliliğe sahipti. Bu bağlamda,

özellikle Rum ve Türk kültürleri, Osmanlı sanat ve mimarisinde hem dini hem de sembolik anlamlar açısından önemli bir rol oynamıştır. Bu iki kültürün bir arada var olması, Osmanlı sanatını ve kültürel kimliğini şekillendiren faktörlerden biri olmuştur. Rumlar, Bizans İmparatorluğu'nun mirasçıları olarak Ortodoks Hristiyanlık, Greko-Romen kültür ve Bizans sanatını devam ettirirken, Türk kültürü İslamiyet'in etkisiyle harmanlanarak Osmanlı'nın resmi sanat ve mimarisine yön vermiştir.

Rum kültürü, Bizans İmparatorluğu'nun mirası üzerine inşa edilmiş olup, özellikle Ortodoks Hristiyanlık ve Bizans ikonografisiyle kendini ifade etmiştir. Rumlar, Bizans'ın çöküşünün ardından Osmanlı topraklarında önemli bir yer edinmiş ve özellikle Osmanlı'nın erken dönemlerinden itibaren ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda etkili roller üstlenmişlerdir (Hoerder, 2020). Rumların dini ve kültürel uygulamaları, özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde güçlü bir varlık göstermiştir. Bu şehirlerdeki kiliseler, Bizans mimari üslubunu koruyarak Ortodoks Hristiyanlığın sanatsal ve dini sembollerini yaşatmıştır (Nelson, 2002). Rumlar, Yunanca konuşarak kültürel devamlılıklarını sağlamış ve Ortodoks ritüelleri çerçevesinde Bizans sanatının etkilerini Osmanlı dönemine taşımışlardır (Roudometof, 2019). Bizans ikonografisi, Rum sanatında önemli bir yere sahiptir; Meryem Ana'nın mavi ve kırmızı giysileri, göksel ve dünyevi yaşamı temsil ederken, azizlerin haleleri kutsallığı ve aydınlanmayı simgelemektedir (Hawkins, 2022; Serdiuk, 2020). Bu ikonografik unsurlar, sadece dini bir anlatım aracı olmanın ötesinde, Rum kültürünün sanatsal ve sembolik geleneğini de devam ettirmiştir.

Rumların Bizans kültür mirasını sürdürmelerine karşın, Osmanlı yönetimi altında Türk kültürü, İslami etkilerle sentezlenerek imparatorluğun resmi kültürünü oluşturmuştur. Türk kültürü, Osmanlı'nın kuruluş döneminden itibaren İslamiyet ile bütünleşmiş, bunun yanında Orta Asya'daki göçebe kültür unsurlarını da koruyarak bu iki mirasın sentezine dayalı bir kültürel kimlik geliştirmiştir (Kong, 2022). Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi dili olan Türkçe, edebiyat, sanat, hukuk ve yönetim gibi alanlarda etkili olmuş, bu dilin kullanımı imparatorluğun kültürel politikalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Hamidova, 2021). Türk resim sanatı, özellikle minyatür ve hat sanatıyla öne çıkmıştır. Minyatür sanatı, Osmanlı sarayında ve resmi belgelerde önemli bir yer tutmuş ve sanatçılar, İslamiyet'in yasakladığı insan figürlerini stilize ederek soyut anlatımlar geliştirmişlerdir (Ergut & Özkaya, 2014). Lale ve gül gibi semboller, aşkı, zarafeti ve mistik temaları simgelerken, doğa teması cenneti veya ilahi mükemmelliği temsil eder (Foss, 2022; Sefiloğlu, 2022). Bu semboller, yalnızca sanatsal ifade biçimleri olarak değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunun manevi değerlerini ve inanç sistemlerini yansıtan metaforlar olarak kullanılmıştır. Örneğin, lale Osmanlı sanatında sıklıkla cennetin güzelliği ve Allah'ın mükemmelliği ile ilişkilendirilirken, gül ise Hz. Muhammed'i sembolize eden önemli bir motif olarak kabul edilmiştir (Canaklı & Alabay, 2022).

Türk kültürünün sanatsal mirası sadece minyatür ve hat sanatıyla sınırlı kalmamış, Osmanlı sanatında hayvan figürleri de önemli bir sembolik değer taşımıştır. Osmanlı minyatürlerinde ve diğer sanat formlarında görülen hayvan figürleri, insan karakterlerinin veya belirli ahlaki özelliklerin bir simgesi olarak kullanılmıştır. Bu figürler, bir yandan

doğa ile insan arasındaki ilişkiyi temsil ederken, diğer yandan İslam felsefesinde sıkça vurgulanan adalet, cesaret, sabır gibi kavramları metaforik olarak aktarmıştır (Canaklı & Alabay, 2022). Örneğin, aslan figürü, İslam sanatında sıklıkla adaleti ve cesareti simgelerken, kuş figürleri özgürlüğü ve ruhun ilahi âleme yükselişini temsil etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum ve Türk kültürleri, birbirlerinden farklı dini ve sanatsal anlayışlara sahip olmalarına rağmen, Osmanlı'nın çokkültürlü yapısında bir arada var olmuş ve imparatorluğun zengin kültürel kimliğini şekillendirmiştir. Rumların Bizans mirası ile Türklerin İslami ve Orta Asya kökenli gelenekleri, Osmanlı sanatında belirgin bir şekilde yer almış ve bu kültürel zenginlik Osmanlı sanatını diğer İslam dünyası ve Batı sanatlarından ayıran özgün bir kimlik oluşturmuştur. Bu bağlamda, Rumların Bizans ikonografisi ve Türklerin İslam sanatındaki sembolizmi, Osmanlı sanatında semboller aracılığıyla manevi ve dini değerlerin aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır (Seifried, 2020; Kong, 2022).

Söz konusu, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum ve Türk kültürleri, sanat, dil ve sembolizm açısından derin bir etkileşim göstermiş ve bu etkileşim, imparatorluğun sanatsal üretiminde önemli izler bırakmıştır. Her iki kültür de dini ve sanatsal semboller aracılığıyla kendi kimliklerini ve miraslarını korurken, Osmanlı'nın çokkültürlü yapısı içerisinde birlikte var olabilmıştır. Rum ve Türk kültürlerinin sembolik anlamlar üzerinden şekillenen bu sanatsal üretimleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun sanat tarihindeki özgün yerini belirlemiştir.

4. Osmanlı Dönemi Türk Resim Sanatında Rum Temaları

Osmanlı İmparatorluğu, farklı etnik ve dini grupların bir arada yaşadığı çok kültürlü bir imparatorluktur (Hess, 1975). Bu yapı, Osmanlı resim sanatında çeşitli etkiler olarak görülür. Matrakçı Nasuh'un "Süleymaniye Camii ve Çevresi" minyatürü buna örnektir (Millet, 1991). Rum sanatı, manzaralar ve doğa motiflerine önem verir; bu etki Osmanlı minyatür sanatında da görülür (Berlekamp, 2006). Nakkaş Osman'ın "Topkapı Sarayı Manzarası" minyatürü buna bir örnektir.

Rum sanatında dini temalar ve azizlerin resmedilmesi önemli yer tutar; bu temalar Osmanlı minyatürlerinde de gözlemlenir (Mathews, 1993). 17. yüzyıl Osmanlı minyatürlerinde "Aziz George'un Ejderhayı Öldürmesi" tasviri, Rum sanatının etkisini gösterir. Rum sanatı, mitolojik ve efsanevi unsurları içerir. 15. yüzyıl Osmanlı minyatürlerinde "Herakles ve Hesperidlerin Altın Elmaları" tasviri buna örnektir (Günsel, 2009).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Rumlar, ticaret, zanaat ve sanatta etkili olmuştur. Bu, ressamların Rumları konu alan çalışmalara ilgisini artırmıştır. Osman Hamdi Bey gibi sanatçılar bu etkileşimi eserlerinde yansıtmıştır (Kyrkoudis, 2020). Rumların günlük yaşamı ve kültürü, Osmanlı ressamlarının tablolarında sıkça yer almıştır (Torunoğlu, 2021). Rumların kültürel mirası, Osmanlı ressamlarına ilham kaynağı olmuştur (Doygun, 2022).

Osmanlı resim sanatında Rum temaları, Rumların günlük yaşamını ve kültürel unsurlarını yansıtır (Göçek, 2018). Osman Hamdi Bey'in eserlerinde Rumların geleneksel kıyafetleri

doğru şekilde yansıtılmıştır (Gratien & Pope-Obeda, 2020). Rumların yaşadığı bölgelerin manzaraları Osmanlı tablolarında sıkça yer alır (Meichanetsidis, 2015). Rumların dini ritüelleri Osmanlı resim sanatında önemli bir yer tutar (Ögür & Pancar, 2023).

4.1. Osmanlı Sanatında Rum ve Türk Kültürel Etkileri

Osmanlı İmparatorluğu, geniş coğrafi sınırları ve çokkültürlü yapısı ile farklı medeniyetlerin ve etnik grupların etkilerini bünyesinde toplamış bir devlet olarak, bu çeşitliliği sanat ve mimarisine de yansıtmıştır. Bu bağlamda Rum ve Türk kültürleri, Osmanlı sanatının çeşitli dallarında derin izler bırakmış ve özellikle hüsnühat, çini ve seramik sanatında bu etkiler belirgin şekilde hissedilmiştir. Osmanlı sanatının çok yönlü karakteri, hem Bizans'tan devralınan Rum mirası hem de İslam-Türk sanatının unsurlarının birleşmesiyle özgün bir kimlik kazanmıştır.

Osmanlı hüsnühat sanatı, İslam kültürünün önemli bir estetik unsuru olarak gelişmiş, ancak imparatorluğun farklı kültürel etkilerle zenginleşmesiyle Rum sanattan da etkiler almıştır. 16. yüzyılın önde gelen hat sanatçılarından Ahmed Karahisar, eserlerinde Bizans etkilerini açıkça yansıtmıştır. Karahisar'ın yazı biçimlendirme ve süsleme tekniklerinde Bizans ikonografisinin izlerine rastlanmaktadır. Özellikle harflerin dekoratif düzenlemeleri ve çevresel motifler, Bizans sanatına özgü unsurlarla harmanlanmıştır (Gemici & Deri, 2021). Bu etkiler, hüsnühat sanatının Osmanlı'daki evriminde Bizans mirasının oynadığı rolü gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda, 17. yüzyılın önde gelen hat ustalarından Hafız Osman da Rum sanattan ilham alarak eserlerinde kompozisyon ve süsleme tekniklerini geliştirmiştir. Osman'ın yazı kompozisyonlarında Rum motiflerine dayalı desenler ve biçimlendirmeler, Osmanlı hüsnühat sanatında Rum izlerinin ne kadar derin olduğunu gösterir (Jackson, 2020). Hafız Osman'ın özellikle dekoratif unsurlarla zenginleştirdiği eserlerinde Bizans mirasının devamı niteliğinde motifler görmek mümkündür.

Rum kültürünün Osmanlı sanatına katkılarında bir diğeri ise çini ve seramik sanatında görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda çini ve seramik sanatı, imparatorluğun geniş topraklarındaki farklı kültürlerden etkilenmiş, bu etkileşim çini sanatında da kendini göstermiştir. Özellikle Bizans dönemine ait kilise ve manastır yapılarında kullanılan Rum motifleri, Osmanlı çini sanatında yer bulmuştur (Fehérvári, 1981). 16. yüzyıldan itibaren İznik ve Kütahya çinilerinde belirginleşen geometrik desenler ve bitkisel figürler, Bizans ikonografisinin Osmanlı çini sanatına etkisini göstermektedir. İznik çinilerinde sıkça karşılaşılan bu desenler, Osmanlı sanatında Bizans'ın sanatsal mirasının devam ettiğini kanıtlar niteliktedir. Bu geometrik desenler ve bitkisel figürler, Osmanlı çini sanatının İslam estetiği ile Bizans ikonografisini nasıl birleştirdiğini ortaya koymaktadır (Alparslan, 2016).

Örneğin, İznik çinilerinde yer alan geometrik desenler, özellikle cami ve saray süslemelerinde Bizans'tan devralınan motiflerin Osmanlı estetiğiyle harmanlanmasını sağlar. Bu çinilerdeki bitkisel motifler, Bizans'ın mimari süslemelerinde kullanılan sembollerin Osmanlı çini sanatına uyarlanmış halidir. Ayrıca, Kütahya çinilerinde de benzer bir etkileşim görülür. Kütahya'daki çini eserlerde Rum kültüründen gelen mimari

detaylar ve insan figürleri göze çarpar. Bu figürler, Bizans sanatının Osmanlı çini sanatında kendini göstermesi açısından önemlidir. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren çini ve seramiklerde kullanılan figüratif betimlemeler, Bizans etkisinin Osmanlı sanatına nasıl nüfuz ettiğinin bir başka göstergesidir (W. & I., 2017).

Bu motiflerin yanı sıra, Osmanlı cami ve saray süslemelerinde Rum motifleri sıklıkla kullanılmıştır. İznik çinilerinde yer alan desenler, Osmanlı mimarisinde dekoratif birer unsur olmanın ötesine geçerek kültürel çeşitliliği yansıtan önemli semboller haline gelmiştir. Bizans ikonografisinden gelen bu motifler, Osmanlı çini ve seramik sanatının zenginliğini ve imparatorluğun farklı kültürlerden nasıl beslendiğini ortaya koymaktadır. Örneğin, Süleymaniye Camii'ndeki İznik çinileri, Bizans sanatının Osmanlı sanatıyla nasıl harmanlandığını gösteren önemli bir örnektir. Bu çinilerdeki simetrik ve geometrik desenler, Bizans'tan devralınan sanatsal mirasın bir parçası olarak Osmanlı estetiğiyle buluşturulmuştur (Fehérvári, 1981).

Dolayısıyla, Osmanlı sanatında Rum kültürünün izleri, hüsnühat, çini ve seramik sanatlarında belirgin bir şekilde görülmektedir. Bizans ikonografisinin Osmanlı sanatına nüfuz etmesi, özellikle dekoratif unsurların ve motiflerin kullanımında kendini göstermiştir. Osmanlı sanatında hem İslam estetiği hem de Bizans'tan gelen sanatsal gelenekler bir araya gelmiş ve bu etkileşim, imparatorluğun çokkültürlü yapısını sanat yoluyla yansıtan bir kimlik oluşturmuştur. Rum ve Türk kültürlerinin bu sanatsal birlikteliği, Osmanlı sanatının evrensel değerler taşıyan ve kültürel zenginliği barındıran özgün bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

5. Osmanlı Dönemi Resim Sanatında Rum Sanatçıların Katkıları

Osmanlı İmparatorluğu'nun resim sanatında Rum sanatçıların önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. İmparatorluğun çokkültürlü yapısı, farklı etnik ve dini grupların sanat alanına katkıda bulunmasını sağlamış ve bu çeşitlilik Osmanlı sanatının özgün yapısını oluşturmuştur. Özellikle Rum sanatçılar, Osmanlı resim sanatına hem Bizans sanatının derinliklerini hem de Batı sanatının yenilikçi unsurlarını taşımışlardır. Rum sanatçılar, Bizans ikonografisi ve halk sanatı gibi geleneksel disiplinlere hâkim olmuş, aynı zamanda 18. ve 19. yüzyıllarda Batı sanatındaki gelişmeleri takip ederek Osmanlı resim sanatına yenilikçi bakış açıları kazandırmışlardır. Bu çift yönlü etkileşim, Osmanlı sanatını hem geleneksel hem de modern anlayışlarla zenginleştirmiştir (Konopka, 2023).

Osmanlı döneminde öne çıkan Rum sanatçılar arasında, tarihsel olayları ve kişilikleri konu alan eserleriyle Theodoros Vryzakis önemli bir yer tutmaktadır. Vryzakis, Osmanlı ve Rum kültürlerinin etkisi altında eserler üretmiş ve bu kültürel çeşitliliği eserlerine yansıtmıştır. Özellikle tarihi temaları işleyen resimlerinde Bizans sanatının detaycılığı ile Osmanlı sanatının estetik anlayışını bir araya getirmiştir. Bu durum, Rum sanatçılarının Osmanlı resim sanatına kazandırdığı özgün katkıların bir örneği olarak kabul edilmektedir (Eriş Kizgin, 2022).

Bir diğer önemli Rum sanatçı olan Periklis Pantazis, natüremort ve portre çalışmalarıyla Osmanlı resim sanatına yenilikler getirmiştir. Pantazis, Batı sanatında gelişen tekniklerden etkilenmiş ve bu teknikleri Osmanlı sanatına adapte ederek resimlerinde

derinlik ve renk kullanımı açısından modern bir anlayış geliştirmiştir. Onun eserlerinde, Batı sanatına ait perspektif ve kompozisyon teknikleri, Osmanlı'nın geleneksel resim anlayışıyla birleşmiştir. Bu da, Osmanlı sanatında Rum sanatçıların çift yönlü kültürel katkılarının bir başka göstergesidir (Konopka, 2023). Pantazis'in natüremort ve portre çalışmaları, dönemin sanat anlayışına Batı'nın yenilikçi unsurlarını ekleyerek Osmanlı resim sanatını geliştirmiş ve bu alana farklı bir estetik boyut kazandırmıştır.

Rum sanatçıların Osmanlı resim sanatına yaptığı katkılar, sadece teknik anlamda değil, aynı zamanda sanatsal çeşitliliği ve kültürel etkileşimi temsil etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü yapısı, bu sanatçıların çalışmalarında kendini açıkça gösterir ve Osmanlı sanatının özgün tarzını oluşturmaya katkıda bulunur. Bu çokkültürlü etkileşim, Osmanlı resim sanatının sadece yerel değil, aynı zamanda küresel sanat anlayışlarına da açık olmasını sağlamıştır (Tongo & Schick, 2023). Rum sanatçıların Bizans ikonografisinden aldığı ilham, Batı sanatının yenilikleri ile birleşerek, Osmanlı resim sanatında farklı ve yenilikçi bir tarz oluşturmuştur.

Dolayısıyla, Osmanlı resim sanatında Rum sanatçıların katkıları, Osmanlı sanatının çok kültürlü yapısının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Theodoros Vryzakis ve Periklis Pantazis gibi sanatçılar, Osmanlı ve Batı sanatını birleştirerek, resim sanatında yeni teknikler ve perspektifler sunmuşlardır. Bu katkılar, Osmanlı sanatının hem geleneksel hem de modern unsurlarla nasıl zenginleştiğini göstermekte ve imparatorluğun sanatsal mirasını daha da derinleştirmektedir.

6. Osmanlı Dönemi Türk Resim Sanatında Rum Etkisinin Değerlendirilmesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun çok etnikli ve çok kültürlü yapısı, sanatının gelişiminde de kendini göstermiştir. Rum topluluğu, Bizans'tan miras kalan dini ve sembolik imgeler, figüratif tasvirler ve canlı renkler ile Osmanlı resim sanatına önemli katkılarda bulunmuştur (Ergul, 2012). Rum sanatçıları, Osmanlı sarayları ve diğer önemli yapıların dekorasyonunda resim, fresk, mozaik ve vitray gibi alanlarda uzmanlaşmışlardır. Bu eserlerde, Rum sanatçıların detaylara verdiği önem ve figüratif tasvirlerdeki ustalıkları görülür (Kiriş Büyükgüner, 2023). 18. ve 19. yüzyıllarda, Rum sanatçıları Batı sanat akımlarından etkilenmiş ve Bizans sanatı ile Batı'nın yenilikçi tekniklerini birleştirmişlerdir. Bu dönemdeki eserler, Osmanlı resim sanatına gerçekçi ve detaylı bir yaklaşım kazandırmıştır.

Bu kapsamda, Osmanlı dönemi Türk resim sanatında Rum etkisi, çok kültürlü ve etnik çeşitliliğin bir yansımasıdır. Rum sanatçıları, Osmanlı resim sanatına özgün tarz ve teknikler getirerek önemli bir rol oynamışlardır. Bu etkileşim, Osmanlı İmparatorluğu'nun sanatsal ve kültürel çeşitliliğini anlamaya yardımcı olur.

7. Yöntem

Çalışmada mantıksal akıl yürütme, literatür taraması yöntemi ve tarihsel perspektif analizi kullanılmıştır. Mantıksal akıl yürütme, mevcut bilgiler arasındaki ilişkileri analiz ederek mantıklı sonuçlara ulaşma sürecidir ve bu süreç, çıkarım yapma, hipotez oluşturma ve problem çözme gibi entelektüel faaliyetlerin temelini oluşturur. Literatür

taraması, belirli bir konu hakkında mevcut olan yazılı malzemeleri (kitaplar, makaleler, tezler, raporlar, çevrimiçi kaynaklar vb.) inceleyerek ve analiz ederek bilgi toplama sürecidir (Sutton, 2020). Bu süreç, araştırmacıların konuyla ilgili mevcut teorileri, bulguları ve tartışmaları derinlemesine anlamalarını sağlar (Duggan, 2016). Tarihsel perspektif analizi, bir konunun veya olayın geçmişten günümüze kadar olan sürecini ve gelişimini inceleyen bir yöntemdir (Kürkçüoğlu, 2020, s. 461). Bu analiz, belirli bir konunun tarih boyunca nasıl şekillendiğini, değişim ve dönüşümlerini, geçmişte yaşanan önemli olayların bugünkü durum üzerindeki etkilerini ve tarihsel bağlamda nasıl anlamlandırılması gerektiğini anlamak için kullanılır (Xu & Zou, 2022).

Sonuç

Yapılmış olan çalışmanın bulguları, Osmanlı dönemi Türk resim sanatının, tarihsel ve kültürel etkileşimler sonucunda şekillenen karmaşık ve çok yönlü bir sanat formu olduğunu göstermiştir. Özellikle, Rum sanatının Türk resim sanatında etkili olduğu görülmüştür. Bu etkileşim, sanatın estetik ve teknik yönlerini şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır.

Rum sanatının etkisi, Osmanlı dönemi Türk resim sanatında çeşitli şekillerde görülür. Bizans dönemine ait ikonografi, mozaik ve fresk teknikleri, Türk resim sanatında kendi özgün yorumlarıyla uygulanmıştır. Bu teknikler, özellikle minyatür, saray sanatı ve halk sanatı gibi alanlarda kullanılmıştır. Ayrıca, Rum sanatının dini ve laik temaları da Türk resim sanatına yansımıştır.

Bu etkileşim, kültürlerarası etkileşimlerin sanat üzerindeki geniş etkisini göstermektedir. Sanat, farklı kültürlerin etkileştiği bir alan olarak görülebilir ve bu etkileşimler, sanatın estetiğini ve tekniklerini şekillendirir. Osmanlı dönemi Türk resim sanatında Rum etkisi, bu tür bir etkileşimin belirgin bir örneğidir.

Ancak, bu etkileşimin anlamının ve öneminin tam olarak anlaşılabilmesi için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Rum sanatının Osmanlı dönemi Türk resim sanatına etkisini daha geniş bir tarihsel ve kültürel bağlamda incelemek ve bu etkileşimin Türk resim sanatının gelişimine olan katkısını daha derinlemesine değerlendirmek gerekmektedir.

Bu kapsamda yapılmış olan çalışma, Osmanlı dönemi Türk resim sanatının gelişiminde Rum sanatının önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bulgular, sanat tarihçilerine ve genel okuyuculara, Osmanlı dönemi Türk resim sanatını ve onun tarihi ve kültürel bağlamlarını daha iyi anlamaları için yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Aynı zamanda, Türk resim sanatının gelişimine olan katkısını daha iyi anlamak ve değerlendirmek için Rum sanatının etkisini daha fazla araştırmanın önemini vurgulamaktadır.

KAYNAKLAR

- Alparslan, E. (2016). Türk süsleme motiflerinden. *Hatai” Motifinin İncelenmesi ve Yazma Eser Ciltlerinde Bulunan “Hatai Şemseler”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C, 9, 862-874.*
- Arslan Çinko, M., & Eres, Z. (2022). Evaluations on the Educational History and Buildings of Edirne Province in 19th-20th Century with Archive Documents. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, 11(1), 73–124.*
- Aoulalay, A., El Mhouti, A., & Massar, M. (2022, March). Classification of Islamic geometric patterns based on machine learning techniques. In *2022 2nd international conference on innovative research in applied science, engineering and technology (IRASET)* (pp. 1-6). IEEE.
- Aytaç, A. (2021). Turkish textiles which have been described in paintings of artist Şevket Dağ. *Universum, (1), 73-89.*
- Bierman, I. A. (1992). Iznik: The Pottery of Ottoman Turkey, by Nurhan Atasoy & Julian Raby. Istanbul University: Institute of Social Sciences, 1989; distributed by Alexandria Press, 43 Pembridge Villas, London W11 3EP. *Review of Middle East Studies, 26(2), 263-264.*
- Brend, B. (2022). The Study of Persian Painting. *Journal of the Royal Asiatic Society, 32(4), 721-729.*
- Chenciner, R. (1988). Stone plastic art of Azerbaijan. By Rasim Shamil Oglu Efendiev. pp. 72, illus. inn col. and b. and w. Baku, Ishyg Publishing, 1986. Roubles 10.80. *Journal of the Royal Asiatic Society, 120(1), 193-195.*
- Cowen, J. S. (1991). Miniature Painting in Ottoman Baghdad, Rachel Milstein, Islamic Art and Architecture No. 5., Costa Mesa, Calif.: Mazda publishers, 1990, 132 pp., 16 color plates, b & w illus., drawings, index, bibliography, no price listed. *Iranian Studies, 24(1-4), 83-85.*
- Canakli, L. A., & Alabay, S. (2022). " Self-Learning French Coursebooks" as Part of French Education in Post Tanzimat Era of the Ottoman Empire. *Journal of Education and Learning, 11(2), 104-111.*
- Стародуб, Т. Х. (2018). Праздничные парады в османской миниатюре XVI-XVIII веков. *Искусство Евразии, (2 (9)), 180-192.*
- Çolakoglu, F., Yüzgeç, I. U., & Çolakoglu, S. (2022). Stuffed mussels in Turkish culinary culture: ottoman empire period.
- Demir, M. (2022). 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Zirai Üretimi Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Değerlendirme/An Evaluation Of The Factors Affecting The Agricultural Production In The Ottoman Empire In The 16th Century. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (55).*
- Der Matossian, B. (2020). The Development of Armeno-Turkish (Hayatar T ‘rk ‘erēn) in the 19th Century Ottoman Empire: Marking and Crossing Ethnoreligious Boundaries. *Intellectual History of the Islamicate World, 8(1), 67-100.*

- Duggan, T. J. (2016). Master ing the Art of Music Integration. In *Recontextualized: A Framework for Teaching English with Music* (pp. 51-64). Rotterdam: SensePublishers.
- Doygun, P. (2022). «The Others» In Politics During The Era Of The Young Turks: Ottoman Greeks In The Parliament (1908-1918). *Espacio, Tiempo y Forma: Serie V, Historia Contemporánea*, (34).
- Ergut, E. A., & Özkaya, B. T. (2014). Editors' Introduction: Culture, Diplomacy, Representation: "Ambivalent Architectures" from the Ottoman Empire to the Turkish Republic. *New Perspectives on Turkey*, 50, 5-8.
- Foss, C. (2022). *The Beginnings of the Ottoman Empire*. Oxford University Press.
- Fehérvári, G. (1981). Claude Humbert: Islamic ornamental design: 1001 ornamental motifs.[French/English/German text.] 236 pp. London and Boston: Faber and Faber, 1980.£ 17.50. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 44(3), 583-584.
- Günergun, F. (2007). Ottoman encounters with European science: sixteenth-and seventeenth-century translations into Turkish. *Cultural Translation in Early Modern Europe*, 192.
- Graziosi, J. (2018). Turkish Music in the Greek American Experience. *Greek Music in America*, 149-63.
- Gemici, N., & Deri, M. (2021). Hattat Hâmid Aytaç'ın Hayatı ve Şişli Camii'ndeki Hat Eserleri. *İslami İlimler Dergisi*, 16(2).
- Göçek, F. M. (2018). Genocide in the Ottoman Empire: Armenians, Assyrians and Greeks, 1913–1923. Ed. George N. Shirinian. New York: Berghahn Books, 2017. xi, 433 pp. Notes. Bibliography. Index. Photographs. \$69.95, hard bound. *Slavic Review*, 77(4), 1054-1056.
- Gratien, C., & Pope-Obeda, E. K. (2020). The Second Exchange: Ottoman Greeks and the American Deportation State during the 1930s. *Journal of Migration History*, 6(1), 104-128.
- Hamidova, Z. (2021). Usmonli Imperiyasi davrida tilni rejalashtirish va milliy o'zlikning barpo etilishi. *Uzbekistan: Language and Culture*, 2(2).
- Huaxin, L. (2023). Development Of Chinese Piano Art Of The 20th Century In The Context Of Adaptation Of Western Influences. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, (3), 123-129.
- Jackson, C. (2020). *Islamic Manuscripts of Late Medieval Rum, 1270s-1370s: Production, Patronage and the Arts of the Book*. Edinburgh University Press.
- Kyrkoudis, T., Tsoucalas, G., Thomaidis, V., Bakirtzis, I., Nalbanti, E., Polychronidis, A., & Fiska, A. (2021). Vaccination of the ethnic Greeks (Rums) against smallpox in the Ottoman Empire: Emmanuel Timonis and Jacobus Pylarinos as precursors of Edward Jenner. *Journal of Clinical Practice and Research*, 43(1), 100.
- Konopka, E. (2023). Landscape Painting and the Construction of "Icelandicness". Icelandic Modern National Art vis-à-vis its Danish Origins. *Biuletyn Historii Sztuki*, 85(1), 95-116.

- Koç, G. D. (2023). Provincial Governors and Yurtluk-Ocaklık Holders on the Eve of the Tanzimat Reforms. *Archiv orientální*, 91(1), 69-88.
- Kong, L. (2022). The Changes and Continuities Between the Ottoman Empire and the Turkish Republic. *European Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(5), 17-22.
- Kürkçüoğlu, S. S. (2020). Alevi Ve Bektaşî Kültürünün Deryası Kıyas Ve Yaşayan Bir Usta: Âşık Sefâî. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (96), 459-490.
- Komsuoğlu Çıtıptıoğlu, A., Toker, H., & Nardella, F. (2021). The Relationship Between Art and Politics in the 19th Century Ottoman Empire: Institutionalization, Change and Continuity.
- Kuran, M. (2020). Venice in Polish Literature of the Latter Half of the 16th Century and in the 17th Century as a Model Political System, a Leading Centre in the Fight Against the Ottoman Empire, and the Centre of the Pilgrimage Culture. *Czytanie Literatry. Łódzkie Studia Literaturoznawcze*, (9), 13-50.
- Meichanetsidis, V. T. (2015). The genocide of the Greeks of the Ottoman Empire, 1913–1923: A comprehensive overview. *Genocide Studies International*, 9(1), 104-173.
- Ögür, İ., & Pancar, Z. (2023). Investigation of the Reasons for the Ottoman Empire's Limited Participation in the Modern Olympic Games. *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 7(2), 281-286.
- Önen, K. F. D., & Çelik, S. D. Y. Cihan-ı medeniyet” in ortasında bir Osmanlı aydını: Halit Ziya Uşaklıgil’in hatırat ve mektuplarına eleştirel bir bakış. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 265-284.
- Sutton, A. C. (2020). The composition of success: competition and the creative self in contemporary art music. *Qualitative Sociology*, 43(4), 489-513.
- Şarlak, E. A., & Onurel, R. (2014). Depictions of Prophet Solomon in Christian icons and Ottoman miniature art. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 14(1), 321-345.
- Sefiloğlu, M. S. (2022). China Through The Eyes Of The Seventeenth-Century Ottoman Empire. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 217-232.
- Şahin, N., Güray, C., & Aydın, A. F. (2018). Cross-Cultural Influences in Makam Theory: The Case of Greek-Orthodox Theorists in the Ottoman Empire. *Musicologist*, 2(2), 115-126.
- Skrbo, A., & Masic, I. (2017). Influence of Arabian Pharmacy on Diseases Treatment During Ottoman’s Period in Bosnia and Herzegovina. *Medical Archives*, 71(3), 219.
- Sürün Sizova, I. (2020). Global Modernization And Generational Evolution Of Interacting With Museum Visitors In The Middle Of The 20th Century. *Higher School of Economics Research Paper No. WP BRP*, 193.
- Torunoğlu, B. (2021). The Neo-Hellenes in the Ottoman Empire, 1830–1869. *Journal of Modern Greek Studies*, 39(1), 49-70.

- Tongo, G., & Schick, I. C. (2023). Islamic art and visualities of war from the Ottoman Empire to the Turkish Republic. *New Perspectives on Turkey*, 1-29.
- Török, Z. G. (2021, August). Cartographic circles: maps of Hungary as the Habsburg-Ottoman military border in the 16th century. In *Proceedings of the ICA* (Vol. 3, p. 11). Göttingen, Germany: Copernicus Publications.
- Ural, T. (2019). Book Review: Begüm Özden Fırat, Encounters with the Ottoman Miniature: Contemporary Readings of an Imperial Art.
- Yerkazan, H. (2021). İbnü's-Salâh'a Nispet Edilen Müsnedü'l-Hâfız Osmân b. es-Salâh el-Eserî fîmâ verede mine'l-ehâdîs fî fazli'l-İskenderiyye ve 'Askalân İsimli Eser Üze-rine Bir Değerlendirme. *Eskiyeini*, (43), 55-76.
- Xu, Z., & Zou, D. (2022). Big data analysis research on the deep integration of intangible cultural heritage inheritance and art design education in colleges and universities. *Mobile Information Systems*, 2022(1), 1172405.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.10>

Volume 8/3

2024 p. 172-228

ASIRLIK BİR GELENEK PAVLİ (PEHLİVANKÖY) PANAYIRI

A CENTURIES-OLD TRADITION PAVLI (PEHLİVANKÖY) FAIR

Umut ÇETİNBAŞ*

ÖZ

Ticaret ilk insandan beridir var olan hayatı idame şeklidir, ilk zamanlarını takas yöntemi teşkil etse de yerini pazarlar ve büyük panayır almıştır. İlk panayırların tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmese de Hz. İsa'nın doğumundan 427 yıl önce bile panayırların kurulduğu bilinmektedir. Panayırlar eğlence ve kültürel etkileşim konusunda önem arz eder, nitekim Keyhüsrev ihtişamlı hükümranlılığı için 180 gün panayır düzenlemiştir. Bunun yanı sıra 1970 yılında Japonya'nın Osaka şehrinde düzenlenen panayır tam 6 ay sürmüştü ve 64 milyondan fazla ziyaretçi çekmiştir. Selçuklu ve Osmanlı zamanında da panayırlar kurulmakta hatta Osmanlı zamanı uluslararası konumda olan panayırların çoğu Balkanlar'da düzenlenmiştir. 30 yıl öncesinde Trakya'da 20'yi geçkin panayırlar kuruluyor iken günümüzde yaşayan sadece Pavli (Pehlivanköy) panayırı kalmıştır. Bu panayırı da hayatta tutan civardaki Pomak köyleridir, panayır başlamasına daha 1 ay varken geçici römork yerleşimleri ile panayır ovasına yerleşip panayırın başlamasını beklerler. Akabinde bu olay bölgede bayram havası yaratmakta, panayırın açılacağı gün düğünler, organizasyonlar iptal edilmekte, bu da bölge halkının panayıra verdiği değeri göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Pomak, Pehlivanköy, Pavli, panayır, Kırkkilise.

ABSTRACT

Trade is a way of life that has existed since the first human beings, and although the first times were characterized by bartering, it has been replaced by markets and large fairs. Although it is not known exactly when the first fairs were established, it is known that fairs were established even 427 years before the birth of Jesus Christ. Fairs are important for entertainment and cultural interaction, as Keyhusrev organized 180 days of fairs for his glorious reign. In addition, the fair organized in Osaka, Japan in 1970 lasted for 6 months and attracted more than 64 million visitors.

*Bağımsız Araştırmacı, E-mail: umute642@gmail.com, ORCID: 0009-0006-6769-0052, Tekirdağ, Türkiye.

Fairs were also organized during the Seljuk and Ottoman periods, and most of the international fairs during the Ottoman period were organized in the Balkans. While 30 years ago there were more than 20 fairs in Thrace, today only the Pavli (Pehlivanköy) fair remains. The Pomak villages in the vicinity are the ones who keep this fair alive, they settle on the fairground plain with temporary trailer settlements and wait for the fair to start when it is only a month away. Subsequently, this event creates a festive atmosphere in the region, weddings and organizations are canceled on the day of the opening of the fair, which shows the value that the people of the region attach to the fair.

Keywords: *Pomak, Pehlivanköy, Pavli, Fair, Kırkkilise.*

Giriş

Ticari faaliyetlerin en basit şeklini değiş-tokuş teşkil etmektedir, bilinen 14 farklı insan türünün gelişim aşamaları dikkate alındığında ilk ticari yaklaşımlar bu basit şekil ile gerçekleşmiştir. Panayır kelimesi Yunanca (panegyrión πανηγύριον “festival, fuar” sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Eski Yunanca panēgýris πανηγύρις “kurultay, büyük toplantı, festival” sözcüğünün +ion ekiyle küçültme halidir.¹)’dan gelmiş ve “genellikle kasabalarda belli zamanlarda kurulan, çeşitli geleneksel özellikleri yanında sergi özelliği de bulunan geniş çaplı eşya ya da hayvan pazarı” (Püsküllüoğlu, 2012: 1520), “bir yerde yılda bir veya birkaç defa kurulan ve birkaç gün devam eden büyük pazar” (Büyük Türkçe Sözlük, 1986: 893), belli tarihlerde aynı yerde kurulan büyük pazar/hayvan panayırları gibi tanımlamaları² vardır (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi, 1986: 9135). Türkiye’de Anadolu ve Trakya’nın çeşitli yerleşim birimlerinde kurulan panayırların tarihçesi çok eski dönemlere kadar uzanır (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi, 1986: 9135), Trakya’daki panayırların Avrupa’daki panayırlarla bağlantılı olduğu da görülmektedir (Erdoğan, 2016: 127). Bunun yanı sıra İslam dünyasındaki pazar ve panayır geleneği de Avrupa’dakiler ile benzerlik göstermektedir (Ülgen, 2012: 378). Anadolu’da kurulan pazarlar ise Orta Asya ve İran geleneklerini barındırmaktadır (Ülgen 2012: 379).

Dünya kültürü içerisinde her millet için kabul edilen davranışlar söz konusudur, bu ortak davranış silsilesi içine eğlence (Keyhüsrev kendi muazzam hükümdarlığının kuvvet ve haşmetini göstermek için 180 gün panayır düzenlemiştir³), ticaret ve din gibi kavramlar girmektedir. İnsanları ortak bir payda da birleştiren aynı zamanda kültürel zenginliklerin

¹ Daha fazla bilgi için bkz. Liddell & Scott, A Greek-English Lexicon s.1297. Ayrıca “panayır” kelimesinin kullanımı bakımından tespit edilen en eski Türkçe kaynak “Neşri, Kitab-ı Cihannümâ, 1492” eseridir; “Ermenâk kâfirleri dahi panayır itmeğe çıkdılar.”

² Şehirlilerin günlük ihtiyaçlarını karşıladıkları küçük pazarlara Arapça’da süveyka, Farsça’da bâzârce, Türkçe’de pazarcık denir. Yılın belli dönemlerinde kurulan, özellikle uzak mesafelerden getirilen malların alınıp satıldığı büyük pazarlar için Türkçe’de Yunanca asıllı panayır, Arapça’da ise sük kullanılır (Kallek, 2007).

³ Daha fazla bilgi için bkz. Anonim. (t.y.). Sergi ve Panayırlar | PDF. Scribd. Erişim tarihi 17 Ağustos 2024, gönderen <https://www.scribd.com/document/656601784/Sergi-Ve-Panay%C4%B1rlar>.

buluşma noktası olarak karşımıza çıkan panayırlar, canlı kültürün örneğini teşkil eder. Tarihte ilk panayırlar, M.Ö 2000'li yıllarda daha çok Ortadoğu'da kurulmuş olup büyük pazarlar şeklindedir (Erdoğan, 2016: 124). Eski çağda panayırlar hem dini ritüellerin hem de ticaretin bir araya geldiği önemli toplumsal etkinlikler olarak karşımıza çıkar. Örneğin, Hz. İsa'nın doğumundan 427 yıl önce *Chaupagne* ve *Brie* panayırlarının kurulmakta olduğu tespit edilmiştir (Açikel, 2019: 5). Orta çağda büyük uluslararası panayırlar, genellikle ülkelerin birçok yerinden gelen hacıların, kutsal bir tapınağa geldikleri dinsel kutlama zamanlarında kurulmakta idi (Ülgen, 2012: 364). Eski Mısır'da panayırların mezarların yanında kurulması hem ölümler için düzenlenen törenlerin ihtiyaçlarını karşılamakta hem de ticari faaliyetleri desteklemekteydi (Smith, 2020; Jones, 2018). Fenikeliler döneminde ise bu panayırlar, Mekke'yi ziyaret eden kervanlar için dini amaçlarla düzenlenmiş ve hileyi önlemek için ticaretin dürüstçe yapılmasını sağlamıştır (Brown, 2019). M.S 12. ve 13. yüzyıllarda panayırlar Fransa, İngiltere, Flandre ve Almanya'da büyük bir sıçrama göstermiş ve en ünlü olduğu yerlerden biri de Fransa'nın⁴ *Champagne* bölgesi olmuştur (Cartwright, 2019). Süreç içerisinde Rusya'da da panayırlar gittikçe büyümekteydi. Bilhassa *Epijci Povgorod* panayırı dünyanın en büyüğü oldu ve 1863 senesinde 80.000.000 dolar kıymetinde mal satıldı.⁵ Ayrıca 1970 yılında Japonya'nın Osaka eyaletinde 6 ay boyunca düzenlenen ve 64 milyondan fazla ziyaretçiye ev sahipliği yapan Osaka Panayırı en başarılı dünya fuarı olarak kabul edilmekte (Dow, 2024).

Hunlar ve Göktürkler zamanında doğuda Türk-Çin, batıda Sırderya sınırında belirli tarihlerde büyük panayırların kurulduğu bilinmektedir (Baykara, 1997: 155). Bu tür faaliyetler Selçuklular döneminde de devam etmiş, uluslararası ticaret hacminin artmasına bağlı olarak Anadolu'da inşa edilen kervansaray ve hanların yanı sıra büyük pazar ve panayırlar da kurulmuştur (Küpeli, 1990: 490). Çok eski zamanlarda kurulmuş olan pazarlar ve panayırların kent ve ticaret hayatındaki önemi 9. yüzyıldan sonra belirginleşmeye başlamıştır (Ülgen, 2012: 362). Osmanlı döneminde ise panayırların büyük bir kısmı ve uluslararası nitelikte olanları "Balkanlar"da kurulmuştur (Erdoğan, 2016:126). Anadolu'da kurulan panayır ve pazarlar ise uzak mesafe ticaretine yönelik mal/ürünlerin satıldığı mevsimlik/yıllık geçici yerleşmeler olarak kuruldukları bilinmektedir (Ülgen, 2012: 363). Evliya Çelebi'ye göre de panayırlar "Osmanlı'dan çok önceye, Roma ve Latin"lere dayandırılmıştır (Ünal, 2016: 19).

Panayırlar kuruldukları bölgelerde ekonomiyi ve ticareti canlandırmakla kalmayıp, bölge insanının sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına cevap veren bir nevi sosyal merkez konumundadır. Ayrıca ekonomistler kredi ve poliçe işlemlerinin kökenini panayırlarda

⁴Avrupa da 1400'ler ve 1500'lü yıllarda yeni panayırlar ortaya çıkmış ve eskilerinin önemi azalmıştır. İsviçre'nin Cenevre kentinde 1400'lü yıllarda Avrupa'nın her yerinden tüccar ve finansörlerin akın ettiği dört panayır kurulmuştur. Ancak 1500'lere gelindiğinde Fransa'nın Lyon kentinde üç ayda bir düzenlenen panayırlar Avrupa'nın en büyüğü haline gelmiş ve zamanla birçok panayır basitçe yok olmuştur.

⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Anonim. (t.y.). Sergi ve Panayırlar | PDF. Scribd. Erişim tarihi 17 Ağustos 2024, gönderen <https://www.scribd.com/document/656601784/Sergi-Ve-Panay%C4%B1rlar>.

aramanın doğru olacağını ve senet işlemlerinin yine ilk defa panayırlarda gerçekleştiğini dile getirmişlerdir (Karaca, 2018: 72).

Pavli (Pehlivanköy)

Osmanlı yer adlarında da Pehlivanköy⁶ “Pavli” (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 1927-T.C. İçişleri Bakanlığı, 1946: 42), “Pavlikan” (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 1913) veya “Pavliköy” (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 1877) olarak geçer. Pavli denildiğinde akla direkt Kırklareli'nin Pehlivanköy ilçesi gelmeyebilir, Osmanlı arşiv metinlerinde Pavli ismiyle anılan farklı yerleşkeler bulunmakta hatta şahıs isimleri olarak kullanılmaktadır. Pavli ismiyle anılan, günümüzde doldurularak ana karaya bağlanan ada da mevcuttur, Marmara Denizi'nin Kuzey Doğu kesiminde, Kocaeli kıyısı önünde Pendik ve Tuzla koyları arasında bulunan bu küçük ada, aynı zamanda piknik yeri olarak da tercih edilen bir yerleşkedir. Pehlivanköy'ün ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu net değildir. Ancak ilk kuruluş yerinin “Akardere” olduğuna ilişkin bazı tarihi kalıntılar bulunmaktadır (Karaçam, 1995: 528). Pehlivanköy Belediyesi 1948 yılında kurulmuştur, geçmişte Babaeski'ye bağlı bir nahiye olan Pehlivanköy, 1 Nisan 1958 tarihinde kaza haline gelmiştir (Çalışkan, 2016: 4).

Yunanların Thraikes (Traklar) adını verdiği kavim M.Ö 2. binyıldan itibaren Doğu ve Batı Trakya'nın hâkim halkı idi. Herodot'a göre Traklar Hintlilerden sonra yeryüzünün en kalabalık halkı olup, Strabon'a göre 22 kabileden oluşmaktaydı (Öztürk, 2017). BBC News'te yayımlanan bir makaleye göre Trak medeniyeti, antik Yunan ve Roma imparatorluklarının sınırında, günümüzde Bulgaristan, Romanya, Kuzey Yunanistan ve Türkiye'de gelişmiştir. Ayrıca arkeologlar Bulgaristan'ın merkezinde bulunan Dubovo köyünde yaptıkları çalışmada bir Trak mezarı içerisinde M.Ö 3.000 yılına tarihlenen değerli bir altın hançer⁷ bulmuştur (BBC News, 2006). Bu hançer Trak Kavmi'nin M.Ö 3.000 dolaylarında orada yaşadığına dair en eski buluntulardan biridir. M.Ö 4. yüzyılda yazan Yunanlı Filozof ve Tarihçi Ksenophon⁸ Thrak ülkesinin Karadeniz Ereğlisi'ne kadar uzandığını bildirir ve yer-kişi adlarından bir Hint Avrupa dili konuştuklarını kaydeder.⁹ Pehlivanköy/Pavli (Yunanca), 20. yüzyıl başında Bulgar/Rum Ortodoks yerleşimi olarak kullanılmış ise de günümüzde Pomak Türklerinin yerleşim yeridir.¹⁰ Pomak nüfus, özellikle Pehlivanköy ilçe merkezinde ve Kuştepe Köyü'nde yaşamaktadır (Duygu, 2021:8). Ergene Nehri'nin yanında bulunan Pehlivanköy'de M.Ö 700'lü yıllardan beri Trakların yaşadığı bilinmektedir. (T.C. Kırklareli Valiliği; Açıklık, 2019: 28;

⁶ پهلوان کوی Pehlivanköy, پاولی Pavli.

⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Ancient dagger found in Bulgaria. (2006, Ağustos 6). <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5251266.stm>.

⁸ Atinalı olan Ksenophon (M.Ö 430-354), Eflatun (Platon)un çağdaşı ve de aynı zamanda Sokrates'in yakın arkadaşısıdır. Ksenophon Trakları “mavi gözlü ve kızıl saçlı” olarak tarif etmiştir.

⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Homeros, İliada; çev. Erhat & Kadir, Sander Y.

¹⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti 1:200.000 haritaları [1909-1927]; T.C. Dahiliye Vekaleti, Son Taksimatı Mülkiyede Köylerimizin Adları, Ankara 1928.

Duygu, 2021: 3). Osmanlı döneminde Pomaklar ve Çerkezler bu bölgede yaşamaktadır, halk arasında bölge “Pavlu” olarak da anılır ve bu ismin nereden geldiği şaibelidir. Bu adlandırmanın bir kaynağı, Bizans İmparatoru III. Mikail’in, 850 yılında güneydoğuda yapılan bir savaşta Arapları destekleyen Pavlikain Aşiretini buraya yerleştirmesinden sonra alındığına dair görüşler bulunmakta (Duygu, 2021: 3). Ayrıca Pehlivanköy’deki ilk iskân hareketi Malatya’da bulunan Pavlikan Aşireti’nin 8. yüzyılda bölgeye yerleştirilmesiyle olmuştur (Karaçam, 1995: 527). Buna mukabil 16. yüzyılda Osmanlı tarafından bölgenin Türkleştirilmesi için yapılan iskanlar, Kırklareli sancak merkezi ve köylerinin çoğunu Türkler ile doldurmuştur (Yalnız, 1970: 12).

Pehlivanköy, Trakya Satrapı Lizimokos'un yönetiminde kalmış ve daha sonraki yıllarda, Trakya'ya egemen olan ve merkezi Gelibolu'da bulunan Trakya Devleti'ne bağlanmıştır (Karaçam, 1995: 528; Koçel, 2019: 26). Makedonya Kralı Büyük İskender'in ölümünün ardından, Trakya'da birliği koruma çabaları başarısız olmuş ve bölge, komutanlar arasındaki iktidar mücadelelerine sahne olmuştur (Karaçam, 1970: 125). Ayrıca bölge, Anadolu ve 4. yüzyıldan itibaren Balkanlar'dan gelen çeşitli kavimlerin istilasına uğramış ve M.Ö 200 yılında Trakya'da Asya Trakları olan Bitinyalıların izlerine de rastlanılmıştır (Duygu, 2021: 5). M.S 46 yıllarında Trakya, Roma İmparatorluğu'nun önemli eyaletlerinden biri olmuştur. Ancak, Balkanlardan gelen kavimler Trakya'da huzursuzluk yaratmış ve Trakya'dan Bizans'a kadar uzanan bir istilacı akını başlamıştır. Pehlivanköy, Hunlar tarafından da işgal edilmiş bir bölgedir (Duygu, 2021: 4). Ayrıca, Gotlar gibi Balkanlardan gelen kavimlerden ve sonraki yüzyıllarda Bulgarlar tarafından etkilenmiştir. 10. yüzyılda, Trakya'nın bir kısmı Bulgar egemenliğine girmiş ve Pehlivanköy bölgesi de Bulgarların eline geçen yerleşim merkezlerinden biri olmuştur. 1363 yılında Hacı İlbey ve Evrenos Paşa tarafından Bizanslılardan alınan bu bölge de Bulgarlardan kalan yerleşimlere rastlanılır. Bulgarlardan bazıları, 1912-1933 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşları sonrasında yapılan anlaşmalar çerçevesinde Bulgaristan'a göç etmiştir (Britannica, n.d.). Bu göç sonrasında, Bulgaristan'dan gelen Türk toplulukları Pehlivanköy'e yerleştirilmiştir. 1877 yılında bölgeye ilk saldırı Ruslar tarafından olmuş (Yalnız, 1970: 13), 1878'de yapılan Ayastefanos (Yeşilköy) Anlaşması neticesiyle de Pehlivanköy, Kırklareli'ne bağlı olarak Bulgaristan Prenslığı'ne bırakılmıştır (Duygu, 2021: 4). Fakat daha sonra 1878 de yapılan Berlin Kongresi'nde imzalanan anlaşma gereğince bölge tekrar Osmanlı topraklarına bağlı bir yerleşke olmuştur.

Pehlivanköy'e bağlı yerleşim yerleri:

Köyler	Eski Adı	Açıklama
Yeşilova	Burunsuz	20. yüzyıl başında kısmen Bulgar yerleşimi günümüzde ise Pomak yerleşimidir. Her ne kadar Lübomir Miletçiç bu köyün Müslümanlarını tamamen Pomak diye kaydetmiş olsa da köyde hem yerli unsur olarak hem de muhacir nüfus olarak Türk

		kökenliler de yaşamaktadır. ¹¹
İmampazarı	İmampazarı	20. yüzyıl başında Türk (Gacal) yerleşimi günümüzde ise kısmen Yunanistan Göçmeni yerleşimidir. Türk köyüdür, Gacallar ve Yunanistan mübadilleri bir arada yaşamaktadır. ¹²
Kumköy	Kayseri	20. yüzyıl başında Rumeli Muhaciri (93 Göçmeni) yerleşim yeridir, günümüzde de Rumeli Muhaciri yerleşim yeri olarak kullanılmakta. Ayrıca 93 Harbi sonrasında Dobruca ve Plevne kökenli Türk muhacirler tarafından kurulmuştur. ¹³
Doğanca	Doğanca	20. yüzyıl başında Rumeli Muhaciri (93 Göçmeni) yerleşim yeridir günümüzde ise Rumeli Muhacirlerinin yerleşim yeridir. Burada Gacallar ve 93 Harbi göçmenleri yaşamaktadır. ¹⁴
Hıdırca	Hıdırca	20. yüzyıl başında Bulgaristan Göçmeni yerleşimi olarak kullanılmış Türk köyüdür. Çoğunlukla Filibe göçmenleri yaşamaktadır, birkaç hanede Yugoslavya göçmeni de yaşamaktadır. ¹⁵
Kuştepe	Kuştepe	Pomak yerleşimidir, Pavli'nin Pomakları gibi Loveç bölgesinden gelen Pomak Türkleri buraya yerleşmiştir. ¹⁶
Yeşilpınar	Tilkipınar	20. yüzyıl başında Türk (Gacal) yerleşimidir, yerli Türk (Trakyalı) köyüdür. ¹⁷
Akarca	Akarca	Rumeli Muhaciri ve Gacal yerleşim yeridir. ¹⁸
Çerkezmüsellim (Hayrabolu'ya bağlıdır.)	Pomakmüsellim	Türkçe müselleme "vergiden muaf" anlamına gelir. 20. yüzyıl başında Kafkas Göçmeni/Bulgaristan Göçmeni yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Doğu Trakya'nın ikinci büyük Pomak yerleşimidir. ¹⁹

¹¹ Edirne Vilayeti Salnamesi, T.C. Resmî Gazete.

¹² T.C. Dahiliye Vekaleti, Son Taksimatı Mülkiyede Köylerimizin Adları, Ankara 1928.

¹³ Erkân-ı Harbiye-i Umumiye ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti 1:200.000 haritaları [1909-1927].

¹⁴ T.C. Dahiliye Vekaleti, Son Taksimatı Mülkiyede Köylerimizin Adları, Ankara 1928.

¹⁵ T.C. Dahiliye Vekaleti, Son Taksimatı Mülkiyede Köylerimizin Adları, Ankara 1928.

¹⁶ Edirne Vilayeti Salnamesi.

¹⁷ Edirne Vilayeti Salnamesi.

¹⁸ Edirne Vilayeti Salnamesi.

¹⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Great Britain War Office haritaları 1: 250.000, 1901-1920.

پاولی ناحیه سی	
Aga yeri	آغا بری
Imam pazar	امام بازار
Bourounsiz	برونسز
Pavli	پاولی
Tilki pınar	تیلکی پینار
Djénguerli	چنگرلی
Hidirdja	خضرجه
Tougandja	طغانجه
Kayséri	قبصری
Kouch tépé	قوش تپه
Kouléli	قللی

Şekil 1: Son Teşkilât-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları (1927), Hilal Matbaası.

Pavli Panayırı

Bizans dönemi *Saranta Ekklesies*²⁰ (Yalnız, 1970: 8), Bulgarlar tarafından *Lozengrad* ve Osmanlı döneminde *Kırkkilise* (Kaplan, 2023: 730) olarak adlandırılmış olan Kırklareli’nde ilk olarak İskitler ve Persler gibi uygarlıkların hüküm sürdüğü, sonrasında Trak kavimlerinden Odris Devleti’ne ev sahipliği yapmış olduğu bilinmektedir (Duygu, 2021: 1), ayrıca bölge, Yunanların, Makedonya Kralı Filip’in ve Galatların egemenliği altına girmiştir. Bu süreçlerin sonunda Kırklareli, Roma topraklarına katılarak, Roma’ya bağlı Trakya Eyaleti’nin sınırları içinde yer almıştır (Tuncel, 2022). Kırklareli’nin Osmanlı hakimiyetine geçişi Edirne’nin 1361’de (763 Hicri) fethinden sonra kabul edilmektedir. Tam net bir tarih bilinmemekte ve kaynaklarda farklı tarihler göze çarpmaktadır öyle ki Şemseddin Sâmî 1366 (Hicri 768) (Sâmî, 1306: 3614), Fındıklı Süleyman Efendi ve Kâtip Çelebi 1367 (769 Hicri) (Fındıklı, 1730: 395; Çelebi, 1648:95), Sadeddin ve İsmail Hamî Danışmend 1368 (770 Hicri) (Sâdeddin, 1862: 85; Danışmend, 2011: 48), İsmail Hakkı Uzunçarşılı 1369 (771 Hicri) tarihlerini vermektedir. Ayrıca, Bulgar Kralı Aleksandr’ın şehri yeniden aldığı ve onun ölümünden sonra yaşanan karışıklıklar sırasında Timurtaş Paşa tarafından tekrar alındığı belirtilmektedir (Tuncel, 2022). Şehrin fetih tarihleri ise 1366 (768 Hicri) ve 1368-69 (770 Hicri) yılları olarak kaydedilmiştir. Orhan Gazi’nin Süleyman Gazi’ye yazdığı 1360 (760 Hicri) tarihli bir

²⁰ Türkçe çevirisi Kırkkilise’dir.

mektupta “Kırkkilise üzerine asker göndermesini ve eğer alınırsa buranın kendisine sancak beyliği tevdi edilen İvaz Bey’e verilmesini” yazmaktadır (Yalnız, 1970: 7).

Osmanlı döneminde şehir, *Saranta Ekklesies* adının doğrudan tercümesi olan Kırkkilise adını almış ve bu ismi 1924 yılına kadar kullanmıştır. Osmanlıların Rumeli’ye geçiş dönemine dair bilgi veren Feridun Bey, Münşeat eserinde Kırklareli’nin fetihten evvelde Osmanlılar tarafından “Kırkküse” olarak adlandırıldığını yazmaktadır (Akın, 1997: 9). Kırkkilise denmesindeki sebep ise Trakya’nın çeşitli yerlerinde otuz dokuz tane kiliseyle Kırklareli’nin ortasına Kırk Azizler adına yapılan kırkıncı kilise gösterilmektedir (Doğruöz, Dökmeci, & Çiftçi, 2020: 73). TBMM’de ilk olarak Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey tarafından Kırkkilise isminin değiştirilme hususu mecliste sunulmuştur:

“Efendim, ikinci maddede Kırkkilise Kazası deniliyor. Senelerden beri bu gibi isimlerin değiştirilmesine taraftar olan bir Hükümete karşı acaba Dahiliye Encümeni Mazbata Muharriri ne diyor?” (TBMM, 1924: 462).

Kırkkilise Milletvekili Doktor Fuat Bey ise Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Beyi’in teklifini şu şekilde desteklemiştir:

“Efendim! Balkan harbini müteakip Cesrimustafapaşa Kazası Kırkkilise'nin Poloz Nahiyesinden teşkil edilmiş ve Harbi Umumiye müteakip bu kaza yeniden teşkil edilmişti. Yalnız ismi vardır. Bugün Poloz Nahiyesi, nahiye şeklinde idare ediliyor. Kaza teşkilâtı yoktur. Onun için bu maddenin kabulüne taraftarım ve kabulünü rica ediyorum” (TBMM, 1924: 463).

Meclis tutanaklarında Kırklareli ismiyle ilgili diyaloglar:

“Madde 2: Edirne Vilayeti'ne mülhak Kırkkilise Vilayeti muzafatından Mustafapaşa kazası lağvedilmiştir.

Kayseri Milletvekili Ahmet Hilmi Bey: Efendim, bu maddede ufak bir hata var. "Edirne Vilayeti'ne mülhak Kırkkilise" denmekte. Halbuki Kırkkilise müstakildir. "Edirne Vilayeti'ne" denilmeyecek, "Kırkkilise Vilayeti'ne" denecektir.

Kırkkilise Milletvekili Doktor Fuat Bey: Efendim, Edirne Vilayeti'ne tabi Kırkkilise Vilayeti denmiş. Mazbata Muharriri Bey söyledi. Ben tekrar etmeyeceğim. Yalnız, oranın ismi halk dilinde ve gayriresmî teşkilatta Kırklareli olarak geçmektedir. Kırkkilise isminin Kırklareli olarak düzeltilmesini rica ederim” (TBMM, 1924: 468).

“Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey: Yaşasın Kırkeli ahalisi!

Kırkkilise Milletvekili Doktor Fuat Bey: Kırkeli değil, Kırklareli.

5. Kırkkilise Mebusu Dr. Fuat Beyin Kırkkilise isminin Kırklareli ne tahvili hakkında takriri: Riyaseti Celileye İkinci maddedeki Kırkkilise isminin Kırklareli ne tahvilini teklif

eylerim. 4.12.1340 Kırkkilise Mebusu Dr. Fuat” (TBMM, 1924: 469). Kırkkilise isminin Kırklareli’ne dönüştürülmesi, 14 Ocak 1925 tarih ve 82 sayılı Resmî Gazete’de 537 no’lu kanun olarak yayınlanmıştır (Doğruöz, Dökmeci, & Çiftçi, 2020: 74).

Osmanlı’nın şehir fethetmesinde büyük katkıları olan ve hepsi de şehit düşen kırk yiğidin anısına Kırkkilise ismi Kırklareli olarak değiştirildiğine dair görüşler vardır (Doğruöz, 2005: 5). Nitekim bu şehitlerin aziz hatırası adına Kırklar Baba Dergâhı kurulmuştur (Köse, 2018: 275). Aynı zamanda bu dergâh, Balkan Harbi esnasında tahrip olmasına rağmen kitabesindeki şu ibare halkın inancını destekler niteliktedir (Köse, 2018: 275). *Kırk kimesne şehid oldu bu yerde, bu nam ile anıldı bu belde* (Akın, 1997, s. 10-11). Bir başka görüşe göre ise Kırklareli’nin Osmanlı Devleti’ne katıldığı gün şehit olan “kırk kimse”nin anısına “Kırkkimesne” olarak anılmaya başlanmış. Akabinde bu isim, halk arasında kullanılırken mim harfinin lam’a dönüşmesi sonucunda Kırkkilise halini aldığı söylenmektedir (Doğruöz, Dökmeci, & Çiftçi, 2020: 73). Aynı zamanda Nevruz, Kırklareli’nin bazı köylerinde “Kırklar” ismi ile anılmaktadır (Karaçam, 1970: 54). Osmanlı kaynaklarında Kanuni Sultan Süleyman devri (1520-1566) kanunnamelerinde "Liva-i Kırkkilise" olarak kullanılan isim yine aynı kanunnamelerde Rumeli Eyaleti sayılırken “Kırkkeiise” diye anılmıştır (Akın, 1997: 10)

20-25 yıl öncesinde Trakya’da 23 hayvan ve emtia panayırı bulunmakta idi fakat günümüzde Trakya’nın canlı kalan tek panayırı Pehlivanköy’deki Pavli Panayırı’dır (Çalışkan, 2019: 69). Pehlivanköy ilçesinde 1908 yılından beri her sene düzenlenen (1934 ve 2021 yılları hariç), 2024 itibari ile 114 defa kurulacak olan bu panayır, bir nevi modern toplumun kültürleşme merkezini temsil etmektedir. Genel olarak panayırlar, bulunduğu yerlerin çevresel yerleşimleri ve toplumsal yaşamında önemli bir rol oynar. Farklı yaş, cinsiyet, etnik köken ve inançlardan gelen ziyaretçilere rağmen panayırlar sayesinde bir araya gelinir ve kültürel kesişim/birleşim yaşanır. Bu durum, toplumsal iç dayanışmayı güçlendirir ve insan ilişkilerinin önemini teşkil eder. Pavli Panayırı Çanakkale, Çatalca, Keşan, Babaeski, Edirne ve Tekirdağ’da ikamet eden Romanların uğrak noktasıdır (Çalışkan, 2017: 128). Bir araştırmaya göre Romanların Türkiye’de en çok tercih ettiği panayırlar Pehlivanköy, Gönen, İvrindi, Sındırgı, Gölpazarı olarak belirlenmiştir (Çalışkan, 2017: 131). Bu panayırlar içerisinde Trakya’daki çeşitli yerleşmelerden gelen Romanlar tarafından sadece Pehlivanköy panayırında, at ve tay satılır (Çalışkan, 2017: 131).

Pehlivanköy’de Sultan 2. Abdülhamit zamanında bölgenin birlik ve beraberliğinin sağlanması amacıyla düzenlenen ve halk nezdinde “Sonbahar Panayırı”, “Pomak Bayramı” diye anılan ve canlı kültürün bir parçasını oluşturan Pavli Panayırı, toplumsal etkileşime örnek gösterilecek bir etnik gelenektir. 1970’lerin sonlarına kadar Trakya’nın pek çok yerinde, özellikle Keşan, Lüleburgaz, Pınarhisar, Silivri ve Havsa gibi bölgelerde, hayvanların ve çeşitli malların satıldığı "Hayvan ve Emtia Panayırları" sıklıkla düzenlenirdi (Trakyaagezi, 2009); bu yüzden Pavli Panayırı’nın resmi ismi "Pehlivanköy Sonbahar Hayvan ve Emtia Panayırı"dır. Her yıl 150’den fazla hayvan

yetiştiricisi 2.000'den fazla küçükbaş ve büyükbaş hayvanı Pehlivanköy panayırına getirmektedir (Çalışkan, 2016: 73). Ergene nehrinin geçtiği "130 dönümlük bir arazide (Çalışkan, 2016: 31)" kurulan panayır, içeriğinin çeşitliliği bakımından önemlidir. İçerisinde bulunan lunapark ile roman kültüründen özellikler taşır ve çevresindeki yerleşimlerin özel yemekleri, tatlıları panayırda sergilenip satılır. Hayrabolu Tatlısı ve Kırklareli'nin meşhur içeceği Hardaliye bunların başını çekmektedir. Ayrıca "gerdan şekeri" geleneğinin sürdürüldüğü bir yerde olan bu panayırda Pomak tatlısı Tikvenik, Breznitsa Usulü Helva ile Pomak kültürünün geleneksel nohut ekmeği Kravay da satılmaktadır (Çalışkan, 2019: 72-73). Bazı kaynaklara²¹ göre Pehlivanköy Panayır, ilkbahar (1-9 Mayıs) ve sonbahar (18-22 Eylül) mevsimleri olmak üzere yılda iki kez kurulmakta idi (Çalışkan, 2016: 69).

Panayırın başlangıç ve bitiş yıllarında olan konser ve etkinlikler, özellikle panayırın 1. günü açılışında yapılan yürüyüş alayı ve gösteri organizasyonları, panayıra folklorik etnik hava katmaktadır. Bunun yanı sıra hayvancılığı teşvik amacıyla düzenlenen "en güzel buzağı yarışması" gibi etkinlikleri de barındırmaktadır (Çalışkan, 2016: 76). Farklı köylerden ve illerden panayıra gelen insanlar, traktörlerin arkasına bağlanan römorkları panayır çevresine dikkörtgen bir şekilde sıralarlar ve insanlar panayır bitimine kadar o römorklar içerisinde konaklar. Genel itibari ile römorklar Pavli Panayırının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir, römorklar içerisinde çoğunlukla Hayrabolu'nun Çerkezmüsellim köyünde yaşayan halk konaklamakta ve Pavli Panayırının vazgeçilmez bir oluşumunu temsil etmektedir. Çerkezmüsellim ve de Pehlivanköy bir Pomak köyü olmaları bakımından Pavli Panayırının ana rengini temsil eden önemli iki köyü olmuştur, Çerkezmüsellim köyünün neredeyse tamamı Pavli Panayırına katılmakta hatta düğünlerini panayır tarihlerine göre düzenlemektedir (Çalışkan, 2016: 75). Bunun yanı sıra Sipahi, Akarca, Büyükdanişmend, Küçükdanışmend, Doğanca, Sazlımalkoç gibi köylerden, Pavli Panayırına yoğun ilgi ve bir etnik görev olarak aşılınmış katılım vardır. 26 Mart 2022 tarihinde merhum Pehlivanköy Belediye Başkanı Hüseyin Açikel, Görünüm Gazetesi'ne verdiği demeçte "3 bin 500 kişinin yaşadığı Pehlivanköy'de panayır zamanında nüfusun 150 binlere ulaştığını belirtmekte."²² Aynı zamanda 2019 yılında yayımlanan bir makaleye göre panayırın ziyaretçi sayısının 60.000 civarında olduğu ve 700 esnafın panayırda yer bulduğu görülmüştür (Çalışkan, 2019: 72). 2013 yılında panayırdaki tezgahların branşlarına göre dağılımı: *yaş meyve-sebze 50, kuru bakliyat 30, kuruyemiş 14, salça 6, balıkçı 2, helvacı-tatlıcı 39, su-meşrubat 32, köfteci 24, limonata-dondurma 21, pastane-şekerci-macuncu-pişmaniyeci 12, gözlemeci 7, kokoreççi 6, tantuni-lahmacun-kumpir 6, mısır-midye 5, birahane 4, kahvehane 18, lunapark 80, triko-konfeksiyon-çanta-ayakkabı 175, ev tekstil 50, güneş enerji panelleri 5, kalorifer kazan ve radyatörler 3, mutfak eşyaları vb. 40, hediyelik eşya-bijuteri-*

²¹ Kırklareli İl Yıllığı, 1967; Yurt Ansiklopedisi, 1982.

²² Daha fazla bilgi için bkz. Pavli'nin tarihi belli oldu. (t.y.). *Lüleburgaz Görünüm Gazetesi- İnsana Taraf Gazete*. Erişim tarihi 02 Eylül 2023, gönderen <http://www.gorunumgazetesi.com.tr/haber/85318/pavlinin-tarihi-belli-oldu.html>

kozmetik vb. 53, ikinci el giyim eşyaları 50, traktör-pulluk vb. araçlar 15, balta-orak-kazma-çan vb. malzemeler 23, kurum ve kuruluş sergileri-kermesler 4, küçükbaş-büyükbaş yetiştiricileri 150 (Çalışkan, 2016: 72). Esnafın çokluğu yöre halkı ve dışarıdan gelenler için bir iş imkânı sağlayarak ekonomiye ve iş gücüne önemli katkılar sunmaktadır ayrıca Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca panayırlarda çocuk işçilerin ağır yük taşımaması koşulu ile çalışmalarına da izin verilmiştir (Karaca, 2018: 73). Pehlivanköy Panayırı Türkiye'de panayır esnafına duş ve sıcak su olanağı sağlayan 8 panayırdan birdir (Çalışkan, 2016: 76). Son yıllarda ise İstanbul merkezli birçok tur şirketi, panayır boyunca Pehlivanköy'e geziler düzenlemektedir (Açıkel, 2019: 29). Ayrıca panayıra katılan esnafın %67'si başka panayırlara da giderken %33'ü sadece Pavli Panayırı'na katılmaktadır (Çalışkan, 2016: 97). Panayır katılan esnafın en yüksek yaş dağılımı %29 oranıyla 40-49 arasında tespit edilmiştir (Çalışkan, 2016: 80). Bu durum 18-29 yaş arasında %15'e tekabül etmektedir. Panayırdaki esnafın gelir durumu %59'u 2000 TL'nin altında olduğunu söylerken %12'si 4000-6000 TL olduğunu söylemektedir (Çalışkan, 2016: 81) Tabii bu veriler 2016 yılında yayımlanan kitaba dayanmaktadır, 2023 itibari ile gelirler neredeyse 1.5-2 kat artmıştır.

Tren rayları ve Ergene Nehri'nin arasındaki ovada kurulan panayır, okula başlayacak öğrenciler için bir nevi kırtasiye ve üst baş temini için inanılmaz bir çeşitlilik sağlar. Aynı zamanda çeşitli ürün yelpazesi ile önemli bir pazar teşkil etmekte ve turistlik ziyaretler sebebi ile bölge halkının önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır. Eylül ayı ve yazın son demleri olması hasebiyle kışlık hazırlıklar için panayırdaki her türlü çeşit ürün bulunmakta ve özellikle salçalık biberler ve domatesler satılmaktadır.

1998 yılında Çerkezmüsellim beldesine öğretmen olarak atanan Birsen Kunter, görevine başlamasının hemen ardından, bölgenin kültürel dinamikleriyle ilgili çarpıcı bir deneyim yaşamıştır. Eylül ayının ikinci haftasında okula adım atan Kunter, Pavli Panayırı'nın Trakya bölgesinde ne denli derin bir yerleşik geleneğe sahip olduğunu keşfetmiştir. Okulun açıldığı perşembe günü, sınıfların boş olması ve öğrencilerin derse katılmaması karşısında şaşkınlık yaşayan Kunter, bu durumu meslektaşlarına sorduğunda şu cevabı almıştır; bugün Trakya'nın resmî tatili, aileleriyle Pavli'ye gitmişlerdir (Alabaşoğlu, 2009).

Yörede adeta bir resmî tatil gibi kabul edilen Pavli Panayırı, civar halklar için görünmez bir toplum sözleşmesiyle imzalanılmış bir oluşumdur. Normalde milli ve dini olarak kategorize edilmiş bayramlar olmasına mukabil, *Pavli Panayırı çevre halkları nezdinde de bir bayrama tekabül etmektedir (KK-3)*. Peykalık adı verilen ve özellikle panayırdaki gezerken yorulmuş insanların uğrak dinlenme yeri olan gölgelikler, *bölgenin sosyalleşme yeri olarak tanımlanır (KK-1)*. Bu yerin etrafında dolaşan seyyar satıcılar peykalık adı verilen gölgeliklerin vazgeçilmezleridir. Romanların tertiplediği bir dizi oyunlar da panayırdaki yer almakta "halka atarak sigara kazanma" veya "kadın kaleciye gol atma" gibi oyunlar çok talep görmektedir. Bu gibi oyunlar ortamın samimiyetinin nabzını tutmakta ve insan ilişkilerinde önemli renkleri temsil etmektedir. Panayırın Ergene Nehri'ne doğru

olan kısmında lokantalar bulunmakta ve kendi yörelerine özgü yiyecekleri satmaktadır. Günümüzde traktörlerden, büyükbaş hayvancılığa, giyim-kuşam, gündelik eşyalara kadar her türlü şeyin satıldığı bu panayırda ilk olarak hayvan ticareti söz konusuydu, daha sonra ise eğlence merkezi halini almıştır. Büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvan yetiştiriciliği panayırdaki üreticilerin üçte birini oluşturmaktadır (Çalışkan, 2016: 92). Panayıra katılan esnafın %80'i panayıra 1 gün öncesinden gelmekte, 3-8 gün öncesinden gelenler %12, lunapark hizmetiyle uğraşanlar ise 10 gün önceden gelmektedir (Çalışkan, 2016: 96).

Panayırın Ergene Nehri yakınlarına doğru gidilen kısımda alkollü mekanların yer aldığı aile restoranları bulunmakta ve o restoranların vaz geçilmez yiyeceği olarak “kuzu çevirme” yer almaktadır. 16 Eylül 2013 tarihli bir gazete demecinde panayırdaki Çevirme satan bir esnafın söyledikleri şöyle geçmekte *bizim tezgâhımızda 4 günde 60 tane kuzu çevirme tükendi*. Seyyar üç boyutlu sinemaların bulunduğu ve çeşitli lunapark oyuncaklarının yer aldığı panayırdaki etkileşim gece daha renkli bir hal almaktadır. Etrafa saçılan renk karmaşası ve müziklerin ahenkli uyumu insanı içine çekmektedir.

Ergene Nehri üzerinde bulunan Akarca Köprüsü’de tarihi bakımdan önemlilik arz etmektedir, Uzunköprü’den Pehlivan köy’e geliş yolunda bulunan bu köprü Osmanlı mimarisi eseridir, tam yapılış yılı kitabesinin kırılması sebebi ile bilinmese de 16. yüzyılda yapıldığını söylemek mümkündür. Halk arasında bu köprünün yapılışı hakkında rivayetler mevcuttur, bir rivayete göre: *Pavlu adında bir usta tarafından yapılan köprünün orta kısmındaki kemer, inşaat sürecinde sürekli olarak çökerek iki tarafı birleştirmeyi olanaksız hale getirir. Bu durum, köprünün tamamlanması için çeşitli yöntemler ve çözüm önerileri arayan kişiler tarafından araştırılır. Nihayetinde, köprünün tamamlanabilmesi için bir yiğidin kurban edilmesi ve duvarın içine gömülmesi gerektiği sonucuna varılır* (KK-2). Bir rivayete göre: *kurban edilecek kişi kura ile belirlenir; diğer bir rivayete göre ise köprü inşaatına ilk gelen kişi kurban edilecektir. Her iki anlatıda da sonuç aynıdır: Kurban, yeni doğum yapmış ve kucağında bebeğini emziren bir kadındır. Kadın, duvarın içine gömülerek köprünün tamamlanması sağlanır. Bu olayın ardından halk arasında, her cuma gecesi köprünün ayağında bir kadının ağlama sesi duyulduğu ve iki taş arasından süt aktığı söylenir* (KK-3). Halk arasında bu rivayet hâlâ yaşamakta ve de bu rivayetin farklı anlatıları da bulunmaktadır. Genel olarak yeni doğum yapmış kadının kurban edilmesi kalıplaşmış olarak görülse de *cuma günleri köprünün ayağının altında bir kadın sesinin “Pavlu” şeklinde inlemesini işiten insanlarda mevcuttur hatta Pavli isminin buradan geldiğini söyleyenler vardır* (KK-3).

15 Eylül 2023’te gerçekleşen 113. Pavli Panayırı’nda yapmış olduğum röportajların derlemesi:

Eskiden panayıra inek ve at arabaları ile gelinirdi, panayır hayvancılık ile başlardı ve şu anki gibi lunapark aletleri çok yoktu sadece üç tane vardı. Tahta, el gücü gerektiren manuel zincir salıncaklar vardı ve de yine aynı şekilde el gücü ile çekilen iki kişilik kayıklar vardı. Artık böyle şeyler yok, her şey otomatik. Çocukluğumuzun vazgeçilmez

şekerlemesi Pamuk ve Gerdan şekeriydi, onu almak için can atardık. Civar köylerden insanlar taligalar (at arabası) ile gelirlerdi eğer taliga yoksa da yürüyerek panayıra gelirdi. Eşim Sabri, gençken panayıra hep yayan gelirdi (KK-1).

Panayırın kurulması ile ilgili benim bildiğim, Abdülhamit'in bir tren seyahati sırasında Pehlivanköy'den geçerken, ovada toplanan kalabalık insan grubunu görmüş ve insanların ovadaki seyyar satıcılardan bir şeyler almaları, sosyalleşmeleri hoşuna gitmiş o sebeple de ferman yazdırarak Pavli'mize panayıri getirmiştir. Eski Pavli Panayıri'nun asıl amacı sosyalleşmektir. Aynı zaman da "Pavli" isminin Yunanlılardan geldiğini biliyorum. Eski panayırın vazgeçilmez unsuru hayvancılıktı küçükbaş, büyükbaş hayvanlar satılırdı. Büyükbaş hayvanlara nallama işlemleri yapılırdı, nallama dükkanları arasında rekabet bile vardı. Panayırdaki Hayrabolu'dan gelen ayı bakıcıları vardı, ayıları oynatıp para toplarlardı. Bizim evin arkasında komşumuz olan Çingene bir aile yaşıyordu, onlar ayılarını hep bizim avluya bağlarlardı, ben de ayıları çubuk ile dürtüp onları sinirlendirirdim. Panayıra pazar alışverişleri için ıvır zıvırlar taligalar ile gelirdi ve daha taligalardan indirilmeden çoğu şey biterdi. Panayıri'nun asıl gelir kaynağı da hayvancılıktı. Dedelerimize Pomak oldukları için ırkçılık yapmışlardır bize öyle anlatırlardı ama ben hiç ırkçılık ile karşılaşmadım, biz Türk oğlu Türk'üz (KK-2).

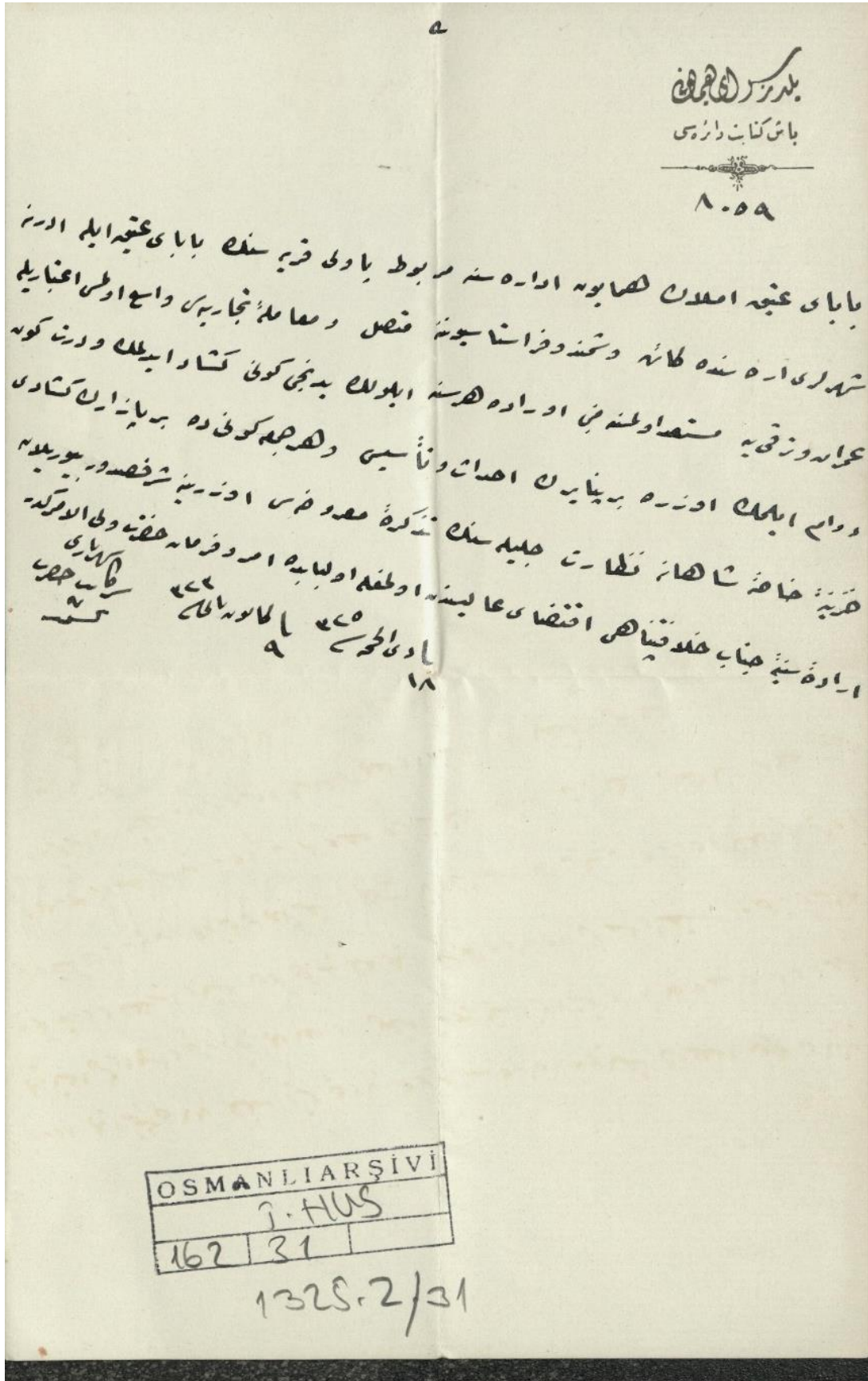
Eskiden Panayırlar Eylül sonuna doğru olurdu ve bu yüzden panayırın son günleri fiks hep yağmur yağardı ve panayır ovası denize dönerdi, akşamları da çok soğuk olurdu artık panayır Eylül'ün sonu yapılmadığı için son yaz yağmurları da yok tabii... Ben gençken panayır da birahane işletiyordum gerçi zarara bile girmiştik. Eskiden çadırlar şimdi ki gibi değildi, biz çadır iskeletlerini sazlardan ve papurlardan yapıyorduk sonra da onları çuvalla kaplıyorduk. Çuvalları birbirine dikerek çadırları branda misali sarıyorduk. Şu an öyle değil çadırlar hazır, esnaf çadırı belediyeden kiralanıyor. Eskiden herkes demiryolunda gezerdi, demiryolunda volta atardık, erkekler ve kızların sosyalleşme yeri orasıydı. Gençlerin hepsi demiryollarında turlardı tabii artık peykaliğin oradan ana girişe kadar demiryoluna çit çekildi o kültür yok oldu. Küçükbaş ve büyükbaş hayvan pazarı da yok en büyük eksiklik bu, hayvan pazarı olan yerler her zaman daha kalabalık oluyordu. Panayır da babam bizim bağdan üzüm toplardı, şu an giriş etkinliklerinin yapıldığı yerde ki girişte tezgâh açıp üzümleri satardık, sadece üzüm değil taze süt ve poğaçaya da satmışlığım var. Eskiden panayırların bir heyecanı olurdu artık o heyecan yok, imkansızlıklar ve zorluklar içindeki şeyler daha lezzetli geliyor. Şu an imkanlar çok olsa da hayat renksizleşti, eski panayırlar rengârenkti. Biz çocukken annem, Panayır da bize Pomak çorbası (Baalıgarıska, acı biber, sirke ve tuz ile yapılan bir Pomak yemeğidir.) yapardı. Şu an panayırdaki Hardaliye de satılıyor, annem de bize yapardı biz de onu panayır da satardık. Hardaliye büyük küpler içinde yapılıyordu zaten bekleme süresi arttıktan sonra şaraba dönüşüyor ona da "kafa patlatan" diyorduk. Daha başka yemek olarak "Kaçamak" vardı mısır unu ve sütün karışımı ile yapardı annem, biz 5 kardeşlik daha annem sofraya koyar koymaz Kaçamak biterdi, yemekten sonra koşarak Panayıri'a giderdik (KK-3).

Belediye de çalışmaktayım aynı zaman da Pavli Panayırı'nda otopark görevlisiyim. Eskiden Panayırların tadı vardı, şimdi her şey var ama tat yok. Heyecan ve özlem duygusu vardı, insanlar tıpkı bayram gibi uzaktaki aileleri ile bir araya gelirdi. Demiryollarında volta atar arkadaşlar ile hasbihal ederdik. Panayırın açılış günleri hayvan yarışları, yarışmaları olurdu. En güzel hayvanlar seçilir kazananlara ödül verirlerdi. Arkadaşlar ile langırt turnuvaları yapardık, peykaliğin orası asıl panayır yeriydi, şu anki yerler çukurdu. Panayıra seyyar sinemalar gelirdi, sinema izlerdik. Şu an otoparkın bulunduğu yere eskiden bisikletçiler gelirdi, biz bisiklet sürmeyi orada öğrendik, ipler ile pist yaparlardı biz de o pistte bisiklet sürerdik, iki tur 1.5 kuruştı. Bizim abilerimiz bisiklet ile tur atmak için para yerine tavuk yumurtası verirlerdi, bisiklete öyle biner ve yumurtayı para olarak kullanırlardı. Her şey eskiden güzeldi be (KK-4).

Ben kendimi bildim bileli hep Panayıra gelirim, bir tek Korona zamanı panayır olmadı onun haricinde hep olmuştur. Çerkezmüsellim'den geliyoruz ailecek, Panayır başlamadan daha birkaç hafta önce römorku getirip yerleştiriyoruz, yer kapıyoruz. Römorka önce ince odunlardan iskelet yapıyoruz sonra da üzerini branda ile sarıyoruz, içine de halı koyuyoruz. Bu sene iki römorku birleştirdik daha geniş oldu, içeride koltuk bile var, rahat rahat yatıyoruz. Eski panayırlara kışlık malzemeler tren ile gelirdi hatta daha trende satılıp biterdi. Kışlık yiyecekler, küçükbaş-büyükbaş hayvanlar daha çoktu. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılarılardı ama şimdi her şey eğlenceye döndü (KK-5).

Yapılan bu söyleşilerin ortak yönü eski Pavli Panayırı'nın daha renkli oluşu ve de her zaman panayırın son günlerinde yağan o tozkoparan yağmuru olmuştur. Röportajın yapıldığı 17 Eylül günü saat 14.00 civarı yağmur yağmış ve rüzgâr çıkmıştır. Tabii Eski Pavli Panayırı'nda olduğu kadar sağanak bir yağmur yağışı olmasa da Panayırın eskileri için bu yağmur yağışı, nostaljik bir zaman makinesi işlevi görmüştür. 16.09.2023 akşam vakitleri aşırı voltaj yüklenmesi sonucu peykalıktaki panayır ovasını aydınlatan trafo patlamış ve en yoğun olduğu cumartesi günü panayır karanlığa esir düşmüştür. Giyim tezgahlarındaki kalabalık, karanlığa aldırış etmeden gezintilerin telefonlarının ışıkları ile devam etmiş ve gelen insanlar da elektriğin yokluğu ile ambiyansal olarak telefonlarının ışıklarını açıp panayır içinde gezmeye devam etmişlerdir. Bu olay panayırların bütünleyici ve sosyalleşici yönlerine bir göz kırptır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivin'de Pavli Panayırı'nın açılışı ile ilgili 2. Abdülhamit'in emir belgesi ve de ilk defa düzenlenecek olan panayırın içerisindeki dükkanların masraflarının karşılanmasına dair belgeler mevcut. Belgeler:

İ.HUS.00162.00031.001

Çevirisi: Yıldız Saray Hümayunu Baş Kitabet Dairesi, Baba-yı Atık Emlak-ı Hümayun İdaresine merbut Pavli karyesinin Baba-yı Atık ile Edirne şehirleri arasında kain ve şimendüfer istasyonuna muttasıl ve muamele-i ticariyesi vasi olması itibariyle umran ve terakkiye müsta'idd olmasına mebni orada her sene Eylül'ün 7. günü küşad edilmek ve dört gün devam eylemek üzere bir panayırın ihdas ve tesisi ve her Cuma günü bir pazarın kürşad-ı hazine-i hassa-i şahane nezareti celilesi'nin tezkires-i ma'ruzası üzerine şeref-sudur buyurulan irade-i senniye-i cenab-ı hlafetpenahi iktiza-i alisinden olmağla ol-babda emr-i ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir. Fi 18 Zilhicce (1)325, 9 Kanun-ı sani (1)323 (22 Ocak 1908).²³

²³ Bu belgenin çeviri metni "*Pavli Panayırı*. (t.y.). Erişim tarihi 12 Eylül 2024, gönderen <http://www.pehlivankoy.gov.tr/pavli-panayiri-2019#gallery-3>" alınmıştır. Ayrıca Osmanlıca belge çevirilerine büyük katkısı bulunan Şeyhmus Öyün Beyefendi'ye minnettarım.

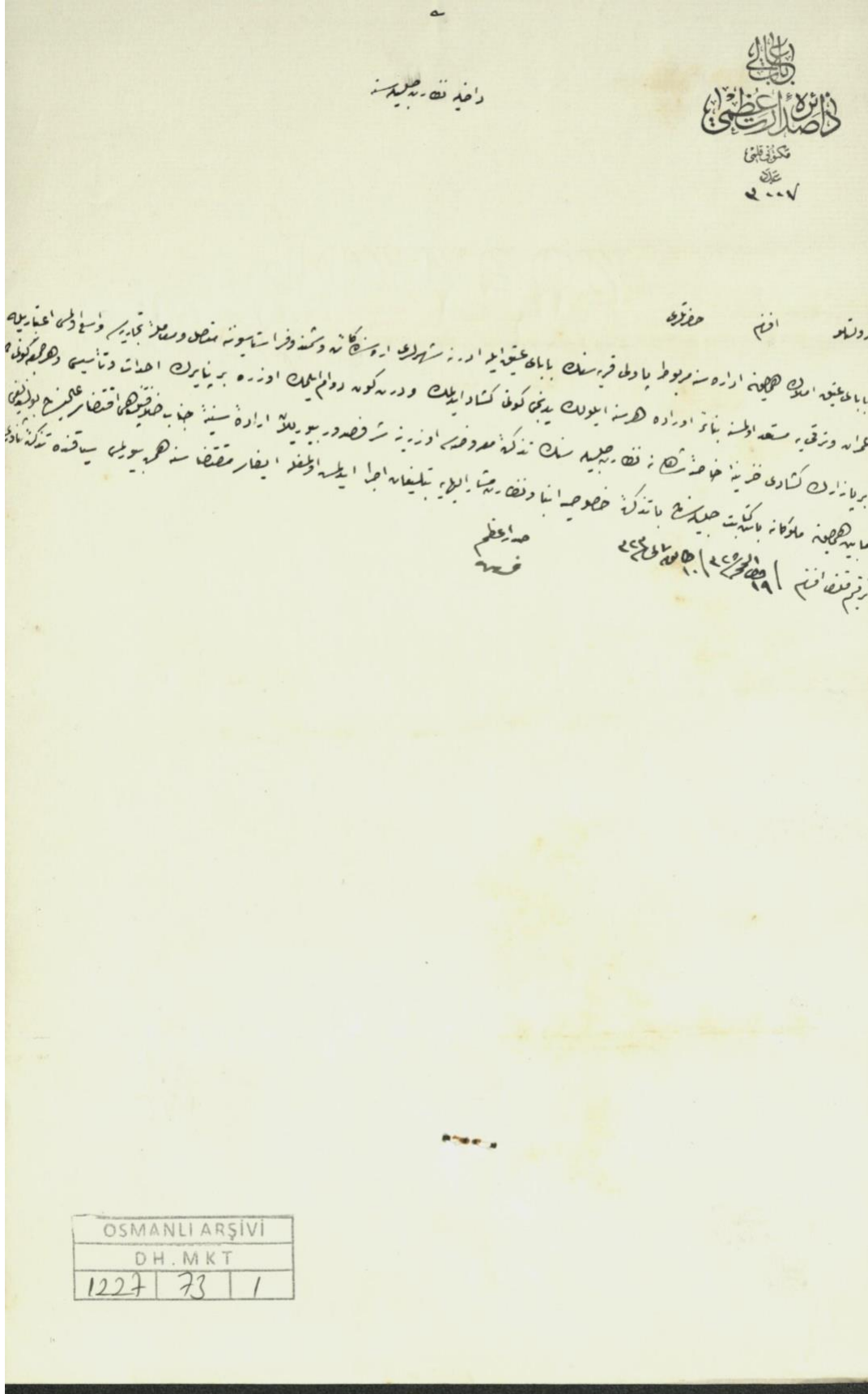
داخله منقولی

روز و تاریخ	موردی	تاریخ	ارز و ولایت عید	شماره	عنوان	تاریخ
۲۰۰۷	صفت	۱۴		۱۴		۱۱۱

بابای عیون احمدی که بودارده مندی یاولی قریب سنیک بابای عیون ابده ارده شهر لریه سنده ۱۱۱
و سندن و فراسنا جوته منقل و معامله تجاریه داع اولی اعتبار بد عوام و رقیبه مستعد لکنه بنا
اواره لهنه ابولک بدیخی کوفت دایدلک و در قرضه دوام ایله اونه بنیایرک اهدان و ناسیم
و هر جمع کوفته بر بازار لک ده خزینه خاصه شاهانه نقد ق جلیه سنک تنگه معروفه س اونه
تر قصدو جو بیده ااره سینه باب خلد قتیله افضای علی بنده اولده صد نقد قده ایله بلیقه
اجرا قندنی ۱۰ باب ۱۱۱ تا ۱۱۲ تنگه سایه ده با جو یکنده ۱۱۱

0073.002

Çevirisi: Baba-yı Atık [Babaeski] emlâk-ı hümâyûn idâresine merbût Pavli karyesinin Baba-yı Atık ile Edirne şehirleri arasında kâin ve şimendüfer istasyonuna muttasıl ve muâmele-i ticârîyesi vâsi' olması i'tibârıyla ümrân ve terakkîye müsta'idd bulunmasına binâen orada her sene Eylül'ün yedinci günü küşâd edilmek ve dört gün devâm eylemek üzere bir panayırın ihdâs ve te'sisi ve her cuma günü de bir pazarın küşâdı Hazine-i Hassa-i Şâhâne Nezâret-i Celîlesinin tezkire-i ma'rûzası üzerine şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhi iktizâ-yı âlîsinden olarak nezâret-i müşârün-ileyhâya tebligât icrâ kılındığı 1 Kanûn-ı sâni sene [1]323 târîhiyle tezkire-i sâmiyede izbâr buyurulmuşdur.

DH.MKT.01227.00073.001

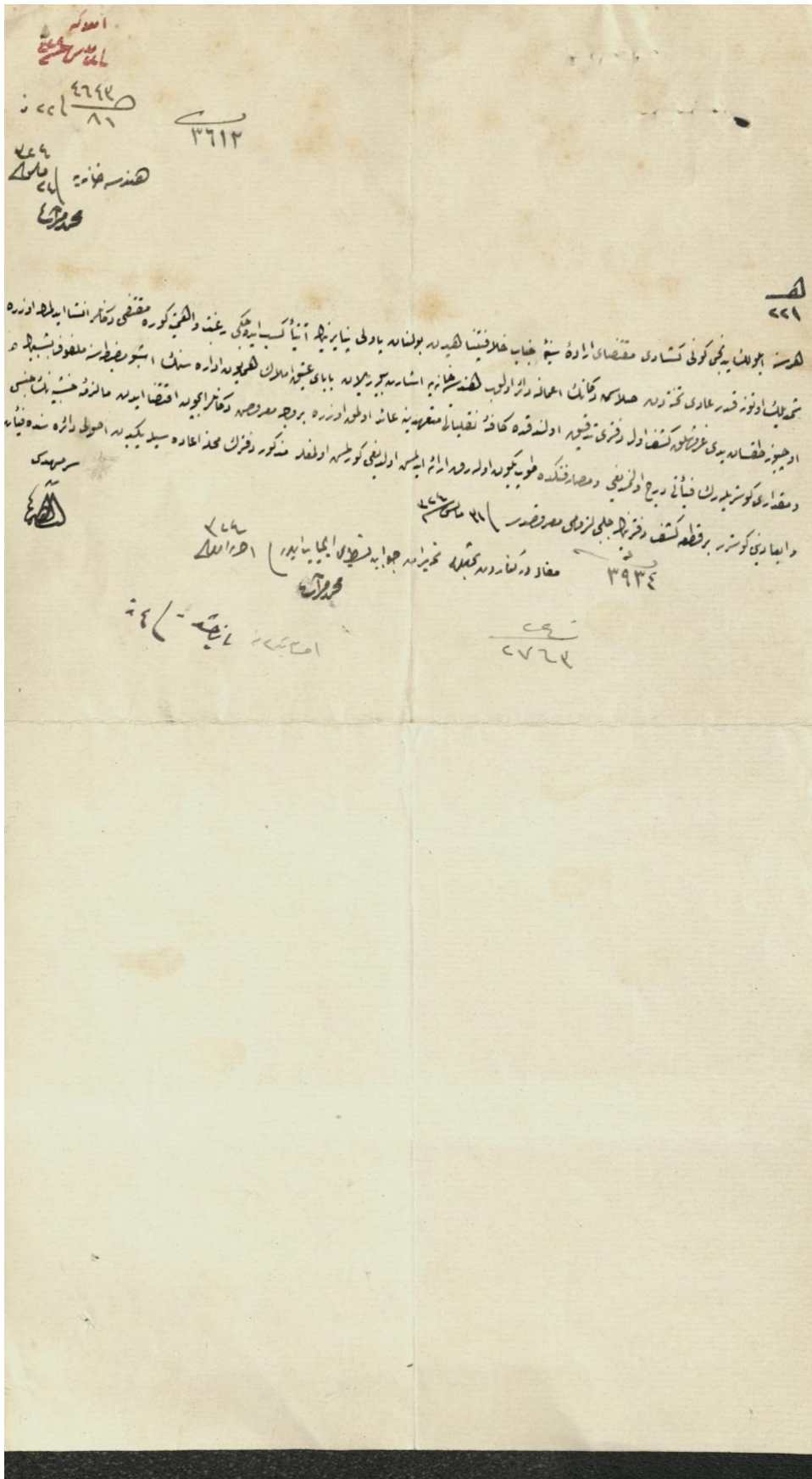
Çevirisi: Babaeski (Baba-yı Atik) Emlak-ı Hümayunu İdaresi'ne bağlı Pavlı karyesi umran ve terakkiye müsait olduğu için her sene bir panayır ihdas ve tesisine ve her cuma günü bir pazar küşadına müsaade edilmesi. Hüve Babaeski Emlak-ı hümayun idaresine merbut Pavli karyesinin Babaeski ile Edirne şehirleri arasında kain Keşanda ve --- Muttasıl muamelat tecarid ve es'a olması itibariyle ve Türkiye ye mutad olmasına binaen orada her sene Eylül'ün yedinci günü küşad edilmek ve dört gün devam eylemek üzere üzere bir panayırın ehadiyeti bir pazarın küşadı tezkiresi üzerine şeref sadır buyurulan cenabı hilafet penahi iktizayı aliyyeden bulunduğu Mabeyni hümayun mülükane baş kitabet celilesine ba'tezkire-i husus-ı enba ve leffen eyleye tebligat icra edilmiş olmağla ifa muktezasına müceb buyrulmuş terkim kılındı efendim.

Ayriyeten aşağıdaki belgeler de Pavli Panayırın da ilk defa açılacak olan dükkanların masraflarının devlet tarafından karşılanması ve açılacak dükkanlar ile ilgili arşiv malumatları bulunmaktadır.

Çevirisi: Aded 81 Hazîne-i hâssa-i şâhâne nezâret-i celîlesine âtiyen kesb edeceği rağbete göre muktezî dükkânlar inşâ edilmek üzere şimdilik Pavlı panayırı için otuz kadar dükkânın muvakkaten sılaş hâlinde ‘âdî tahtadan i‘mâline müsâ‘ade olunmasına dâ’ir

Her sene Eylöl’ün yedinci günü küşâd edilmek ve dört gün devâm eylemek üzere te’sîs ve ihdâsı muktezâ-yı irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîden olduğu şeref-vârid olan fî 16 kânûn-ı sâni sene 323 târîh ve iki yüz doksan dokuz numaralı emirnâme-i sâmi-i cenâb-ı nezâret-penâhîlerinde emr u irâde buyurulan Pavlı panayırının mahallerini ta’yîn ve icâb eden sâ’ir tertibâtını ittihâz eylemek üzere karye-i mezkûreye iğrâm olunan idâre-i ‘âcizânemiz mu’âvini ‘izzetlü İsmâil ve muhâsebe me’mûru ‘izzetlü Mehmdûh Beylerin bu bâbda i‘tâ eyledikleri raporda zikir olunan panayırın mahal ve mevkî’i ta’yîn edilmiş ise de âtiyen kesb edeceği rağbet ve ehemmiyete göre ba‘dehu icâbına bakılmak üzere şimdilik bu sene mezkûr panayıra esnâf ve tüccâr tarafından getirilecek olan emvâl ve emti‘anın muhâfaza ve sergisine mahsûs olmak üzere münâsib vüs‘atde muvakkat olarak sılaş inşâsı lüzûmu dermeyân edilmiş ve mütâla‘ât-i mesrûdda hey’et-i ‘âcizânemizce de muvâffık-ı maslahat görülerek âtiyen kesb edeceği ehemmiyete göre ba‘dehu münâsib sûretde lüzûmu mikdâr dükkân inşâ edilmek üzere şimdilik Uş? ve yan? Bulmaları dahî ‘âdî tahtadan muvakkat olarak otuz kadar dükkânın sılaş hâlinde i‘mâli bi’t-tensîb leffen takdîm-i pişgâh-ı sâmi-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri kılınan keşif varakası münderecâtından dahî müstebân buyurulacağı vecihle zikir olunan dükkânların mecdi yirmi guruş hesâbıyla beş bin üç yüz doksan yedi guruşla vücûda geleceği anlaşılmiş olmakla ol vecihle icrâ-yı husûsuna müsâ‘ade-i ‘aliyye-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri şâyân buyurulmak bâbında emr u fermân hazret-i menlehü’l-emirindir.

Fî 3 Cemâziyye’l-evvel sene 324 ve fî 20 Mayıs sene 324 tahrîrât baş kâtibi—muhâsebe me’mûru--mu’âvin der-sa‘âdet—müdüri idâre

ML.EEM.00694.00080.001

Çevirisi: Emlâka, Fî 22 Mayıs sene 324, Numara 3612, Numara 4643/81=22, Hendesehaneye fî 24 Mayıs sene 324,

Her sene Eylül'ün yedinci günü küşâdı muktezâ-yı irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîden bulunan Pavlı panayırının âtiyen kesb edeceği rağbet ve ehemmiyete göre muktezî dükkânlar inşâ edilmek üzere şimdilik otuz kadar 'âdî tahtadan silâş dükkânın i'mâline dâ'ir olup hendesehâneye işâret buyurulan Baba-yı Atîk emlâk-ı hümâyûn idâresinin iş bu mazbatasına melfûf beş bin üç yüz doksan yedi guruşluk keşf-i evvel defteri tedkîk olundukda kâffe-i nakliyâtı müte'ahidine 'â'id olmak üzere bervec-i ma'rûz dükkânlar için iktizâ eden mâlzeme-i haşyenin cinsi ve mikdârı gösterilerek fiyatı derc olunmadığı ve masârifinde topyekûn olarak irâ'e edilmiş olduğu görülmüş olmağla mezkûr defterin mahalline i'âdesiyle yeniden ahval-i dâ'iresinde fiyat ve ib'âdını gösterir bir kıt'a keşif defterinin celbi lüzûmu ma'rûzdur.

Mefâd-ı derkenârdan bahisle tahrîrât-ı cevabiye tastîri îcâb eder fî 1 Haziran sene

Çevirisi: Hüve Fi 25 cemazil evvel 325 ve fi 11 Haziran 324 Tahrirat şöhreti Müdürü idere bende Muhasebe memuru Babayı temlik alayı hümayun idaresi Hazine-i Hassa-i Şâhâne Nezâret-i Celîlesine

Pavli Panayırı için inşâ olunacak dükkânların masârîf ve malzeme-i inşâiyelerini mübeyyin keşf defterinin takdîm kılındığına dâir.

4 Haziran 324 tarihli ve yüz dört numaralı emri name-i panayırında emr. Buyurulduğu vecihle Pavli Panayırı için hulase halinde inşasına lüzum görülen otuz dükkânın masarîf ve malzeme-i inşaiyelerini mübeyyin yeniden tanzim olunan keşf defteri leffen takdim pişgah sami'i nezaretpenahileri kılınmış olmakla olbabda emri ferman hazreti men lehul emridir.

Çevirisi: Emlâk fî 14 Haziran 324, 4598/111/14 Z, Numara: 4508, Hendesehâne fî 15 Haziran 324, Mehmed Merasim, Nu—275.

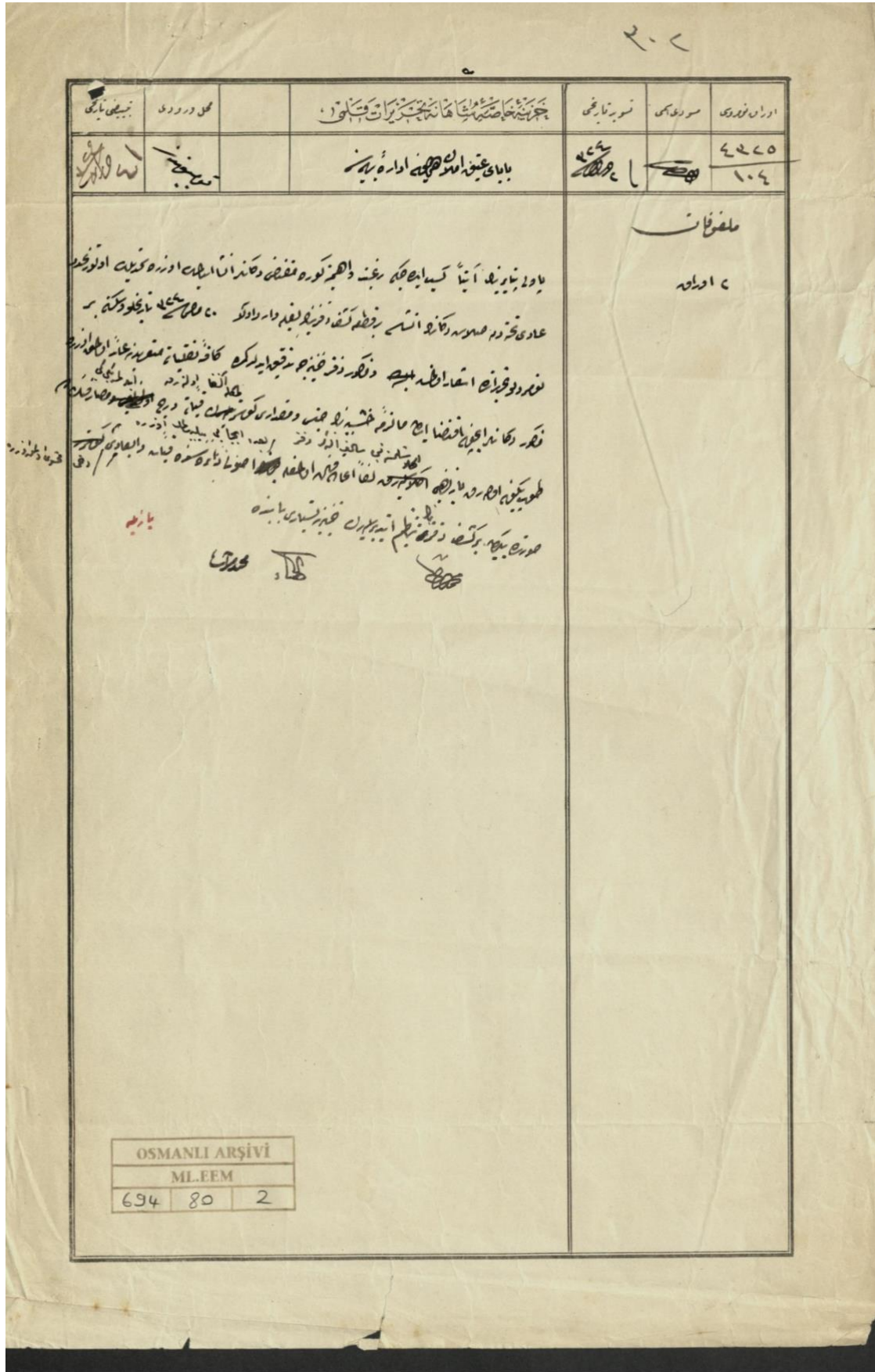
Pavlı panayırı için Sılaş hâlinde inşâasına lüzûm görülen otuz aded dükkânın tanzîm olunan keşif defterinin takdîm kılındığına dâ'ir hendesehâneye işâret buyurulan Baba-yı Atîk emlâk-ı hümâyûn idâresinin fî 11 Haziran 324 târîhlü tahrîrâtına melfûf keşf-i evvel defteri tedkîk olundukda kâffe-i nakliyâtı müteahhidine 'â'id olmak üzere inşaat-ı mezkûrenin mecdiye yirmi guruşdan beş bin üç yüz doksan yedi guruşla vücûda geleceği anlaşılmış ve hesâbı sehivden 'ârî bulunmuş olmağla komisyon-ı 'âlîye takdîm kılındığı ma'rûzdur fî 17 Haziran sene 324 Ser mühendis (İmza) Numara:4636

Pavlı panayırı için Sılaş hâlinde olarak muvakkaten inşasına lüzûm görülen otuz aded dükkânın bi't-tanzîm Baba-yı Atîk emlâk-ı hümâyûn idâresinin iş bu tahrîrâtıyla gönderilen keşif defteri hesabının sehivden 'ârî olduğuna ve inşaat-ı mebhûsenin mecdîdi yirmiden beş bin üç yüz doksan yedi guruşla vücûda geleceğinin anlaşıldığına dâ'ir hendesehânenin bâlâyâ muharrer derkenârı bi'l-mütâla'a mezkûr panayırın bu sene ilk def'a olarak te'sîs ve küşâd edileceğine ve dükkânların dahî sılaş hâlinde olarak muvakkaten inşâ olunacağına göre ileride mazhar olacağı ve te'mîn edeceği vâridâta göre ileride tevsî'ân inşâatta bulunulmak üzere şimdilik üç bin beş yüz guruş kadar masârif ihtarıyla ve dükkânların yirmi adede kasrıyla ber müceb-i keşf u te'ahhüd inşası sibâkında cevâbnâme-i 'âlî tastîri ve kaleme ma'lûmât i'tâsı tezkir kılındı fî 6 Temmuz sene 324

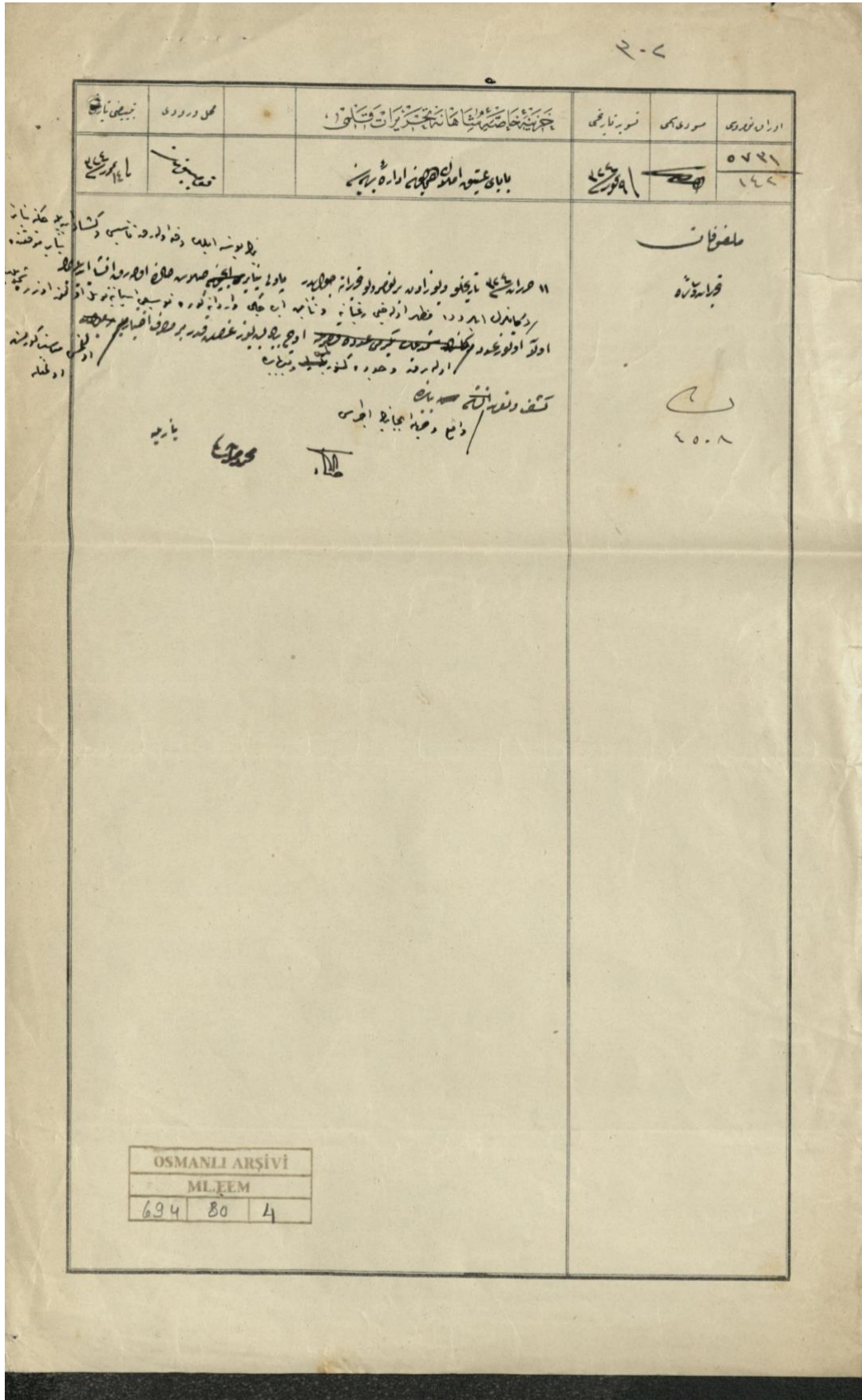
Mukâbele olunmuştur bahisle: 2/501—baş kâtib-i sâni (imza)-

Cevâbnâme-i 'âlî tastîriyle—re'is Mehmed Merâsim—23/3705

Kalemiye ahz-ı ma'lûmât edilmiş olduğundan evrâk kaleminde hıfzı iktizâ eder fî 30 Temmuz sene 324 emlâk-ı hümâyûn kalemi müdürü İhsân Beye 9 Temmuz yazılmıştır 14 minhü—Rumeli kazasına.

ML.EEM.00694.00080.002

ML.EEM.00694.00080.004

SONUÇ

Panayırlar dinsel, kültürel fonksiyonları birlikte barındıran gelenek-göreneklerin buluşma ve kesişim noktasıdır. Panayırlar İlkçağın başlarından itibaren var olmuş ve İsa'nın doğumundan 427 yıl önce Chaupagne ve Brie adı verilen panayırların kurulduğu tespit edilmiştir. 1851 yılında Londra'da Hyde Park'ta düzenlenen "Büyük Sergi" dünya fuarlarının temelini atmıştır. İngiltere Kraliçesi Victoria'nın kocası Prens Albert öncülüğünde yapılan bu etkinlik Britanya İmparatorluğu'nun Sanayi Devrimi'ndeki sıçrayışını sergileme amacını taşımaktaydı. Yaklaşık 6 milyonu geçkin ziyaretçisi olan bu serginin odak noktasını "Kristal Saray" adı verilen cam ve demir yapı oluşturmaktaydı. ABD'nin kuruluşunun 100. yılına özel 1876'da Philadelphia fuarı düzenlendi, telefon ve buhar makinesi gibi teknolojik aletler tanıtıldı ve 10 milyon ziyaretçi fuarı gezdi. Fransız Devrimi'nin 100. yılını anma vesilesi ile Paris'te 1889 yılında Evrensel Sergi isimli organizasyon düzenlenmiş ve Gustave Eiffel, Fransa'nın ikonlarından biri haline gelen Eyfel Kulesi'ni tanıtmıştır. 1893 yılında Chicago'da düzenlenen Kolomb Sergisi, şehri "Beyaz Şehir" olarak yeniden tanımlamış ve 160.000 ampulle sokaklar aydınlatılmıştır. Paris'te 1900 yılında düzenlenen Dünya Fuarı'nda ise toplu taşımanın önemi vurgulanarak, ilk metro hattı açıldı. Bunun yanı sıra Amerikan Zenciler Sergisi gibi dikkat çekici sergilere de ev sahipliği yapmaktaydı. 1915 yılında San Francisco'da düzenlenen Panama-Pasifik Uluslararası Fuarı ile Panama Kanalı'nın tamamlanması kutlandı ve bu etkinlik 600 dönümlük bir alanda gerçekleşerek 18 milyon ziyaretçiye ev sahipliği yaptı.

Türkiye Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren panayır, fuar vb. etkinliklerin kurulması devlet politikası olarak benimsenmiştir. Bunun altında yatan yegâne nedende ekonomik toplumsal beraberlik ve yerli malıdır. Panayırların doğuşu aşamasındaki temel faktörler bölgelerdeki ürünleri takas etmek, yemek ihtiyaçlarını karşılamak, gelir elde etmek hülâsa hayati idame noktası olarak öne çıkmaktadır. Takas yönü ile ürün veya hizmet almak o kadar da eski tarihlere dayanmaz. KK-4 ile yapılan röportajda takasa başvurulduğu ve para yerine takası seçtiklerini ifade etmiştir: *bizim abilerimiz bisiklet ile tur atmak için para yerine tavuk yumurtası verirler, bisiklete öyle biner ve yumurtayı para olarak kullanırlardı, biz de öyle yapardık.*

Pavli Panayırı, 114 yıldır devam eden ve köklü bir kültürel mirası temsil eden Trakya'nın tek panayırı konumunda ve hem bölge halkı hem de daha geniş bir kitle için önemli bir sosyo-kültürel alan da sunmaktadır. Panayır, sadece ticaretin ve eğlencenin bir araya geldiği bir organizasyon değil, aynı zamanda geleneklerin yaşatıldığı, kültürel değerlerin korunduğu ve nesiller arası aktarımın sağlandığı bir toplumsal buluşma noktasıdır. Bu bağlamda, panayırın işlevleri ve anlamı, sadece geçmişteki bir kültürel miras olarak değil, aynı zamanda günümüz toplumuna yönelik bir sosyal bütünleşme aracı olarak da değerlidir. Günümüzde artan teknoloji ile beraber gelişen anti-sosyallik ve kültürel arası etkileşim panayırları daha da önemli kılmaktadır. Nitekim 2023'te Pavli Panayırı'nda yaşanan aşırı voltaj yüklemesi sonucu meydana gelen elektrik kesintisi ve ışıkların

olmaması, panayırın işlevsiz hale geleceği endişelerini boşa çıkarmıştır. Elektriğin yokluğunu önemsemeyen katılımcılar, kendi imkanlarıyla getirdikleri el fenerleriyle panayırı gezmeye devam etmiş, bu durum da panayırın toplumsal dayanışma ve birlik ruhunun ne kadar güçlü olduğunu bir kez daha göstermiş ve panayırın işlevsel kimliği katılımcılar ile uyumlu bir ritim yakalamıştır. Panayırın özellikle ikinci günü gözlemlenen yoğun kalabalık, panayır sokakları arasında yürümeyi neredeyse imkânsız hale getirmektedir.

Panayırlarda eğlencenin temelini lunaparklar oluşturmakta ki bu durum Pavli Panayırı'nda da gözlenmektedir. Nitekim 2013 yılında hazırlanan rapora göre de panayır alanında 80 adet lunapark tezgâhı bulunmaktadır, lunapark işletmecileri eğlence aletlerini kurmak için ise 10-15 gün önceden panayır alanına gelip hazırlıklarını tamamlamaktadırlar. Özellikle kışlık hazırlıklar için Ergene Nehri'ne yakın olan sokakta ürünler toplu bir şekilde satılmakta ve çeşitli ürün yelpazesi bulunmaktadır. Akarca Köprüsü'nün diğer tarafında kalan arazide ise genellikle kümelenmiş bir biçimde bit pazarları (2. el) bulunmakta hatta at ve tay satışları da yapılmaktadır. Genel olarak buranın ve de eğlence aletlerinin işletmeleri çingene ve romanlardadır. Halka atarak sigara yakalama, kaleye gol atma, bul karayı al parayı, havalı tüfekle nişangah vurma, topla labutları devirme gibi çeşitli oyunlara ev sahipliği yapmaktadır. Osmanlı Arşiv belgelerinde kuruluş izni 1908 yılı olarak yer alsa da ilk panayır 1910 yılında kurulmuş ve her sene aksamadan devam etmiştir. İstisna olarak sadece 2 kere panayır kurulmamıştır bunlardan ilki 2. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılı, ikincisi ise 2020 Coronavirus (covid-19) tedbirleri amacıyla.

Pomakların gelenek göreneklerini de yansıtan Pavli Panayırı, bir nevi yaşayan canlı kültür örneğini teşkil eder. Civar Pomak köylerinden de yoğun ilgi gören panayırı canlı tutan Pomaklar'dır. Nitekim her sene panayıra 1 ay öncesinden gelip geçici konaklama yerleri olan römorkları yerleştirirler. Pavli Panayırı civar köylerde yaşayanlar için bir nevi "yaz tatili" görevi görmektedir, o gün eğitim-öğretim başladıysa dahi çocukların çoğu okula gitmez ve panayırın/bayramın tadını çıkarırlar, 1998 yılında Çerkezmüşellim'e atanan Birsen Kunter'in başından geçen anıda bunu doğrular niteliktedir. Özellikle Türkiye ve de Bulgaristan'da yaşayan Pomaklar, Türkiye'deki Pomak Kültür Dernekleri Pehlivanköy Panayırı'na büyük ilgi göstermektedir (Çalışkan, 2016: 73).

Kırkkilise isminin Kırklareli olarak değiştirilme hususu "kilise" geçiyor olduğu için halk tarafından hoşnutsuz karşılanmış ve kilise tabirinin kaldırılması yolunda Dahiliye Vekaleti (İçişleri Bakanlığı)'ne müracaat edilmiştir. Dönemin Bolu milletvekili olan Dr. Fuat Bey'de durumun takipçisi olmuştur (Akın, 1997: 10). Lakin konu meclise girmemiştir nitekim bu husus TBMM Zabıt Ceride'lerinde 2. Dönem, 3. Yasama Yılı, Cilt 10, 16. Birleşim'de ilk defa geçmektedir. Buna vesile olan kişi de Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey'in Kırkkilise isminin değiştirilme hususu ile ilgili söylemidir. *Efendim, ikinci maddede Kırkkilise Kazası deniliyor. Senelerden beri bu gibi isimlerin değiştirilmesine taraftar olan bir Hükümete karşı acaba Dahiliye Encümeni Mazbata*

Muharriri ne diyor? (TBMM, 1924: 462), bu söylem doğrultusunda isim değiştirilme konusu gündeme gelmiş ve dönemin Kırkkilise Milletvekili Dr. Fuat Bey tarafından Kırklareli ismi meclise sunulmuştur.

EKLER

Gazete Küpürü 1: 24 Eylül 1936 Tarihli Son Posta Gazetesi, Sayfa 5.

Gazete Küpürü 3: Akşam Gazetesi, 6 Eylül 1932, sayfa 12.

Gazete Küpürü 4: Cumhuriyet Gazetesi, 30 Nisan 1949, sayfa 6.

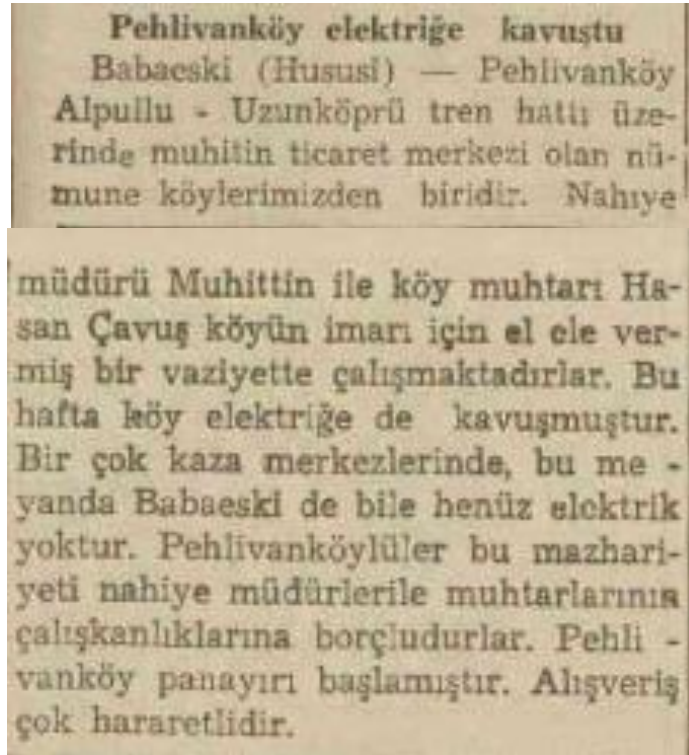
Gazete Küpürü 5: Milliyet Gazetesi, 6 Eylül 1932, sayfa 8.

Gazete Küpürü 6: 28 Eylül 1942 Tarihli Tan Gazetesi Sayfa 3.

Gazete Küpürü 7: 17 Ağustos 1940 Tarihli Son Posta Gazetesi Sayfa 6.

Gazete Küpürü 8: 23 Eylül 1937 Tarihli Son Posta Gazetesi Sayfa 5.

Köylülerimize bir örnek..

Babaeski (Milli gazete) — Evvelki gün, ötedenberi faaliyeti ve umranı söylenen Kırıkmuş köyüne gittim. Kırıkmuş köyü Lüleburgazla Babaeski kazaları arasında üzerinde ve Lüleburgaz tarafı 200 hanelik büyükçe bir köydür. Bu köy halkı Pomaktır. Fakat senelerdenberi hiç bir teşvik ve tahrikle hacet kalmadan aralarında yaptıkları bir aht üzerine hemen hemen yirmi beş senedir Bulgarca konuşmayı terketmişlerdir. Bugün bu ahtın neticesi olarak 20 — 25 yaşındaki kadın erkek gençlerin hiç biri Bulgarca bilmiyorlar.

Köylü geçen sene sırf kendi çalışmaları ve kendi malzemeleri ile Maarif Vekaletinin nümunesine uygun beş sınıflı kâğız bir mektep yapmışlardır. Mektebin ustası, gene kendilerinden Ahmet ustadır.

Mektebe bu sene 189 muhtelit talebe kaydedilmiş ve mektebin müdürlüğü İsmet H. namında bir genç muallimle Sabri ve Salim isminde İstanbul muallim mektebinin bu sene mezunlarından iki müslim beyin idaresine verilmiş ve bu üç genç elinde Kırıkköy çocukları çok istifade edeceklerdir.

Köyde nazarı dikkatimi celbeden bir şey oldu: Bugün bir çok vilâyet merkezleri ile kazalarda bile olmadığı halde bu köyün bütün kenar ve orta sokak ve caddeleri kurma taşla çöpe olarak tanzim edilmiştir. Kasabalarda evimize gidinceye kadar çamur içinde kalırken bu köyde oturanlar köyünde çamur görmüyorlar demektir.

Köyün muhtarı Mustafa Efendi ve arkadaşları Kara Hasan ağa ve Halil İbrahim Efendiler köyün ihtiyacı için çok çalışmaktadırlar.

Bu sene için suya çok muhtaç olan köylere arteziyen usulüyle su getirmeği karara alıp müteahhidine tevdi etmişlerdir.

Esasen şirin olan Kırıkköy ehil ellerde bir kat daha güzelleşmiştir. Bu köy, umranı dolayısıyla Trakya köylere nümune olabilmekle beraber Trakya ve bilhassa Babaeski, Burgaz, Hayrabolu kazaları köylerinde çok bulunan ve ahali Pomaklardan ibaret olan Mandıra, Pehlivan köyü, Çerkes müslik gibi köylere de Kırıkköyünü ana Türk lisanına olan sevgi itibarıyla nümune olarak gösterebiliriz.

Resim 1: Fotoğraf Masis Üşenmez / www.fotografciningalaksirehberi.com.

Resim 2: Fotoğraf Özcan Çeltikli / www.fotokritik.com.

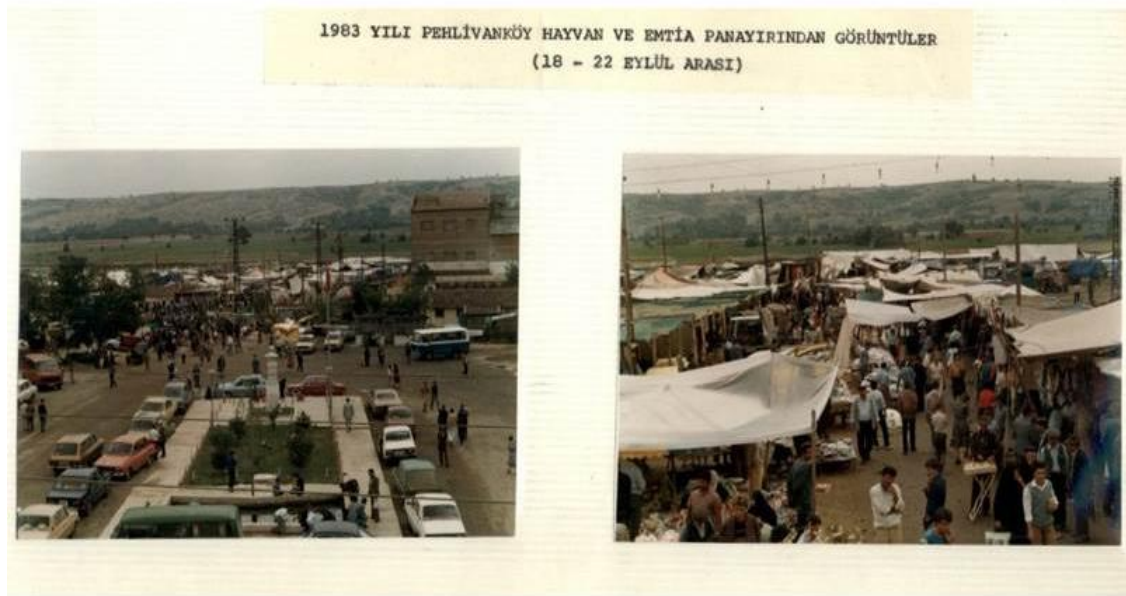
Resim 3: Fotoğraf Tuncay Coşkun / Flickr.

Resim 4: (Habertürk, 2021).

Resim 5: (Köylere iç göç yaşıtan panayır, t.y. <https://www.ntv.com.tr>).

Resim 6: (Pavli Panayırı, t.y.).

Resim 7: Fotoğraf Umut Çetinbaş, 9 Eylül 2022.

Resim 8: Fotoğraf Umut Çetinbaş, 8 Eylül 2022.

Resim 9: Fotoğraf Umut Çetinbaş, 10 Eylül 2022.

Resim 10: Fotoğraf Umut Çetinbaş, 9 Eylül 2021.

Resim 11: 12 Eylül 2021.

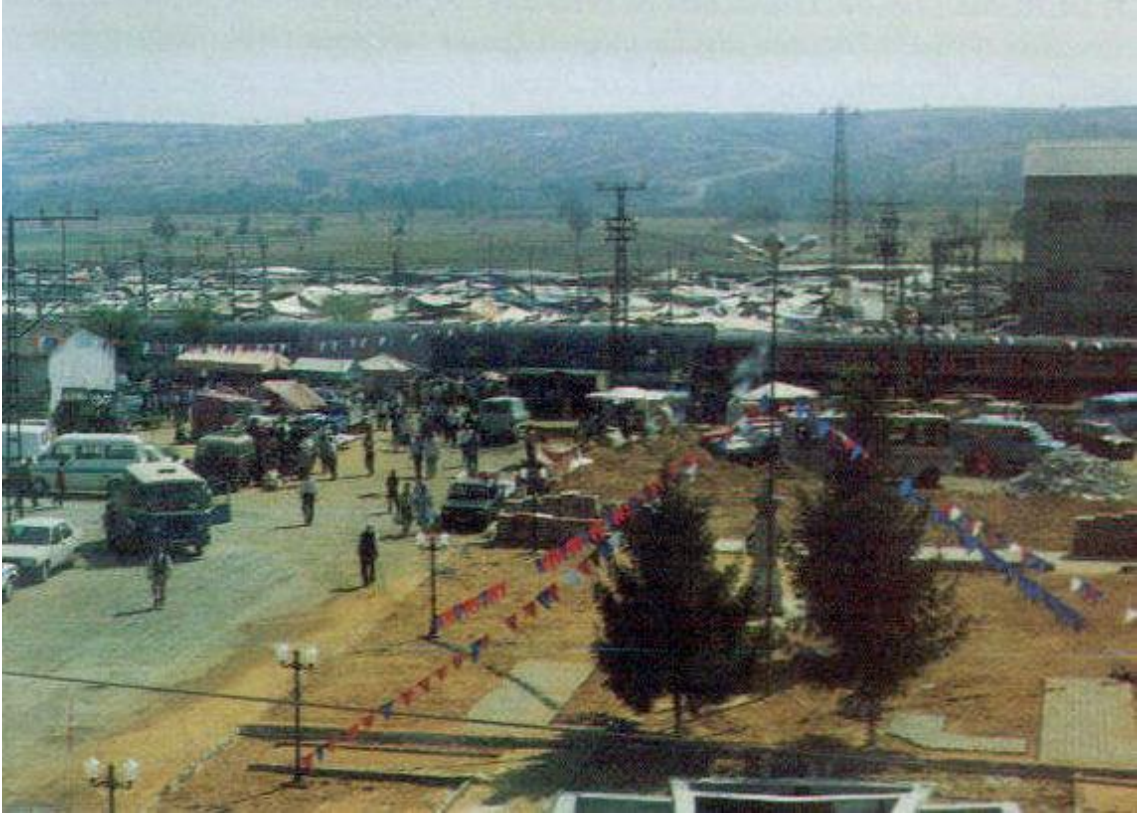
Resim 12: Pavli Panayırı'nın gece üstten görünümü.

Resim 13: (Pavli Panayırı; Bir Asırlık Gelenek – Trakya Gezi, 2009).

Resim 14: Römork evler(KaFa DeNgi BLOG, t.y.).

Resim 15: Pehlivanköy meydanı (pavligazetesi - Pavli panayiri, t.y.).

Resim 16: 2023 Yılına ait Pavli Panayırı (www.ntv.com.tr).

Resim 17: 2023 Yılına ait Pavli Panayırı'nın gece görünümü (www.aa.com.tr).

Resim 18: 2023 yılına ait Pavli Panayırı'nın lunapark bölümü (www.ntv.com.tr).

KAYNAKLAR

- Aydın, S. (2018). Pomakların Türkiye'ye İskânı ve Pehlivan köy Pomakları. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 267-283.
- Akın, V. (1997). Kırklareli Adının Tarihçesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(2).
- Açıkel, M. (2019). Kırklareli Pehlivan köy Panayırının İşlevsel Çözümlemesi (31003 [578018]) (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi).
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=0jzD3SEnqI6CoMU4QRnCHg&no=n4Kg9HkCNIoEEIpfJIVyxg>
- Anonim. (t.y.). Sergi ve Panayırlar | PDF. Scribd. Geliş tarihi 17 Ağustos 2024, gönderen <https://www.scribd.com/document/656601784/Sergi-Ve-Panay%C4%B1rlar>
- Albaşoğlu, D. (2009, Eylül 19). Pavli Panayırı; Bir Asırlık Gelenek.
<https://www.trakyaagezi.com/pavli-panayiri-bir-asirlik-gelenek/>
- Akşam 6 Eylül 1932 sayfa 12 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 21 Ağustos 2024, gönderen <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1932-09-06/12>
- Aydınlık. (2022, Ağustos 8). Trakya'nın "Pavli Panayırı" 112. Kez kurulacak. Aydınlık.
<https://www.aydinlik.com.tr/haber/trakyanin-pavli-panayiri-112-kez-kurulacak-trakya-haberleri-panayir-kultur-sanat-etkinlik-festival-pavli-panayiri-ne-zaman-basliyor-331689>
- BBC News. (2006, July 31). Bulgarian town celebrates 100 years of independence. BBC News. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5251266.stm>
- Blumi, I. (2019). "Reinstating the Ottomans: Alternative Balkan Modernities, 1800–1912". Springer.
- Batı Trakya Tarih Kütüphanesi—Pomaklar Oz ve Oz Turktur. (t.y.). Geliş tarihi 02 Eylül 2023, gönderen <https://genibatitrakyaoturkleri.tr.gg/Pomaklar-Oz-ve-Oz-Turktur.htm>

- Balkır, C., & İnce, M. (Eds.). (2004). "Türk Kültür Tarihine Giriş". Yeditepe Yayınları.
- Bilge, B. (2012). "Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Pomak Türkleri ve Osmanlı İdaresi." *Bilig*, (60), 35-70.
- Brown, A. (2019). Religious festivals and economic exchange in ancient civilizations. *Journal of Economic History*, 37(1), 45-60.
- Baykar, T. (1997). *Türk Kültür Araştırmaları*, Akademi Kitabevi Yayınları, İzmir.
- Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü (1937). "1935 Genel Nüfus Sayımı: Köyler Nüfusu", 6 Eylül 2023 tarihinde kaynağından arşivlendi.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Balkan Wars". *Encyclopedia Britannica*, 1 Aug. 2024, <https://www.britannica.com/topic/Balkan-Wars>. Accessed 19 August 2024.
- Cumhuriyet 30 Nisan 1949 sayfa 6 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 21 Ağustos 2024, gönderen <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1949-04-30/6>
- Cartwright, M. (2019, Ocak 08). Orta Çağ Avrupa'sında Ticaret [Trade in Medieval Europe]. (B. Yıldız, Çevirmen). *World History Encyclopedia*. <https://www.worldhistory.org/trans/tr/2-1301/orta-cag-avrupasinda-ticaret/>
- Çalışkan, V. (2019). Modern Fuarlar ve Festivaller Arasında Giderek Kaybolan Organizasyonlar: Geleneksel İlçe ve Köy Panayıruları. *Milli Folklor Dergisi*, 16(121), 65- 80.
- Çalışkan, V. Özey, E., Bay, A. (2017). Geleneksel İlçe Panayırılarının Eğlence Sektöründe Etnik Bir Grup: Romanlar. *Turkish Studies*, 12(3),119-134.
- Çalışkan V. (2016). Geçmişten Geleceğe Kültürel Bir Miras Pehlivanköy Panayırını, Pozitif Matbaa.
- Çalışkan, M. (2015). "Balkanlarda Bir Etnik Grup Olarak Pomaklar: Türk-Komşu İlişkileri". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(48), 71-85.

Çelebi, K. (1648). Takvîmü't-Tevârîh.

Duygu, S. (2021). Kırklareli Pehlivan köyü ilçesi ve köyleri ağız incelemesi [Yüksek lisans tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Duygu, S. (2021). Kırklareli Pehlivan köyü ilçesi ve köyleri ağız incelemesi [Yüksek lisans tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Doğruöz, V. T., Dökmeci, V., & Çiftçi, A. (2020). 1880 tarihli Kırkkilise sancağı'nın tarihi ve coğrafi açıdan tasviri (Perigrafî İstoriogeografiki tis Eparhias ton Saranta Ekklesion) adlı eser tercümesinin Kırklareli tarihi açısından yorumlanması. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi (ABAD) / Journal of Anatolia and Balkan Studies (JABS)*, 3(6), 71-105. <https://doi.org/10.32953/abad.794982>

Doğruöz, V. T. (2005). Millî Mücadelede Kırklareli, Yayınlanmış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Danişmend, İ. H. (2011). Osmanlı tarihi kronolojisi. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Dow, D. (2024, March 27). What are world's fairs (and what happened to them). MagellanTV. <https://www.magellantv.com/articles/what-are-worlds-fairs-and-what-happened-to-them>

Devlet Arşivleri Başkanlığı. (t.y.). Geliş tarihi 07 Eylül 2023, gönderen <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/SatinAlinanGoruntule.aspx?T=1229737&H=455673435F021DB455AC43FF3189AD2C91F393C9D0408E4DD4A6CC7663CC13AD>

Eren, T. (2018). "Folklorik Bir Etkinlik Olarak Pehlivan köyü Pavli Panayırı ve Kırklareli Üniversitesi İçin Bir Tanıtım Önerisi." *Kırklareli Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 105-123.

Erdoğan, M. (2016). Balkanlarda Uluslararası Bir Organizasyon: İslimye Panayırı. *Bellekten*, 80(), 123-156. doi:10.37879/bellekten.2016.123.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti 1:200.000 haritaları [1909-1927]

Fairs and Festivals ." Renaissance: An Encyclopedia for Students. . Retrieved August 15, 2024 from Encyclopedia.com:
<https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/fairs-and-festivals>

Fındıklılı, S. (1730). Mür'it-Tevârih.

Gökçe, F. (2015). "Kırklareli Pehlivanköy Pavli Panayırı: Gelenekten Geleceğe Bir İnceleme." Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 75-92.

Henry George Liddell, Robert Scott, Yunanca-İngilizce bir sözlük, Θρῶξ. (t.y.). Geliş tarihi 19 Eylül 2023, gönderen
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3D%2Aqra%3D%7Cc>

Habertürk. (2021, Eylül 10). Trakya'nın asırlık eğlencesi "Pavli" başladı. Habertürk.
<https://www.haberturk.com/trakya-nin-asirlik-eglencesi-pavli-basladi-3187627>

Halkın Sesi 3 Aralık 1934 sayfa 1 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 10 Aralık 2023, gönderen https://www.gastearsivi.com/gazete/halkin_sesi/1934-12-03/1

Hacı İlbey. (t.y.). TDV İslâm Ansiklopedisi. Geliş tarihi 19 Eylül 2023, gönderen
<https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-ilbey?ysclid=lmqddt6ffb519421149>

İnalcık, H. (1994). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Köy ve Köy İşleri." Osmanlı Araştırmaları Dergisi, 14(14), 29-52.

İnalcık, H. (1997). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Toplum". İletişim Yayınları.

Karaçam, N. (1995). Efsaneden Gerçeğe Kırklareli, Kırklareli: Belediye Yayını, 1. Baskı.

Karaçam, N. (1970), Bütün Yönleriyle Kırklareli ve İlçeleri, Yaylacık Marbaası.

KK1-Hatice Şahin, doğum yılı 1961, Pehlivanköy doğumlu, (15.09.2023).

KK2-Cengiz Çetinbaş, doğum yılı 1957, Pehlivanköy doğumlu, (14.09.2023).

KK3-Talat Çetinbaş, doğum yılı 1972, Pehlivanköy doğumlu, (15.09.2023).

KK4-Kuray Gündüz, doğum yılı 1971, Pehlivanköy doğumlu, (16.09.2023).

KK5-Filiz Ceylan, doğum yılı 1967, Çerkezmüsellim doğumlu, (15.09.2023).

Kurun 3 Aralık 1934 sayfa 1 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 10 Aralık 2023, gönderen
<https://www.gastearsivi.com/gazete/kurun/1934-12-03/1>

KaFa DeNgi BLOG: Image. (t.y.). Geliş tarihi 13 Eylül 2023, gönderen
<https://kafadengi.files.wordpress.com/2017/01/p7.jpg>

Kitap, K. (2020, Mart 13). Paul (Aziz Pavlus) Kimdir? Hristiyanlık İçin Neden
Önemlidir? KutsalKitap.org. <https://www.kutsalkitap.org/paul-aziz-pavlus-kimdir/>

Kırklareli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2020). "Pavli Panayırı Rehberi".

Kallek, C. (2007). Pazar, TDV İslâm Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/pazar#1>

Karaca, M. (2018). İşlevsel Halkbilimi Kuramı Ölçeğinde Panayır Organizasyonları.
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.

Köse, M. (2018). Kırklareli ve İlçeleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi. RumeliDE
Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi(11), 273-294.
<https://doi.org/10.29000/rumelide.417503>

Kaplan, B. (2023). Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Kırklareli ve Çevresi.
Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32(2),729-744.
doi.org/10.35379/cusosbil.1334512

Kırklareli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2020). "Pavli Panayırı Rehberi".

Kırklareli Valiliği. (1967). Kırklareli il yıllığı. Kırklareli Valiliği Yayınları.

Köylere iç göç yaşatan panayır: Pavli (110 yıldır devam ediyor). (t.y.). Geliş tarihi 09 Eylül 2023, gönderen <https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/koylere-ic-goc-yasatan-panayir-pavli-110-yildir-devam-ediyor,rWESIBnH50i7IiEjOHk9YA>

Kırklareli’nde 1910 yılından beri kurulan Pavli Panayırı yarın 112. Kez misafirlerini ağırlayacak. (t.y.). Geliş tarihi 24 Ağustos 2024, gönderen <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/kirklarelinde-1910-yilindan-beri-kurulan-pavli-panayiri-yarin-112-kez-misafirlerini-agirlayacak/2678637>

Yılmaz, H. (2010). Tekirdağ'da Pomaklar ve Dilleri. Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 14(14), 167-184.

Memişoğlu, H. (1991), Pomak Türklerinin tarihi geçmişinden sayfalar, Ankara: Şafak matbaası.

Milliyet 6 Eylül 1932 sayfa 8 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 21 Ağustos 2024, gönderen <https://www.gastearsivi.com/gazete/milliyet/1932-09-06/8>

Milliyet 10 Eylül 1932 sayfa 7 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 21 Ağustos 2024, gönderen <https://www.gastearsivi.com/gazete/milliyet/1932-09-10/7>

Milliyet 14 Eylül 1932 sayfa 7 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 21 Ağustos 2024, gönderen <https://www.gastearsivi.com/gazete/milliyet/1932-09-14/7>

Ortalı, İ., “Osmanlı İmparatorluğunda Gayri Müslimler”, Perşembe Konferansları, Ankara.

Osmanlı Arşivlerinde Pomaklar. (t.y.). <https://www.pomakajans.com>. Geliş tarihi 08 Eylül 2023, gönderen <https://www.pomakajans.com/yazarlar/ercan-cokbankir/osmanli-arsivlerinde-pomaklar/37/>

Özhan, Gülgün. (2009). "Pomak: Yerinden Edilmiş Bir Kimlik." İletişim Yayınları.

Özer, K. (1999), “Osmanlı Devleti’nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırı’nın Tarihine Dair”, Osmanlı, 3, Ankara.

Öztürk, O. (2017). Trakya ve Bitynia'ya adını veren halk: Traklar.

<https://ozhanozturk.com/2017/12/13/trakyaya-adini-veren-halk-traklar/>

Pavli Panayırı. (t.y.). Geliş tarihi 09 Eylül 2023, gönderen <http://pehlivankoy.gov.tr/pavli-panayiri-2019#gallery-5>

Püsküllüoğlu, A. (2012). Türkçe Sözlük (1. bs.). İstanbul: Can Yayınları.

Pehlivanköy Belediyesi Resmî Web Sitesi. "Pavli Panayırı etkinlikleri ve tarihçesi."

<http://www.pehlivankoy.bel.tr/pavli-panayiri/>

Pavli Pehlivanköy Etkinliğine Sanatçı Getirmek ile Kültür Adına Büyük Bir İş Yapılmaz

Haber TRAKYA 22. (t.y.). Geliş tarihi 13 Eylül 2023, gönderen

<https://trakya22.com/haber/4691/pavli-pehlivankoy-etkinligine-sanatci-getirmek-ile-kultur-adina-buyuk-bir-is-yapilmaz.html>

Pavli Panayırı; Bir Asırlık Gelenek – Trakya Gezi. (2009, Eylül 19).

<https://www.trakyaagezi.com/pavli-panayiri-bir-asirlik-gelenek/>

pavligazetesi—Pavli panayiri. (t.y.). Geliş tarihi 13 Eylül 2023, gönderen

<https://pavligazetesi.tr.gg/Pavli-panayiri.htm>

Pavli'nin tarihi belli oldu. (t.y.). Lüleburgaz Görünüm Gazetesi - İnsana Taraf Gazete.

Geliş tarihi 02 Eylül 2023, gönderen

<http://www.gorunumgazetesi.com.tr/haber/85318/pavlinin-tarihi-belli-oldu.html>

panayır—Nişanyan Sözlük. (t.y.). Geliş tarihi 18 Ağustos 2024, gönderen

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/panay%C4%B1r>

Pavli Panayırı nedir? Pavli Panayırı nerede, ne zaman gerçekleşecek? - Yeni Bakış—Son

Dakika Haberleri. (t.y.). Geliş tarihi 24 Ağustos 2024, gönderen

<https://www.yenibakis.com.tr/pavli-panayiri-nedirpavli-panayiri-nerede-ne-zaman-gerceklesecek>

Sâdeddin. (1862). Tâcü't-Tevârih. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Son Posta 30 Ağustos 1941 sayfa 6 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 10 Aralık 2023,
gönderen https://www.gastearsivi.com/gazete/son_posta/1941-08-30/6

Son Posta 3 Aralık 1934 sayfa 1 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 10 Aralık 2023,
gönderen https://www.gastearsivi.com/gazete/son_posta/1934-12-03/1

Şami, Ş. (1306 [1889-1898]). *Kāmûsü'l-A'lâm* (5. cilt). İstanbul: Mihran Matbaası.

Sami, Ş. (1998), *Kamus-ı Türki*, İstanbul.

Son Posta 17 Ağustos 1940 sayfa 6 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 21 Ağustos 2024,
gönderen https://www.gastearsivi.com/gazete/son_posta/1940-08-17/6

Son Posta 23 Eylül 1937 sayfa 5 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 21 Ağustos 2024,
gönderen https://www.gastearsivi.com/gazete/son_posta/1937-09-23/5

Son Posta 24 Eylül 1936 sayfa 5 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 21 Ağustos 2024,
gönderen https://www.gastearsivi.com/gazete/son_posta/1936-09-24/5

Son Posta 30 Ağustos 1941 sayfa 6 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 21 Ağustos 2024,
gönderen https://www.gastearsivi.com/gazete/son_posta/1941-08-30/6

Şimşek, A. (2008). "Türkiye'de Köy Yerleşmelerinin İdari Tarihine Genel Bir Bakış."
Türk İdare Dergisi, 469-502.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1924, Aralık 04). 04 Aralık 1924 Tarihli 2. Dönem, 3.
Yasama Yılı Oturum. TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 10, 16. Birleşim.
<http://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c010/ehttbmm02010016.pdf>

Tuncel, M. (2002). "Kırklareli maddesi", TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara: C.25, ss.
479- 481.

Tahir, S. "Osmanlı Yer Adları", Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 26.
www.devletarsivleri.gov.tr. s. 182. Erişim tarihi: 6 Eylül 2023

Tan 28 Eylül 1942 sayfa 3 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 10 Aralık 2023, gönderen
<https://www.gastearsivi.com/gazete/tan/1942-09-28/3>

T.C. Kırklareli Valiliği, Pehlivanköy. (t.y.). Geliş tarihi 18 Ağustos 2024, gönderen
<http://www.kirklareli.gov.tr/pehlivankoy>

T.C İçişleri Bakanlığı. (1946), İdare Taksimatı, Akın Matbaası.

Trakya'nın 113 yıllık geleneği: Pavli Panayırı. (t.y.). Geliş tarihi 20 Eylül 2023, gönderen
https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/trakyanin-113-yillik-gelenegi-pavli-panayiri,XTTBWBNwGUGS3BX6Oiol_g

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1927). Kırklareli'nin Pavli (Pehlivanköy) köyünde ikamet eden Kılıkış (Avrethisar)'lı Osman oğlu Şevki'nin iskanı için gereken araştırmanın yapılması. MUHACİRİN (Belge No: 55 - 136 - 5, 272-0-0-12). Osmanlı Arşivi.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1913). Esirler: Edirne'den gönderilen katarın Selvi'deki esirleri nakletmek üzere Pavlikan İstasyonu'na geleceği ve sevk esnasında gereken sağlık tedbirlerinin alınması. HR.SFR.04 (Belge No: 273 - 38). Osmanlı Arşivi.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1877). İstanbul'dan asker aldıktan sonra hareket eden trenin Edirne yönünde Pavliköy (Pehlivanköy) Köprüsü'nün bozuk olması nedeniyle Çorlu'ya çıkarılacağı Çorlu İstasyon Memurluğundan bildirildiği. OSMANLI-RUS HARBİ (1877-1878) (Belge No: 110-9-1-3, 41 - 0 - 6). Osmanlı Arşivi.

Tan 28 Eylül 1942 sayfa 3 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 21 Ağustos 2024, gönderen
<https://www.gastearsivi.com/gazete/tan/1942-09-28/3>

T.C. Dahiliye Vekaleti, Son Taksimatı Mülkiyede Köylerimizin Adları, Ankara 1928.

Ünal, M. A. (2016). “Evliya Çelebi’ye göre Balkanlar’da Kurulan Pazarlar ve Panayırlar- 17. yüzyılda Balkanlar’da Ticaret”, Balkan Tarihi Cilt I, Uluslararası Balkan Tarihi

Araştırmaları Sempozyumu, Burdur: Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları.

Ülgen, P. (2012). Geç Ortaçağ Avrupasında Pazar ve Panayır İlişkisinin Ticaret Hayatındaki Rolü ve Türk-İslam Dünyasındakilerle Karşılaştırması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.

Vakit 6 Ekim 1934 sayfa 6 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 21 Ağustos 2024, gönderen <https://www.gastearsivi.com/gazete/vakit/1934-10-06/6>

Vakit 20 Ekim 1934 sayfa 8 | Gaste Arşivi. (t.y.). Geliş tarihi 21 Ağustos 2024, gönderen <https://www.gastearsivi.com/gazete/vakit/1934-10-20/8>

Yılmaz, H. (2021). Panayır Nostalgia. *Journal of the Ottoman & Turkish Studies Association*, 8(2), 95–118. <https://doi.org/10.2979/jottturstuass.8.2.08>

Yalnız, T. (1970). Kırklareli Tarihi ve Tarihi Eserleri [Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumi Türk Tarihi Kürsüsü].

Yemekler. (t.y.). <https://www.pomakajans.com>. Geliş tarihi 20 Eylül 2023, gönderen <https://www.pomakajans.com/yemekler/221/>

Yokuz, B. E. (2016, Ağustos 7). Eğlencenin Romanlardan, Yemeklerin Pomaklardan Sorulduğu 100 Yıllık Pavli Panayırı. Biz Evde Yokuz. <https://www.bizevdeyokuz.com/pavli-panayiri>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.11>

Volume 8/3

2024 p. 229-232

KİTAP ELEŞTİRİSİ:

Ran Hirschl (2010) Constitutional Theocracy, Harvard University Press

BOOK REVIEW:

Ran Hirschl (2010) Constitutional Theocracy, Harvard University Press

Emrah ÖZDEMİR*

ÖZ

Bu çalışma dünyanın önde gelen karşılaştırmalı anayasa uzmanlarından Ran Hirschl'in Türkçe çevirisi bulunmayan Anayasal Teokrasi kitabını incelemektedir. Hirschl'in Jüristokrasiye Doğru adlı kitabında ortaya attığı hegemonik koruma tezinin Anayasal Teokrasi kitabındaki argümanlarıyla bağlantısı incelenmekte, genel hatlarıyla Hirschl'in anayasal teokrasiye sahip devletlerdeki siyaset ile ilgili kavramsallaştırması okuyucuya tanıtılmaktadır. İnceleme anayasal teokrasilere dair Hirschl'in temel tanımlamalarını açmakta ve teokratik sosyal yükselişe sahne olan ülkelerde yargısallaşmanın neden ve eğilimlerine değinmektedir. Son olarak, son on yılda gerçekleşen siyasi gelişmelerin ve özellikle demokratik gerileme tartışmalarının Hirschl'in argümanlarını zayıflattığı dile getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Karşılaştırmalı Siyaset, Siyaset Bilimi, Anayasa Hukuku.*

ABSTRACT

This book review examines Ran Hirschl's *Constitutional Theocracy*. Hirschl is one of the world's leading scholars in comparative constitutional law and the book's translation is not available in Turkish. In connection with Hirschl's earlier arguments in *Towards Juristocracy* and hegemonic preservation thesis, his conceptualization of politics in constitutional theocratic states is introduced to the reader in general terms. The study unpacks Hirschl's basic definitions of constitutional theocracies and addresses the reasons and trends of judicialization in countries that have experienced theocratic social rise. Finally, it is argued that political developments in the last

* Öğr. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, E-mail: emrahozdemir@mu.edu.tr, ORCID: 0009-0008-3211-1967, Muğla, Türkiye.

decade, and especially the discussions on democratic decline, have weakened Hirschl's arguments.

Keywords: *Political Science, Comparative Politics, Constitutional Politics.*

Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku alanında en önde gelen siyaset bilimcilerden biri olan Ran Hirschl'in 2010 yılında basılan ve Türkçe çevirisi bulunmayan "Anayasal Teokrasi" kitabı tartıştığı konular açısından hala güncelliğini korumaktadır. Öte yandan, son on yılda küresel siyasette geliştiği düşünülen popülizm veya demokratik erozyon Hirschl'in birçok iddiasını yeniden sorgulamaya da yol açmaktadır.

Hirschl kuşkusuz en çok şöhreti "Jüristokrasiye Doğru" (2007) kitabında dile getirdiği anayasa yargısının gelişiminin evrimci ya da işlevselci açıklamaların ortaya attığı faktörlerden ziyade bizatihi sosyal, siyasi ve ekonomik çatışmalara bağlı olduğu teziyle yakalamıştır. Zira yargı gücünün genişlemesi veya artış trendi onun "Hegemonik Koruma" olarak adlandırdığı teze dayanmaktadır. Buna göre, demokratik siyasetin işleminin sonuçlarında kendi politika tercihlerinin kaybedeceğini gören siyasi elitler; anayasallaşmış haklar yelpazesinin kimi yönleriyle işveren ve piyasa dostu bir ortam yaratacağını düşünen ekonomik elitler; ve kendi siyasi nüfuzunun ve uluslararası saygınlığının artışı elbette ki arzu eden yargı elitleri stratejik bir etkileşim sonucunda yargının güçlenmesini getirmektedir (2007, s. 12). Hirschl temel itibarıyla "Anayasal Teokrasi" kitabında da bu tezine koşut bir argüman geliştirmektedir.

Hirschl'e göre anayasal teokrasilerin dört ana ögesi şunlardır: modern anayasacılığın en azından bazı temel öğelerini benimsemiş olma, bir din veya mezhebe resmi olarak bir devlet dini gibi yer verme, bir dinin kurallarına ve yorumlarına anayasal statü verilmesi ve bu vesileyle dinin yasama ve yargı faaliyetlerinin esas kaynağı veyahut tali kaynaklarından biri olması, birtakım dini kurullar ve mahkemelerin sınırlı konularda yetkili ve devletin hukuk mahkemelerinin üst denetimine tabi olarak faaliyet göstermesi (2010). Anayasal teokrasiler ağırlıklı olarak Ortadoğu'da İslam dininin baskın olduğu ülkelerde bulunmakta ve bu anayasal yapılar altında yaklaşık 1 milyar insan yaşamaktadır. Hirschl bu açıdan anayasal teokrasilerin anayasa alanında fazla çalışılmamış olmasını bir eksiklik olarak addetmektedir.

Anayasal teokrasiler hangi tarz devlet-din ilişkisi biçimine denk düşmektedir? Hirschl laik-dini ayrımının bir ikilikten ziyade iki uçlu bir cetvel gibi düşünülmesi gerektiğini ima etmekte, ve halihazırda var olan dokuz çeşit din-devlet ilişkileri modeli saymaktadır.¹ Anayasal teokrasiler ise büyük ölçüde şu iki kategoriye denk düşmektedir: Hukuk sisteminin ekseriyetinin dini olduğu fakat iktisat hukuku gibi bazı alanların dini hukukun nüfuzundan yalıtıldığı modeller²; dini hukuk

¹ Bu sınıflandırmada Türkiye Fransa ile beraber militan laiklik kategorisinde yer almaktadır. Bu ve benzeri görüşlerin bir eleştirisi için, bkz. Özdemir, E. (2024). The two-pillared laicism of the Turkish Constitutional Court: from the 1970s to the 1990s. *Politics, Religion & Ideology*, 25(2), 243–266. <https://doi.org/10.1080/21567689.2024.2349220>

² Bunun birincil örneği Suudi Arabistan'dır. Suudi devletinin birinci kanunu onun dini İslam olan bir İslam devleti olduğunu ve anayasasının Kuran-ı Kerim ve peygamberin sünneti olduğunu ilan etmektedir. Fakat her alanda hâkim olan şeriat hukukunun uygulanması ekonomi alanında faydalı görülmemiştir. İşveren ve dış yatırım dostu bir kanun çıkarılmış, bunun yanında finans, bankacılık ve kurumsal sermaye sektörleri pratik olarak şeriat kurallarından istisna edilmiştir (Hirschl, 2010).

ve çağdaş hukuki prensiplerin karma olarak anayasallaştığı hukuk sistemleri (hem dini metin ve yorumların hem de anayasa madde ve yorumlarının anayasal statüye sahip olduğu).³ Hirschl'ın tahlilinde genel olarak İslam ülkelerinde teokratik anayasallaşma yaklaşık son elli yıl içerisinde meydana gelmiştir. Geçmişte daha seküler anayasalara sahip bu ülkelerde bilhassa radikal İslami anlayışların yükselmesi bu toplumlardaki ılımlı elit veya orta sınıfların ekonomik çıkar ve hayat tercihlerini tehdit ettiğinden, yönetici elitler İslami kaidelere anayasalarda yer vererek daha radikal teokratik taleplerin önünü almaya çalışmış, bunun yanında modern anayasacılığın belirli ilkelerini de bir bileşke halinde içererek devlet otoritesinin zayıflamasının ve ekonomik kayıpların önüne geçmeye çalışmıştır.

Bu anlamda, Hirschl'a göre anayasa hukuku ve anayasa mahkemeleri zor durumdaki laikler için bir can simidi işlevi görmektedir (2010). Hem laik-demokratik batılı ülkelerde hem de anayasal teokratik ülkelerde, anayasa hukuku ve mahkemeleri görece laikliğin, pragmatizmin ve itidalin kalesi olmuş, teokratik prensipleri gerçekleştirmeye dönük desteği frenlemeye çalışmıştır (2010). Kitabın üçüncü bölümü bu olgunun nedenleri üzerinde durmaktadır. İlk olarak, anayasada bir dini devletin dini olarak ilan etmek o dini ve özellikle üst veya orta tabaka din adamlarını devletin kendi safında bir müttefik olarak elde etmesine yaramaktadır. Devlet, bu dini izleme, düzenleme, denetleme imkanlarına kavuşmakta karşılığında o dinin içinde devlet otoritesine karşı gelişebilecek yetkilendirilmemiş hareketlerin önüne geçmektedir. Bu uygulamanın daha otoriter formlarında resmi olmayan, zararlı addedilen ya da devlet tarafından tanınmamış din veya inanışların ibadet özgürlüğünü kısıtlayabilmektedir. İkinci olarak, modern ya da devlet hukuku ve mahkeme sistemi her zaman dini hukuk ve mahkemelere üstünlük kurmaktadır. Modern hukuk sistemi merkezi, standardize ve bütünseldir. Sorunların hukuki çözümünde daha etkilidir. Bu sayede, birçok ülkede (Pakistan, Malezya, İsrail gibi) merkezi devletin seküler mahkemeleri bir nevi doğal biçimde yerel veya dini mahkemeler üzerinde dinselleşmeyi dizginleyici şekilde otoritesini kabul ettirebilmiştir (Hirschl, 2010). Başka bir nokta ise mahkemelerin siyasi elitler açısından kullanılabilirliği. Çok tartışmalı veya tepki çeken konularda siyasetçi karar vericiliği ve sorumluluğu mahkemelere atarak doğrudan hedef olmaktan kaçınabilir. Ayrıca yakın gelecekte siyasi tercihlerinin alaşağı edilebileceğini hisseden elit gruplar siyaseti yargısallaştırarak ve yargıyı güçlendirerek daha teokratik politika sonuçlarından kaçınmaya çalışabilir. Öte yandan, anayasacılık başlı başına modernist bir teşebbüstür. Kamusal hayatın rasyonel, efektif ve vatandaşların faydasına olacak şekilde organize edilmesini ifade etmektedir. Anayasa demek bu dünyaya ait olan, ilahi takdirle yazılmamış bir kaideler bütünüdür ifade etmektedir. Bir anayasaya bağlı devletin kimi zaman kendi egemenliğinin üzerinde bir tehdit olarak algılayabileceği dinin egemenliğinden ziyade görece olarak daha laik anlayışlara meyiletmesi tabiidir. Beşinci biçim dine dayalı siyasi hareket ve partilerin anayasal olarak yasaklanmasıdır. Örneğin Tunus anayasası İslam'ı devlet dini olarak tanımasına ve devlet başkanının Müslüman olması şartını aramasına rağmen geçmişte Nahda Partisi yasaklanmıştır. Son olarak, anayasa mahkemeleri ve yargıçları siyasi kontrole açıktır. Laik bir yönetici grubu hâkim olduğunda kendi tercihlerine paralel yargıçları atayabilir. Bunun da ötesinde, Hirschl'a göre bu ülkelerdeki çoğu hâkim hukuk eğitiminde batı hukukunun temel prensiplerini ve yorumlama biçimlerini tanımakta, ayrıca eğitim, kültür, sosyal çevre gibi açılardan şehir entelijansiyası ya da üst düzey bürokrat grubuna aittir. Bunların görece olarak daha laik veya ılımlı yorumlara gitmesi tabiidir (2010).

³ Bunun bir örneği 2005 Irak anayasasıdır. Bu anayasada hiçbir kanunun İslam'ın kurallarıyla çelişmeyeceği hükmü vardır. Ek olarak, hiçbir kanunun demokratik prensiplerle çelişmeyeceği hükmü de vardır. (Hirschl, 2010).

Kitabın dördüncü bölümünde, Hirschl bu kavramsallaştırmalar ışığında Mısır, Kuveyt, Pakistan, Malezya, Nijerya, İsrail ve Türkiye örneklerinde anayasa veya üst mahkemelerin din-devlet ilişkileri konusunda nasıl hareket ettiğini incelemektedir. Bu örneklerde mahkemeler, ya teokratik talepler karşısında görel olarak daha laik toplumsal kesimlerin beklentilerini karşılayan bir eğilimde olmuş ya da daha radikal dini talepler karşısında görel olarak daha ılımlı politika sonuçlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Hirschl, 2010).

Kitabın beşinci bölümü ise mahkemelerin genel düzeydeki sekülerist eğiliminin yalnızca teokratik veya dindar toplumlara özgü olmadığını, aynı zamanda demokratik-laik ülkeler olarak addedilen batılı ülkelerde de mevcut olduğunu geliştirmektedir. Hirschl (2010) bunun birincil örneği olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin dini giyim-kuşam ile ilgili bazı kararlarını almaktadır. Bunun yanında, anayasa veya yüksek mahkemelerin ötenazi veya kürtaj gibi dini tartışmalara da konu olan meselelerde daha seküler anlayışları yansıtmaya eğilimli olduğunu iddia etmektedir. Yazar, kitabın son bölümünde ise Anayasa hukuku ile dini hukuk arasındaki bazı yapısal paralelliklere dikkat çekmekte, bu benzerliklerden dolayı da birbirleriyle çok da kolay bir sentez kuramayacaklarını düşünmektedir.

Kitap anayasal teokrasiler üzerine en önemli karşılaştırmalı anayasa hukuku kitaplarından biri olma özelliğini sürdürmektedir. Zira oldukça fazla sayıda ülke örneğini birçok ayrıntı ile tartışmaktadır. Ancak 2010'lu yılların ortasından itibaren akademideki ve medyadaki konuşmalara egemen olan popülizm tartışmaları Hirschl'in jüristokrasi olarak nitelendirdiği durumu ya da mahkemelerin sistematik olarak laik görüşlerin yanında yer aldığı görüşünü daha az haklı çıkarmaktadır. Örneğin Donald Trump'ın başkanlığı sırasında Amerikan Yüksek Mahkemesi'ne yaptığı atamalar ve sonrasında bu mahkeme çoğunluğunun kürtaj hakkını federal düzeyde anayasal bir hak olmaktan çıkarması, Hirschl'in iddia ettiği mahkemelerin ya da yargıçların bir toplumsal grup olarak laik eğiliminin pek de mutlak olmadığını sergilemektedir.

KAYNAKÇA

Hirschl, R. (2004). *Towards juristocracy: The origins and consequences of the new constitutionalism*. Harvard University Press.

Hirschl, R. (2010). *Constitutional theocracy*. Harvard University Press.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

[DOI Number:http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.12](http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.12)

Volume 8/3

2024 p. 233-246

PEIRCE'ÜN (ARKİTEKTONİK) DÜŞÜNSEL MİMARİSİ VE BİLİMLER TASNİFİ¹

PEIRCE'S (ARCHITECTONIC) INTELLECTUAL ARCHITECTURE AND CLASSIFICATION OF SCIENCES

Hasan Hüseyin KARGIN*

ÖZ

Bu makalede Peirce'ün düşünsel mimari (arkitektonik) anlayışı ve bilimler sınıflandırmasını ele almak amaçlanmıştır. Kant, değişik alanlara ait düşüncelerini bütünlük içinde bir araya getirmiş, düşünsel veya fikri bir mimari kurmuştur. Kant mimarisini akıl temeli üzerine inşa etmişken, ampirist bir filozof olan Peirce kendi fikri mimarisini deneyim temeli üzerine inşa etmek amacındadır. Peirce'ün mimarisinde tecrübe ve toplumsal fayda merkeze alınır. Peirce'ün bilimler tasnifi XIX. Yüzyıl bilim anlayışından ve bilim tasniflerinden farklı ve özgündür. Hâkim bilim paradigmalarına göre sadece doğa bilimleri bilim olma hüviyetine sahipken, Peirce, edebiyat eleştirisinden, günlüklere kadar tüm beşerî faaliyetleri bilim olarak görür. Peirce'ün geliştirmiş olduğu göstergebilimi teorisinde, insan göstergelerle düşünen bir varlıktır ve insana ait olan tüm faaliyetler bilim olma hakkına sahiptir. Peirce'ün bilimler tasnifinin tepesinde matematik, onun hemen altında felsefe yer alır. Bilimler formel Bilimler, felsefe, metafizik ve özel bilimlerdir. İşleyiş bakımından ise keşif bilimleri, normatif bilimler ve inceleme bilimleridir. Düşünür, bilimleri nesnelere göre de tasnif etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Peirce, Kant, Arkitektonik, Bilim Sınıflandırması, Keşif Bilimleri, İnceleme Bilimleri.*

¹ Bu makale "Charles Sanders Peirce'ün Pragmatik Felsefesinde Dil, Düşünce ve Anlam İlişkisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

* Dr., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, E-mail: karginhasanhuseyin5@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7085-5261, Malatya, Türkiye.

ABSTRACT

This article aims to discuss Peirce's conception of intellectual architecture (architectonics) and his classification of sciences. Kant brought together his thoughts from different fields in a unity and established an intellectual or intellectual architecture. While Kant built his architecture on the basis of reason, Peirce, an empiricist philosopher, aimed to build his intellectual architecture on the basis of experience. In Peirce's architecture, experience and social utility are at the center. Peirce's classification of sciences is different and original from the nineteenth-century understanding and classification of science. According to the dominant scientific paradigms, only the natural sciences are qualified as sciences, whereas Peirce sees all human activities, from literary criticism to diaries, as sciences. In the theory of semiotics developed by Peirce, man is a being who thinks with signs and all human activities have the right to be sciences. At the top of Peirce's classification of sciences is mathematics, and just below it is philosophy. The sciences are formal sciences, philosophy, metaphysics and special sciences. In terms of functioning, they are exploratory sciences, normative sciences and investigative sciences. The thinker also classifies the sciences according to their objects.

Keywords: *Peirce, Kant, Architectonics, Classification of Science, Discovery Sciences, Investigation Sciences.*

Giriş

Charles Sanders Peirce (1839-1914), pragmatik felsefenin ve göstergebiliminin kurucusu, Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk ve önemli düşünürlerinden biridir. Peirce'ün felsefesi yeni bir metafizik spekülasyon değil, bilim ile felsefeyi birleştirme teşebbüsüdür. Düşünüre göre fikirlerin anlam ve geçerliliğinin test edilmesi için, pratik veya tecrübi sonuçlarına bakılması gerekir. Başta, arke, töz, monad gibi ne olduğu belli olmayan karanlık ve müphem metafizik kavramları felsefeden arındırmalı, onların yerine felsefi fikirlere deneysel kavramlarla anlam verilmelidir. İkinci olarak kullanacağımız kavramlar fikirlerimizi organize etmeli, onların genişlemesine vesile olmalı ve yeni olgulara referans verecek metotlara haiz olmalıdır. Geleneksel felsefe böylesi bir yapıdan yoksundur. Klasik metafizik ve mantık, bize kapalı veya arındırılmış anlam, doğruluk ve kâinat teorileri önerir. Aslında geleneksel felsefe bize yeni hiçbir şey öğretmez. Çünkü mutlak doğruların kapalı sistemi içinde gerçek araştırma yolu kapanmıştır. Bu nedenle geleneksel felsefenin gözden geçirilmesi, yeni kavramların, terim ve ibarelerin ortaya konulması gerekmektedir (Türer, 2003: 36).

Pragmatizm, kartezyen felsefeye ve onun uzantılarına karşı çıkıştır. İnsan zihni, insanın kendinden, ilgilerinden ve hayata dair tasavvurlarından bağımsız olarak işleyemez. Düşünce boşlukta yer almaz, düşünce mutlaka bir şey ile alakalı olmalıdır. Descartes'in kesinlik arayışında, akla hiçbir şeyi vasıta kılmaması ve adeta akli boşlukta işleyen bağımsız bir unsur olarak telakki etmesi, deneyimi kendine rehber edinen ve ancak deneyim ile bilgi ve davranışın mümkün olabileceğini iddia eden Peirce'ün kabul edebileceği düşünceler değildir. Düşünce, hayat ile mutabık olmalı, insanda inanç üretmeli ve davranışlarda dinginliğe sevk etmelidir. Düşünür, Descartes'in şüphesini gerçek bir şüphe değil, kurgusal bir şüphe olarak görür. Peirce'e göre Descartes, kurgusal bir şüphe tertipleyerek düşünceyi akılcılığa mahkûm etmiştir. Descartes'ten Kant'a uzanan süreçte rasyonalist (akılcı) damar daima kendini korumuş, Kant ile yeniden tahkim edilmiştir. Aydınlanma düşüncesinin önde gelen simalarından biri olan Kant, bilgi, ahlak, din, siyaset ve estetiği akıl şemsiyesi altında toplar. Erken yaşlardan itibaren Kant

okuyan Peirce, Kant'ın aklın şemsiyesi altında topladığı bilimleri tecrübenin şemsiyesi altında toplamaya çalışır. Bu makalenin yazılmasına vesile olan problem durumu Peirce'ün deneyimi merkeze alan bir fikri mimari kurup kuramayacağı durumudur. Yani Kant'ın aklı birleştirici bir öge olarak merkeze almasını ve bilimleri aklın etrafında toplamasına benzer bir şekilde Peirce, deneyimi merkeze alıp bilimleri deneyim etrafında biraraya getirmeye çalışmaktadır. Böyle bir teşebbüs başarılabılır mi? Deneyim aklın yerine geçebilir mi? Deneysel bilimlerde bu mümkün iken formel bilimlerde ve teoloji gibi nesnesi duyu algılarına kapalı bilimlerde bu mümkün müdür? Makalemiz Peirce'ün deneyim merkezli fikri mimarisi kurma teşebbüsünü ve bilimler sınıflamasını ele almak amacındadır.

1. DÜŞÜNSEL MİMARİ (ARKİTEKTONİK)

Düşünsel mimari, bilimlerin ve sanatların belirli ilkeler etrafında bir araya getirilmesi, birbiriyle ilişkili kılınmasıdır. Peirce², (arkitektonik) düşünsel veya fikri mimari ile anlatılmak istenenden bilimlerin kendi kendilerini bir bütünlük içerisinde organize edilmelerini anlar. Felsefe tarihinde sistem filozofları denen, varlık, bilgi, ahlak, gibi felsefenin temel konularına bütünlüklü bir yapıda açıklama getirebilen büyük filozoflar vardır. Platon, Aristoteles, Farabi, İbn Sina, Hegel ve Kant sistem filozoflarına birer örnektir. Modern felsefede Kant, geliştirdiği eleştirel felsefe ile tam ve yetkin bir sistematik filozof örneği ortaya koyar. Kant'ın kaleme aldığı eserlere bakıldığında bilgi, ahlak, din, eğitim, siyaset ve estetik gibi alanlarda akıl merkezli düşünsel bir mimari oluşturduğu görülür. On altı yaşından itibaren, babasının denetiminde her gün iki saat Kant okuyan Peirce, Kant'ın düşünsel mimarisine hayran kalır.

“Kant'ın bir felsefi öğretisi ile bir mimari yapı arasında kurduğu evrensel ve haklı olarak övülen paralellik, felsefeye yeni başlayanın kolaylıkla gözden kaçırabileceği mükemmelliklere sahiptir ve felsefenin kozmik niteliğini kabul etmesi bunların en önemlisi değildir. “Kozmik” sözcüğünü kullanıyorum, çünkü kosmos Kant'ın kendi seçimidir; ancak söylemeliyim ki uzun süreli ya da genel onun anlamının ifadesine daha yakın düşerdi. Heykel ve resim çalışmaları tek bir müşteri için yapılabilir ve tek bir sanatçı tarafından yapılmalıdır. Bir resim her zaman daha büyük bir bütünün bir parçasını temsil eder. Kenarlarından kırıktır. Bir odaya kapatılacak ve birkaç kişi tarafından beğenilecektir. Böyle bir eserde düşünce ve duygunun bireyselliği bir güzellik ögesidir. Ne var ki büyük bir bina tek başına mimarın ruhunun derinliklerini çağırabilir, tüm insanlar içindir ve tüm insanları temsil eden bir ordunun çabasıyla inşa edilir. Bir çağın yüklendiği ve gelecek kuşaklara ilettiği mesajdır. Sonuç olarak, bir bireyin düşünce özelliği-etkileyici, hoş, zeki-mimaride en önemsiz rol dışında herhangi bir rol oynamaz. Bunun felsefe için de aynı derecede doğru olup olmadığından şüphe duyan varsa, ona Saf Aklın Eleştirisi'nde metodolojinin muhteşem üçüncü bölümünü tavsiye edebilirim” (Peirce, C.P. 1.176).

Peirce, ampirist bir filozof olduğundan, temel ilkesi gözlem ve deneydir. Kant'ın mimarisinde *us* baskın bir unsur iken, Peirce'ün mimarisinde *tecrübe* ve *toplumsal fayda*

² Charles Sanders Peirce'ün külliyatının kısaltmaları uluslararası sisteme göre:

CP: Collected Papers of Charles Sanders Peirce. CP a.b: ifadesinde a= cilt numarası, b= makale numarasını göstermektedir. Mesela CP 6. 542 ifadesinde 6. Cilt, 542. numaralı makaleyi belirtmektedir.

EP1: The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings, Cilt:1.

EP2: The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings, Cilt:2.

PWP: Philosophical Writings of Peirce.

W: Writings of Charles S. Peirce: A Chronological Edition.

merkeze alınır. Peirce, felsefi kariyeri boyunca Kant'ın kurmuş olduğu arkitektonik bütünlüğe benzer bir bütünlük inşa etme isteğindedir. *Collected Papers*'ın editörleri serinin giriş kısmında, ele aldıkları tanıtım yazılarında konuyla ilgili rastladıkları bulguları dile getirmişlerdir. Bu bakımdan Peirce'ün önemli metafizik makalelerinin birçoğunun giriş kısımlarında yazdığı notlarda da görüleceği gibi düşünürümüzün Kant'ınkine benzer bir felsefi arkitektonik oluşturma gayretinde olduğu görülür.

Kant, *Arı Usun Eleştirisi*'nin "Aşkınısal Yöntem Öğretisi" başlığını taşıyan bölümünde "Arı Usun Arkitektoniği" kısmında (A832, B860) numaralı paragrafta arkitektonik fikrini şöyle dile getirir:

"Bir arkitektonik ile dizgeler kurma sanatını anlıyorum. Dizgesel birlik sıradan bilgiyi ilkin bilim düzeyine yükselten e.d. salt bir bilgi toplasından bir dizge üreten olduğundan arkitektonik genel olarak bilgimizde bilimsel olanın öğretisidir ve öyleyse zorunlu olarak yöntem öğretilmesine aittir. Usun yönetimi altında, genel olarak bilgilerimiz herhangi bir rapsodi olmamalı, ama bir sistem oluşturmalıdır, çünkü ancak bir dizge içinde usun özsel ereklarını destekleyip geliştirebilirler. Ama bir dizge ile çoklu bilgilerin bir idea altında birliğini anlıyorum. İdea bir bütünün biçimine ilişkin us-kavramıdır, ama ancak çoklunun erimi olduğu gibi parçaların birbirlerine göre konumları da onun tarafından apriori belirleniyor oldukça. Bilimsel us kavramı öyleyse ereği ve bu erek ile çakışan bütünün biçimini kapsar. Erekların birliği ki tüm parçalar onunla ve onun ideasında birbirleri ile ilişki içindedirler geri kalanların bilgisinden çıkarak hiçbir parçanın yitik olmamasını herhangi bir olumsal eklemenin ya da apriori belirlenmiş sınırları içerisine düşmeyen eksiksizlik konusunda büyük bir belirsizliğin yer almamasını olanaklı kılar. Bütün olarak büyüyebilir ama dışsal olarak değil böylece bir hayvan bedeni gibidir ki, büyümesi hiçbir üyenin eklenmesini gerektirmez, tersine oranda hiçbir değişim olmaksızın her bir üyenin ereği açısından daha güçlü ve daha yetkin kılınmasıyla olur" (Kant, 1993: 376-377).

Kant'ın arkitektonik anlayışı rasyonel bir akıl yürütmenin sonucunda meydana gelmektedir. Kant, metafizik bilginin varlığını kabul eder. Fakat metafizik bilgi ile bilim yapılamayacağını söyler. Kant'a göre metafizik bilgi aklın doğasında olan ve insan yaşamı boyunca sürekli kendini hatırlatan bir yapıdadır. Kant'a göre biz ne yaparsak yapalım metafizik soruların pençesinden kendimizi kurtaramayız. İnsanın ölümlü oluşu ve bünye olarak zayıf yaratılışı, gerçekliği bilme arzusu onu sürekli metafiziğin kapısına götürecektir. 'Ölümden sonra hayat var mıdır?', 'Eşyanın özü nedir?', 'Yaşamın amacı nedir?', 'Evrenin sonu var mıdır?', 'Ruh var mıdır, varsa nasıl bir şeydir?', 'Bütün şeylerin ondan var olduğu bir arke var mıdır?' bu gibi sorular bizim bile isteye sorduğumuz sorular değildir. Bunlar sürekli ölümle yüz yüze gelme ihtimalinde olan insanın kendi akıl yapısının sorularıdır. Kant'a göre bu sorulardan kurtulmanın imkânı yoktur. Kant arkitektonik anlayışını "Aşkın Yöntem Doktrinde" ve dolayısıyla düşüncenin metafiziği rasyonel bir gerekçelendirmeye giriştiği bir dönemde tanıtmıştır. Arkitektonik bir sistem inşa etme sanatı olarak tanımlanır. Çünkü bilgi, sistematik bir birliğe sahip olmadığı sürece bir bilim olarak kabul edilemez. Kant'a göre bilgi düzenli olmalı, karmaşık bir yapıdan kurtulmalıdır. Böylece sistem çeşitli bilişlerin tek bir ide altındaki birliği olarak tanımlanır. Bu ide sayesinde sistem, bir organizma haline gelir ve üst üste yığılan kaba bir bütünlük olmaktan çıkar. Böylece bir sistem, orantılarını değiştirmeden içeriden büyüyebilir. Böyle bir organik bütünlüğü elde etmek için, aynı zamanda bir şema bütünlüğü de sağlamak gerekir. Yani aklın en yüksek amacını yansıtan bir şema olmalıdır. Aksi takdirde, elde edilen birlik salt teknik bir birlik olacak, asla mimari bir birlik olmayacaktır. Benzerliklerin bir araya getirilmesiyle teknik bir birlik

elde edilebilirken, organik bütünden ise mimari bir bütünlük meydana gelir. Unutmamak gerekir ki Kant, arkitektonik düşüncesini kendi felsefesi açısından değil içinde bulunduğu çağın bilimsel gelişimini ve parçalı bilgi anlayışını dikkate alarak ortaya koymuştur. Kant'a göre çokluğu ve çeşitliliği ancak akılsal bir ide altında topladığımızda birliğe getirebiliriz. Aynı zamanda, aklın insan zihnine yabancı ve onun üzerine bindirilmiş bir şey değil, insan zihninin kendisinin kökü olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Akıl, insan yasalarının biçimi ve özüdür.

Kant yasa koyucu otorite olarak akılı gördüğünden, arkitektoniğini rasyonel bir zeminde inşa eder. Felsefi arkitektonik, insanın nihai kaderinin ifadesidir, başlangıçta cesur bir teorik spekülasyon olarak görünen şey, sonunda pratik aklın bir postulatı haline gelir (Lizka, 1996: 44). Teorik akıldan pratik akla ünlü Kantçı geçiş bir atlama değildir. Çünkü Kant'a göre ahlak bilgidен üstündür. Felsefenin planlanması gerektiği ve bu planlamanın benzetme yoluyla bir mimari parçasının planlanmasına eşdeğer olduğu önermesinde Peirce'ün Kant'la hemfikir olacağı ya da daha doğrusu Kant'tan ilham alacağı tartışılmaz bir gerçektir. Peirce ve Kant'ın tamamen aynı fikirde olduğu başka yönler de vardır. Örneğin, felsefi faaliyetin kasıtlı olması ve son derece bilinçli olması, keyfi ve bireyci olmaması, felsefeyle uğraşanların önyargıdan uzak durmaları her iki filozofun da arzu ettiği felsefeci tipidir.

Peirce, sistem fikrini şöyle dile getirir: “Zamanın iniş çıkışlarından daha uzun sürecek bir felsefi yapı inşa etmeyi amaçlıyorum. Girişiminin Aristoteles'in yaptığı gibi bir felsefi sistem inşa etmek, yani çok kapsamlı bir teorinin ana hatlarını uzun bir süre için ortaya koymak amacındayım. Gelecekteki her türlü felsefi etkinlikte, matematikte, psikolojide, fizik biliminde, tarihte, sosyolojide ve başka herhangi bir bölümde olursa olsun, insan aklının tüm çalışması, sistemin bir parçası olarak görünecektir” (Peirce, C.P. 4.773). Peirce kurmak istediği arkitektonik yapıyı zaman mekan dışı idealist tasavvurdan ayırmak, hem kendinin idealist bir filozof olmadığını hem de sisteminin idealist bir yapı arz etmediğini belirtmek ister. Bir taraftan zamanın uzun aralığına direnebilecek bir sistem, diğer yandan idealist ya da rasyonalist olmayan bir sistem inşa etmenin zorluğuyla karşı karşıya kalan Peirce, sistemini idealizmden ayırmak için ona yanılabilirlik ilkesini ekler. Böylece hem evrenselliği ama hem de deneyimi yani değişkenliği eklemiş olur. Bunun yanı sıra idealist sistemlerdeki var olan “tamamlanmışlık”, “bitmişlik” yerine Peirce, tamamlanmamışlık ve asla tamamlanmayacak olan süreç ilkesini ekler. Bu nokta itibarıyla Peirce'ün fikri mimarisi sürekli araştırmaların devam ettiği, içinde yanılabilirliğin olduğu, öte de varılacak mutlak bir hakikatin olmadığı, araştırmanın süreç içinde deneyim temelli yürütüldüğü, gelenin geçmişe eklenerek ilerlediği bir sistemdir.

Peirce'ün felsefi arkitektoniğinin (sistem anlayışının) neden kapalı değil de açık olduğu hususu şöyle izah edilebilir: ilk olarak, sistem bilimlere uygulanır, bilimler bu uyumu sağlar çünkü katı şemalar değil, tarihi varlıklardır. Bu nedenle bir bilimin hiçbir soyut tanımı yapılamaz. Peirce laboratuvar bilimleriyle teoloji konusunun birbirinden ayrılmasını ister. Çünkü laboratuvar bilimleri araştırmanın nesnesidir. Sadece orada araştırmayı sağlayacak olan mekân, alet ve edevatlar, birtakım yöntemden ibaret bir düzenektir. Oysa teolojide aracı unsurların kendisi de kutsala dahildir. Örneğin ilahiyat fakültesindeki Hadis dersini ele aldığımızda dersin amacı ve materyalleri açısından bakıldığında Hadis dersinin de kutsalın bir parçası olduğu görülür. Fakat kimyada ne bir element ne de o elementi inceleyecek ekipmanın kutsallığından bahsedilemez. Bu yüzden Peirce, deney bilimlerini inanç, ahlak ve estetik gibi konulardan ayırarak sistemin farklı

bir yapısına dahil etmeyi uygun bulur. Bir laboratuvarında bilim, araştırma için bir nesne, bir seminerde ise en fazla inceleme konusudur. Laboratuvarında bilim, yaşayan bir organizma olmasına rağmen, bir seminerde ise ölü bir meseleye dönüşür. Evren gibi, bilim de sürekli olarak büyüme, gelişme içindedir. Peirce'ün amacı bilimi boyunduruk altına alacak bir sistem geliştirmek değildir, ona gideceği istikametini ilkelerini ya da işaretlerini veren bir kilometre taşı mesabesinde kılavuz ilkeler programı hazırlamak ister. Çünkü bilimin ve teknolojinin çok hızlı değiştiği bir zaman diliminde, bilime kısıtlayıcı ilkeler koymak bir süre sonra meydana gelecek değişime ayak uyduramadığından demode olarak kalır. Aristoteles'in sisteminin en büyük başarısı yukarıda zikrettiğimiz esneklik postülasına sahip olmasıydı, Hegel'in sisteminin sırrı ise, özünün tamamen süreklilik fikrinden mülahem olmasıydı (Peirce, C.P. 2.536). Peirce, Hegel'in idealist sistem görüşünün yerine kendi deneyim temelli sistemini inşa etmek ister. Bir taraftan Hegel sisteminin muhteşemliği karşısında gözleri kamaşırken bir taraftan da sistemin idealist yapısına duyduğu eleştirel bakış söz konusudur.

Peirce, felsefi bir mimaride, yapı taşlarının bütünde sabit ve asla değişmeyen bir yer işgal ettiğini kabul etmez (Peirce, C.P. 1.283). Verili bir mantıksal dizgede ilkel olarak görünen bir göstergenin, başka bir dizgede tanımlandığı gibi görünebilmesine benzer şekilde, bir felsefi mimariyi oluşturan kavramların herhangi biri ya ilkel ya da tanımlanmış olarak görünebilir (Peirce, C.P. 1.558). Eğer matematiksel aksiyomlardan herhangi birisi artık aksiyom olma özelliğini yitirmişse derhal atılmalıdır, onun orda durmasını gerektirecek hiçbir neden yoktur (Peirce, C.P. 1.558). Peirce, kendi sistemini ya idealistlerin sistemi gibi metafizik unsurlarla donatacak yani deneyimden kopuk zaman ve mekan dışı haline getirecek ya da sistemini deneyim temelli kurmaya çalışacak ama bu sefer de değişimin ve dönüşümün önünü alamayacaktı. Kant'ın arkitektonik teorisi, tamamen rasyonalist bir yapıda kurgulanmıştır. Mimarinin tüm unsurları aklın değişmezliği üzerine kurulurken sadece bu mimari yapıya gelip giden misafirlerin deneyimin verileri olduğu görülür. Ancak metafizik aksiyomların olmadığını iddia etmek, felsefi mimarlığın yapı taşlarının birbirinin yerine geçebileceğini varsaymakla eşdeğerdir. Bu nedenle Peirce'ün spekülatif arkitektoniği bir laboratuvar felsefesine çok iyi uyabilir. Peirce, felsefesinin tüm unsurlarında tecrübeyi esas alan, kariyeri boyunca tüm araştırma alanlarına deney ve gözlemi uygulamaya çalışan ampirist bir filozof olması hasebiyle Kant gibi mimarinin tamamını rasyonalist bir anlayışla inşa edemezdi. Peirce sisteminde temel kavramlar olarak "büyüme", "gelişme", "açık uçlu evren", "süreklilik", "tecrübe" yani deney ve gözlem yer alır. Bu sebeple Peirce'ü eleştiren bazı düşünürler onun sistemini bir laboratuvar sistemi ya da "laboratuvarında çalışma yönetmeliği" olarak nitelendirirler.

Leibniz'in kurmuş olduğu sistemi yeniden ele alan ve onu dönüşüme uğratan Kant sistemi o kadar farklılaştırmıştır ki artık hiç kimse, Kant arkitektoniğinin Leibniz sisteminden alıntı olduğunu söylemeye cesaret edememiştir. Peirce, mantık ve matematik konusunda hayranı olduğu ve onu eşsiz deha olarak adlandırdığı Leibniz'in arkitektoniğini hiçbir zaman ilgiye değer bulmaz. Çünkü evren sürekli genişlemekte "süreç" kesintisiz olarak devam etmektedir. İnsanoğlu deneyimine her gün bir fazlasını katmakta her gün bir önceki güne göre yeni birtakım bilgiler keşfetmektedir. Bu sebeple kapalı evren anlayışı ve tüm kapalı sistemler Peirce nazariyesinde bir değere haiz değildirler. Peirce hakikati bilme iddialarını çocukça sözler olarak görür ve peşin hükümlerden olabildiğince uzak durmayı tercih eder.

2. PEIRCE'ÜN BİLİMLER TASNİFİ

Bilim, belli bir amacı, konusu ve yöntemi olan, insanın zihinsel faaliyeti olarak tarif edilebilir. Peirce, insanlığın ortak çabası ve insani deneyimin ürünü olan bilimi *Collected Papers*'de şöyle tanımlar:

“Bilimin yaşayan insanların bir uğraşısı olduğunu ve en belirgin özelliğinin, gerçek olduğunda, sürekli bir metabolizma ve büyüme halinde olduğunu hatırlayalım. Sözlüğe başvurursak, onun sistemleştirilmiş bilgi olduğu söylenecektir. Bilimlerin sınıflandırılmalarının çoğu, sistemli ve yerleşik bilginin sınıflandırılmaları olmuştur (Peirce, C.P. 1.232).

Göstergebilimi, mantık ve matematik gibi formal bir kökene sahip olduğundan hem deneysel hem de bilişsel bir özellik arz eder. Peirce, göstergebilimini işaretlerin biçimsel doktrini olarak tanımlar (Peirce, C.P. 2.227). Form bir şeyi olduğu gibi kılan şey olduğundan formal disiplinlere şu soru rehberlik eder: Bir şeyin ne ise o sayılabilmesi için ne tür özelliklere sahip olması gerekir? Bu özelliklere sahip olmanın yolları nelerdir? Formal bilimlerle ilgili bu soruları sorduktan sonra Peirce, “Tüm işaretlerin tabii olduğu temel koşulların analitik çalışması” (Peirce, C.P. 2.227). olarak tanımlar. Peirce, bu bilimle etrafımızdaki sonsuz sayıda bulunan işaretlerin (göstergelerin) yapısal özelliklerini keşfetmek, benzer olanları aynı kategori altında toplamak, anlaşılır ve dizgeli bir bilim alanına dönüştürmek ister. Peirce'e göre biz göstergebilimi araştırmaları yaparak, çevremizde var olanları kategorize ederek, daha kolay anlamaya çalışırız. Amaç göstergenin varlığını ortaya koymak değil; bir bilim dalı olarak göstergebilimi çalışacak bilim insanlarına derli toplu, kategorilere ayrılmış, konu alanı saptanmış bir bilim dalı inşa etmektir. Formal bilimler, yapıları gereği dış dünyanın değişiminden azade olduklarından rasyonel bir yapıdadırlar. Peirce ise göstergebilimin bir matematik formülü gibi rasyonel bir yapıda olmasını istemez. Göstergebilimini deneyim dünyası ile mezcetmek ister. Kant'ın terminolojisiyle söylersek “a priori” değil de “a posteriori” bir yapıda olmasını ister. Deneyimden gelen verileri mantığın biçimsel yapısına dökmek ister. Peirce yöntem olarak deney ve gözlemi, ifade dili olarak ise mantığın dilini kullanır. Peirce'ün göstergebilim teorisi fizik bilimine benzetilebilir. Fizik de içeriğini dış dünyadan; ifadesini ise matematik dilinden alır (Peirce, C.P. 2.227).

Peirce, matematiği incelediği şeyin gerçek durumuna bakmaksızın gerekli sonuçları çıkararak bilim olarak görür (Peirce, C.P. 4.232). Peirce'e göre matematik, formal bilimlerin en safi ve en gelişmiş olduğu için bilimlere örnek teşkil edebilir. Bu sebeple Peirce, matematiği bilimler sınıflamasında en tepeye yerleştirir. Söz gelimi matematik, bir üçgenin ikizkenar olma koşullarını ortaya koyar ve buna bağlı olarak ikizkenar üçgeni tanımlar. Matematik kendi nesnelerini, kendisi üreten bir bilimdir. Dış dünyaya ihtiyaç duymaz. Matematik, kendi yapılarının formunu inceler, formun biçimini analiz eder. Peirce'e göre matematik, gerçeklerden ziyade varsayımların araştırılmasıdır (Peirce, C.P. 4.232). Matematiksel form, benzerlikleri ve farklılıkları öznenin zihnine seren kılavuz bir bilimdir. Peirce, deneyimci bir filozof olmasına rağmen deneyimin duyuşsal verilerin kategorize edilmesinde yani deneyimlerin sınıflandırılmasında matematiğin vazgeçilmezliğinin farkındadır.

Peirce'ün bilimler tasnifinde göstergebilim (veya mantık), fenomenoloji, etik, estetik ve metafizik dahil olmak üzere diğer tüm biçimsel bilimler, felsefe başlığı altına yerleştirilir (Peirce, C.P. 1.483). Bu bilimler, matematik gibi kendi yapılarını inceleyemezler. Bu yüzden bunlar türev, formal bilimler olarak da adlandırılabilir. Bu bilimlerin ortak özelliği kendi inşa edilmiş süreçleri üzerine odaklanmak değil de halihazırda var olan

yapıları incelemektir. Söz gelimi, fenomenolojiyi ele alırsak; fenomenoloji kendi üzerine inceleme (refleksiyon) yapamaz, düşünce irad edemez. O sadece hazır, yaşanmakta olan bir deneyimi gözlemleyebilir. Benzer şekilde göstergebilim bir gösterge oluşturamaz ya da gösterge oluşturmayla ilgili bir faaliyet içinde olamaz. O sadece var olan göstergeleri yani harici yapıları inceler. Kendi bünyesine dair incelemede bulunamaz. Matematik bilimleri gibi kendini yapan/inşa eden bilimlerden sonra felsefi bilimleri yeniden inşacı bilimler olarak adlandırabiliriz.

Peirce'e göre felsefe disiplinleri içindeki her bilim dalı, farklı türde bir fenomenle ilgilenirse de formal bir biliminin temel karakterini üzerinde taşır. Söz gelimi fenomenoloji, bir fenomende evrensel olarak bulunan unsurları araştırır. Peirce, fenomenolojiyi, fenomenin biçimsel öğelerini araştıran, deneyimlenen veya deneyimlenebilecek olan her durumdaki ortak özellikleri açıklama girişimi olarak tanımlar (Peirce, C.P. 1.225). Normatif bilimler (estetik, etik ve mantık): fenomenlerin amaçlarını, yani hakikat, doğruluk ve güzellik ile olan ilişkilerinin gerekli ve evrensel yasalarını, araştıran bilimlerdir: "Hususi olarak baktığımızda göstergebilim veya mantık, işaretlerin genel ve gerekli yasalarının bilimidir ve özellikle fenomenlerin gerçekle olan ilişkisiyle ilgilidir (Peirce, C.P. 2.39, 1.201, 1.238). Peirce'e göre metafizik a priori doğruların (zorunlu olarak doğru olanın), var oluşsal gerçeğin, mantıksal olarak mümkün olan her şeyin gerekli koşullarını belirler.

Peirce'ün felsefesi, gelişim içinde olan bir felsefedir. Peirce, felsefi kariyerinde, başlangıcından sonuna kadar geçen elli dört yıllık yazı hayatında birçok defa bilimler sınıflandırması yapmıştır. Peirce'ün sistemi klasik bilim anlayışını yansıtır özelliktedir. Düşünürün amacı bilgiyi sistematize etmek ve bilim dallarını birbiriyle ilişkili hale getirmektir. Peirce'ün şeması sadece Fizik, Kimya, Biyoloji gibi laboratuvar bilimlerini bir araya getirmek değil insanın yaşam dünyasında var olan tüm bilgi türlerini bir araya getirmeyi amaçlar. Peirce, kendi dönemindeki pozitivist bilim anlayışına karşı çıkar. Çünkü pozitivistlere göre bilim deyince akla sadece laboratuvar bilimleri gelir. Beşerî bilimler ancak doğa bilimlerinin yöntemleriyle incelenebilir ve doğa bilimlerinin kontrolü altında varlıklarını sürdürebilirler. Çünkü onlara göre bilim olma veya olmama payesini ancak doğa bilimleri karar verebilir. Peirce, yukarıda kullandığımız beşerî bilimler ve doğa bilimleri tabirini dahi kullanmayı uygun bulmaz. Peirce'e göre insan bir bütündür. O halde insanın yaşam dünyasındaki bilgiler de bir bütün olmalıdır. Laboratuvar bilimleri gerçeğin sadece bir bölümünü ele alabilir. Bu yüzden doğa bilimleri eksenli bir dünya inşa etmeye çalışmak, semiyotik bir varlık olan insanı etkisiz kılmak anlamına gelmektedir.

Peirce, bütüncül bilgi görüşü sayesinde bilim etiketi altına yalnızca kimya gibi laboratuvar bilimlerini değil, aynı zamanda etnoloji gibi beşerî bilimleri ve tarih, edebiyat ve sanat eleştirisi gibi disiplinleri de dahil etti (Lizka, 1996: 33). Peirce, insan bilgilerinin tamamını iki kategoriye ayırmak ister bunlar: A) teorik bilimler B) pratik bilimler. Bu tasnif bizim felsefe tarihinde aşına olduğumuz bir tasniftir. Aristoteles'in teorik, pratik ayrımı ile Peirce'ün teorik, pratik ayrımı birbirinin bire bir karşılığı değildir. Çünkü Aristoteles, teorik bilimlerden zorunlu tümel bilgiyi anlar. Peirce ise teorik bilimleri bilişsel yapıdaki (matematik gibi) bilimleri anlar. Aristoteles, pratik bilimler ile içinde tümel, zorunluluk barındırmayan etik, politika, retorik ve poetika gibi bilimleri anlarken Peirce, pratik bilimlerden tıp, mühendislik, haritacılık ve denizcilik gibi uygulamalı, yani insan deneyimine konu olan tüm beşerî faaliyet alanını anlar. Peirce, pratik bilimleri a) keşif bilimleri, b) İnceleme bilimleri, c) Uygulama bilimleri olarak alt bölümlere ayırır.

Peirce'e göre bilimsel etkinlikleri farklı dallara ayırmak o bilimlerin ortaya çıkış amaçlarıdır. Yani Fizik ile Kimya'yı birbirinden ayıran unsur, bu bilim dallarının kendi amaçlarının farklılık arz etmesidir. Peirce'e göre teorik bilimler bilginin keşfini hedeflerken, inceleme bilimleri, bilgilerin organizasyonunu sağlar. Çünkü inceleme bilimleri hem teorik hem pratik bir yapı arz eder. Bunun sonucu olarak da bilgi, uygulama bilimlerinin konusu haline gelir. Teorik ile pratik birleştirilerek bir ürün elde edilmiş olur.

Teorik bilimler bu sınıflandırma çalışmasının odak noktasıdır. Peirce, keşif bilimlerini alt bölümlere ayırmak için çeşitli argümanlar kullanır. Bu argümanlar: 1) ele aldıkları problem türü, 2) ilgilendikleri konu alanı, 3) kullanılan muhakeme tekniği, 4) kullandıkları deney ve gözlem yöntemidir. Peirce, keşif bilimlerini, bu dört kategoride incelerken odak noktasını deney ve gözleme dayalı yapılan çalışmalar oluşturur. Çünkü Peirce'e göre "tüm bilgi ne olursa olsun gözlemden gelir. Düşünürümüz başka yerde "gözlem, bilimde amaca ulaşmanın yolu ve aracısıdır" (Peirce, C.P. 1.238) demektedir. Bu noktada ortaya şöyle bir sonuç çıkmaktadır ki gözlem tarzlarına göre keşif bilimleri üç sınıfa ayrılır; bunlar matematik, felsefe ve ampirik bilimlerdir (Peirce, W1:386).

Peirce'ün sisteminde matematik kendi yapısal özelliklerini kendinin gözlemesinin bir sonucu olarak, tündengelimsel akıl yürütmeye imkân verir. Peirce şöyle der: "matematik, hayal aleminde soyut ilkelere göre yapılar kurar ve bu hayali nesnelere gözlemler, onlarda belirlenmemiş olan parçaların ilişkilerini keşfetmeye çalışır. Filozofun bu sözünden geometrik diyagramlarla deneyler yapabilen, yeni bağlantılar gözlemleyebilen ve bu gözlemlere dayalı olarak soyutlama ve genelleme yoluyla çıkarımlar yapabilen geometriyi kastettiği anlaşılmaktadır. Jacop Lizka, böylesi bir matematiksel, geometrik gözlem türüne ikonoskopik gözlem adını verir (Lizka, 1996, 33). Peirce, matematiği kendi içinde alt bölümlenmelere tabi tutar. Bu bölümlenme konu alanlarının yapısıyla ilgilidir. Bunlar ayrı serilerin matematiği, sürekliliğin matematiği ve muhakemenin matematiğidir (Peirce, EP2: 197).

Peirce'ün taksonomisinde felsefe, varsayım olarak gerekli olanı değil, incelediği fenomen türleri açısından fiilen gerekli olanı keşfetmekle ilgilenir. Peirce'e göre felsefe insanlığın ortak deneyiminden çıkarılabilecek hakikatler ile kendini sınırlamalıdır. Peirce, felsefe için kendi geliştirdiği bir gözlem türü olan konoskopik gözlem türünü kullanır. Bu, gözlem türü büyük filozoflara özgü bir tür gözlem türüdür. İnsanlığın ortak deneyimini baz alır, soyutlama ve genelleme gibi matematiksel yöntemleri kullanarak felsefi paradigmlar geliştirir. Peirce'ün felsefeye yaklaşımını ele aldığımızda:1) Fenomenoloji: görünenin biçimsel bilimi, 2) Normatif bilimler: olması gerekenin incelenmesi, 3) Metafizik: gerçekliğin doğasını araştıran biçimsel bilim olarak tasnif ettiğini görürüz (Peirce, C.P. 1.186, 1.280-1.282). Peirce'e göre normatif bilimler; doğruluk, iyilik ve güzelliğin klasik değer (aksiyoloji) üçlüsüne karşılık gelen kısımdır (Peirce, C.P. 1.191).

FORMEL BİLİMLER

MATEMATİK

1. Süreklilik Matematiği

1.1 Ayrık Serilerin Matematiği

1.2 Muhakeme Matematiği

FELSEFE

1-Fenomenoloji

2- Normatif Bilimler

2.1.Estetik

2.2.Etik

2.3 Mantık/ Göstergibilimi

2.3.1 Gramer

2.3.2 Eleştirel Mantık

2.3.3 Evrenseller

2.3.4 retorik

3-Metafizik

ÖZEL BİLİMLER

A) FİZİKSEL BİLİMLER

- Nomolojik Fizik
- Sınıflandırılmalı Fizik
- Kristal bilimi
- Kimya
- Biyoloji
- Tamınlayıcı Fizik
- Jeoloji
- Astronomi
- Eleştiri

B) PSİKOLOJİK BİLİMLER

- Nomolojik Psikoloji
- Sınıflandırılmalı Psikoloji
- Özel Psikoloji
- Dilbilgisi
- İnsanbilimi
- Tanımlayıcı Psikoloji
- Tarih
- Biyografi

Peirce'ün tablosunda Anlambilim/Göstergebilim felsefenin bir alt dalıdır. Anlambilim/Göstergebilim, onu normatif bilim yapan doğruluk sorunuyla ilgilenir. Bu, onun doğru olan ampirik bilimlere konu olan doğrudan farklı olarak; doğru sayılabilecek olanın koşullarını oluşturmakla ilgilenmesi anlamına gelir. Hem değerlendirci hem de normatif bir bilimdir. Anlambilim/Göstergebilim anlamın koşullarını anlamlı olmanın koşullarını ortaya koyar. Anlambilim/Göstergebilim, formel bir yapıdadır çünkü o norm için gerekli koşulları ayırt etmeye çalışır. Kategorik açıklamalar temelinde değerlendirci normlar oluşturmayı amaçlayan bir bilimdir (Peirce, C.P. 5.39). Peirce, göstergeler olmasaydı düşünemezdi der. Peirce'ün bu ifadesinden de anlaşıldığı gibi insanın en önemli özelliği olan düşünebilme kabiliyetinin koşullarını anlambilim/göstergebilim oluşturmaktadır. Tüm düşünce ve bilgi, yalnızca göstergelerde yer alabileceğinden gerçekliğin veya doğruluğun mekânı göstergeler olmaktadır. Burada gerçeklik, göstergelerin biçimsel koşullarına, karakterlerine, kullanımlarına ve bunların toplum içindeki iletişim yoluyla yayılmasına, dil sistemi de dahil tüm göstergelerin birlikte kullanılmasını inşa edilir.

TOBİDER

Peirce'ün bilim taksonomisinde üçüncü bilim sınıfı ise, idiyoskopik bilimlerdir (Peirce, C.P. 1.184). Bu bilimlerin özü ampirik araştırmalara dayanır. Kullandığı yöntem deney ve gözlemdir. Burada saptanmak istenen durum; meydana gelen olguların, bilim faaliyeti açısından hangisinin daha uygun olduğuna karar vermektir. Bu bilimlerin uğraş alanı daha çok kendi iç dinamikleriyle ilgilidir. Yürütülen bilim faaliyetlerine, meydana gelen olguların hangisinin daha çok hizmet edeceğine dair araştırmalar yürütülür. Bu faaliyetlerle uğraşan bilim insanları daha çok gözlem, seyahat, keşif ve eğitim ortamlarında sunulan birebir gerçek örnekler üzerinde çalışarak bilimsel faaliyet yürütürler.

Peirce'ün bilimler taksonomisinde dikkate değer bir özellik şudur ki bilim sınıfları arasında kademeli bir geçiş söz konusudur. Peirce'e göre ampirik bilimlerin iki alt sınıfı vardır: bunlar fiziksel ve psişik disiplinlerdir. Bu ayrım kabaca doğa bilimleri ve beşerî bilimler ayrımına tekabül eden bir ayrımdır. Her alt sınıf, sırasıyla bölümlenmiştir. Bunlar, genel yasaların incelenmesi anlamına gelen nomolojik bilimlerdir. Bu bilimlerin özellikleri genel fenomen türlerinin oluşum ve büyümelerini inceleyen, onları sınıflandıran ve belirli fenomen türlerini açıklamaya çalışan betimleyici bilimlerdir. Söz gelimi, doğa bilimleri arasında fizik, fiziksel evrenin her yerde bulunan fenomenlerini keşfetmeye, yasalarını formüle etmeye ve sabitlerini ölçmeye çalıştığı için, nomolojik tipe iyi bir örnektir. Kimya ve biyoloji, belirli fiziksel biçimleri tanımlamaya ve sınıflandırmaya ve bunları fizikte keşfedilen yasalarla açıklamaya çalıştıklarından, sınıflandırıcı doğa bilimine iyi örneklerdir. Astronomi ve jeoloji ise tanımlayıcı doğa bilimleridir. Bunların özellikleri sınıflandırma biliminin incelediği türden bir mahiyet arz ederler. Bu bilim dallarının nesnelere ortadadır. Yapmamız gereken nesnelere birbirinden ayırt edici özellikleri keşfetmektir. Örneğin Jeoloji açısından bakıldığında yer kabuğunda bulunan taş, kum, toprak, maden, mineral gibi maddeleri belli kategorilerle ayırma tabi tutmak yani sınıflandırmaktır. Astronomi ve Jeoloji alanında yapılan bilimsel çalışmalar hem nomolojinin ilkelerinin hem de sınıflama biliminin ilkelerinin ortak uygulanmasına imkân tanır.

Bir üstteki paragrafta ampirik bilimlerin doğayla ilgili olan kısımlarını ele almıştık. Şimdi ise onun karşılığı olan beşerî bilimlerin yapısını ele almak istiyoruz. Peirce, doğa bilimlerinde nomolojik bilimlere tasnif ettiği gibi, beşerî bilimlerdeki nomolojik karakterli bilimlere de tasnif eder (Peirce, C.P. 1.257). Genel psikoloji, zihnin yasalarını keşfetmeye çalıştığı için nomolojik bir bilimdir. Peirce'in bakış açısına göre psikolojik fenomen türlerini inceledikleri ve genel psikoloji yasalarına bağlı oldukları için dilbilim ve etnoloji, sınıflandırıcı bilimlerin örnekleridir. Tarih, betimleyici bir bilimdir, tarihin alt bölümleri vardır. Bunlardan bazıları eski çağların tarihi, modern dönemin tarihi, siyasi tarih, bilim tarihi, dinler tarihi, mezhepler tarihi, felsefe tarihi, iktisat tarihi, tıp tarihi, eğitim tarihi, kurumlar tarihi gibi alanları içerir. Peirce'ün bir yalanlar yığını olarak gördüğü biyografi ve sanat eserlerinin incelenmesini konu alan faaliyet ise eleştiri bilimi başlığı altına yerleştirilir. Böylece eleştiri de beşerî bilimler arasında bir bilim kabul edilir.

Peirce'ün, saplantı derecesi sayılabilecek bir tutkuyla bütün ömrü göstergebilimi araştırmakla geçtiği söylenebilir. Peirce, "Göstergebilim dışında hiçbir şey ilgimi çekmedi." demiştir Peirce, P.W: 88). Düşünürümüzün tüm ideali deneyime dayalı araştırma faaliyetleri yürütmek ve kuruntularından, anlamsızlıklarından arındırılmış açık ve anlaşılır bir dil kurmaktır. Peirce, özel dil, gündelik dil ayrımına girmez. Önemli olan dilin açık ve anlaşılır olması, kavramların deneyimle desteklenmesidir. Peirce,

“Matematik, metafizik, meteoroloji, termodinamik, optik, kimya, karşılaştırmalı anatomi, yerçekimi, astronomi, psikoloji, fonetik, ekonomi, bilim tarihi gibi alanları incelemek, göstergebilim kadar ilgimi çekmedi (Peirce, P.W: 85-86) demektir. Bu sözden de anlaşıldığı gibi düşünürümüzün bilimler sisteminde göstergebilimin/anlambilimin önemli bir yeri vardır. Göstergebilimin bilimler hiyerarşisindeki rolü, düşünceyi inşa etmesinde yatmaktadır. Gösterge olmadan insan düşünemez, gösterge olmadan düşünce inşa edilemez.

Peirce'e göre bilimler, nesnelere göre düzenlenebilirler. Yani nesnesi soyut olan bilimler ve nesnesi somut olan bilimler olarak adlandırabilirler. Her bilim düzenleyici ilkeleri kendisinden soyutlukta daha yüksekte olan bilimden alır. Söz gelimi mantıkta bölümlenmeler yapılırken aklın ilkelerinden başlanarak aşağıya doğru hiyerarşik olarak inilir. Fakat konuyla ilgili örneklemeler yapıldığında bu sefer somuttan soyuta doğru ya da daha az soyut olana doğru bir hiyerarşi güdülür. Bilimler düzenleyici ilkeleri soyutlukta kendisinden üstün olanlardan alırken tümevarımları için verileri soyutlukta kendisinden daha düşük olan bilimlerden alırlar. Bilimlerin böyle bir yapıyla düzenlenmesi onlara daha kolay anlaşılma özelliği kazandırır.

Peirce'ün bilimler tasnifinde keşif bilimlerinin özel bir yeri vardır. Tıp, kimya ve biyoloji bilimine dayanır. Fizyoloji, biyoloji bilimine dayanır. Mühendislik, matematik ve fizik bilimine dayanır. Bu bilimler, keşif bilimdirler ve bu bilimlerin insan hayatına katkıları diğerleriyle kıyaslanmayacak kadar büyüktür. Peirce'e göre inceleme bilimleri, geriye dönük olduklarından keşif bilimleri kadar faal bilimler değildirler (Peirce, C.P. 8.137). Peirce sisteminde, bilimleri organize edici ve tamamlayıcı bir yapısı olması hasebiyle matematik en başta, en önemli bilim dalıdır. Diğer tüm bilimler matematiğe ihtiyaç duyarken matematik hiçbir bilime ihtiyaç duymaz. Peirce'e göre matematik, felsefeye ihtiyaç duymayan yegâne bilimdir. Matematik, diğer bilimlere en soyut ve genel, biçimsel (formel) ilkeleri sağlar ve onların yapılarını anlamlı hale getirir. Peirce'e göre felsefe, matematik ile ampirik bilimler arasında yer alır, soyutluk olarak matematikten daha düşüktür ama genel ilkelerle uğraştığı için ampirik bilimlerden de üstündür. Düşünürün bilimlere yaklaşımında felsefe, doğa bilimlerinin yasalarından, daha soyut ve daha genel olduğu için daha yüksek bir seviyededir.

Peirce'ün bilimlere yaklaşımı soyutluk, somutluk derecesine göredir. Peirce'e göre bir bilim ne kadar soyut ise o kadar üstündür. Çünkü soyutluğu artan bir bilimin değişkenlik oranı düşer. Bir bilimde somutluk oranı yükseldikçe değişkenlik oranı da yükselir. Bilimlerin en soyutu matematik olduğundan her denemede ve mümkün her koşulda iki kere iki dört eder. Oysa suyun kaynama derecesi mümkün her koşulda yüz derece değildir. Yere, yüksekliğe bağlı olarak değişkenlik gösterir. Söz gelimi, fizik gibi nomolojik bilimler hem biyoloji ve kimya gibi sınıflandırıcı bilimlerin hem de astronomi ve jeoloji gibi tanımlayıcı bilimlerin üstünde olmalıdır. İnsan bilimleri söz konusu olduğunda ise, Peirce dilbilimin sınıflandırıcı bir bilim olarak genel psikolojiye bağlı olduğunu söyler (Peirce, C.P. 1.270). Felsefeyi ele aldığımızda ise fenomenlerin genel yapısını incelediği için fenomenoloji, fenomenlerin özel yapılarıyla ilgilendikleri için mantık ve göstergebiliminden daha üstündür. Çünkü fenomenoloji, mantık ve göstergebiliminden daha soyuttur. Peirce sistemindeki sıralama göz önüne alındığında göstergebiliminin diğer bilimlerle ilişkili bir bilim olduğu görülür. Peirce'ün şemasına dikkat ettiğimizde, göstergebiliminin bir üst sınıfı olan muhakeme matematiği (matematiksel mantık) ile ilişkili olduğu görülür. Kendi kategorisinin bir üst aşaması olan fenomenolojiye ve fenomenolojik ilkelere ise bağımlı durumdadır. Benzer şekilde,

göstergebilimin alt bilimlerine baktığımızda normatif etiğin göstergebilimine, estetiğin ise normatif göstergebilimine bağlı olduğu görülür.

SONUÇ

Bu makalede Charles Sanders Peirce'ün (arkitektonik) düşünsel mimari anlayışını ve bilimler sınıflandırmasını araştırdık. Peirce'ün geliştirdiği göstergebilimi temelini Kant'ın temsil teorisinden alır. 1867 yılından itibaren düşünür temsil teorisi hakkında makaleler kaleme alır ve göstergebilimin bilimler içindeki konumuna dair teoriler geliştirmeye başlar. Peirce, deneyimi merkeze alan bir filozoftur. Duyu veri girişleri ve bu veri girişlerinin zihinde işlenmiş hali olan deneyimlerin dağınık ve düzensizliğini birliğe getirmek, deneyimsel çokluğu tekliğe indirgemek ve basitleştirmek gerektiğine olan inanç düşünürü Kant (arkitektonik) düşünsel mimarisine benzer bir düşünsel mimari inşa etmeye yöneltmiştir. Kant, düşünsel mimarisini us temeli üzerine kurmuştu, bölümler arasındaki bağlantıyı akıl sağlıyordu. Peirce, deneyimi kendine rehber edinin bir filozof olduğundan akla değil, mimarisini akıl temelli değil, deneyim temeli üzerine inşa etmiştir. Peirce bilimleri teorik bilimler ve pratik bilimler olarak ikiye ayırır. Buradaki teorik pratik ayrımı Aristo'nun pratik, teorik ayrımına benzer değildir. Peirce'ün teorikten anladığı uygulamalı olmayan, deneyim boyutu olmayandır. Pratik bilimler ise uygulamaya, deneye, gözleme dayalı bilimlerdir. Burada şu hususu belirtmekte fayda var ki matematik tüm bilimlerin tepesindedir. Bunun nedeni matematiğin hem zihinsel nesnelere düzenleme gücüne haiz olması hem de Galileo'dan beri içinde yaşadığımız dünyanın niceliksel dilinin matematik olmasıdır. Matematik, hem etrafımızdaki varlıkların niceliksel ifadesine olanak tanımakta, hem de deneyimsel çokluğu tekliğe indirgeyen bir mahiyet arz etmektedir. Peirce'ün bilimler hiyerarşisinin ikinci basamağını felsefe işgal etmektedir. Düşünür açısından felsefe gerçek şeylerin evrensel özellikleri hakkında bilgi verir. Felsefe, fizik veya psikoloji gibi özel bilimlerden, günlük tecrübelerin insan üzerinde bıraktığı ani etkiden bağımsız olarak, dünyasal gerçekliğin evrensel özelliklerini yakalayabilen bir yapıya haizdir. Düşünür felsefeyi üç kısma ayırır: birinci kısım fenomenolojidir. İkinci kısım normatif (ahlak, estetik ve mantık/göstergebilimi) bilimlerdir. Üçüncü kısım ise metafiziktir. Peirce'e göre bilimler, nesnelere göre düzenlenebilirler. Yani nesnesi soyut olan bilimler ve nesnesi somut olan bilimler olarak adlandırabilirler. Her bilim düzenleyici ilkeleri kendisinden soyutlukta daha yüksekte olan bilimden alır. Bilimler düzenleyici ilkeleri soyutlukta kendisinden üstün olanlardan alırken tümevarımları için verileri soyutlukta kendisinden daha düşük olan bilimlerden alırlar. Peirce'ün bilimler tasnifinde keşif bilimlerinin özel bir yeri vardır. Tıp, kimya ve biyoloji bilimine dayanır. Fizyoloji, biyoloji bilimine dayanır. Mühendislik, matematik ve fizik bilimine dayanır. Bu bilimler, keşif bilimdirler ve bu bilimlerin insan hayatına katkıları diğerleriyle kıyaslanmayacak kadar büyüktür. Peirce'ün bilimlere yaklaşımı soyutluk, somutluk derecesine göredir. Peirce'e göre bir bilim ne kadar soyut ise o kadar üstündür. Çünkü soyutluğu artan bir bilimin değişkenlik oranı düşer. Bir bilimde somutluk oranı yükseldikçe değişkenlik oranı da yükselir. İnsan bilimleri söz konusu olduğunda ise, Peirce dilbilimin sınıflandırıcı bir bilim olarak genel psikolojiye bağlı olduğunu söyler.

Kaynaklar

- Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi*. Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları.
- Kargın, H. H. (2023). *Charles Sanders Peirce'ün Pragmatik Felsefesinde Dil, Düşünce ve Anlam İlişkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Lıszka, J.J. (1996). *A General Introduction To The Semeotic Of Charles Sanders Peirce*. Indianapolis: Indiana University Press.
- Peirce, C. S. (1966). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Volum: 5, Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.
- Peirce, C. S. (1966). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Volum: 4, Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.
- Peirce, C. S. (1966). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Volum: 2, Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.
- Peirce, C. S. (1966). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Volum: 6, Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.
- Peirce, C. S. (1966). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Volum:1, Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.
- Peirce, C. S. (1955). *Philosophical Writing of Peirce*. Selected and Edited With an Introduction by Justus Buchler, INC., New York: Dover Publications.
- Peirce, C. S. (1966). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Volum: 8, Edited by A. W. Burks. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, ISBN: 978-1-57085-185-8, USA.
- Peirce, C. S. (1981). *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:1.
- Peirce, C. S. (1998). *The Essential Peirce, Selected Philosophical Writings. (1893-1913) Volum:2*, Peirce Ediction Project, 601 North Morton Street, Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Peirce, C. S. (2009). *The Essential Peirce, Selected Philosophical Writings. (1867-1893), Volum:1*, Edited by Nathan Houser and Christian Kloesel, ISBN: 978-0-253-20721-0, Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Peirce, C. S. (1966). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Volum: 7, Edited by A. W. Burks.
- Peirce, C. S. (1966). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Volum: 3, Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.
- Türer, C. (2003). *Charles Sanders Peirce'ün Pragmatik Felsefesi*. İstanbul: Üniversite Kitabevi Yayınları.